

Columbus Kristóf.

COLUMBUS

VAGY

AMERIKA FÖLFEDEZÉSE.

ÍRTA:

DANIELIK NÉP. JÁNOS,

EGRI KANONOK, SAJÓ - SZENT - PÉTERI CZ. PRÉPOST, PÁPA Ő
SZENTSÉGE T. KAMARÁSA, BÖLCSÉSZET - TUDOR, S A SZENT-
ISTVÁN-TÁRSULAT ALELNÖKE.

MÁSODIK KIADÁS

KIADJA A SZENT-ISTVÁN TÁRSULAT

PESTEN,

NYOMATOTT HBBZ JÁNOSKÁI.

1857.

Előszó.

A Szent-István-Társulat pár évvel ezelőtt „Útleírások“ című, francziából fordított két kötetes művet fogadott el, melly rövid életrajzokban az új-kor leghíresebb hajósainak történetét, vizsontagságaiknak és fölfedezéseiknek leírását tartalmazza. E műben azonban mind ezen hajósoknak, úgy szólván, apja, Columbus mellőzve volt: alkalmasint azért, mivel ezt szerző, vagy a művét kiadta ifjúsági iratokat terjesztő francia társulat, külön kötetnek tartá főn.

E hiány a választmányi gyűlések egyikében szóba hozatván, azon megjegyzésre, hogy Columbus valóságos úttörője volt mindazon óceáni hajózásoknak, mellyeknek mi a földteke másik felének egész kiterjedésben! fölku-tatását köszönjük; és így élete az említett „Útleírásoké-hoz szinte nélkülözhetlen bevezetésül szolgálna: a jelen munka szerzője vállalta magára, annak ollyatén életraj-zát elkészíteni, mellyet a kérdésben forgó műnek hom-lokára, mintegy alapvetésül tűzni lehetne.

1. §.

A hajózás rövid története Columbusig.

A legrégebb történeti adatot, mely hajóról emlékezik, a szentírásban, nevezetesen Mózes első könyvében találjuk, ki a vízözön történetét leírván, előadja, hogy Isten az emberi-nemet fentartandó, Noénak egy bárka építését parancsolta. E bárka leírása sejteni hagyja, hogy a vízözön előtti időszakban a mesterségek már nagy virágzásnak indultak.

E mesterségek ismerete Noé s fiai által átplántáltatott a vízözön utáni korba is; és valóban ott találjuk utódaikat a bábéli torony építésével foglalkozni, mely mesterség egymaga számos mások ismeretét tételezi föl.

A bábéli torony építésének alkalmával ment végbe azon titokteljes isteni esemény, mely az eddigi, egy nyelvet beszélő emberi-nemből számos külön nyelvű nemzeteket alkotott, melyek, nem értvén egymás szavát, eloszlottak, a világ különféle tájai felé vevén utjokat, hogy azokat Isten végzete szerint benépesítsék. Így alakultak lassankint különféle országok, a nemzetek szerint, mellyek azokban letelepedtek.

Azon népek, mellyek a régi történetek színhelyén, vagy ahhoz közel, tehát már miveit tájakon telepedtek le, a mesterségek őskori ismeretét is hívebben megőrizték. Azért ezek földén csakhamar városokat látunk keletkezni, mellyekben a mesterségek, ipar és kereskedés virágoztak, sőt a fényűzés is napi

renden volt. Illy népek valának kiváltképen a zsidók, babylo-
niak, phoenicick és egyptomiak.

Ellenben azon népek, mellyek más, eddig miveletlen, kopár,
zordon tájakra vetődtek, nem bírván a szükséges eszközökkel
mesterség! ismereteik folytatására, *) amaz ismereteket lassan-
kint mind elfelejtették, s a vadság és tudatlanság azon állapo-
tába süllyedtek, mellyet számosokon közülök mainap is szána-
kozva szemlélhet a miveit európai utas. .

E körülmények közt épen nem csudálhatni, hogy Ásiának
ama szerencsés tájaira, mellyek az emberi-nem bölcsője valának,
telepedett nemzeteknél, a többi mesterségekkel a hajózást is
már a legrégebb időkben virágzásban találjuk. A phoeniciek,
kik a Közép-tenger ásiái partjain foglalva lakhelyet, ott Sidon
városát, és később Tyrust építették, behajózták ez egész tengert,
és annak különféle partjaira: Görögországba, Afrikába, Olasz-
és Spanyolországba, sőt még ezen túl is, meghaladván a Her-
cules-oszlopokat, az Atlanti-tenger némelly szigeteire; tovább
éjszának a Fekete-tenger melléktartományaiba, mellyek közül
Krim napjainkban olly igen elhiresült, gyarmatokat szállítottak.
Egy illy gyarmat volt többi közt Afrikában Carthago.

Némelly régiek véleménye szerint phoeniciektől tanulák a
hajózás mesterségét az egyptomiak is: jóllehet ezeknek amazo-
kéval vetélkedő régisége azt hagyja inkább gyaníttatni, hogy e
mesterség ismeretét mindkét nemzet azoneygy ősi közforrásból
vitte magával új honába, hol azt tökéletesíté.

Nechoa egyptomi királyról felmaradt az emlékezet, hogy
a Nil folyót a Vörös-tengerrel csatorna által kapcsolta össze:
mi arra mutat, hogy az egyptomiak ekkor tengeri hajózást is
üztek. Állítják azt is, hogy az ezen csatornán át a Vörös-ten-
gerre hatott phoenici hajósok délnek lefelé tartva, megkerülték
Afrikát, és a gadesi szoroson át tértek vissza a Közép-tengerre,
lg), ha ez adat, melly Herodottól származik, igaz, a phoeniciek

*) Például, a vas egyik lghatályosabb tényezője az ipar- és mesterségeknek. Ezzel
szántunk» kaszálunk. vágunk, gyalulunk, stb. Hol tehát a vasércz hiányzott:
természetesen ott a mesterségek is, mellyek majd mindenikéhez vaseszköz
szükséges. abbamaradtak.

a hajózási mesterségnek, úgy szólván, bölcsőkorában (hat századdal Krisztus Urunk előtt,) vitték volna végbe azt, mit később, a tizenötödik században Krisztus Urunk után, a portugáloknak csak annyi erőlködés és veszedelmes kísérlet után sikerült elérni: hogy tudnillik ellenkező irányban, Afrika nyugoti oldalán futva, elérjék a Jöreményfokot, és így Afrikát megkerüljék.

Diodorus Siculus Semiramis babyloni királynéről írja, hogy egy indiai királyt haddal megtámadandó, seregeinek szállítására csolnakokat használt: mi ezen mesterségnek a babyloniaknál otthonos voltát tanúsítja; s erősíti a véleményt, hogy a szétváló nemzetek annak ismeretét előbbi közös hónukból magokkal vitték. Nagyon természetes volt pedig, hogy e nemzetek közül azok, mellyeknek országát tengerek környezték, azt minden egyebeknél inkább gyakorlatba vegyék és tökéletesítsék.

Semiramis főnemlített példája mutatja, hogy a hajók nem egyedül áruk és békés gyarmatosok, hanem egyszersmind hadseregek szállítására is használtattak. A görögök Trója ostromára hajókon indultak, és összes hajóik számát Plautus 1000-re, Thucydides 1200-ra, Homer 1800-ra teszi, mellyek mindegyikén 120 ember volt. A seregek kiszállván, a hajók partra vonattak, és a sátorok körül megannyi torlaszokul állítottak föl.

A kereskedelmi hajóknak a tengeri rablók vagy ellenséges nemzetek támadásától! biztosítására hadi hajókat is kelle tartani, fegyveres néppel, mellynek feladata volt, a megtámadókat visszaverni. A történetírás Sesostris egyiptomi királyról jegyezte föl, hogy az arab tengeröbölben ő építé az első hadi hajót. A görögöknél első hadi hajóul az említettik, mellyen az argonauták, Jason vezérlete alatt, a későbbi költészetben olly híressé vált kalandjokra indultak. A hadi hajók azóta a történetben folytonosan nagy szerepet játszanak; emlékezetesek: a salamiszi tengeri csata, mellyben Themistocles görög hadvezér Xerxes persa király hajóhadát tette tönkre; tovább ama két tengeri csata, mellyben Duilius és Lutatius romai vezérek a carthagoiakat verték meg; és az actiumi, mellyben Octavianus Augustus vetélytársát, Antoniust győzte le, s maga

számára a császári egyeduralkodást Roma fölött biztosította. Nagy-Sándorról írják, hogy 47 nagy hajóból álló flottát építtetett az indiai óceán számára, s parancsnokául Nearchus vezérét nevezte ki. Ez flottájával lefelé hajózáván, az Indus folyón a tengerbe ért; és nyugotnak fordulva, eljutott Euphrates folyónak a tengerbe omlásáig; megtevé ez utat 21 hét alatt, mellyre napjainkban gőz nélkül is már csak három kívántatik. Nagy-Sándor, ki a hircaniai, jelenleg caspiumi tengert is kikémlenteié, India tengerpartjain több várost emeltetett; honnan a belföldi áruvezékek a Vörös-tengeren át, az általa a Középtenger partján Egyiptomban épített Alexandria városba szállíttatának.

Europa régi népei közül, a romaiakon és görögökön kívül, a hajózás mesterségét űzték még a celták, németek és normanok. A celták hajóit körülményesen írják le Caesar és Strabo. A frankok, friesek és szászok, hajóikkal folyvást nyugtalanították Galliát és Nagybritanniát. A normanok hajóikon seregeket szállítottak, fölfedezték Ferroe, Island, a hebridi és Shetland szigeteket; sőt mint ez már napjainkban valószínűsége van emelve, elhatottak egészen Grönlandig Éjszakamerikába, a nélkül, hogy e világrész fölfedezőiül mondhatatnának; mint a melly a világ többi népeinek ismeretlen maradt, s később magok a normanok által is feledve lön. A normanokról állítják az írók, hogy ők voltak az elsők, kik a vitorláknak abbéli alkalmazását feltalálták: hogy azok segélyével a hajó még az ellenkező szél által is előrevitessék. Oly találmány, mellyet a kortársak nem késtek bűbajos mesterségnek tulajdonítani.

A hajózás az emberiség fejlődésének, elterjedése- és mivélődésének történetében nagy szerepet játszik. Vizsgálva e történetet, úgy találjuk, hogy a mivelttség mindig azon irányban haladott és tartotta fön magát, mellyet időközönként a kereskedés vett. A melly nemzetek csekély, vagy épen semmi közlekedésben sem voltak a többiekkel, nem csak elő nem haladtak, hanem a vadság irtózást gerjesztő állapotába is sülyedtek. Ellenben a kereskedést űző nemzetek mindig bizonyos fokán álltak a polgárisodásnak, melly a szárazon közlekedő nemzeteknél, az érintkezések nehezebb, és így gyérebbebb volta miatt,

soha sem emelkedett olyan magasra, mint azt a hajókázó nemzeteknél kifejlődve látjuk. Nem mintha a kereskedők, vagy hajósok voltak volna a polgárosító eszmék-, tudományok- és ismereteknek feltalálói: hanem, mert a hazájokban divatozókat és eltérj edteket, mindenhová, merre csak az akkor ismert világban megfordultak, magokkal vivék; sőt gyarmatokat telepítve, városokat és várakat építve, azokat itt, idegen tájakon, még is honosíták. Az anyaország ismeretei, művészete, tudománya, ipara tudnillik csakhamar gyökeret vert e gyarmatokban, melyek az új föld természetét, terményeit kikutatva, s ez utóbbiakat az anyaországiakkal kicserélve, viszont az anyaország ismereteit gazdagították. A tudományoknak élő emberek is, kik a világot látni, s így ismereteiket tapasztalás útján öregbíteni akarták, természetesen már csak biztosság és kalauz tekintetéből is, azon vonalokra voltak utasítva, melyeken a kereskedők jártak, sőt egyenesen ezek csapataihoz csatlakoztak. Hozzájárult, hogy az ilyen utazások céljául is legtöbbször azon helyek szolgáltak, melyeken a kereskedés virágzott: itt találtatván összegyűjtve mindaz, a minek látása messze világba csalta ki az utast. E helyeken állottak a világ legszebb és legnépesebb városai, melyekben a honi tudósokon és iparosokon kívül érintkezésbe jött az utazó még a világ más, különféle részeiből ide gyűlt idegekkel is, kiket hazájokról, és annak körülményeiről kikérdezhetők; velők viszont a magáé felőli ismereteket közölhetvén. A kereskedés természetében lévén a terjeszkedés, a mint a hajósok valamely új tartományt, szigetet fölfedeztek, újak feltalálása végett egy lépéssel ismét tovább merészkedtek. S az így mindig előrehaladó fölfedezéseknek, a kereskedés piacának kiterjesztésén kívül, még azon jelentős következménye is volt: hogy az anyaország, túlságosan megszorodott népességét ide vezethető; mely is, az lévén osztályrésze a világon, hogy izzadsággal keresse kenyerét, sanyarúságában mindig hajlandó volt, idegen ég alatt új hazát keresni, hol állapota javulását a még ki nem zsákmányolt szűz föld termékenységétől remélte. Aristoteles írja a carthagóiakról, hogy a cadixi tengerszoroson túl, mely a régiek hajózásainak határát képezte, egy lakatlan szí-

getet fedeztek föl, melyly annyira termékeny volt, hogy ama város lakosai tömegesen oda költöztek, s a tanácsnak végre ezen kivándorlást eltiltani kellett. Így keletkeztek egymás után ugyanegy anyanépből más különálló népek, mellyek eleinte gyarmatként az anyaországtól függve, később annak uralmát lerázták, s független hazát és országot alapítottak.

A haladás természetete hozza magával, hogy, valamint minden egyéb mesterségek, úgy a hajózás is csak lassan tökéletesedett. Napjainkban a hajó, mint az ember összes ismereteinek szüleménye s ábrája, úgy szólván, mozgó diadalszobrát képezi az elemeken a természet- és géptan által erőt vett szellem tehetőségének. Hasonló lévén egy úszó városhoz, emeletekkel, erősségekkel, raktárakkal, boltokkal, piacczal és harcztérrel, s azon bámulandó elmés gépezettel, mellynek segítségével a száz irtóztató ágyúval megterhelt óriás szinte egyetlen ember által kény-kedv szerint igazgattathatik: e mű kezdetben, mint ezt a miveletlen népek példája mutatja, alkalmasint kivájt fából, vagy vesszőkből font és belülről bõrrel bevont gyékényből, később pedig több egymás mellé állított fából összeszerkesztett tutajból állott, melly egyszerű rúddal vagy póznával hajtattott előre. A folyókoni átkelésnek szükségét érző, vagy halászattal foglalkozó ember ez eszközökhöz folyamodhatott, látva talán a víz színén lebegő egyes fatörzseket, mellyek odújában itt-ott tengeri nyulacska üldögélt; vagy összetolult fagallyakat, mellyeken vízi madarak eveztek. A kivájt fából idővel rendesebben szerkesztett csolnakok váltak, mellyek mindinkább nagyobbittván, végre hajók építésére vezettek; hol a pózna helyét már rendes evezőlapát foglalta el. Mindez folyókon vagy közel a tengerparthoz csendes időben megjárta ugyan: de mennyit kellett még ez egyszerű műveken fáradni, míg az emberek annyira vitték, hogy azt a sik tengerre bocsátva, a szelek mentében, sőt ellenök is igazgathassák, a hajónak irányt adhassanak, azt tetszésük szerint megállíthassák, s nehogy a szél által elsodortassék, a tenger fenekéhez erősíthessék! Ide mindenek előtt árboczfá, vitorla, kormánygép, horgony és mélymérő kellett. Azon körülmény, hogy az első gályák a révészcsiga (nautilis, argonauta) tokjának alak-

jára készítették, a költők által is megénekelte ama véleményre adott okot, hogy ezen csigának, a mint a tenger felszínén, tokjában vitorlakép kifeszített hártýakarjaival ùlve a szél által tova hajtatik, — szemlélete vezette volna az embereket, hajók készítésére, s ezeknek szél általi mozgatása végett vitorlákkal el-látására. A vitorla a szelek felfogására, s az ez által gyakorolt nyomás segítségével a hajónak előre hajtására szolgálván, a hajósokat szükségkép rászorította, hogy a szelek járásának természetét tanulmányozzák; s nehogy sebesebben hajtva a zátonyokon fenakadjanak, vagy a hullámok közt lappangó szilieken hajótörést szenvedjenek, a tengerfenék állapotát is szorgalmasan kikémleljék. Homer idejében a görögök csak a négy sarkalatos szelet ismerték: Boreas (éjszak), Eurus (kelet), Notus (dél) és Zephyrus (nyűgöt). Ámbár pedig az etruskok idűjűsai az ég eme négy sarkának mindenikét még más négyre, s így az egészet 16-ra osztották fel: az atheneiek még is, úgy látszik, nyolcznál többet nem ismertek; legalább ama szélrózsa, melly Athénében az Andronicus-féle tornyon látható, nyolcznál többet nem tartalmaz; úgymint a fűnemlítettettek kívül: Aquilo-t (éjszakkélet), Caurus-t (éjszaknyugot), Africus-t (délnyugot) és Vulturnus-t (délkelet). Később e szám még más négygyei szaporítottott, úgy, hogy Plinius idejében az egész kör 12 egyenlű részre osztatnék fel. Ismerték azonkívűl a hajósok a Közép-tengeren otthonos szak- és viharszeleket, mellyek rendszeren éjszak- és délkeletrűl keletkeznek. Ugyancsak Plinius idejében ismerték ki azon félévénkint változó szélnek járását is, melly Afrika és India közt az egyik félév alatt délnyugotrűl, a másíokban pedig délkeletrűl szokott uralkodni. E fölfedezés igen elűmozdítá az Indiávali közlekedést, meghatározva lévén a kedvezű szélnek ideje, ha Indiába el, és ha onnan vissza akartak indulni. Ez idűszaki szélfűvást, melly az idűszakot jelentű moussoum arab szűtűl kapta elnevezését, nem kell összezarvarni azzal, melly a forrű ég-űv alatt állandűl uralkodik, s alizi nűv alatt ismeretes. Ez keletrűl nyugotnak tart, és a földnek tengelye körül naponkinti forgása által, kapcsolatban a nap ellenkezű iránybani hatásával, idűztetik elű.

A mesterségek általán összeköttetésben állanak, s valamennyihez a fizikai ismereteknek bizonyos foka kívánatik meg. Hogy hajót építhessenek, és azokat igazgathassák, ácsokra, szövökre, kovácsokra, matematikusokra, gépészekre, csillagászokra, geographusokra, általán természet-búvárokra volt szükség. Ügyesség és képesség kellett hozzá a gerendák és deszkák összeállítására, a legcélszerűbb alaknak és megfelelő beltérnek meghatározására, az általános és viszonyos súlynak, az árboczfák, vitorlák, kötelek, horgony szilárdságának, s mindezek ellenállási erejének a hullámok és viharok közepeit, s végre a mű haladásának egy nap alatt, legalább megközelítő kiszámítására. Meg kellett tanulni a szelekkel való bánást, oly formán: hogy a hajós még az ellenkezőket is hasznára fordítsa. Meg kellett ismerkedni a tengerekkel, a tartományok fekvésével, kiszámítani a távolságokat, és azokat földabroszokon, millyet először a görög Anaximander, Thales tanítványa készített volt, megjelelni. Tudni kellett olvasni a csillagokban, hogy vihar által a sik tengerre messze a partoktól dobatva, a hajós meghatározhassa az irányt, melly felé tartania kell, hogy azokat újra megtalálja. S valóban a phoeniciekről följegyezték a régiek, hogy K. U. születése előtt már 2000 évvel alkalmazták a csillagászatot a hajókázásra. Kezdetben a nagy gönczölszekerhez tartották magokat, mint a melly után az éjszaki sarkot legbiztosabban meghatározhatni hitték. Innen ennek phoenici neve: pharaschah, azaz mutató. Tettleg azonban e csillagzat ama sarktól oly távolra áll, hogy ennek némi biztossággal meghatározására, a tudomány akkori állásához képest, csak is a minden egyes hely délkörének közelségében szolgálhatott. Így történt, hogy a hajókázó nemzetek figyelmüket a nagy gönczöltől a kis gönczöltre vetnék; s ennek egyik csillaga e szolgálattól, — mellyet tudnillik fekvésénél fogva az éjszaki sark mutatása által tesz, sarkcsillagnak (stella poláris) nevezteték el, se nevet napjainkig megtartja. *)

*) Hogy mi módon szolgálhatnak az égi csillagok Útmutatóul és kalauzul a tengeren: azt könnyen megértheti mindenki, ha például egy nagy teremben

Mindez, bármennyire sok is magában, még nem képesítheté föl a tengerészeket, hogy elhagyva a partokat, a sik tengerre me-részkedjenek: hol borús időben minden kalauz nélkül maradtak volna, millyenül különben, nappal ugyan a nap, kelte és nyugta, éjjel pedig a csillagok, állandó fekvésök következtében, szolgáltak, így a hajókázás időről időre nyert ugyan terjedelemben a három ismert világrészt környező tengereken, de ezek áthatításának, új világrészek fölfedezése végett, nem jött el ideje: valamig egyrés-zről a vélemény a földnek gömbalakja felől legalább némi szilárd-ságot nem nyert; más részről pedig tájékozhatásul az óceán köze-pén, a csillag-távmérő (astrolabium) és a delej- (mágnes-) tü fel nem találtatott. A mágnes-tű mutatja az éjszaki s déli föld-sarkot; a csillag-távmérő segítségével pedig kiszámítható a helynek, mely-lyen a tengerész hajójával áll, távolsága az egyenlítőhez. A portu-gálok a XV. században mindkét eszköz birtokában lévén, sok kí-sérlet után, mellyek közt Diaz (1487) a Jóremény fokáig elju-tott, Vasco di Gama vezérlete alatt (1497) megkerülték Af-rikát, s új utat nyitottak Kelet-Indiába; olly fölfedezés, melly a kereskedelmi vonalnak megváltoztatásával, Velenczének és egyéb olaszországi tengeri városoknak, mellyek a középkorban a tenge-rek fölött uralkodtak, hanyatlását; ellenben kezdetben ugyan Por-tugália, aztán Spanyolország, Hollandia, Franciaország emelke-dését; véglegesen pedig Angliának világ-uralmát vonta maga után.

A portugálok által aratott siker bámulást keltett Europaszerte, s a hajókázási szellemnek új, óriási lendületet adott. Lis-sabon gyűlhelye volt a világ minden részeiből oda tódult tenge-

képzeli magát, mellynek boltozatán, és pedig ennek éjszakkak forduló tá-ján egy oroszlán, keletnek egy tigris, délnek egy elefant, nyngotnak egy medve van lefestve. Ha most szemei bekötte inének, s ő így a teremben kö-rülhordoztatnék, s aztán a szemborító szemeiről levétnék: annak megtu-dására, e terem melly táján találja most magát, egyebet sem kell tennie, mint a boltozatra tekintenie, hol az állat alakja, például a tigrisé, azonnal megsziintetendi kétségét, tudván, hogy a tigris a keleti oldalt ékesíti. Az ég egy boltozat; csillagai pedig fénylő jelképek, mintegy örökké világító pharosok, mellyek állandó fekvése biztosan mutatja a tengerésznek a világ négy sarkalatos táját: ha tudnillik e csillagokat jól ismeri, s fekvésök iránt egyszer tisztában van.

részeti részint kalandoroknak, részint valóságos lángelméknek, kik az uralkodóknak felajánlók szolgálatukat, őket újabb vállalatokra sarkalva, s több-kevesebb alapossággal az ezekhez kötött reményeket és kilátásokat fejtegetve. Ezekhez egész serege csatlakozott a kereskedőknek, mesterembereknek, tudósoknak, misszionariusoknak és kíváncsiaknak, kik e vállalatokat, kiki saját céljaira, felhasználni s kizsákmányolni törekedtek. A tengerészek valóban a napnak hősei; neveik Europa minden társas köreiből hangzottak, és viszontagságaik a leghősiesebb, legköltőibb vonásokkal rajzoltattak. Midőn egyikök valamely távolabbi útról, tett új fölfedezések után visszatért, seregenként tódult elejbe a nép, hangos tapsokkal üdvözlővén a tengerek és orkánok dühével megvívott hősokeket. A fejedelmek kegyeikkel, a nagyok hódolataikkal halmozták el őket. A dicsőség teméntelen varázsa, a kilátás magas földi méltóságokra, rangra, czimre, halhatatlan névre, gyűjtő hatással volt. Hozzájárult majd a hazafias lelkesedés és valódi honszeretet által sugallt azon vágy: hazájok számára messze ismeretlen földön a gazdagság és hatalom új forrását nyitni meg; majd a vallásos szent buzgóság: a fölfedezendő földrészekben lakó vadakat megtéríteni, vagy az innen kapott kincsek segélyével a mahomedánok hatalmát, legkivált Palaestinában megtörni. Mindez együttevén arra szolgált, hogy nem állván ellen sem a tenger mélyébe temetett annyi ezer szerencsétlenek példája, sem az ismeretlen tengerek fenyegető félelmes árszéljei, sem az azokra merészkedett hajósok nélkülözései- és szenvedéseiről közzájón forgó elbeszélések; sem végre a vélemény, hogy a forró égőv a mindent fölperzselő hőség miatt az élőknek megközelíthetetlen *), tengeri vállalkozó hősök sora soha meg nem fogyna, s egyik merész után már más merészebb állna elő, folytatni kész azt, mit elődei bevégeztelen hagytak. Így találtattak fel Afrika nyugoti oldalán mintegy folytatólagos rendben az Azorok, Madera és Canaria, továbbá Femando-Po, Sz.-Tamás és Annebon szigetei, már alig egy foknyi távolságra az egyenlítőtől. Innen csak egy lépés: és a félelmes vonal, melly alatt a régiek hibás véleménye szerint

*) Semper sole rubens et torrida semper ab igne.

minden éghető lángba borítottak, e véleményt czáfolólag meghaladva, aztán innen lefelé futva, Afrikának végső déli csúcsa, a Jóremény foka elérve, s végre ezen világrész, nyugoti oldaláról először megkerülve, s az új ut Indiába fölfödözve lön. A kereskedés régi útja, melly a Közép tengeren, Suezén és a Vörös-tengeren haladott keresztül, s melly a suezai szoroson teendő szárazföldi vonal miatt kétszeri ki- és felrakodást szükségelt, mint ennélfogva költségesebb és sok alkalmatlansággal járó, csakhamar abbahagyatott, s a tengerek büszke királynéja, V e l e n c z e meghajolni lön kénytelen az új argonauták előtt, kikkel, országaiknak az új vonalhoz közelebbi fekvése következtében, többé nem vételkedhetett.

A tengerészet ezen diadalainak érdemét kisebbíteni nincs szándékunkban. Mindamellet, bármennyire rémesnek látszhatott is az akkori ismeretekhez és uralkodó véleményekhez képest a kísérlet, forró égöv alá bocsátkozni merni: az mégis minden bizonynyal könnyítve volt az által, hogy a hajósok mindig a lefelé húzódnó partokhoz tarthatták magokat. Hogy Amerika fölfedeztessék, férfiúra volt szükség, ki mindezen vetélytársainál hasonlíthatlanul nagyobb vállalatot merjen, s ennek lelkében megérlelése- és kivitelére, hozzá szükséges tudományyal, összevető tehetséggel, elszántsággal, lelkierővel, betű szerint hármas érczel vértezett azon mellé bírjon, mellyet H o r á c z romai költő tulajdonit annak, ki töredékeny csolnakát első bizta a tengerre *); első leendvén ő is a vizeken, mellyek túlsó határáról még soha senkisémet tért vissza. Férfiúra volt szükség, ki a helyett, hogy a régi világhoz tartsa magát, kész legyen azt hetek- hosszanti távolságra, lebegvén az ég és vízörvény között, messze maga után hagyni, horgonyt csupán egy általa még akkor csak sejtett túlsónak partjain vetendő. Férfiúra volt szükség, ki a természettudós számításaival a hívőnek bizalmát és rendíthetlenségét egyesítve,

*) . . . Uli robur et aes triplex

Circa pectus erat, tragijem qui truci

Commisit pelago ratem

Primus.....

eltökélve legyen, vállalatának eszméjével semminemű ellenzések és viszontagságok közt soha fel nem hagyni, az előítéletekkel, gunynyal és tudatlansággal dacolni, s a kivitelhez szükséges eszközöket, országról országra járva, sok szenvedések után, kérve a hatalmasokat, vitatkozva a tudósokkal, úgy szólván, kiero-
szakolni.

S e gondviseleti nagy férfiú, történetünk hőse Columbus volt: ki a portugálok fölfedezéseinek idejében már ott forgott az élők közepett, ismeretlen homályban érelve s képezve magában az eszmét, melly, midőn föllépett vele, nagysága miatt agyrémnek tetszett; végrehajtatván, a vallás, tudomány és lángész diadalmi emlékoszlopát képezi örökre.

Jegyzetek az 1-ső §-hoz.

I. A normanok hajózásairól szólva, említettük, hogy ők nyugotnak elhatottak egész Grönlandig Éjszakamerikában. A kopenhágai régiségbuvártársulat feladatául tűzte ki: bebizonyítani, hogy Amerika fölfedezésének dicsősége jó részben a normanokat illeti; tudva lévén, hogy Columbus csupán azután, midőn már 1477-ben Islandban megfordult, és ott a scandinaviak fölfedezéseiről értesült, kezde készülni világhírű útjára. A társulat az ezen fölfedezésekre vonatkozó adatokat, egy kötetbe összegyűjtve, következő czim alatt adta ki: „*Antiquitates americanae, sive scriptores septentrionales rerum ante-columbianarum in America*”⁴ (XL, 486 l. 4-rétben, nyolcz fac-similével, négy térképpel és hat más ábrával.) Ez adatok után okosan többé nem kételkedhetni, hogy a scandinavok a 11-dik, és következő két század alatt Éjszakamerikát ismerték és vele kereskedésben álltak. Ez azonban később egészen feledékenységbe ment; s hogy Columbusnak minderről semmi legkisebb tudomása sem volt, kitetszik nemcsak onnan, mert útjában egészen más irányt választott, hanem leginkább: mert e tudósításokra, vagy fölfedezésekre terve indokolásában, hol minden találató nyomokat annyi szorgalommal összegyűjtött, sehol sem hivatkozik. Amerikában újabb időkben nagyszerű romok fedeztettek föl, melyek egy kiterjedt, és a kifejtésnek magasb fokán állott, de elenyészett polgárisodásról tesznek tanúságot. Honnan származott e polgárisodás? Az éjszak-európai népek plántálták-e azt ide? vagy a régi hajókázók valamelyikét sortora el legénységével a zivatar? vagy Éjszaki- és Keleti-Ásiából a Behring-szoroson, és a Csendes-tenger egyik szigetéből a másikba vándorolva érkeztek e tájakra az első telepedők? e kérdést mindeddig megfejteni nem sikerült. Annyi bizonyos, hogy Amerikában műemlékeket találtak, melyek majd a chinai, majd a tibeti, majd az egyiptomi, phoenici és carthagoi szokásokra emlékeztetnek. A romok közt keresztek fordulnak elő, melyekből némelyek azt következtették, hogy e tájakon egykoron kér. hithirdetők is megfordultak, annyival is inkább, mert az errőli emlékezet fönvan, mind az európai középkori legendákban és történeti hagyományokban, például a hét sz. városról, Erik püspökről, ki a normanokkal az éjszakamerikai részekbe utazott s ott a kér. hitet elterjesztette; mind pedig a benszülöttek hagyományaiban, melyek a keletről érkezett fehér és hosszú szakálla emberekről szólnak; mind végre vallási szertartásaikban, melyek közt meglepők valának az európaiakra nézve a vigiliák, böjtök, fülgyónás és bizonyos neve az áldozásnak, mely verbe mártott kenyérrrel gyakoroltattott. Némelyek azon véleményben is voltak, hogy e tájakon már az apostolok, vagy legalább első tanítványaik hirdették az Isten igéjét, keleti Indiából a Csendes-tenger szigetein át hatolván ide, midőn az Üdvözítő parancsát: „Menjetek az egész világra s tanítsatok minden népeket,” betű szerint teljesíteni törekedtek. A nyelvajándok

segítségével országról országra, szigetről szigetre könnyen átmehettek. A buzgóság s feláldozó szeretet, mellyel Üdvözítőnk akaratának eleget tenni iparkodtak, nem ismert határt, s minduntalan tovább és tovább, egyik ismeretlen tartományból a másikba, hol csak ember tartózkodott, ragadták őket. Az embert keresve, ennek nyomain haladtak, hogy azt megtalálják. Ki mondandja meg nekünk, hol, a világ melly táján, mellyik égalj alatt végezték be a legtöbbben közülök dicső életöket? Bármint legyen is, e népnek a többi emberiséggel közös eredetüket bizonyítja többi közt a hagyomány: az emberek anyjáról, a ki vétkezett, a nagy vízözönről, melly elől csupán egyetlen-egy család menekült meg, az óriási épületről, mellyet a kevélység emelt, de melly az ég mennykövei által szétromboltatott, stb. Ásia lévén az emberiség bölcsője, a kérdés, miként jöhettek ezen új, vizek által elszigetelt világrészbe az emberek és állatok, többé nehézséget nem csinál, bizonyos lévén, hogy az több utón történhetett meg. A föld számtalan változáson menvén keresztül, valljon nem függhetett-e össze éjszakon Amerika Ásiával, mellyet most itt csupán egy kis szoros választ el amattól? Ki fogja elhatározni, ha valljon a sűrűn egymásra következő aleuti s egyéb szigetek, mellyek a Csendes-tengeren elszórvák, nem hegycsucsai-e egy végképen elmerült világnak, megannyi óriási oszlopok, mellyeknek iveri beszakadoztak? ... Tekintve a nagyszerű romokat, mellyek egy hatalmas civilisált népnek Amerikában ma már egyedüli emlékei, azon óriási sirdombokkal, mellyek alá eltemetve fekszenek, — önkénytelen is a dulásokra gondolunk, mellyeknek az ó-világ is olly sokszor volt gyászos színhelye. Ama nép elveszett történeteivel, nevével, ismereteivel, miveltségével együtt, a nélkül, hogy ezt legyőzőivel közölte volna. Élő példa rá, mivé váltak volna a barbár nemzetek, mellyek Koma birodalmát lerontották, ha, miként ezen amerikai vadak, Ők is fensőbb rendű tanító s kalauz nélkül maradtak volna. Valóban a miveltség és polgárisodás csak összeköttetésben a világgal egykorú keresztény megváltási eszmékkel tenyészik. Hol az összeköttetés megszakad, a hanyatlás azonnal bekövetkezik, s az ősi hagyományos eszméknek lassankinti eltorzítása- és kioltásával a legvégsőbb vadság állapota áll be.

II. A delejtűnek a hajósok kétféle módon vehetik hasznát: vizirányosan fekvé némi elhajlással (declinatio), mutatja az éjszaki és déli földsarkot; függőleges helyzetben: azon arányban, a mint az egyenlítőtl a sarkok felé haladva, tengelye körül lassankint lehajlik, s e lehajlás (inclinatio) az azt körző és számmal jelelt karikán a távolsági fokot mutatja az egyenlítőtl. Ez utóbbi meghatározás azonban kevesbbé biztos, annyiból, mert a delejes sark (pólus magneticus) különbözik a geographiaitól. Ki volt a delejtű feltalálója? azt a történetírás nem jegyezte fel. Közönségesen Gioia Flavius olasznak Almafíbol tulajdonítatik. Nyomai azonban sokkal korábbi időkre vihetőek fel. Bebizonyított tény, hogy a mágnés vonzó erejét ismerték a görögök, romaiak, chinaiak és arabok. Földsarkokat mutató tulajdona ismeretes volt

a 13-ik században; mit tudva, könnyű volt azt alkalmazni a tengerészeire. Klaproth a delej tűnek nyomait megtalálta a chinai könyvekben, melyekből kitűnik, hogy az ott régi időktől fogva használatban volt; s egy 1111—1117-ben készült természetrajzban, melynek szerzője Ken-Zung-Schi, már elhajlása is megjelölve volna. Ebből némelyek azt következtették, hogy európai utasok, hihetőleg Marco Polo, vagy pedig a tatárok által hozatott be Európába, s feltalálója épen azért nem említették, mivel az európaiaknak csupán alkalmazásának dicsősége maradt fön. Többiben csupán a 14-dik században jött általános alkalmazásba, és sok idő telt el, míg alakja akként tökélesítették, mint azt napjainkban látjuk. — A hajózás nagy lendületet nyert, midőn a II. János, portugali király által összehívott tudósok azon gondolatra jöttek, hogy a csillag-táv mérő a tengerészeire alkalmaztassék. Ez eszköz segélyével, miután a napnak declinációját minden napra mutató táblák elkészültek, a hajós a napnak (vagy más csillagzatnak) a sark fölötti magassági állásából azon pillanatban, midőn az culminál, vagyis a hely délkörén áthalad, a helynek az egyenlítőtől távolságát egy pillanat alatt meghatározhatja. Napjainkban ez eszköz eredeti alakjában a tengeren már egészen kiment a divatból; tapasztaltatván, hogy a mozgás következtében a meghatározás nem egészen pontos: így találtatott fel az úgy nevezett tükör-sextant, egy tükörrel ellátott eszköz, melynek segélyével a mozgás által okozott különbség megközelítőleg kiegyenlítették. Mind a két eszköznek alapja a tény: hogy a földszarki csillag az egyenlítő alatt egészen a látkörvonalban fekszik, s azon arányban, a mint az egyenlítőtől a földszark felé hatolunk, mindig emelkedik, úgy, hogy ha a horizon fölötti magassága öt foknyi, a távolság is az egyenlítőtől öt, — maga a sark alatt pedig egész 90 foknyi. A szélességi foknak ezen meghatározásánál sokkal több nehézséggel járt a hosszúsági foknak meghatározása: mely napjainkban az időmérő (chronometer) segélyével történik. A föld ugyanis tengelye körül 24 óra alatt fordul meg; e szerint a 360 hosszúsági fokból, melyre a föld felosztatik, minden órára 15 fok, és minden 4 minutumra 1 fok jut. Ha tehát jó csillagászati óram van, és nyugotra futva tapasztalom, hogy az például a párisi szerint lévén igazítva, délben azon helyen, a hol vagyok, nem 12 órát, hanem a délutáni kettőt mutatja: az csalhatatlan jel, hogy én a párisi meridiántól, hol már két órával ez előtt volt dél, harmincz foknyira vagyok távol nyugotnak, mert a föld tengelye körül két óra alatt épen annyit halad meg. Keletre futva épen azon arányban, de már hamarabb lesz delem, azon oknál fogva, mert a föld tengelye körüli forgása nyugotról keletre történik; ha tehát például 2 órával van előbb delem, semmint a párisi szerint igazított óra mutatja: jele, hogy én 30 foknyira távoztam el Páristól keletnek. — Mindez eszközök segítségével együttvéve napjainkban már annyi pontossággal határozhatni meg valamely helyet a tengeren: hogy a valamely tájon elmentett bizonyos, például vasedényt, évek múlva is meg lehet találni.

III. A régiek véleménye szerint, melytől csak egyes tudósok látszat-

tak eltérni, földünk lapos területnek tartott, és pedig vagy kereknek tányér alakjára, honnan az „orbis terrarum,“ vagy „orbis terraqueus“-féle elnevezés, vagy pedig négyszögűnek. Némelyek, hogy a két véleményt a kerek- és négyszögű alakról megegyeztessék, azt köralakúnak mondák, mely egy négyszögbe volna foglalva. Homer azt θ κ ϵ η $\omicron$ ς nevű folyótól képzelte környezve. Átalán a földet valamely szoba vagy lak padlásához, a rá körös-körül köremelkedéssel boruló eget pedig boltozathoz (innen az égboltozat) hasonlították. Úgy vették tudnillik a földet, a mint az szemeknek feltűnt, táblaként elterülő síkságnak, melynek egyenlő rónasága itt-ott mélységek vagy emelkedések által van megszakítva; mintha például egy lapos területű pusztán tulajdonosa gödröket ásott, vagy pedig dombokat hányt volna fel, gazdasági szükséglete szerint. Ez örvények és hegyek igen magasról a föld fölött nézve elenyésznek, hasonlólag a kisebb dombokhoz, völgyekhez, házakhoz, fákhoz, midőn azokat igen magas hegyről nézzük. A vélemény, hogy a föld nem lapos, hanem gömbalaku, első mondotta ki Pythagoras, és meggyőződését látszott osztani Aristoteles is. Valóban a régieknél nyomát találjuk a hiedelemnek, hogy a föld túlsó részén is laknak emberek, kiket ellenlábask- (antipodes)-eknek neveztek el, azon állásnál fogva, mellyet talpaikkal talpaink ellenében ellenkező irányban elfoglalnak. Scipio álmában, melly mű Cicerótól származik, e vélemény világosan ki nagyon fejezve: hiszen Ptolomaeus csillagászati rendszerét már ez előtt rá alapította. A keresztény középkorban tudományosan vitatott némely keresztény írók és tudósok által, miilyenek Roger Bacon, Nagy-Albert és aillly Péter. (Lásd az elsőnek „Opus majus,“ a másíknak „Liber cosmographicus,“ és a harmadíknak „Imago mundi“ című műveiket.) Hogy e korban, mellyben e vélemény még koránsem volt végkép eldöntve, Columbus a földnek gömbalakjáról már teljes és szilárd meggyőződéssel lehetett, ez, mint alább látni fogjuk, kora fölé emelkedett hatalmas lángeszének egyik tanúbizonysága.

2. §.

Colombus születése; gyermek- és ifjúkori viszontagságai; jelleme.

Columbusz Kristóf 1436-ban Genuában született. Születésének említett éve nem egészen bizonyos: életróinál majd 1430-ra, majd 1441-re, 1445-, 1446-, 1447-re stb. tétetik. Mi a főnebbit, mint legvalószínűbbet, és napjainkban majdnem általánosan elfogadottat választottuk. Mi születési helyét illeti, ilyenül közmegegyezéssel Genua állittatik; s az eltérés csak a körül forog, ha valljon Genua alatt az e nevű köztársaságot egész területével, vagy pedig csak a fővárost, mellytől amaz nevet vette, kell-e érteni. A hajdani genuai köztársaság területén virágzott városok közt tudnillik verseny támadt; közölök többen tulajdonítván magoknak a dicsőséget, hogy Columbus keblükben született. E vetélkedés, mely *H o m e r r a* emlékeztet *), kiterjesztetett Columbus családjára is. Olly nagy és világot be-

*) A versenyt, mely Görögország több városa közt Homer születéshele iránt keletkezett, szépen fejezi ki a költő következő verse:

Smyrna, Rhodus, Colophon, Salamis, Chios, Argos, Athenae,
Certant de patria grandis Homere tua.

Columbus 1498-ban készült végrendeletében, mely a spanyol törvényszékek által hitelesnek ismertetett el, magát genuai születésűnek mondja; mi mégis nem gátoita Pradello, Cucearo, Oneglia, Finale, Boggiasco, Cogoleto stb. városokat, hogy e tiszteletet magoknak tulajdonítsák. Cogoleto napjainkig mutatják a házat, mellyben a tengerészek ezen legnagyobbika született volna. A ház homlokán következő felírás olvasható:

Unus erat mundus;
Duó sint, ait iste: fuere.

töltő volt e férfúinak dicsősége s neve, hogy az első rangú olaszországi családok származási fájókat vizsgálnák, egy ágacs-kát keresve, Columbusnak, mint egyik rokon hajtásnak bele-illesztése végett. Mi ez e fölötti vitába bocsátkozni nem aka-runk. Legyen, hogy Columbus eme fényes családoknak valóban ivadéka volt: annyi bizonyos, hogy szegény mesterember-szü-léktől származott. Atyjának, Dominik-nak, ki gyapjufésü-léssel foglalkozott, Kristófon kívül még két más fia volt: Bertalan (Bartolomeo) és Jakab (Giacomo, spanyolul Di-ego), kikről e történetben még emlékezni fogunk. Egyetlen leányáról csak annyi tudatik, hogy alacsony származású férfú-hoz, Bavarello Jakabhoz ment férjhez.

Kristóf már gyermek-korában igen élénk hajlamot muta-tott a földleirási tanulmányokhoz, és kedvet a tengeri élethez. Atyja fiának ezen hajlamát észrevevén, gondoskodott róla, hogy őt a tengeri életre elkészítő nevelésben részesítse. Elküldé őt Paviába, az akkor ott virágzó világhírű főiskolákba: hol többi közt a latin nyelvben, föld- és világrajzban, mértan- és csilla-gászatban képezte ki magát; tanulván ezek mellett a történe-teket, költészetet és vallási tudományokat is.

A hajózásban olly előmenetelt tett, hogy térképeket és földgolyókat készíttetett, s azokon földrajzi ismereteinek se-gítségével, a városok, hegységek, folyók, tengerek, szigetek és kikötőhelyek fekvését megjelelhette.

Így kiképezve Columbus, már 14 éves korában (mint ezt több író állítja) a tengeri szolgálatba lépett. De mikor, és hol tör-tént ez: valljon hazája, vagy valamely idegen hatalmasság flottájánál kapott-e alkalmazást? ezt följegyezve seholsem ta-láljuk. Átalán, fölötte kevés az, mit mi ifjúsága éveiről egész azon időpontig, midőn tervével komolyan föllépett, bizonyosat állíthatunk. Columbus több iratot hagyott hátra, mellyek közöl egyesek még mindig kiadatlanul a levéltárakban hever-nek; mások kiadattak ugyan, de különféle munkákban elszór-vák; szóval, összegyűjtve együtt még nem találhatunk. Ez ira-tok, és Columbus fiának, Ferdinandnak, *História del suo padre* című munkája, mellyben atyja élettörténetét írja le, majdnem

az egyedüli kútforrás, melyek Columbus ifjúságáról némi gyér adatokat szolgáltatnak.

Ez időszakban a tengereni kereskedést Velence s Genua tartották kezökben. E kereskedés akkoriban nagy nehézségekkel, veszedelemmel és önfeláldozással járt. A tengeri rablók ellen hatalmasodtak; a fejedelmek és köztársaságok folytonos ellenségeskedésben éltek; a mahomedánok Afrika partjairól örökös mozgásban voltak a keresztény hajókázók ellen; s mind e zavar közepett a kalandorok bő alkalmat találtak a tengeren mindennemű zsarolások elkövetésére. Egyes hatalmasok hajókat építettek és szereltek föl, állítólagosan uruknak, vagy hazájok kereskedésének védelmére, valósággal pedig, hogy zsákmányoljanak, és az erőszakkal elvitt árucikkekből kincseket gyűjtsenek. A Közép-tenger, melyre akkoriban a hajókázás szorítkozott, ennél fogva a legvakmerőbb harczok, és események rémes színhelye volt, s a tengerészek tág mezőt nyitott, ügyességének, vitézségének és bátorságának valamint edzésére, úgy kitüntetésére is.

1459-ben anjoui János, calabriai herceg hajóhaddal támadta meg Nápolyi, azon reményben, hogy e királyságot atyja, Rainer, vagy Renato, (René) provençe-i gróf számára, az arragoniai királyoktól visszafoglalandja. E vállalatot Genua, hajóival és pénzzel segíté; számos kalandor hajókat és gályákat épített, s azokkal az anjoui hadosztályhoz csatlakozott. S az így összealakult hajóhadnál szolgált Columbus, hires genuai hajóskapitány, Kristófnak atyjafia is. Több író, állítja, hogy Kristóf ez alkalommal tette volna első tengeri útját, és pedig nagybátyjának, a főnemlített hajóskapitánynak, ki egy hajóosztályt vezényelt, parancsai alatt. A tény ugyan nincs bebizonyítva, hihető azonban annyiból, mert egyik, már az új-világból 1495-ben írt levelében maga Columbus is említi, hogy ifjúságában René, provençe-i gróf szolgálatában állott, s általa egy ellenséges gálya elfogatásával bízott meg; következképpen már ekkor vezénylő tiszthivatalt viselt.

E nem sikerült expeditio után több évre elvesztjük Columbus nyomát. 1474-ben XI. Lajos francia királynak több

hadi hajója felett parancsnokoskodott. Némellyek állítják, hogy a spanyolokkal harczban e nemzet két gályáját fogta el, melyek magánosok számára többenő árukkal valának terhelve. Az ez iránt benyújtott panasz következtében Ferdinand király egyenesen XI. Lajoshoz fordult. Levele 1474. dec. 9-dikéről kelt, és Columbust XI. Lajos alattvalójának mondja. Tudni kell ugyanis, hogy Genua ez időtájban francia uralkodás alatt állt; habár XI. Lajos azt hűbér gyanánt a majlandi herczegnek engedte által.

1475-ben Columbus egy hajóhaddal a levantei tengeren jelenik meg, és ott megtámadja a velenceieket, kik Cyprus védelmére sereglettek oda. Ha valljon az itt, s a főnebbi esetben említett Columbus a mi Kristófunk-e, vagy pedig amaz öregebb genuai hajóhadvezér (kinek parancsnoksága alatt Kristófunk, mint láttuk, tengerészeti pályáját megkezdő, s ki Zurita és egyéb történetírók bizonyosága szerint ez időtájban még mindig szerepelt, vezényelvén többi között a flottát, mellyen Portugália királya Franciaországba utazott): ezt adatok hiányában eldönteni nem lehet. Annyi bizonyos, hogy Kristófunk a levantei tengert bejárta; mint ezt egyik, fia Ferdinand által fölhozott levelében maga tanúsítja; írván többi között, hogy Scio szigeten tanulta meg a módot, bizonyos fákból a mézgat kivonni.

1477-ben Columbus az éjszaki tengert látogatta meg. 1477-iki február havában, írja ő fia által idézett emlékiratában, száz mérföldnyire Thule szigeten túl hajókáztam. A szigetnek déli része a 63-ik, nem pedig, mint némellyek írják, 73-ik fok alatt, és sokkal tovább nyugotnak fekszik, semmint Ptolomaeus általán jelelte a nyugotot. E sziget olly nagy, mint Angolország, s vele az angolok, kivált Bristol lakosai kereskedést üznek. Az időben, hogy én meglátogattam, a tenger nem volt befagyva, s a tengerdagály olly erős volt, hogy a víz némelly helyen 26 ölnyire (brasses: bizonyára sokkal kisebb öl lehetett, mint a nálunk használatban levő) emelkedett föl, és ugyanannyira hanyatlott vissza. E sziget nem Thule, mellyről Ptolomaeus emlékezik; a sziget, mellyről én szólok, napjaink-

ban Frieslandnak hívatik.“ Friesland itt bizonyára sajtóhiba, Island helyett; Friesland ugyanis nem sziget, hanem Németországban tengerparti tartománya.

Hét évvel e tengeri útja előtt, vagyis 1470-ben, Columbus már Lissabonban találjuk, honnan kétségkívül e fömlített tengeri kirándulást is tehette. Mint jutott ide? erről semmi bizonyosat sem mondhatni. Némellyek azon hiedelemben vannak, hogy szándékosan kereste föl e hont, melly ez időtájban tengeri vállalatáról olly igen elhíresedett. Fia a dolgot így adja elő: Columbus, az öreg genuai e nevű admirálnak unokájával egy kalóz flottillán szolgált, melly négy velencei, drága kelmékkal terhelt gályát vett úzóbe. A találkozás Portugal partjain, Lissabon és a Sz.-Vincze-fok között történt. A járművek egymáshoz közeledtek, s a legénység, ember emberrel reggeltől estig verekedett. Egyes hajók ekkor lángot vetettek; Columbus, hogy a megégés veszedelmét kikerülje, a tengerbe ugrott, s egy evezőbe kapaszkodván, két mérföldnyi úzás után szerencsésen elérte a partot. Kinyugodván fáradalmaitól, Lissabonnak vette útját, hol több genuai honfival találkozott.

Columbus Lissabonban házassági szövetségre lépett egy hajóskapitány, Monis de Palestrello Bertalan, Felipa nevű leányával; ki a Minden-szentekhez címzett kolostor növendéke volt. Palestrello egyike volt Madera és Santo-Porto első fölfedezőinek; melly utóbbi helyen gyarmatot is alapított. Nem sokára bekövetkezett halálával, Columbus nevével Santo-Portóba napájához költözött, hol a társalgás gyakran a boldognak tengeri útjaira tereltetett: mi Columbus kíváncsiságát nagy mértékben ingerelte. A nap, hogy előadását nyomatékosítsa, kezébe adta boldogult férjének hátrahagyott iratait, térképeit és tengerészeti eszközeit: Columbusra nézve a legnagyobb kincset, mellyet neje Felipa neki nászajándékuul hozhatott. A családi kör Correa Péter, hires hajós-, és santo-portoi volt kormányosban, ki Felipa testvérét vette nőül, nevezetes taggal szaporodott. Correa ugyanis a hajókázási történetek- és vállalkozásokról folyt beszélgetéseket számos adattal élénkíté,

mellyeknek némellyel már most kezdék Columbusban ébreszteni az eszmét, az Atlanti-tengeren túl fekvő tartományok iránt. Fia, Diego e szigeten született.

Columbusnak, midőn Lissabonban lakott, elég alkalmá s ideje volt a portugálok tengeri mozgalmait tanulmányozni. Henrik portugali herceg, I. Jánosnak fia, egész leikéből a hajókázási, és ezekkel rokon, kivált a csillagászati tudományokra adta magát, s azok előmozdításán egész erejéből törekedett. Atyját a mórok elleni hadjáratban Afrikába követvén, Ceutában Guinea partjairól, s egyéb, az európaiaknak eddigéig egészen ismeretlen tartományokról számos tudósítást gyűjtött. Ezek azon gondolatot keltették föl benne, hogy nevezetes fölfedezéseket lehetne tenni, ha a hajósok Afrika nyugoti oldalán mindinkább tovább haladnának. Visszatérvén Portugáliába, elhagyta az udvart, és közel Sagreshez, a Sz.-Vinczefok szomszédságában, egy mezei lakban, mellyből az óceánra teljes kilátása volt, telepedett meg. Itt gyűjté össze a kor leg-tudósabb férfait, és számukra Sagresben tengerészeti akademiát és csillagvizsgáló-tornyot, alapított. E tudós intézetek hatása csakhamar kezde mutatkozni. A föld- és tengeri térképek kiigazítottak; a delejtű általánosabb használatba jött; a régiek földrajzi ismeretei mind összegyűjtettek, valamint azon csillagászatiak is, mellyeknek birtokában egykor ugyan a babyloniak és egyiptusiak, újabb időben pedig az arabok voltak. E tanulmányok eredménye azon szilárd meggyőződés volt, hogy Afrika a tengeren megkerülhető, ha a hajósok szigorun a partokhoz tartandják magokat. Henrik, ki 1473-ban nov. 13-án halt meg, ha nem is részesült az örömben, láthatni, mint haladják meg hazája tengerészei a forró égövet: mindenesetre eleget élt, hogy az ez iránti reményben megerősödvé hagyja el ez árnyékvilágot. Afrika partjai a Bojador-foktól a fehér (blanco) fokon át egészen a zöld (verde) fokig kikémleltettek, és azon arányban, mellyben Senegal inkább és inkább fölismertetett, jött világosságra az is, hogy e földrészek termékenyek és igen népesítvők: mi természetesen azon véleménynek, melly eddigéig a hajókázásnak az egyenlítő felé határokat szabott, — a

forró égöv lakhatatlanságáról és mindeneiket fölperzselő tűz-természetéről, — végleges elejtésére vezetett.

Columbus Henrik herceg életének vége felé, 1470-ben érkezett meg Lissabonba. Képzeltetni, mennyi hatással volt az ő eleven s mély lángeszére mindezen, az emberi ismeretek épen azon ágaira kiterjedő mozgalomnak szemlélése, mellyeket szakmájául beleöntött hajlamok által, úgy szólván, maga a Teremtő látszott kijelölni. Columb figyelt, és tanult. Szegény lévén, térképeket és földgolyókat készített, miből nem csak családja szükségéit fedezheté, hanem némi csekély részt Genuába, öreg atyjának és két ifjabb testvérének is juttathatott. Fia Ferdinand beszéli, hogy ismételve csatlakozott a Guinea partjaira indított expedícióhoz; és ekkép, hozzávéve azt is, hogy a Jeges-tengeren is megfordult, látta mindazon tengereket, mellyeknek hullámaint valaha egy európainak hajója szeldelte.

Midőn Columbus az említett évben Lissabonba ért, férfikorának teljes virágzó erejében volt. Fia, Ferdinand, atya életírásában és Las Casas (Nyugatindia történetében) őt következőleg írja le: Columbus magas, szabatos alakú, s erős férfiú volt, fönséges és méltóságos magatartással. Hosszudad arcza sem teljes, sem sovány; sas-orral, kissé kiálló szemcsontokkal, s világos szürke és fénylő szemekkel, mellyeknek élénk tekintete első pillanatra mutatta a férfit, ki kormányra termett. Haja ifju-korában világos szürke volt, de a tengeri élet fáradtságai, nyugtalansága és nélkülözései következtében már 30-dik évében egészen megöszült. Étel dolgában mértékletes, ruházataiban egyszerű, könnyen és ékesen fejezte ki magát. Idegenek irányában szelíd és megnyerő, övéi közt határtalan jószág és kedvesség által tűnt ki: miszerint állhatatos ragaszkodást, meleg rokonszenvet és maga iránti vonzalmat gerjesztene mindazokban, kik vele bensőbb viszonyban álltak. Természeténél fogva könnyen haragra lobbantatható kedélylyel bírván, lelkének erejével oda vitte, hogy maga fölött tökéletesen uralkodott, elannyira, hogy soha egy megfontolatlan szót sem ejtene, s minden körülmény közt megtartaná azon szende s nyu-

godt méltóságot, mely a lélek nagyságának első ismérve.*) Egész életén át pontosan teljesítő vallási kötelességeit; s e tekintetben azon ritka tökélyű férfiak mintáját nyujtá, kikben a lángész és tudomány mély vallásossággal járnak karöltve.

Szép s lelket és szívet emelő dolog, e ritka nagy férfit halhatatlan tetteinek pályáján követni. Gondolkodása, érzelmei, képzelődésének játéka a bölcsekedő psychologust minden időben nagy mértékben fogja érdekelni. Csodálni kell az ő, annyi különféle, majd szerencsés, majd szerencsétlen viszontagságok közt tanúsított önmagához mindig hü, magasztos és fölemelkedett magaviseletét; azon komoly, fürkésző szorgalmat, mellyel a lelkében fölillant gondolathoz az adatokat gyűjti; azon kitartást, mellyel az egyszer meggyőződésé érelt gondolatot, félreismertetve, kigunyoltatva, ismételve vizsgálta, s e mellett a legvégsőbb szegénységgel küzdve, tudósok és országlók előtt sürgeti. Csodálatunkhoz benső hódoló tisztelet csatlakozik, ha vizsgáljuk azon nemes, ember szerető indokokat, mellyek megannyi arany reményként lebegtek lelke előtt, s lángképzetében vállalata sikerével olly lelkesítőleg kapcsolódtak össze; azon fensőbb rendű lelki erényt, melly a vallási és emberiségi érzelmek friss és gyöngéd zománczát a legvadabb jelenetek közt töltött egy egész életén át sértetlenül megőrzi; azon érzékeny szeretetet, mellyel családja felől közel- és távolról gondoskodik, övét forrón kebléhez szorítja, s a fiú, férj és apa kötelmeit egészen a könyekig megindító kegyelettel teljesíti; nagyravágásának azon nemes jellemét, miszerint az alacsony érdekektől távol egyedül arra törekszik, hogy Istennek és az emberiségnek tett nagy szolgálatok által nevét megörökíthesse; végre az isteni gondviselésbe vetett azon hívői bizalmát, mellytől lel-

*) Egyetlen-egy eset fordul elő életében, mellyben hevesége által elragadtatt. Bizonyos Ximenes Briviesca, nem kímélve az Indiák alkirályának magas méltóságát, őt nyilvánosan rágalmazni merészelte. Columbus hevenyében vett magának elégtételt, a nyomorultat földre terítve s lábával elrúgva. Ez esetet, mellyet maga is megbánt, ellenfelei igen kizsákmányolták, hogy neki tekintetében az uralkodóknál ártsanak.

kesítettve, soha semmiféle körülmények közt elcsüggedni nem tud, a vele elkövetett méltatlanságokat példás lelki nyugalommal tűri, sorsa ellen nem zúgolódik, az ellenségein veendő boszút nem óhajtja, s ügyének diadalát, mely egyszermind a Gondviselésé, mindvégig rendíthetlen lélekkel s azon hozzákapcsolt forró kívánsággal reméli: hogy Isten szent nevét a világ minden népe megismerje, s a keresztény társadalom s Üdvözítőjének sírja a hitetlenek igája alól fölszabadíttassék. — Mind olly vonások ezek, mellyek egy nagy élet számtalan és változatos tényeiben kifejezve, a lélekre mondhatlanul jótékony hatást gyakorolnak, és szemlélete által egy illy tiszta, nemes és fönséges alaknak, őt az emberiséggel kiengesztelik, nem csak, hanem ennek tiszteletére is ragadják.

Columbust nagy észszel és beható értelemmel áldotta meg az isteni gondviselés. Az ő mélyrelátó lelki szemeinek volt megadva: megérteni az idők jeleiben nyilatkozó Gondviselést; s a múlt századok gyanításai és ábrándjai után, egy ismeretlen világnak feledett nyomait újra megtalálni. Hideg számoló lé-tére, fényes képzelő-tehetséggel bírt, melly értelmi, magában hideg elméleteinek bizonyos fényt kölcsönözött. Minden tette-s iratából valódi költői kedély csillámlik ki. Csak olvasni kell a rajzokat az általa fölfedezett tartományok természeti állapotáról: milly lelkesedéssel ír ő az erdők pompája, a hegyek fönsége, a folyóvizek kristálytiszta tükre, az éghajlat szelíd-sége, a levegőég bájos kékje felől, a fuvalmak szende illatá-ról! Képzelő-tehetsége ezen élénkségének kell tulajdonítani azon szép álmákat, mellyekben, mielőtt az új-világ képe föl-tárult szemeinek, ringatta magát; midőn ott, túl az eddig még ismeretlen sötét tengereken, képzelte látni a paradicsomi ker-teket bájos folyóikkal, a régiek által emlegetett arany „Cher-sonesus“-t, a Salamon felőli szent emlékekben megöröki-tett Ophirt, és János áldozár mesés birodalmát. Kedélye el-elmélyedt a szentírás egyes, mystikus értelemben fölfogott helyei, a próféták jóslatai s az ősök sötét sejtelmei fölötti el-mélkedésekben: mellyek közt rendeltetése saját szemeiben fen-sőbb fényben, mint gondviseleti küldetés tűnt föl neki: az is-

meretlen világokat fölfedezni, s az ott lakó embereknek a keresztény hitre térítése folytán, a jóslat szavainak: in omnem terrain exivit sonus eorum, érvényt szerezni *). Nagyrovágyóba ennél fogva nemes és magasztos volt. Ő méltóságokra, címekre, gazdagságra vágyott: de mindezt valamint valódi nagy, mert hasonló fáradságba, küzdelmekbe s önfeláldozásba került tettek által kívánta kiérdemelni: úgy viszont csak olly czélokra óhajtotta fordítani, mellyeket a szó teljes értelmében fejedelmieknek mondhatni. Örült lelkében, hogy a fölfedezendő új földrészekben kincseket találand, mellyekből hona szegényei fölsegíttetni, az egyházak gazdag alapítványokkal ellátatni, s általán a kér. népek azon állapotba fognának tétetni, hogy a hadjáratot a muzulmánok ellen, és legkivált a szent simák kezeiből kiragadására, újra megkezdhessék, és azt szerencsésen, az egész kér. nép főlzabáditásával bevégezhesék. Szerencséjére, értelme túlnyomósággal bírt képzelő-tehetsége fölött; melly e szerint kiékesítette, megaranyozta ugyan lelkének nagy gondolatait: azonban elmebeli, ítélő, figyelő, összevető s okoskodó tehetségét logikyszerű működésében soha sem gátolta. Szerencsés harmóniája a két tehetségnek, midőn egyikök szép, habár csak képzelmi képeivel lengi körül, és szeretetre s keresésre méltóvá teszi azt, mit a másik hideg gondolkodás és számítás útján szigoron igaznak, valónak és létezőnek győz be! Egyik lát, a másik lelkesít. Az első meggyőződésé érleli az eszmét; a másik vonzó, buzdító alakot ad neki.

Valamint minden nagy ember, úgy Columbus is érdemeinek fölemelkedett öntudatával bírt. Tervével a spanyol udvarnál föllépve, e rongyba öltözött és szegény ember az ural-

*) „Minden földre kiment az ő zengésök, és a földkereksége határait az ő igéjük.“ (Zsoltár 18, 5.) E szavakat sz. Pál apostol a romaiakhoz irt levele 10-ik fejez. 18-ik versében a keresztény hit hirdetőire alkalmazza; mintegy bizonyítani akarván, hogy az evangélium már csakugyan az akkor ismert világban mindenfelé kihirdtetett. Columbus, kinek lelke sejté a tengeren túli ismeretlen világokat, lelkesedést merített azon gondolatból, hogy fölfedezvén e világokat ő fogna lenni a Gondviselés kezében az eszköz, ki által amaz igék betű szerint teljesülnének.

kodóknak föltételeket szab, mellyek bámulást keltettek: s Columbus nem tágított rajtok. Kikötött rangjához és címéhez állhatatosan ragaszkodott, nem közönséges vonzalomból a kiténtetések iránt, hanem, mert ő azokat viselt dolgai élő hírnökeiül tekinté. „E dolgok — úgy mond — becsületemet illetik.” Végredeletében meghagyta, hogy örököse, Diego fia, s minden utóda „admiral” aláírással éljen; miszerint ekkép családjában nagysága eredetének emléke megörökíttessék.

Nézeteinek nagyszerűsége, melly egyes eldöntő pillanatokban óriási hatalommal nyilatkozott, egyenlípést tartott keblének nagylelkűségével. A fölfedezett tartományokat törvényhozónak szempontjából tekintvén, gyarmatosítani, mivelteni, a benszülötteket törvény, rend és vallás által polgárosítani, s így boldog és virágzó országokul fölnevelni törekedett. Hogy ebbeli nemes törekvése megghiúsult: ez legkevésbbé Columbus hibája.

Lángesének hatalma nem annyira az új-világ fölfedezésének anyagi fényéből, mint inkább azon, öntudattal reflectáló béketüresből tűnik ki, mellyel húsz egész évig a tudomány előítéleteivel, a kortársak elfogultságával, és a sors minden viszontagságával küzdött, hogy nézeteinek elismerést vívjon ki. Tűrnie kellett, mint nézik le a kevélyek, utasítják el a hatalmasok, gúnyolják ki vetélytársai; le kellett győznie a tudósok tudatlanságát, a fősvények kislelkűségét, közönyösségét mindazoknak, kik magok vállalkozásra tehetlenek lévén, mindig készek kárhoztatni azt, ki valamivel többet mer náloknál. Columbus személyesen vitatkozik azokkal, kik akkoriban szabadalommal bírtak, határozni a tudomány dolgában: egyiknek Aristotelest, másoknak a szent atyákat idézi; ezeknek teméntelen gazdagságról, amazoknak a vallás érdekeiről szól; itt az észhez, amott az érzelemhez folyamodik, a mint tudniük tudós szerzetes vagy szende fejedelmi hölgy volt az, kit megnyerni akart. Ha a magasb észtehetségű férfi nem bír elegendő lelkierővel, megküzdeni mindazzal, a mi útjában áll, úgy csakhamar le fog győzteni, nem bízván maga-magában, és kételkedvén saját ítéletének helyessége felől, .melly annyira

elüt mások nézeteitől. A férfiú, ki XIV. Lajosnak tervet nyújtott be a hajónak gőzerő általi mozgásba tehetőséről, nevetést idézett elő az udvaroncok közt: s a gúny elég falánkkal bírt, hogy a mechanicust kétségbe ejtse. Bolondnak kiáltaték ki: s a századján tullató bolond nyomorultként, és feledve, a szegények egyik kórházában múlt ki. A ki-tartás és béketűrés tehát, ha nem is maga a lángész, annak bizonyára egyik első rendű tulajdona. Minden nagy mű harc-za kerül, mellyben a ki elesik, hamar elfeledtetik; s még szerencsésnek mondható, ha utódra talál, ki eszméjét fölfogva és va-lósítva, emléket visszaidézi.

Columbus élénk véralkatanál fogva heves és ingerlékeny volt, s minden sértés- és igazságtalanságra érzékenyen fölháborodott. Szívjósága azonban természetes hevességét annyira mérséklő, hogy — mi az olasz- és spanyolnál ritka erény — boszura senki ellen soha sem gyuladna. Fölemelkedett lelkének ezen vonása, hányatott éltének minden viszontagsága közt ragyogó csillagként tündököl keresztül. Daczára annak, hogy terveiben minduntalan zavarták, méltóságában és tekintetében sértették, sőt alávaló méltatlan emberek, lázongásaik és fondorkodásaik által, személyét is veszélyeztették, és ezt olly időben, hol a lelki-testi fájdalom súlya alatt szinte leroskadott: ő mégis le bírta győzni magában egy, különben rendkívül bátor léleknek haragját: türt, kért, egyezkedett. A megbánás és elégtétel legkisebb jelére már késznek találjuk megbocsátani, s mi a bocsánat őszinteségének záloga, — feledni. Dicsérték benne a tehetséget, mellyel mások, mi több joggal dicsérjük az erényt, mellyel önmaga fölött uralkodni tudott. Negyedik századja már, hogy a sírban nyugszik: mégis ki az, kinek lelke vonzalommal, pietással és csodálattal ne viseltetnék a személyiség iránt, kiben a lángészt a Teremtő iránti mély hódolattal, a tudományt a hittel, a tengerész zord bátorságát az atya, férj és fiú gyöngédségével, a hősnek rettenthetlenségét az érzékeny és szende kebel gyermekességével, a számoló matematikus hidegségét a költői kedély lángképzetével, a rendszerető parancsnok szigorúságát a lelki-anya szelid engeszt-

lékenységével, szóval az értelmi s erkölcsi nagyság látszólag ellentétes tulajdonait, melyeknek egyensúlyozása csak kevés, nagynak nevezett embernek sikerült, — olly bámulatos harmóniában egyesítve látja?

Columbus lelki tehetségeinek eme szerencsés harmóniáját, mely nélkül vállalatában ezerszer megbukott volna, élő hitének köszönhető, mely egész lényét áthatotta, s minden gondolatán, érzelmén és tettén uralkodott. Ez volt hevesességének mérséklője; abból merített lelkesedést, indokokat, kitarást és vigaszt. Valahányszor valamely új földet fedezett föl, mindannyiszor hálát adott érte a Gondviselésnek. „Az imának és dics-éneknek zenéje hangzott — úgy mond Washington Irving — hajóiról, midőn az új-világot először meglátta; s a mint partra szállott, első tette volt, földre borulni s hálaköszönetet rebegni a Mindenhatónak. Minden este elénekeltett a *Salve Regina*“, s egyéb esti hymnus legénysége által, s misék tartattak az ős-erdőkben, melyek a pogány szigetek vadon partjain pompáztak. Minden nagy vállalatához a Szent-Háromság nevében fogott; s mielőtt hajóra szállna, mindannyiszor az Úrvacsorában kívánt részesülni. Az egyház böjti napjait a legkínosabb helyzetben is pontosan megtartá, s a vasárnapot mindenkor szent nyugalom napjaként ülte meg; mellyen csupán a legvégsőbb szükségben hagyott el valamely kikötőt, hajóival a siktengerre menendő.“ Az újvilág szigeteire kiszállván, a helyett, hogy akár hízélgésből, akár pedig valóságos hálából jötevői iránt, az első fölfedezett szigeteket a két spanyol uralkodó nevével ékesítené föl, (San Salvador*) és Santa Maria de la Conception nevet adott nekik; s csak azután, midőn ekkép Teremtője iránti hódolatát kifejezte, gondolt földi uraira, a következett két szigetet Ferdinanda, s Isabella névvel tisztelvén meg. Megemlítendő az is, hogy habár olly bizonytalan és annyira rettegett útra készült is, és így a jövő kárpitjának titka nagy mérték-

*)Az angolok e szép elnevezést megszüntetvén, a szigetet Cath-Island, macskaszigetnek nevezik.

ben ingerelhette: ő mégis távol volt minden kísérlettől, redőinek, mellyek azt a halandó szemei előtt elzárják, szellőztetésére. Columbus a kor babonás jósaihoz, kik majd a csillagokból, majd a kéz vonásaiból, majd a földézett szellemek nyilatkozataiból merített jövendölésekkel ámitották az emberiséget, s fájdalom! napjainkban is még mindig hitelre találnak, és gyakran a világ épen legmagasb állású s műveltségii férfiai és hölgyei által kerestetnek föl, Columbus — mondám — e jósokhoz soha sem folyamodott. E tény fényesen czáfolja meg rágalmazóit, kik őt vakbuzgó s babonás-hitü embernek szeretnék kikiáltani: mint a kit csupán is rajongó képzelődése, koránsem pedig tudományos nézeteinek alapossága, ingereltek volna az új-világot leleplezett útra.

Hlyen volt Columbus. Jellemének ezen rövid rajzát viselt dolgai, mellyeket az események folyamában előadandunk, s ezek közt tanúsított magaviseleté, — vonásról vonásra fogják igazolni.

Jegyzetek a 2. §-hoz.

E szakaszban több olly név fordul elő, melyeknek magyarázását ifjú olvasóink számára annál fogva is szükségesnek tartjuk, mivel az olvasás egyik főszabálya, hogy az olvasó soha át ne ugorja az olly dolgokat, melyeket világosan meg nem értett. Illy nevek az említett szakaszban: Thule, Chersonesus Aurea, Ophir és János áldozár birodalma.

I. Thule. Így nevezetik azon sziget, melyet P y t h e a s marseillei hajós, hat napi járásnyira Britanniától az éjszaki tengeren fölfedezett, és a tenger azon határán fekvőnek mondott, mellyen túl a fagy és szélcsend miatt — a régiek véleménye szerint — minden hajózás lehetetlen volna. Ez okból Thule mindannyiszor úgy említetik, mint a világ vége nyűgöt felé, ultima orbis vagy terrae. Mellyik volt legyen e sziget azok közül, mellyek most Britanniától éjszakra ismereteseek? azt már ma meghatározni nem lehet. Némellyek a skótországi szigeteket, nevezetesen Mainlandot, mások Norvégország partjait, mások végre Islandot tartják Thulenak. A hat napi utat tevő távolság Britanniától, illik mind Norvégiára, mind pedig Islandra; valamint azon állítás is, hogy Éjszakra Thuletól már a jég kezdődik. Ellenben egyikre sem alkalmazható, hogy ott a nap és éj hat hónaponként változik, és a lakosok gabonát természetnek. Azonban a nap és éj változását illetőleg, Pytheas tudósításában nem hat hónapról, hanem csak huszonkét órányi leghosszabb napról van szó, mint azt Pytheasnak a Geminus által Isagogejában fölhozott saját szavai bizonyítják. A hat hónapot Strabo és Plinius gondolták ki, s tulajdoníták a hajósnak, hogy értesítésében a csodálatosat neveljék. Mi a gabona természetét illeti, többen állítják, hogy e vidékek lakói régi időkben természetessel csakugyan foglalkoztak.

II. Chersonesus Aurea. Ez alatt Malaca félsziget, és egyéb hozzá közelfekvő tartományok értetnek Kelet-Indiában; legalább Ptolomaeus azt ide helyezi. Híresek voltak e tartományok az arany-, drágakövek-, gyöngyök-, elefántcsont- és egyéb drága portékától: innen az, arany melléknév, mellyel megtiszteltettek. Columbus — mint látni fogjuk — azt hitte, hogy Ásia keletre még sokkal tovább tejjed; és így ő annak végső, az Ő idejében illyenekül tartott részeit: Chersonesus aureát, s egyebeket, mellyek a János áldozár mesés birodalmáról szóló mondák, vagy híres utazók, mint Marco Polo által hozott tudósítások szerint, erre terjeszkedtek, — elérhetőkül hitte, nem csak kelet felé menve, hanem nyugotnak is: mint a honnan kiindulva végre velők szemközt kell a

hajósna^k találkoznia. Columbus csalatkozott ugyan az ásiⁱ continens^{ek} kelet felé messzebb kiterjedését, és ama mesés tartományokat illetőleg: de nem magára az eszmére nézve: hogy tudnillik nyugót felé futva, csak úgy lehet jutni keletre, mint viszont keletről nyugotra. Ez igazság a földnek már akkor ismert gömbalakjából szükségképen foly. Máskép állna a dolog, ha a föld, miként a régiek vélték, nem gömb-, hanem lapos táblaalakú volna. Ez esetben a föld nyugoton csak úgy, miként másrészlől keleten végét érné, s az egyik vég nem érintkeznék, nem függne össze a másikkal, hasonlólag az egyenes vonalhoz, mellynek két ellenkező vége soha sem találkozik: míg ellenben a köralakú összefut; és így annak egyik pontjából kiindulván, akár keletnek menjünk azután, akár pedig ellenkezőleg nyugotnak, e pontra mégis vissza kell térnünk, vagyis az egész körvonalat körüljárnunk, ha tudnillik rajta folytonosan haladunk. Innen van, hogy a földet mind nyugotnak, mind pedig keletnek körülhajózhatni, úgy hogy, a kik nyugót felől indultak el, kelet felől térnek vissza, és viszont.

III. Ophir. A királyok III. Könyvének 9-ik fejezetében mondatik Salamonról, hogy a Vörös-tengeren hajóhadat építtetett, melly phoeniciai tengerészek által kormányoztatva O p h i r a ment, és onnan arany-nyal megterhelve jött vissza. Ophir iránt a tudósok különböző véleményben vannak; némellyek azt Afrikában az aethiopok honában, mások Arabia déli partjain, ismét mások Kelet-Indiában keresik; sőt találtattak olyanok is, kik Ophirt Perunak vették Amerikában: mintha tudnillik a phoeniciaiak e világtájjal már is kereskedést űztek volna. Leghihetőbb, hogy Kelet-Indiában feküdt, és Ophir-, egyik bibliai ősapától nyerte nevét, ki testvérével, Hevilah-val e tájakon, Ganges folyó partjain telepedett meg.

IV. János áldozár (Johannes presbyter) birodalma. A középkori krónikákban olvassuk, hogy 1144-ben III. Eugen pápához egy örmény küldöttség, élén bizonyos syriai püspökkel, érkezett Viterbóba; többi közt előadván, hogy Kelet-Ásia legvégsőbb táján János nevű király, ki egyszersmind fölszentelt pap, egy keresztény nép fölött uralkodik. E király három magus királytól, kik Krisztus urunk imádasára Bethlehembe jöttek, származik, és alattvalói ugyanazon népek utódai, melly fölött amazok is uralkodnak. Hatalma olly nagy, hogy ő a persák és medusok két testvér királyát legyőzte, s Ekbatanát elfoglalta: erre a Jerusalem! egyház segítségére sietett; de különféle okoknál fogva kénytelen volt föltételeivel felhagyni. — Még nagyszerűbben tünteti elő a papkirályt azon irat, mellyet állítólag ő maga Manuel görög császárhoz intézett. Ez iratban János áldozár, az uralkodók uralkodója, a császárhoz meghívást intéz, látogatná meg öt udvarában, hol őt főudvarmesterévé fogja kinevezni. 0 — úgy mond — a leghatalmasabb minden királyok közt; 70 király fizet neki adót; ő uralkodik a három India fölött; országa

féjjel-mézzel folyó, s olly nagy, hogy csak az ég csillagaival, vagy tenger fövényével hasonlítható össze. Izrael tizenkét törzse az ő szolgálói. Minden háborúban tizenhárom keresztet vitet elő, mellyeknek mindegyikét megszámíthatatlan serege a hadaknak követi. Palotája annak mintájára van emelve, mellyet Tamás apostol a gundafori király számára Indiában épít tetett. Naponkint vele ebédelnek, és pedig jobbján 12 érsek, balján pedig 20 püspök. Aszalterítője egy primás és király, pinczémöke egy érsek és király, marsallja egy archimandrita és király, főszakácsa egy apát és király, stb. — Vítzyi Jakab, ptolemaisi püspök, 1219-ről írta. H o n o r i u s pápának, hogy Seraph, Koradin testvére, Damaskusból elvonult meghallván, hogy Indiák hatalmas királya tartományaiába beütoött. „E király — úgy mond a püspök — ki Isten által napjainkban föltámasztatott, hogy a pogányok és a mohamedánok ostroma s kiirtója legyen, — Dávid, Izrael népe által Jánosnak nevezett: ki habár legifjabb testvérei között, mégis mindnyájak elé helyeztetett, és Istentől királylyá koronáztatott. Milly csodálatosan dicsöitöte őt meg az Isten, vezérelve lépteit, és kormány-pálczájának számtalan népet alávetve, kitünik a biztos tolmácsok által lefordított következő tudósítványból: „Dávid királynak van három hadserege; ezek egyikét Colapha, másikat Baldach, harmadik át Mausa, a régi Ninive felé indította, s Antiochiához már csak 15 napi távolságra áll, hogy ' beüssön Palaestinába, s a szent sirt Jerusalemet újra fölépítse. Elöbb azonban Iconiumot, Colaphiumot, Damaskust, és a közben fekvő tájakat szándékozik a keresztény hitnek alávetni, hogy egyetlen-egy ellenség se maradjon háta megett“.

Elképzelhetni, hogy az illy férfiak által terjesztett e nemű tudósítások milly hitelre találtak ama korban, mellyben egy részről a közlekedés, Ásiának ama végső keleti részeivel majdnem egészen hiányzott; más részről pedig a csodálatos és szokatlan iránti természetes hajlam, a kereszt-hadakból visszatérő harcosok és kalandorok nagyító, vagy egészen költött elbeszéléseik- és meséikben különben is rendkívül i táplálékot left. A János áldozár birodalmáról szóló e hir tehát elterjedt egész Európában: s a portugálok ismételve küldöttek ki utazókat, kik ezen áldozárkirály t fölkeressék. A királyt ugyan meg nem találták; egyikök C o v i l - ham Péter mindazáltal sok viszontagság után Aethiopiában teledpvdn le, jó szolgálatot tett nekik, tudósítván Öket, hogy csak merni kell: és Afrika körülhajózható.

II. János portugali király követeket küldvén Benin királyához Felső-Guineába, ezek ott a benszülöttek által értesültek róla, miként messze keletnek Ogane nevű király uralkodnék, ki a törzsök közt nagy tekintélyben áll. E király szokta volt a körös-körül fekvő országok követeit megerősíteni, a nélkül, hogy a követek, kik a kérrssel hozzá küldettek, Öt valaha láthatták volna. Csupán egy lábát vették észre a selyemfüggöny alatt, melly megett a tekintély eme királya helyet foglalt. A por-

3. §.

Mi volt Columbus terve, s azt milly okokra alapította.

A körttl-belül félmérföldnyi távolságban Pálostól, magányosan a tengerparton emelkedő magaslaton állt, és áll most is, miként galamb-fészek a czyprusfán, Santa Maria de Rabida nevű szent-ferencz-rendi kolostor, környezve fenyvesektől, mellyeknek a tengeri lágy fuvalmak által mozgatott koronája közöl regényesen emelkedik ki a kolostor-torony: harangjai messze elhallatszó zúgásával élénkítve a tengerparti vidéket. A szárazföld felől a kilátás nagy kiterjedésű síkságra nyílik, mellynek határát a mintegy ködben kéklő portugali hegyek képezik, rónáit pedig Rubio, Tinto s Odiel folyamok öntözik. 1485-ben e kolostor guardianja Juan Perez de Marchéna, tudós szerzetes volt; ki miután egy ideig Isabella-, Castilia királynéjának, Ferdinand arragoniai király nejének udvarában mint gyóntató-atyja szolgált, — ifjúsága éveit főlváltva az udvari élet feszes szertartásai és a folytonos harczok fáradalmi közt töltvén el, — végnapjaira nyugalomba kivánczozott, és tartózkodási helyül e kolostort választotta. — Innen vizsgálódó tekintetének szabad kilátás nyílt a nyűgöt felé elterülő hullámvilágra, egész a kék vonalig, hol az ég-gel összefoly. A szerzetes el-elmélyedett e tenger szemléletébe, melly a tengerészek térképein „sötét“ melléknévvel jelölve fordult elő; a vonalon túl, mellynek sorompóin egyéb vi-

torla a szelek szárnyain tova űzött fellegeknél eddig soha át nem hatott, vevén kezdetét az uralkodó nézet szerint a feneketlen örvények, éjsötét orkánok, óriási szörnyek, szóval mindennemű rémségek azon birodalma, melyre a legbátrabbak is csak reszketve gondoltak. Nem kevésbé a szemlélet mint a tanulás és imádság embere, Perez ismételve intézte magához a kérdést: ha valljon ezen megmérhetlen hullámvilágon túl nem helyezt-e Isten még más földrészeket is, nemzetekkel, melyekhez még nem jutott el a Megváltó neve? — A tengernek szemei előtt folytonosan elterülő képe azürkék habjaival, ipelyyek e feneketlen és partok nélküli örvényben mozogtak, a nélkül, hogy valahol lefolyást találtak volna, minduntalan e kérdést kelté föl lelkében, és kíváncsiságát mindig nagyobb mértékben foglalkoztatá. Bizonyos napon, midőn hivatalos dolgait végezné, a kolostor küszöbén egy, az ut fáradalmaitól ellankadt utazót vön észre; ki egy szegény, az ut által hasonlóan elbágyasztott gyermeket vezetett, s ennek számára a kapustól kenyeret és vizet kért. A kolostorfőnök, meghatva az idegennek zengzetes hangja, méltóságos külseje, nemes arcvonásai által, melyek ócska s elviselt ruházatával különös ellentétet képeztek, őt kinyugvás végett a kolostorba szólítá. Az idegen, miután előadá, hogy ő nemes genuai családból származott, és új utat fedezett föl Indiába, s most Spanyolországba jött, moecenásokat keresni, kik számára az ez útra szükséges költségeket előlegezzék, az idegen, mondám, rövid idő alatt gazdájának egész bizodal-mát bírta, s méltónak találtatott rá, hogy vendégül a kolostor beljében helyeztessék el. E gyors bizodal-mát igen természetesen fogják ifjú olvasóink találni: habár más részről bizonyosan értesültek már az életbölcseég ama szabályáról, mely a könnyelmű nyiltszivüséget, és az eléggé ki nem ismert emberek irányábani bizalmas önodaengedést, mint már számtalano-król megsiratott ildomtalanságot kárhoztatja, s tartózkodásra int. Az embernek megrontói igen sokszor azok, kik leginkább és legközelebb férhettek szívé-hez. Itt azonban két eszes, tanult, istenfélő, s ugyanazon eszmétől lelkesített olly férfi áll egymással szemközt, kiknek

egyike a világ pompája- s hiúságaitól visszavonulván, a magányban Istennek szenteli hátralevő napjait; másika pedig az eszméjének egészen a koldulásig holott áldozatok által eléggé kitünteti, hogy lelke távol van az élet apró csatározásaitól, s egész lénye csupán a nagy gondolattal foglalkozik, melly mellett a mások által hajhászott közönséges érdekek, úgy szőlván, semmivé törpülnek. — Pereznek, mint láttuk, naponkint szintén fölmerült lelkében a gondolat, a rémséges óceánon túl netalán fekvő tartományok és élő nemzetek iránt. Mi vala tehát természetesebb, mint hogy a rokonszenv egész hevével magához szorítsa a férfit, kinek lelke ugyané gondolatban az övével találkozott? Ámbár pedig Perez elég belátással és ismeretekkel bírt, hogy felfogja Columbus (mert ez vala az utas) világrendszere s hajózási eszméinek értékét: ő azt mindamellet is nagy tudomány barátja, Garcia Fernandez orvos, és Martin Alonzo Pinzon, tapasztalt tengerész (mindketten Palos lakosai) jelenlétében ohajtá megvitatatni. Több rendbeli értekezletek tartattak. Columbus okai győztek; és egy más continens léteének valószínűsége elismertetvén, Columbus terve kivitelében! minden lehető támogatása e négy tagból álló szerény tanács által elhatározott *).

Columbus tervét, indokaival együtt, fia, Ferdinand munkájából, mellyről egyszer már emlékeztünk, tanuljuk ismerni.

A portugálok, mint láttuk, ez idő tájban azon nézetből indulva ki, hogy Afrika körülhajózható, Henrik herceg lelkesítésére új utat kerestek Kelet-Indiába, Afrikának megkerülése által. E végből a portugálok Afrika nyugoti partjainál mindig tovább és tovább hajóztak dél felé, s elérve Diaz alatt a Jóremény-fokot, Afrika legvégsőbb déli csúcsát, utuk nyílt kelet, és kelet-éjszak felé; mellyen előre hatolva Vasco di Gama, szerencsésen megérkezett a keresett honba. — Az

*) Ez érdekes esemény főnvezett orvos, G a r c i a Fernandez tanúságán alapszik. E tanúságot Wash. Irving a sevillai levéltárból vonta ki, azon iratok közül, mellyek Columbus fia, Diego a spanyol korona ellen folytatott perében vannak becsomózva.

időtáiban, melyben Colum bust a rabidai kolostorban találjuk, ez út élénken sürgöl tetett ugyan, de a földat még megoldva nem volt; Diaz nem előbb mint 1487-ben fedezvén föl a Jóremény-fokot: honnan Vascodi Gama csak egy évtized múlva, tehát öt évre Amerikának Columbus általi fölfedeztetése után, tette meg a nehéz körutat. Columbus szintén Kelet-Indiába készült nyitni utat: csakhogy a portugáloktól egészen ellenkező irányban, tudnillik nyugotról keletnek, az Atlanti-oceánon keresztül. És e terve volt az, mellynek kivihe tőségéről neki a rabidai tanácskozmányt meggyőznie kellett.

Columbus okai három osztályba sorozhatók: a mint tudnillik vagy a dolog természetéből okoskodik, vagy tekintélyes tudósok őszhangzó véleményére hivatkozik, vagy végre a hajósok által különféle időkben észrevett jelekből következett.

A dolog természetéből merített okok sorában első helyen ki kellett mutatni, hogy a föld valósággal gömbalaku, következőképen megkerülhető. A régiek bizonyára ismerték a holdfogyatkozások okát, és figyelmüket nem kerülte ki, hogy a holdra a föld által vetett árnyék mindig kerekalaku; hogy az elvitorlázó hajók a messze-kilátással bíró tengerparttól szemlélve, mindinkább a láthatár alá merülnek és végre eltűnnek; hogy a tengerről szárazföld felé közeledőknek, először a hegyek, toronyok stb. csúcsai, aztán közepe, s végre maga a siktér tűnnek föl. — A régiek is tudták, hogy az első rangú csillagok osztályába tartozó Canopus (az Argó hajónak nevezett csoportzatban), mellynek fényét az alexandriai csillagászok jól ismerték, s melly Rhodus szigetén még látható, a szorosan vett Görögországban, tehát néhány mérföldnyire tovább, már soha sem láttatik; s hogy a sark-csillag azon arányban emelkedik a láthatár fölött, mellyben az egyenlítő től fölebb hatolunk az északi sark felé, melly alatt egyenest fejünk fölött fogna, tündök leni; ellenben az egyenlítő től dél felé haladva, mindinkább a láthatár alá merül és végre eltűnik. Mindezek olly tünemények, mellyek a földnek gömbalakját téve föl, igen kielégítő meg fej tést találnak; s épen azért a tudósokat e nézet valóságáról elannyirameggyőzni látszottak: hogy Ptolomaeus azt a róla

nevezett csillagászati rendszernek már egyik alap-tételeül fogadná el. Mindamellet sem tartatott az annyira bebizonyított-nak, hogy minden kétséget megszüntethetett volna. Valami g Magellan gályái a Columbus által tört utón haladva, a földet meg nem kerülték s így utasaik, és utánok, midőn nyugotról elindulva, kelet felől visszatértek, az egész világ, egy ellenlábás világ létéről meg nem győződött: a tudósok még mindig vitatkozhattak; valamint vitatkoztak is, a nélkül, hogy az ellenvélemény pártolása folytán nevetségessé váltak, vagy tudósi hirnevöket koczkáztatták volna. Az emberi képzelődés igen termékeny, és száz különféle okot s kény-állitmányt gondolhatott ki, mellyek fonalán magának a tüneményeket mind kielégítőleg megfejtetni vélte. S még is a föld gömbalakja felőli eme nézet volt az, mellynek. eldöntésétől függött az ellenoldalon fekvő egész új-világ fölfedezésének sorsa. Columbus az által, hogy lelkében e nézet olly sziklaszilárd meggyőződésé fejlett ki, bizonyára eléggé megmutatta, hogy mély eszű természet-bölcselkedő volt: ki mint illyen a bekövetkezendő fölfedezéseket némileg látnoki tehetséggel előzte meg; s kinek ebbeli, minden esetre gondviseleti ihlettsége nélkül Magellan, Copernic, Galilei, Kepler — mind lehetetlenek maradtak volna.

E nézetben (a föld gömbalakjáról), melly különben is Ptolemaeus rendszere következtében a szaktudósok közt már általánosabban vala elterjedve, megerősödvén, Columbus szoros matematikai pontossággal következtethet: hogy miután „a víz és föld együttvéve egy sphaerát képeznek, e sphaera körül utat lehet tenni“, s útközben azon pontra jutni, a mellyen lakó emberek nekünk ellenlábások (antipodes): úgy, hogy ha a föld kérgén függőlegesen keresztüleshetnének hozzánk, talpaik talpainkkal ütköznének össze. S továbbá, hogy ha a föld körül utat lehet tenni, már a körút fogalma hozza magával, hogy, a ki e körútra nyugotnak indult el, az kelet felől térjen vissza, és viszont: következésképen meg kell engedni, hogy az, a ki a nyugoti szárazföld legvégsőbb partjairól indult el, az ez irányban haladva, útjában okvetlenül a keleti szárazföld legvégsőbb partjaival találkozzék szemközt: azaz eljusson Indiába, a nagy khán birodalmába, Cathay- s Cipangoba, stb.

Mindezt, föltéve a főnézetet a földnek gömbalakjáról, lehetetlen volt kétségbe vonni. Mindamellet a nehézségeknek ezzel még nem szakadt vége. Kérdés tétetett ugyanis, mily nagy az ismeretlen tenger, mellyen át kellene haladni, hogy valaki nyugotnak menve Indiába jusson? Ha e tenger rendkívül nagy találna lenni, s útközben a Hajók semmi állomásra sem bukkannának, mi lenne a hajósok sorsa, kifogyván vagy elromolván a hosszú ut alatt élelmi szereik? S milyen természetű ez a tenger? Lehet-e azon hajózást kezdeni? Nincs-e megjelölve az araboknak e tengert mutató képein a sátáni kéz, melly a mélységből kiemelkedve, a hajókat örvénybe sodorja?

E nehézségeket illetőleg, Columbus magát két tévnézet segélyével, mellyek akkor a geographiai tudományban uralkodtak, szerencsésen megnyugtatta. Először: miután Marco Polo, ki az*európaiak közül először hatott be Chinába (éjszaki részét Cathaynak, déli részét pedig Tchinnnek nevezve, s utána mások azt állították, hogy ámbár ők igen messze hatottak Kelet-Ásiába, annak végét még sem érhatték el: Columbus azt hitette el magával, hogy e földrész (Asia) keleti széle sokkal tovább terjed, kanyarodva nyugöt felé, mint a hogy ezt rendszeren a geographusok föltették. Minél tovább terjed pedig Ásia keletnek, annál inkább kiszorittatik, és kevesebb tért foglal el a tenger, melly annak keleti, s Europa meg Afrika nyugoti része között fekszik.

Másodsor: Columbus, Ptolomaeus szerint a föld körületét *az* egyenlítő alatt 24 órára osztotta föl; melly órák mind-egyike 15 fokot és így összevéve, valamennyi 24 óra, 360 fokot foglalt magában. Már pedig az akkori nézet szerint a vonal, melly a canáriai szigetektől, mint nyugotnak ismert legvégsőbb pontjától, Thinae városig Ásiában, mint keletnek ismert legvégsőbb pontjáig, — terjed, 15 órát, vagyis 225 fokot tölt be, s így 9 óra, vagyis 135 fok volna még hátra: sőt annyi sem, miután a portugálok az azori szigetek fölfedezése által a nyugoti határt egy órával, vagyis 15 fokkal még tovább kiterjesztették; úgy, hogy tulajdonképen csak 8 óra, vagyis 120 fok, a földgömbnek egy harmadrésze volna még beutazandó. E tév-

nézet onnan származott, hogy a földgolyót a valóságnál kisebbnek tartották, s így a fokokat kisebb kiterjedésűeknek vélték, következésképpen az ismert világot a földgolyó kétharmadával vették, holott az valósággal pár foknyi különbséggel annak csupán felerészét teszi. Már ha tekintetbe vesszük: hogy ezen kisebb fokok mértéke szerint számított terjedelme a tengernek aránylag szintén tetemesen kisebbnek esett ki; hogy Columbus még e kisebb terjedelmet is megkurtította az által, hogy Ásiát sokkal tovább terjedőnek hitte; hogy végre nem kételkedett, miszerint még ezen annyira devalvált tenger közepeit is feküsznek szárazföldi részek, mint ezt, mind a régiek mesés hagyományai, mind a tudósok nézetei, mind pedig egyéb különféle jelek erősíteni látszottak, a mint alább látni fogjuk: világos lesz előttünk, hogy Columbus lelkében a közbe fekvő ocean rengeteg terjedelméből vont nehézség súlyllyal nem bírhatott, vagyis e nehézség őt föltett szándékától el nem rettentette.

Mi az Atlanti-óceánon otthonosoknak vélt rémségeket illeti, azokkal nem sokat gondolt: tapasztalva kivált, mennyire csatlakoztak e tekintetben a régiek a forró égövre nézve, melyet a mindent fölperzselő tűz miatt lakhatlannak hittek; s mennyire hibásan jelölték ki a hajózási határvonalt éjszakon, hol maga is, Islandban megfordulta alkalmával e vonalt messze maga után hagyta. Illy mesés rettegetések, melyek a közönséges emberek képzelődésére hatnak, valamelly nagy eszmétől elfoglalt magasb rendű elmét nem szoktak elriasztani. Ki nagyot akar végbe vinni, annak mernie kell. Columbus a földgolyó másik részét is emberek által lakottnak hitte. Hiszen vállalatában az által is lelkesült, hogy nekik, a sötétség és halál árnyékában ülőknek, az evangélium világosságát viendi meg: és innen igen természetesen következtéié, hogy, a hová valaha egyik ember eljuthatott, oda a másik is képes eljutni.

Columbus a világ- és földrajztanból merített ezen okait, számos tudós tekintély egybehangzó bizonyításával támogatta. Mellőzve Plato Atlantisát, a phoeniciabeliek Aristoteles által említett Antilláját, a költők által megénekelte boldogok, vagy szerencse szigeteit, a legendában szereplő sz.-Brandant és hét várost, melyek, mint nyugotra fekvők, a népek emlékezetében éltek: mi itt csupán néhány valódi tekintélyt idézendünk, mint olyakat, kikről fölteszszük, hogy állításukat tudományos okokra fektették.

Aristoteles az „égről“ szóló munkájában a földet gömbölyűnek, de nem igennagynak mondja: úgy, hogy a tenger, mely a herculesi oszlopokat mossa, mossa a partokat is, melyek Indiával szomszédosak. Egy más, a „világ“-ról értekező munkájában visszatér e véleményre, s hozzáteszi: „Hihető, hogy léteznek a mi tartományainkkal ellentétes földrészek, -némellyek nagyobbak, mások kisebbek, de valamennyien ismeretlenek. A mik szigeteink a tengerre nézve, mely azokat környezi, ugyanaz a szárazföld az Atlanti-tengerre, s amaz ismeretlen földrészek, az egészben vett tengerre nézve. Az egész föld nem egyéb nagy szigetnél, melyet az óceán környez?

Strabo, idézve Eratosthenest és Posidoniust, azon véleményben van, hogy azonegy parallela alatt mehetni Spanyolországból Indiába, s hogy közben több lakott földrészek találhatatnak. Strabonak e helyét Humboldt Sándor külön fejtegetésre méltatta.

Seneca bölcsész a „természeti kérdések“-et fejtegető művének előszavában azon kérdést veti föl: mennyi idő kívántatik, hogy valaki Spanyolországból Indiába jusson? És feleli: kevés nap, föltéve, hogy, a szél kedvez.

Leghatározottabb Seneca tragoedus helye, hol jósolja az időt, melyben az óceán sorompói le fognak esni, s roppant nagyságú föld tűnend elő; s Tethys új-világokat fedez föl, és Thule nem lesz többé a világnak vége*). E hely különösen érdekelte Colum bust: híres munkájában „las Profccias“ az kétszer fordul elő, általa sajátkezüleg lemásolva.

*) Seneca, Medea, Act. II. 376.

.....Venient annis
Saecula seris, quibus Oceanus
Vincula rerum laxet, et ingens
Pateat tellus, Tethysque. novos

**Detegat orbes, nec sit terria

Ultima Thule .....

Plutarchus értekezésében a hold kékéről, előfordul a hely, mellynek e kifejezésében: *μεγάλη ηπειμος* (nagy szárazföld), Őrt éli us „Orbis terrarum“-nak czimzett művében az egész új-világot hitte érintettek.

Macrobius a Scipio álmához irt magyarázatában, a szárazföldet négy nagy részre osztván, azon állítással lép föl: hogy nyugotról keletnek hajókázva, elérhetni az ellenlábaskhoz; melly világrész azonban még nincs fölfedezve.

Ez eszméket magukévá tették később a keresztény, valamint az arab írók is. E d r i s i arab geographus Afrika földrajzában állítja, hogy a sötét-tenger mindamellett is számos szigetet számlál, s közlekedik a Sin tengerrel, melly a Gog és Magog tartományokat (China keleti részeit) mossa.

Nagy-Albert „Liber Cosmographicus“-ában Aristoteles főnebb idézett helyeit fejtegetvén, azt véli: hogy földtekéknek másik, a mienkkel ellenlábás fele, nincs egészen elborítva vízzel, sőt nagy részben lakott földből áll; s ha az ottani emberek eddigelé még nem érkeztek hozzánk, ennek oka a közben fekvő nagy tengerek, és talán bizonyos magnetikus erő is, melly az emberi testet azoképen tartja vissza, miként a mágnes a vasat.

Roger Baco, a középkor ezen óriási lángesze, ki első fejtegető a gőz erejét, a világosság tulajdonait, a léghajózás lehetőségét, a puskaport, stb., „Opus majus“ című munkájában majdnem a jelenleg ismert igazságot fejezte ki, írván: „Világos tehát, hogy nyugót legvégsőbb tájától kezdve Indiák legvégsőbb pontjáig, lenni kell területnek, melly nagyobb, mint a földnek fele.“ Más helyen pedig ugyané munkában azt vitatja, hogy nem igaz, miként némelyek tudni akarják, hogy a tenger a földnek három negyed részét teszi; hogy már bizonyos, mikép e térnek nagy része alattunk találtató tartományokból áll; hogy kelet szomszédos nyugottal, s a tenger, melly a két rész közt fekszik, nem haladja meg a földteke felét. De milly nagy legyen a kettő közti távolság? azt tudni nem lehet, miután az még nincs megmérve, s a régiek könyveiben sem találatik följegyezve. Nem is lehet ezen csodálkozni, miután még a világ ama negyed részének is, mellyen lakunk, fele még mindig ismeretlen.

De legnevezetesebb tárgyunkra nézve aillyi Péter (Petrus de Alliaco) „Imago mundi“*) című munkája, leginkább azért, mert az Columbus által leginkább tanulmányoztatott. A sevillai könyvtárban mai napig látható a példány, melyet használt, számos oldáljegyzettel és rajzzal, melyek magától Columbustól látszanak eredni. Aillyi Péter cambrayi püspök és VI. Károly francia király alamizsnása volt. Munkáját 1410-ben írta, nyomtatási ideje nincs kitéve: s ez okból bizonyosan az első nyomtatványok (incunabula) közé sorolandó. Szerző többnyire Roger Baco véleményét másolta; mi fölment minket a kötelességtől, hogy szavait idézzük. Csak az megjegyzendő benne, hogy az ellenlábásokkal! minden közlekedés hiányát azon okból származtatja, mert a forró égőv tüze, s a tropicus égalj hőisége azt akadályozza: olly nézet, mellynek hamisságáról Columbus Afrika partjai mellett hajókázva, már saját szemével győződött volt meg. „Innen van, úgy mond Péter, hogy ama nemzetek még mindig semmi ismerettel nem bírnak Krisztusról és az apostolokról; ellenére a jóslatnak, melly szerint minden földre kihát az ő zengésök**).

Vége a tenger kicsiny voltának bebizonyítására, hivatkozott Columbus még Esdras TV. könyve 6-ik fejezetének 42-dik versére, a hol mondatik Istenről: „harmadik napon megparancsoltad a vizeknek, hogy a föld hetedik részében összegyűljenek, a föld más hat részét pedig kiszáritottad.“ Esdras 3-ik és 4-ik könyve nincs ugyan az egyház által a szentírás könyveinek lajstromába fölveve: mindazáltal figyelmet érdemel régisége, tartalma, s azon becs tekintetéből, mellyben különben mind a régi zsidóknál, mind pedig a keresztényeknél állt.

Columbus idejében élt Olaszországban Toscanelli nevű híres mérnök. Columbus Lissabonban laktában hallotta, hogy V. Alfonz portugali király Fernando Martinez kanonoknak megbízást adott: kéréni ki e híres tudós véleményét azon útról, melly Indiába nyűgöt felől terveztetik. Toscanelli ekkor 77 éves volt. Levele 1474-iki június 25-kéről, Florenczből kelt.

*) Ez időben, a földrajzi munkák többnyire illy czim alatt jelentek meg.

***) Lásd Hoefer: Nouvelle Biographic Generale, t I. art. Colomb.

E levélben többi közt írja a tudós: „A térképen, melyet kegyednek a király számára átküldök, meg van jelölve az egész tér, melly nyugotról, vagyis Islandtól (Europa) s Guineától (Afrika) egész Indiáig terjed. Magam kezeivel jegyeztem meg a szigeteket és egyéb helyeket, mellyek az útban fekszenek, és melyeken meg lehet állapodni, ha vihar vagy más véletlen eset következtében kényszerülne a hajós, menedéket keresni. Azon meg ne ütközzék, hogy én a fűszerek országát itt nyugotra helyezem; mert azok, kik nyugoti irányban hajókázandnak, ugyanazon helyekkel találkozandnak, mellyekbe eljutnak, kik ez utat szárazföldön keleti irányban teszik meg.“

Hogy ez ut érdekességét emelje, s annak megkisértéséhez több kedvet adjon, Toscanelli nem mulasztja el költői nagyító színekben festeni kelet gazdagságát. „Zaithoun kikötőből, úgy mond, évenként száznál több hajó fiit ki, mellyek mind myrhafüvel és egyéb fűszerekkel vannak megterhelve. Több ország és királyság fölött uralkodik a nagy-khán, ki mintegy királya a királyoknak, és rendszeren Cathayban lakik. Elődei kereskedelmi viszonyba akartak lépni a keresztényekkel, s mintegy kétszáz év előtt a pápákhoz követeket küldöttek; tanítókat kérve, kik őket hitünkben oktassák. Azonban a követek nem érhették el Romát, s kénytelenek voltak visszafordulni az utjuk elé gördített különféle akadályok következtében. IV. Eugen pápa idejében egy illy követ valósággal megérkezett; ki biztosította ő szentségét azon vonzalomról, mellyel e táji fejedelmek és lakosok a katolikusok iránt viseltetnek. Én, folytatja Toscanelli, sokáig társalkodtam e követtel, ki nekem királyának méltóságáról; a roppant folyókról, mellyeken át márvány hidak emelvékj.s mellyek közül csupán egynek partjain kétszáz városnál több pompázik; az országról, mellyben kormányra, születésre- vagy gazdagságra! tekintet nélkül, csupán tanult emberek alkalmaztatnak; s végre azon Quinsay városról is beszélt, melly Mango tartományban, Cathay szomszédságában fekszik, és körülete 25 mérföldet foglal . . .“ —

Columb, kinek kezén e levél megfordult, erre maga ke-reste meg írásban Toscanellit. Az akkori szép szokás szerint, mellynél fogva a tudósok az emberi ismeretek minden fontosabb tárgyában egymás véleményét kérték ki, s így folytonos levelezésben álltak, Toscanelli kétszer egymás után felelt, és Columbus szándokát dicsérte, s őt az útnak mielőbbi megkisértésére ösztönözte.

Ezek valának a dolog természetéből merített okokon kívül a tekintélyek, melyekre Columbus terve kivihetőségének mutogatásában támaszkodhatott. Hozzájárultak ezekhez némelly, a hajósok által észrevett jelek, melyek többjei ugyan semmi jelentőséggel sem bírnak; akkoriban azonban, midőn az új fölfedezések minden keblet fölvillanyoztak, a képzelőtehetségre óriási hatást gyakoroltak. A régiek álmai a nagy óceánon találató világokról, újra föléledtek. Ezernyi különféle hírek keringtek az ismeretlen, véletlenül a tenger közepén megpillantott szigetekről: mik, habár nem valának egyebek légtüneményeknél, melyek a hajóst megcsalták, általánosan hitelt találtak. Columbus rendkívüli figyelemmel gyűjté össze mindezen híreket, hogy elméletének igazságát ez utón szerzett adatokkal is támogathassa. Bizonyos Madera-szigetbeli lakos beszélte volt neki, hogy egy alkalommal száz mérföldnyire nyugotnak hajózott, s a távolban szigetet pillantott meg. Egy más hajókormányos Sz.-Maryból állította, hogy Irlandba tett egyik útja alkalmával nyugotra, szintén szárazföldet vön észre, mely a hajósok által Tatórország végső részének tartatott. A canariai szigetek lakói, időnkint nyugöt felé egy óriási szigetet véltek láthatni magas hegyek- és mély völgyekkel. A sziget fölkeresésére a portugálok ki is indultak, mely azonban sehol sem volt található, jóllehet a szemet majd itt, majd amott folytonosan csalogatta. Mi vala természetesebb, mint hogy az. majd Atlantis-, majd Sz.-Brandan-, majd a Hétváros szigetének tartassák a lakosok által; kik az új fölfedezések híre által fölizgatva, legkevesebbé valának hajlandók, látásaikban légtünemények által előidézett szemfényvesztésre ismerni.

Több jelentőséggel bírt az adat, mellyel Columbusnak Vincenzo Márton, a portugali király szolgálatában álló tengerész, kedveskedett; elbeszélvén, hogy ő a Sz.-Vincze foktól

nyugotnak 450 mérföldnyire hajókázva, egy faragott fát fogott ki, melly nem vala vas eszközzel készítve, s melly a nyugotról jövő szél által hajtattott erre. Hasonló esetet adott elő Columbus sógora, Correo Péter Porto-Santo szigeten. Ugyan-ezen Correo beszélte neki, hogy egykor a portugali királytól hallotta, mikép nyugotról ugyanazon sziget partjaira a szél óriási hosszúságú nádat vetett ki, mellyről Columbus úgy vélekedett, hogy az Indiából származik, mint a hol Ptolomeus tanúsága szerint ilyenek nagy bőségben nőnek. Az azori szigetek partjaira hasonló módon szinte mérhetlen nagyságú, olly fajú fenyőfák vetődtek, miilyenek e szigeteken nem találatnak, Legfontosabb tünetény volt azonban két férfi hullája, mellyeket az azori szigetek egyikére, melly Fleur- vagy Floresnek neveztetik, vetett ki a hullám. E két hulla bámulást idézett elő; minthogy vonásaik egészen különböztek azon emberfajokétól, mellyek eddig ismeretesek voltak.

Mar lés, St.-Domingo történetében említi még, hogy Corvo szigeten, melly nyugotra az azori csoportban a végső, egy lovag-szobrot találtak téglából, hasonló anyagból készült emelvényen állva; s hogy az ez emelvénybe vésett betűk egészen ismeretlenek voltak; úgy, hogy jelentősöket kivenni nem lehetett. A lovag ujjával nyugót felé mutatott; mintegy jelenteni akarván, hogy ezen táj felé emberek által lakott tartományok vannak.

Mind e és még több más hasonló jel természetesen ezernyi különbféle gyanítást keltett, majd a régiek Atlantisáról és Antilláiról; majd a középkori Szent-Brandan- és Hétváros szigeteiről stb.; nagyban elmeivén azonfölül Diodorus Siculus azon állításának hitelességét is: melly szerint bizonyos alkalommal némelly phoeniciai hajók, midőn Afrika partjainál eveznékek, irtóztató vihar által elsodortatván, végre messze az óceánon egy roppantterjedelmű szigetre vetődtek. Feltéve, hogy a classicus író által előadott tény való, abból ugyan még nem következett: hogy ama roppant sziget nem volt volna egyike azoknak, mellyek a canariai vagy azori szigetcsoporthoz tartoznak, a képzelődés azonban, melly a kü-

lönben igen határozatlan s a hajósok nagyításából is származhatott, roppant kiterjedést, ezen szigetekre értve, kicsinylette, — könnyen áttette azt, főleg kapcsolatban a fenelelőadott jelekkel, a nagy óceánon túli azon paradicsomi tájakra, melyeknek eszméje, a régiek Atlantis- és Hesperidáival, úgy szólván, összenőtt.

Az elsorolt okokon kívül ismert-e Columbus még másokat is, melyeket titokban tartott? Nevezetesen tudott-e valamit a normanoknak Éj szak-Amerikával! azon közlekedéseiről, a melyekre vonatkozó bizony sági okmányokat napjainkban a kopenhágai régiségbuvár-társulat gyűjté össze, s sajtó útján bocsátotta közre? Hallott-e valamit a két velencei testvér, Zeno Miklós és Antal azon útjáról, melyet ezek a 14-ik század végével Grönlandban tettek, és Hollard „Viaggio dei fratelli Zeni“ című munkájában körülményes leírásban olvasható? E kérdésre, miután ő ez adatokra soha sem hivatkozott, csupán annyit jegyzünk meg: hogy ő azokat vagy nem ismerte, vagy ha ismerte, Kelet-Indiába új utat nyitni törekvő tervével összefüggőknek nem vélte; hiszen ellenkező esetben, a helyett, hogy egyenesen nyugotnak tartson, nyugot-éjszakkak vitorlázott volna.

Columbus fia, Diego, atyja halála után a spanyol korona ellen pert indítván, ennek folyama alatt a királyi ügyvéd húsz tanút állított elő, kik eskü alatt bizonyították, hogy Columbus egy, VIII. Incze pápa könyvtárában őrzött iratból és Salamon egyik, az új-utat megérintő énekéből előlegesen ismerte az új-világrészt. Ez azonban, mint első pillanatra látszik, csak azon tethetetlen erőlködésekről tesz bizonyosságot, melyeket irigyel és ellenségei tettek, hogy dicsőségét és érdemét kisebbítsék, sőt ha lehet, azt végkép aláássák: mint mi ezt a maga helyén, még bővebben tárgyalni fogjuk.

íme Columbus okai. Látni ezekből, az alapos következtetések-, elismert tények-, soha ki nem nyomozható néphagyományok- és egészen költött elbeszéléseknek milly tömkelegéből kellett egy ember hatalmas lángeszének kiokoskodnia s bizonyítania a tervet, mely a földteke másik felét, egy egész fél-

világot, az európai halandó szemeinek leleplezendő vala. Columbus elméletét egyszer átgondolva, irántai hitében és bizalmában többé soha meg nem ingattatott. Soha sem szólott ő arról, úgy mond Washington Irving, kételkedve vagy föltételelesen: hanem mindig azon határozottsággal, mintha az Ígéret földét szemeivel látná. Mély vallásossága, ebbeli meggyőződésének a lelkesedés szárnyait kölcsönző. A török már Konstantinápolyban trónolt, s az Üdvözítő sz. sirja a pogányok hatalmában volt. Spanyolország legszebb vidéke fölött még mindig mórok uralkodtak. A világ másik felének, ki tudja milly temérdek számú lakosai a sötétség és halál árnyékában ültek, Krisztus, és az evangélium világossága nélkül. Columbus lelkében a nevezett utat megtenni, annyit jelentett, mint ama világrész kincseit összegyűjteni, azok segítségével a keresztények hatalmát világszerte megállapítani, a törököt és mórt leverni, kiváltképpen pedig a föld két végét összehozni, s minden népet és minden ajkat a Megváltó lobogója alá terelni. Columbus azon meggyőződésben halt meg, hogy ezt végbe-vivé. S valóban nem hirdettetik-e azóta az evangélium az egész világon? Nem keresztény népek-e azok, melyek a föld legnagyobb része fölött uralkodnak, s az emberi-nem kormányának gyepelőit mindinkább kezökbe szorítják?*)

*) Columbus annak bizonyítására, hogy a világ népei keresztényesítéséek, következőképen a földteke másik, még ismeretlen felére is kihatandó fölfedezéseknek eljött az ideje, felhasználta azon, korában némelyek által ápolt hiedelmet is: hogy tudniillik 150 év múlva a világnak vége lesz: tehát itt a végső ideje, hogy a földteke másik felén lakó emberek felkerestessenek s a keresztény hitre minden népek meghivassanak; mint ennek Isten akaratából az utolsó ítélet előtt bekövetkezni kell.

Jegyzetek a 3-dik §-hez.

I. Mondottuk, hogy a geographusok Columbus idejében a földet a valóságnál kisebbnek vették. Min annál inkább kell csodálkoznunk, mert a régiek közül Eratosthenes és Posidonius egy egész délkör nagyságát, s mivel egy délkör, nagyságra nézve az egyenlítő-körrel körülbőlül egyenlőnek vétethetik, az egész földgolyó nagyságát is, megközelítőleg már kiszámították. A számítás különféle időkben alkalmazott különféle módjait a matematikai földrajz adja. Népszerűen megmagyarázva olvashatók Zimmermann „Dér Erdball und seine Naturwunder“ című munkája I. kötetének 11—47. lapjain.

II. Seneca, tragoedus főnidézett verseiben Tethys hozatik föl, mint ki új-világokat fogna fölfedezni. Ezen Tethyst nem kell összezavarni T h e t i s-sel, Nereus leányával. Az itt értett Tethyst a görögök mythológiája Uranus és Gaea (ég és föld) leányának mondja, ki Oceanus (tenger) testvéréhez ment nőül, s 300 fiút és ugyanannyi leányt (vagy is számtalan folyót, patakot, forrást) szült neki. A 21-dik orpheusi hymnusban Oceanus fekete szemű nejének, tengerszinü ruhában járó királynénak festetik, ki szélszárnyakon repdes a föld körül, a tengeri szörnyeket ápolja, s a hullámokat megtöri. Ő anyja Cyprisnek (Venus), a felhők- és forrásoknak. E szerint tehát Tethys nem más, mint a személyesített tengervíz. Neve $\tau\eta\theta\eta$ (dajka) görög szóból származik; s így ő jelképe a mindenek táplálására megkívántató víznek.

III. A régiek Atlantisa-, Antillái- s a szerencse vagy boldogok (insulae fortunatae), Sz.-Brandan és a Hét-város szigeteiről szóló regék, legalább annyit bizonyítottak: hogy a régiek mindig hitték, miszerint a gadesi szoroson, vagyis a Hercules oszlopain túl, ismeretlen tengertől környezve, léteznek földrészek, mellyeknek titkát még nem sikerült leleplezni. Atlant i s t, mellytől az Atlanti-tenger veszi hihetőleg nevezetét, Plato említi először Timaeusában; hol egyik ősére, Critiasra hivatkozik, ki az e szigetről szóló tudósítást So Ion tói, ez pedig Sais egyik egyptomi papjától vette. E szerint egy roppant négyszögu sziget, mellyet Atlantisnak hívtak, létezett volna az óceán közepén, a herculesi oszlopokon túl, éjszakon hegyektől környezve, mellyek magasság- és szépségre nézve minden eddig ismerteket meghaladtak. Bőségben találtak ott mindennemű érczek, kivált

kép az arany, s tenyészték elefántok, és mindenféle gyümölcsök. Plato leírja ezen, általa szent és szépnek nevezett sziget lakosait, ezek vallását, erkölceit, polgári törvényeiknek rendszerét, és hozzátézi, hogy későbbi időben megromolván, Jupiter haragját fölgejjesztették; ki ennél fogva a sziget megsemmisítését elhatározta, s az egy éj alatt el is merítettet.

Antilláról Aristoteles emlékezik, írván, hogy ez egy nagy sziget, melyet a carthagoiak szintén a herculesi oszlopokon túl fedeztek föl: azt lakosok nélkül találva. A sziget gazdag volt fák- és gyümölcsökben, öntözve hajózható folyók által. Ez alkalmasint azon sziget, melyet sicíliai Diodor nyugatra helyez Libyától (Afrika), s igen regényesen ír le, állítván, hogy az inkább az istenek boldog hazája, semmint emberek lakhelye. E szigetet Aristoteles a herculesi oszloptól pár napnyi távolságra helyezi, s így alkalmasint egyike az azori, vagy canari szigeteknek.

Mi a szerencse (boldogok) szigeteit illeti, ezekről annyit mondhatni, hogy a görögök nyugatra helyezték ama boldog, mosolygó, minden szépségben bővelkedő tartományokat, melyekben egykor az emberek az aranykor édes örömeit élvezték; erre fekvén a halottak hazája is, melyet a tájon létezni vélték, hol a nap naponkint lenyugszik. E tájak majd Atlantisnak, majd szerencse szigeteinek, majd Hesperidáknak, majd elysiumi kerteknek nevezettek. Az éjszaki népek e boldog hazát éjszakra helyezték: innen a hyperboreusokról szóló rege, úgy látszik, hogy e szigetekről, Plato Atlantisát is ideértve, szóló regék, megannyi homályos és költőileg kiékesített töredékei ama történeti igazságnak, melyet a szent-írás tartalmaz az első emberek paradicsomi boldog életéről; mint mellynek emléke minden népnél fönmaradt, s a szent-írás tanúságának igazságát nagyon erősíti. A boldogok, vagyis a szerencse szigeteinek neve nem korábbi Augustus századánál. Strabo magyarázva Homer helyét (Odys. IV.) az elysiumi mezőkről, hozzátézi: hogy a boldogok hazája a legszélső Marusia (Marocco) nyugoti oldalán fekszik. Plutarchu sban egy nevezetes adatra találunk e szigeteket illetőleg. Ő ugyanis Sertorius életrajzában előadva, hogy Sertorius tengeren és szárazon megveretve áthatott a herculesi oszlopokon, hozzátézi: hogy némely tengerészekkel találkozott, kik Atlantis szigetekbe valának indulandók, mellyek a boldogok (*μαχαριων*) szigeteinek is nevezetnek, Afrikától 10 stadium távolságra fekszenek, s azon hírből állanak, hogy ott volnának a Homer által megénekelt elysiumi mezők; s hogy e vélemény már annyira általános, miszerint az a barbar népek előtt sem volna ismeretlen. Ekkép e szigetek ismét csak a már említett azori s canari szigetek volnának, mellyek a carthagoiaktól fölfedezve benépesítették, s később ismét elfelejtettek, míg nem 1300 év múlva újra fölfedeztetnének.

Sz. - Brandan- és a Hét-városról a legenda következő részleteket tartott fon: Sz.-Brandan, vagy Borandan skót szerzetes a 6-dik században, sz. M a c l o u vagy Malo tanítványának kíséretében, a paradicsom (boldogok, vagy a szerencse) szigeteinek keresésére indult, hogy az

ott lakó hitetleneket megtértse. Egy M i l d u m nevű megkeresztelt óriástól hallották ugyanis, hogy az óceán közepeit egy, arany falakkal kerített sziget létezik, melyek mint kristály ragyognak, de minden bejárás nélkül szűkölködnek. Az óriás kérésüknek engedve, belegeyezett, hogy őket e szigetbe elkísérendi; s a tengerbe ugorván, úszva, kötélnél fogva vonta maga után a csónakot, melyben a két szent ült. Azonban a keletkezett vihar visszatérésre kényszeríté utasainkat; mire a kalauzoló óriás nem sokára meghalt. Sz.-Brandan sziget emléke mindamellétfőnmaradt, elannyira, hogy ama földgolyón, melyet B e h a i m Márton Nürnbergben 1492-ik év táján, tehát akkor, mikor Columbus Amerikát már fölfedezte, készített, megjelöltették, s a Columbus idejében készült térképek legtöbbjén is előfordul. — Hasonló mesés hagyományok kapcsolódnak a Hét-város (septem civitates) nevű szigethez is. 912-ik, mások szerint 734-ik év táján Krisztus urunk után, midőn a mórok Spanyolországot már meghódították, két püspök, híveikkel együtt hajókra szálltak, és hosszú hányatás után a tengeren egy ismeretlen szigetre vetődtek, melyen hét nagyszerű várost építettek. Miként egykor Agathocles, úgy e püspökök is elégették magok után hajóikat, hogy egy csapással minden reményt elvágjanak a visszatérésre. Idő folytával több portugali hajós vetődött ide, a nélkül, hogy visszatérhettek volna, letartóztatva a püspökök utódjai által. Egyszer Henrik portugali herceghez bizonyos tengerészek kívántak bebocsáttatni, állítva, hogy a Hét-város szigetéről jöipick, melynek lakosai spanyolok és katolikusok, kik most is arról kérdezősködnek, ha valljon a mórok urai-e még Spanyol ország- és Portugáliának. Henrik nem lévén megelégedve a hallottakkal, oda utasítá őket: térjenek még egyszer a szigetbe vissza, s hozzanak biztosabb tudósításokat. A tengerészek megígérték, a nélkül, hogy többé láttattak volna. A dolog sok zajt csinált, s a portugali királyi levéltárban napjainkban is olvasható a szerződés, melyet U l m o Ferdinand, Terceira sziget kormányzója, a portugali koronával kötött: ajánlkozván a szigetnek önköltségem felkeresésére azon föltétel alatt, ha ő és utódai számára tizedfizetés mellett a tartomány kormányzási joga biztosíttatnék. Az expeditionak, melyhez több tengerész csatlakozott, 1487-iki martins havában kellett volna elindulnia; de mi történt vele, nem tudatik. A Hét-város szigete Behaim földgolyóján, mely legrégebb a főnmaradtak közt, az Antillával egynek vétetik.

4. §.

Spanyolország belállapota a XV. század második felében.

Spanyolország egyike a föld legmegáldottabb tartományainak. Éjszakra a pyraenei heglánczolat választja el Franciaországtól, nyugotra Portugáliává! szomszédos. Minden egyéb részei tenger által környezvék, kelet-és délről a Középtenger, éjszak-nyugot és délnyugot felől pedig az Atlanti-óceán által. Földje, habár sok helyütt homokos, mégis, hála az azt minden irányban öntöző száz ötven folyónak, általán véve termékeny; és gazdagon jutalmazza a földmives fáradoalmait. Számptalan ékes hegyei és mosolygó völgyei narancs-, citrom-, gránát-, rozmarin-, füge-, olaj- és eperfákkal beültetvék. Borai, lovai s juhái világszerte híresek. Hegyei érczetek, aranyat és ezüstöt rejtenek, melyekről már a romaiak és carthagoiak uralmának idejében elhiresedtek. Spanyolország a középkorban a lovagiasság hazája volt; s lakosainak nemes és nagylelkű jelleme még napjainkig sem mosódott el. Természeti kincseit művésziakkal szaporította, melyek közt kivált az építészetiek tűnnek ki. Columbus fölfedezése következtében első rangú hatalmassággá emelkedett föl, melynek nagyságát Europa méltán rettegé. Ismeretes II. Fülöp mondása, hogy birodalmában a nap soha sem áldozik le. Kormányzási hibák, főcsaládjainak kapzsisága, kiváltképen pedig azon szerencsétlenség, melyll. Fülöpnek Erzsébet angol királyné

ellen kiküldött és vihar által megsemmisített flottáját érte *), lassankinti hanyatlását idézték elő. Főlemelkedésének korszaka épen azon időre esik, melyben Columbus földjére lépett, esz-közöket keresvén vállalatának kiviteléhez.

Spanyolország első lakói, kikről a történet emlékezik, celták és iberek; vagy összesen nevezettel, midőn tudnillik egy néppé olvadtak össze, celtiberek valának. Mint minden, a természet javaiban bővelkedő, úgy Spanyolország is magára vonta a kalmár nemzetek figyelmét. A phoeniciaiak, görögök és carthagoiak tengerparti részeire gyarmatokat telepítettek, és uralmukat lassankint az ország belső tájaira is kiterjesztették. A carthagoiak hatalmának megtöretése után, Spanyolország a romaiak alá került: kiknek azonban, a második puni háborútól számítva, csak két száz év múlva sikerült a benszülötteket végkép leigázni, s az egész országot meghódítani. Ez idő óta Spanyolhon a romai birodalom minden viszontagságában ősz-₁ tozott, és a népvándorlás idejében egymás után az alanok, svéddek, vandalok, burgundok, és végre visigothok által foglaltatott el: kik is annak urai maradtak. S ennyi nép, tudnillik az eredeti celták és iberek, továbbá phoeniciaiak, görögök, romaiak, alanok, svéddek, vandalok, gothok összevegyüléséből keletkezett a mai spanyol nép, latin eredetű nyelvével; mely ama népek kiszorított nyelvének csupán némi töredékeit tartja. A visigothok egyeduralma a félszigeten nem sokáig tartott. A trónkövetelők és pártvezérek által Afrikából behívott mórok, kik ekkor már a saracenek hatalma alatt állván, a mohamedán vallást követték, és velők szinte egy néppé olvadtak össze, 711-ben a Xeres de la Frontéra melletti csatában győztek, s az egész országot előzönlötték. A visigothok éjszakra Asturia, Biscaya s Castilia hegyei közé menekültek; hol is sikerült nekik, magokat föntartani, s egy kis független keresztény országot alapítani. E kis országból folytatták ők harcaikat a korán győztes követoői ellen; s küzdelmeiket siker koronázta. A móroktól vissza-

)Afflavit Deus, et dissipati sunt: ez volt az ez esemény örökítésére Erzsébet által veretett pénz felirata.

foglalt tartomány-részekből többrendbeli királyságok és grófságok alakultak, melyek a 13- és 14-dik századok kezdetén két nagyobb királysággá (Castilia 1230, és Arragonia 1319) olvadtak egybe. Az 1212-ben Las Xavas de Tolosánál vívott csata után, a mórok fővárosa Cordova is a castiliaiak kezébe esvén, birtokuk Spanyolországban annyira leolvadt, hogy már csak az egy Granada tartomány maradna kezeik közt. Példátlan hazafisága és hősiessége ez egy népnek, mely egészen magára hagyatva, gyakran keresztény fejedelmektől is szórón-gattatva, sőt önkebelében is számos pártharczot viva, hazáját kisdéd menedékhelyéből visszaserzi; kiragadván azt egy ellen kezéből, kit a saracenek óriási világhatalma támogatott. Milly szépek a hősök, kik nyolcz század lefolyta alatt egymást főlváltó sorozatban küzdek végig a haza és hitnek csatáit! Milly nemesek és elragadok az énekek, melyekben a háladatos nép zengé dicső tetteiket! Homer hőseit dalaival véled föléledni, midőn Cid-nek románczát olvasod.

A mohamedánok hatalma, mely keleten a törökök által főleg Konstantinápolynak 1453-ban történt elfoglalása után, emelkedőben volt, nyugoton mindinkább hanyatlott. A két említett spanyol királyság arragoniai Ferdinand, és castiliai Isabella házassága folytán, a 15-ik század másik felében egygyé olvadt, és így központosított egész erejét a Granadában még mindig uralkodott mórok ellen fordítható. Az ellenök indítandó hadjáratra magok a mórok adának alkalmat; elfoglalván (1481) Zahara várát: mire Ferdinand Alham hires mór erősség mérész elfoglalásával felelt (1482. febr. 28). Többrendbeli szerencsétlenség után, a fejedelmi pár 1483-ban Lucenánál győzött; s egyik vár a másik után adta meg magát. 1487-ben elfoglaltatok Malaga, két évvel rá B az a; mi által a már különben is kicsiny mór birtok, még kisebbre olvadt. Igaz, hogy e birtok a mennyiben terjedelemben vesztett, úgy viszont ellentállási belerejében növekedni látszott. Nagyobb terület védelmével elfoglalva, s az őket gyűlölő keresztény nép közt elszórva, a mórok könnyebben legyőzethettek. Ellenben az ország egy kis tartományára, s néhány város és vár védelmére szorítva,

Aragóniai Ferdinánd
és
Castíliai Izabella

erejüket központosíthatták, melyet megtörni annál nehezebb föladat volt, mivel a tengerrel összeköttetésben lévén, Afrikából mindig kaptak segítséget, s élelemmel, fegyverrel, sőt hadakkal is támogattak. Malaga elfoglalásával ez összeköttetés elvágott; s Granada sorsa többé kétes nem lehetett: melynek 1030 toronnyal körülbástyázott hasonló nevű fővárosa, két évi ostrom után, 1492. jan. 2-kán valósággal megadta magát; s 50 ezer gyalogság, és 10 ezer lovasság élén tartotta abba diadalmi bemenetelét a fejedelmi pár. A mórok utolsó fejedelme, Aboul-Abdallah-Zaquir övéinek Sírása és zokogása közt vonula ki Alhambrából, útját Alpuxarres felé, Afrikába folytatandó. Elérve Pádul hegy tetejére, honnan Granada tekintetét örökre elvesztendő vala, egy pillanatig megállapodott, hogy szemlélje őseinek városát, a mórok egykori dicsőségének, most pedig megaláztatásuknak ezen, annyi fejedelmi emlékekben gazdag tanúját. Visszafordultában szívének fájdalma, „Mindenható Isten I“ fölkiáltásban tört ki, s zemei könyben lábbadtak. „Valóban illik, mondá erre Z órai a zultánnó, hogy megsírasd, miként egy asszony, a királyságot, melyet mint férfi megvédeni nem bírtál.“ A szirt, mellyen a mór fejedelem ez utolsó sóhajtsa alkalmával állott, napjainkban is a mór utolsó sóhajának (el ultimo sospiro del moro) nevezetik. — Spanyolország megszabadításának műve e szerint be volt fejezve, s a spanyolok csaknem nyolcz százados legforróbb kívánsága teljesedett. A mórok uralkodásának vég vettetett, az ősök gyalázata letöröltetett, a keresztény hit országszerte visszaállítatott. A spanyolok e fölötti örömet osztá egész Europa, s a világi fejedelmek vetélkedtek a pápai székkel az ezen esemény dicsőítésére megtartandó ünnepek rendezésében. A pápa a fejedelmi párt „katholikus királyok“ (los reyes catolicos) czimmal tisztie meg: s e czim személyükkel annyira azonosított, hogy a kor történeti okmányaiban többnyire csak így czimezve fordulnak elő.

Ferdinand és Isabella, habár a legboldogabb házassági szövetségben élve, öröklött tartományait, az első Arragoniát, a másik pedig Castiliát, mégis külön kormányozták; és országási tekintetben inkább szoros szövetséget kötött monarchákhoz, semmint házastársakhoz hasonlának. Szerencsére a kölcsönös szeretet és érdekek által olykép fűződtek együvé, hogy a kettős kormányzás a nézetek- és tettekbeni egységet soha sem veszélyeztette. Valamennyi rendelet mindkettejek nevében adatott ki; minden okmány mindkettejek aláírásával látatott el; a pénzekben mindkettejek arczképe diszlik, s a királyi pecsét Castilia s Arragonia egyesült czimereit mutatja.

Ferdinand világos és jó felfogású fő létere, éles elmével kitartást, állhatatosságot, nagy emberismeretet, a cabinet! ügyek kezelésében kitűnő ügyességet, a munkában fáradhatlanságot párosított. A két királyságot megerősítendő, a monarchia szabadságainak korlátoztatását vette célba. E végből a nemesség hatalmát lassankint csökkenté, míg más részről a korona biztosítása végett a népet arra bírta, hogy állandó adónak vesse magát alá. A calatravai, alcantarai, és sz. Jakabról nevezett lovagrendek nagymesteri méltóságát személyében egyesítvén, mely egyesítés később a pápák beegyezése folytán királyi utódaiban örökössé lett, a lovagok kincsei- s erejének birtokába jutott. Elve volt: a teendőket nyugodtan meggondolni, és gyorsan végrehajtani; sokat tenni, keveset beszélni. Külső fénynyel nem sokat gondolt; a dicsőséget szívesen átengedte másnak, ha ő húzta hasznát.' Az érdek valóban nagy hatalmat gyakorolt fölötte. Szemére hányják szöszegéseit, mellyeket többször elkövetett, hahogy tudnillik ez utón valamely előnyt vívhatott ki. Nagylelkűség, és a tett szolgálatok hálás elismerése, nem voltak tulajdonai. Buzgó katolikus lévén, a türelem dolgában áthágta azon határokat, mellyeken belől a térítés munkájának tartózkodnia kell. Ez azonban egy részről a korszellem hibája, más részről pedig a politikai helyzet következménye volt. A zsidókat és mórokat, kik a keresztséget fölvenni nem akarták, országaiból kikergeté, s behozta az inquisitiót. Legyőzve a mórokat, a kereszténység szabadságának, és a nemzeti függetlenségnek legbecsesebb kincsét biztosította ugyan népei számára: azonban hogy szükséges volt-e a mórokat kikergetni? ez olly kérdés, mellyre a történetírók tagadólag felelnek. Mindamellet tekintetbe kell venni, hogy a hátramaradt mórok az afrikaiakkal

folytonos összeköttetésben álltak, a törökök pedig Európát minden oldalról fenyegették. E körülmény bizonyára mentheti a fejedelmet, ki a fenyegető veszedelem tekintetéből nem akarta országának kulcsát legyőzött titkos elleneinek kezeiben hagyni. A keresztény vallás tiltja ugyan a rosztal roszzal fizetni vissza: az emberek mindamellet, fájdalom! igen gyakran megtorlásokhoz szoktak folyamodni, részint boszúból, részint politika követelte eszélyességéből, példaadás és elrettentés végett. A mórok Spanyolországban! uralkodásuk korszaka alatt mivelték ugyan a tudományokat, ápolták a művészeteket, virágzásra emelték az ipart és földmívelést: mindezt dicséretökre szívesen elismeri a történetíró; de vallás dolgában a keresztények csak a kölcsönt adták vissza nekik, midőn őket vagy a keresztység fölvételére, vagy pedig a kiköltözésre kényszerítették. Hogy ne említsem, miszerint e kölcsön-visszafizetés még igen szelíd volt, összehasonlítva azon kegyetlen kihágásokkal, mellyeket e mohamedánok az elragadott nőkön, és rabszolgaságba ejtett ezernyi gyermekben és férfiun elkövettek.

Isabellát kortársai a lelkesedés bizonyos nemével rajzolják, s az idő szentesíté magasztalásait. Isabella középtermetű, de szép növésű volt; gesztenyeszínű hajjal, világos kék szemekkel és gyöngéd testalkattal. Magatartásában a méltóság a kellemmel, s azon neki saját szerénységgel párosítva tűnt elő, melly lelke komolyságának, és akarata szilárdságának szelidebb kifejezést adott. Férjét valamint szépség-, és személyes tekintetben, úgy elmebeli tehetségeire s valódi léleknagyságra nézve, is fölülmúlta. Benne a női gyöngédség a férfiú elhatározottsá gával találkozott. A hadi tanácskozmányok- és táborozásokban részt vett; s hogy a csatákban is megfordult, bizonyítja harci öltöne, melly a madridi fegyvertárban mai napig őriztetik. Nagylelkű lévén, s magasabb dicsőségre törekedvén, férjének számító s hideg politikáját mérsékelni törekedett. Szerette a tudományokat és beszélte a latin nyelvet. Pártfogolta a nyomdászatot, s a salamancai egyetemet a virágzásnak magas fokára emelte. A tudósokat, kiknek a tudomány és művészetek előmozdításában tanácsával élt, nagy számmal maga köré gyűjtött,

s őket mindig nagy kitüntetésben részesítette. Külső bajait, melyekről a kortársak hódolattal emlékeznek, a lelkiek még fölülmúlták. A mely mértékben férje hideg, és tények embere volt, ő viszont lelkesültnek, lovagiasnak, költőinek mutatkozott: mi alattvalói csodálatát vonta magára. Ferdinand Gonzalvót, azon hadvezért, kinek mindent köszönhetett, minden czimétől megfosztotta; Isabella őt kegyelmébe fogadta és megvigasztalta. Ő érdekekkel hallgatta Columbust, midőn mások nevetésget űztek belőle: s költségén készültek a hajók, melyeken emez az újvilág fölfedezésére indult. Lángolva a kívánságtól, hogy Spanyolországot a mórok alól felszabadítsa, Granada ostromát átalakodottsággal folytatta, akkor is, midőn különben a hadvezérek már annak félbenhagyására szavaztak: ellenben a legyőzötteket épen úgy, mint később a szegény amerikaiakat, oltalmába vette, s a mórok és zsidók üldözésének, valamint az inquisitio behozatalának, tőle telhetőleg ellenszegült. Szeretettel csüggyve férjén, irányában mégis saját országának kormányzásában! önállóságát és jogait függetlenül megőrizte; maga vezetvén a kül- és belügyeket, szolgáltatván igazságot, hozván törvényeket, melyekkel az ország annyi vészes harcz után tátongó sebeinek beheglesztését vette czélba. Szóval Isabella a legszebb jelenység mindazon asszonyok sorában, kik valaha fejedelmi trónon ültek. Ez volt a nemes hölgy, kinek számára vala föntartva az isteni gondviseléstől, hogy Amerika fölfedezésének elősegítése által lehetővé tegye a legnagyobb eseményt, mely a kereszténység megalapítása óta az emberiség történetében fölmerült. Kedves tanácsosa volt Ximenes bibornok és toledói érsek, az alcalai egyetem alapítója, s az e várostól nevezett sok nyelvű biblia kiadója: kinek is Isabella érdemeiből nagy részt tulajdonítanak a történetírók.

Jegyzetek a IV-ik §-hoz.

I. Vannak, kik a romai birodalomnak a betolakodott vad népek által történt feldúlása után, a műveltség felélesztését az araboknak tulajdonítják; mértéken túl becsülve azon dicsérendő törekvéseket a tudomány és művészet érdemében, melyekről a főebbi szakaszban már emlékeztünk. Igaz, hogy a mohamedán vallás elfogadása után az arabok elfoglalták Syriát, Palaestinát, Egyiptust, Persiát és éj szaki Afrikát; mely utóbbiból Spanyolországba betörvén, azt hosszú időre meghódították. A szerint keleten Indiával, Chinával, és a görög birodalommal, nyugoton pedig az e részen lakó keresztény népekkel érintkezve, közvetítőkül szolgálhattak, az ismereteknek, egyik világrészről a másikba átültetésére, mint valóban nekik is köszöni Europa a rólok elnevezett számjegyeket, mélyly két ők az algebrával Indiából hoztak magokkal; ők említék első a theát az égett bort, a porcellánt; ők adtak nevet az alcholnak, a benzoesavnak, a kámfornak stb. Mindezen dolgok nevelik ugyan, és pedig hasznosan az emberi ismereteket, azonban polgárosító erővel még koránsem bírnak. A chinaiak birtokában lehettek a porcellánnak, theának, sőt a delej tűnek is; az indusok lehettek jó algebristák: mindamellert ki fogja állítani, hogy mindez ismeretek polgárisodásukra valami különös befolyást gyakoroltak volna? Mindé dolgok nem eszmék, melyeknek föltünése korszakot képezne az emberiség, vagy csak egyetlenegy nemzet fejlődési történetében. Mi ez eszméket illeti: ezeket, távol attól, hogy az arabok Spanyolországból Europa többi népeivel közölték volna, inkább ők magok kölcsönözték a keresztényektől. Mi a koránban jó van, az bibliai, vagy ó-classicai eredetét első pillanatra elárulja. A Syriában, nevezetesen Bagdadban székelte tudomány-kedvelő kalifa, Al-Mamsur és más hasonszellemű társai, nagy gonddal keresték Konstantinápolyban a könyveket; a keresztény tudósokat magokhoz édesgették, a görög műveket nyelvékre lefordították, és így a helyett, hogy Ők tanítsanak, magok tanultak. Mit azonban ők ekkép keleten, és később Spanyolországban tettek, ebben őket nyugoton a keresztény népek jóval megelőzték. A sz. Benedek által cassinói hegyen alapított kolostor lakói több századdal előbb, semhogy az arabok a tudományoknak adnák magokat, művelték ezeket, 8 elszaporodván egész Európában, terjesztésőkre iskolákat alapítottak. Innen mint valamely méhkasból mentek ki a térítők rajai, kik a pogány népeket a hit- és erkölcsben oktatták; ekkép valamennyit a műveltség útjára terelve. Valóban a nyugoti műveltségnek kiinduló pontja, s az ösvény, mellyen az haladott, olly határozott voná-

sokkal van megjelölve, hogy azt szinte nyomról nyomra követhetjük. Lát hatjuk például, mint küldi ki sz. Nagy-Gergely pápa sz. Ágostont Britannia megtérítésére; mint vernek gyökeret ez országban a sz. benedeki szerzetesek iskolái; mint kerül ki ez iskolából BedaésAlcui; mint hivatik meg ez utóbbi Nagy-Kár oly által Franciaországba, a frankok közt a tudomány szövetnekét tovább élesztendő, stb. Szóval mindenütt, hol a miveltség kezdete- s előmenetéről némi nyom fönmaradt, ott állanak mindig első rendben a pápák, püspökök, papok, szerzetesek; kik magok tanulnak, a tudós kéziratokat másolják, és ismereteiket ezekkel együtt egyik országból a másikba viszik. Europa mivelodését a saracenek inkább feltartóztatták zaklatásaik és pusztításaik által, semhogy előmozdították volna. Europa polgárisultsága kifejlekedett, ha mindjárt a tudománykedvelő kalifák az Abasidák családjából, mindig az alexandriai könyvtárt folperzselő Ommaidák vakbuzgó nyomdokain haladtak volna is: föltéve természetesen, azon országokban, mellyeket meg nem hódítottak. Mert hogy mennyire bírtak ők civilisáló befolyással, mutatja kézzelfoghatólag az, hogy a népeket, mellyek fölött uralkodtak, egytől egyig mind elbutították. A goth építészeti styl, mellyet némellyek nekik tulajdonítanak, nem tőlök származik. R é g i s é g -buváraink, nevezetesen Milner, bebizonyították, hogy nálunk a goth építészeti jóval megelőzte a spanyol mórok építészeti emlékeit.

II. Az in q u i s i t i o, eretnekeket nyomozó és büntető törvény.⁴ szék. Az egyháznak kétségkívül jogában és kötelességében áll, azokat, a kik hitével ellenkező tanokat hirdetnek, egyházilag inteni, s ha végképen nem engedelmeskednek, az egyházból kizárni. Az egyház társulat lévén, valamint minden más egyesület, úgy ő is kizárhatja köréből azokat, a kik alapszabályait meg nem tartják. Ha valljon szabad, és szükséges-e az így kizártakat polgárilag is büntetni? E kérdés megoldása a tanok minőségétől, s az ezeket hirdetők magokviseletétől függ. A vallásnak biztosítékokat kell nyújtania arra nézve, hogy tanaival a polgári rendet legalább is felforgatni nem fogja. Ki tehát olly tanokat hirdet, mellyek egyszersmind a polgári rendet veszélyeztetik, s azokat erőszak és lázongások által igyekszik kérésztülvinni, az bizonyára polgárilag is büntetésre teszi magát méltóvá. Ez elv általánosan el van fogadva; s még olly országokban is, hol, mint például Éjszak-Amerikában, határtalan vallásszabadság létezik, törvényszék elé kerül azon ember, ki új vallást hirdetve, ennek terjesztésében rendzavaró, erőszakos kihágásokat követne el. A hitét minden kincsnél fölebb becsülő középkor, a vallási igazság meghamisítását, vagyis az eretnekséget és ennek terjesztését, polgárilag is a legnagyobb bűnökkel, például a fölségsértéssel, hazaárulással stb. tette párhuzamba; következként szintazon büntetéseket sürgette a hit-tévelygők ellen, mellyek a fölségsértők- és hazaárulókra hozattak. És e nézet, melly a kor legnagyobb jogtudósainak talált védőkre, szolgáltatott alapot az inquisitio behozatalára azon alkalommal, midőn az albigeiai és valdoiai erőszakoskodásai déli Franciaországban, a polgári

háború lángját gyújtották meg. Mit tart-e, kivált Spanyolországban vérengzővé fajult intézetről a katolika egyház, azt ifjú olvasóink az egyház következő tanaiból Ítéljék meg: a katolika egyház megkülönbözteti a tévelyt a tévedező személytől. Míg amattól (a tévtől) az erkölcsi világban minden jogosultságot megtagad: emennek (a személynek) jogát: hogy őt tévéi s bűnei daczára is szeressük, oktassuk, és ha okaink őt meggyőzni nem képesek, érette imádkozzunk, fönnen hirdeti. A kath. egyház tudja, hogy nem minden tévedező bűnös; hogy van legyőzhetlen tudatlanság is; hogy az, ki legyőzhetlen tudatlanságból tévedez, ártatlan; s hogy ez ártatlanokért, kiket csak az Isten ismer, tűrni kell a bűnösöket is: nehogy velők együtt amazok is eltiportassanak, stb. Ezek a kath. egyháznak elvei, mellyek minden erkölcstani kézi-, vagyis olly könyvben föllehetők, mellyet Ő híveinek, és kivált szolgálainak kiképezésére használ. A kereszténység eme tanának kell kétség kívül tulajdonítani, hogy az inquisitio a kath. világ majdnem minden tartományában olly élénk ellenzésre talált; és Spanyolországot kivéve, hol az a mórok s zsidók ellenében mint valódi nemzeti és politikai intézet karoltatok föl, egyebütt sehol sem verhetett gyökeret. A spanyolországi inquisitio, mellynek vérengző természetét a pápák ismételve mérsékelni törekedtek, s azt valóban mérsékeltek is, ha egy részt a hit egységét ez országban megoltalmazta, s elejét vette a vérontásoknak, mellyek a vallásujítás következtében Európában másfél század alatt napirenden voltak: más részt tetemesen ártott; a kath. egyház erkölcsi elveinek tulajdonián ellenei által a kegyetlenségek, mellyeket az inquisitio állampolitikai czélokból minden pápai intés és tiltakozás daczára elkövetett. Az új vallás követőinek teljességgel nincs e tekintetben mit szemökre vetniök a spanyol inquisitoroknak; miután magok is csak azon kegyetlenséggel jártak el az általok eretnekeknek kikiáltott polgártársak ellen, mellyről a spanyolok, bizonyára nagyítva, elhíreszteltettek. Nem kell tudnillik őseinket a lelkismeret-szabadságnak mai nap divatozó elvei szerint megítélni. Ok hittek; és hitöket szintűgy védelemre találták méltónak, mint egyéb földi javaikat: a tulajdont, a családot, az állami rendet stb.; mint mellyek mind ama hit felsőbb rendű oltalma alá voltak helyezve. Napjainkban sem hagyja hitét egy vallásfelekezeti sem minden oltalom nélkül: mint ezt büntető codexeink tanúsítják.

III. Cid, valóságos névvel Rodriguez Diaz de Bivar, a spanyol hősök legnagyobbika, született Burgosban 1026-ban, meghalt Valenceben 1099-ben. A spanyolok El mio Cid (mi annyit tesz, mint a francziamonseigneur) és Campeador melléknevet adták neki. Cid a század hősi erényeinek eszményképe, s a lovagias Spanyolország virágéke gyanánt él máig a spanyol nép emlékezetében. A spanyol hősi románczok közt, mellyek az öntudatlanul költő nép dalaiból keletkeztek, legnevezetesebb a Cid dicső tetteit magasztaló; melly körül-belül 100 énekből áll. Ezekből 80-at Herder németre fordított, s akkép rendezte, hogy a hősnök egész életfolyamát tüntessék elő. E fordításra a kritika megjegyzi, hogy

a népköltészet eredeti, egyszerű szépségeit nem adja vissza. Elnyomott több igen jellemző részleteket is. Guilmo de Castro, Lopez de Vega kortársa, ez énekekből drámát készített; mellyet Corneille Cid halhatatlan tragoediájában használt. A számtalan viszontagságokon keresztülment, de mindig győztes hős tetemei San-Pedro de Cardena, Burgos mellett fekvő kolostorban nyugszanak, s sírját minden idegen meglátogatja. Egyik kardja Colada, a madridi fegyvertárban őriztetik; másik T i z o n a, de Fulce marquis család birtokában van. A nevezett kolostor előtti fák alatt van eltemetve hü lova, B a b i e c a is.

IV. Az alcalai sok nyelvű biblia (Biblia polyglotta complutensia) Ximenesnek 50 ezer aranyába került: mi a pénznek akkori értékét tekintve, roppant összeg. Áll hat kötetből, nagy folio alakban, s a sz.-írást zsidó, görög, chaldaei és latin nyelven tartalmazza. Ennek nyomán, még más nyelvű fordításokat is íblvéve, készültek a bibliának antwerpi, párisi királyi s londoni roppant polyglott kiadásai is. X i m e n e s e vállalata, melly 1514-ben fejeztetett be, tanúsítja, hogy a reformatio előtti időben sem tartatott pad alatt a biblia. Különben a könyvnyomdászat első éveiben csupán a latin, vulgatának nevezett fordítás száz kiadást ért, s a szent-írás majdnem minden nyelvre lefordíttatott.

5. §.

Columbus fáradozásai az úti tervéhez szükséges hajék és egyéb eszközök megszerzésében.

Columbus, miután éveken át tanult, elmélkedett, adatokat gyűjtött, végre meggyőződéssé érlelt tervével egészen készen állott. De mint hajtson olyasmit végre, minek kiviteléhez hajók, ezek fölszerelése, emberek- és eleséggel ellátása, tehát fejlődési költségek valának szükségesek? Columbus, mint láttuk, szegény volt; neki tehát okvetlenül pártfogókat kellett keresnie, tervével a hatalmasokhoz fordulnia, ezek tanácsosait rábeszélnie, vagyis a terve fölött tartott vizsgálatokból győzedelmesen kiemelkednie. S itt kezdődik Columbusra nézve a kísértetések hosszú sorozata; mellyek között mindvégig állhatatos kitartása, a hivatás emberét, mert a hivatáshoz szükséges lélek-erő s nagyság férfiat mutatja.

Némellyek tudni akarják, hogy Columbus tervével mindenek előtt szülővárosához, Genuához fordult: melly állításuk támogatására azonban az adatok végkép hiányzanak. Nincs tudnillik semmi nyoma, hogy Columbus Portugált elhagyta, s ide ismét visszatért volna. Első nyilvános föllépése, mellyről a történet emlékezik, II. János portugali királyhoz benyújtott folyamodványa volt, mellyben azon esetre, ha őt hajókkal és legénységgel ellátni szíveskednék, a királynak ajánlatot tesz, az Afrika körül keresettnél új s rövidebb utat nyitni kelet felé; s elérve

Cipangot, a nagy khánnak, a kelet leghatalmasabb, leggazdagabb és tekintélyesebb fejedelmének, tartományaival! közlekedést folyamatba tenni.

II. János király, nagybátyjának Henrik hercegnek vállalkozó szellemét öröklé, s az elődje V. Alfonz utolsó éveiben a Castiliával folytatott háború miatt kissé elhanyagolt hajózási kísérleteket kettős erővel megújítatá. Égvén a vágytól, hogy Henrik nagyszerű terveit valósítva lássa, miután a lassúság, mellyel az Afrika hosszábani fölfedezések haladtak, nyugtalanodó lelkét már kifárasztotta, összehívta tudósait egy olly eszköz felőli tanácskozáásra, melly által a hajózás inkább biztosíttván, számára az eddiginél tágasabb tér nyitatték. Ekkor történt, hogy két orvosa, Rodrigo és József (ez utóbbi izraelita) a híres B eh aim Mártonnal összeülvén, értekezletek eredményeként a csillagtávmérőnek a hajózásnál! alkalmazását javaslatba hoznák. Ez eszköz azóta negyedekre (sextant, octant) osztván, tökélyesítettett; a lényeges előnyöket azonban már eredetileg bírta. Egyike volt ez azon találmányoknak, mellyek a Gondviselésnek némileg előfutárai. „Ez azon egyetlen eszköz, úgy mond Washington Irving, mellyre a hajósoknak még szükségük volt, hogy a tengereni közlekedés biztosíttassék, és a hajózás a tengerparti bilincsektől, mint ezekhez kötött evezgetés, felszabadíttassék.“ Ekkép a tudomány kalauzról gondoskodott a még járatlan óceánt megkísértendő hajósok számára; s valósággal közvetlenül e fontos esemény után történt, hogy Columbus a királynál bebocsáttatásért esedezett, és neki fölfedezési tervét előterjesztette.

A király fönnevezett két tudós orvosa, Behaimmal együtt, Columbus tervét ábrándnak bélyegezték s annak elvetésére szavaztak. A király azonban ítéletökön meg nem nyugodott; hanem az ügyet magán-tanácsa elé hozta. E tanácsban Diego Ortiz de Cazadilla, ceutai püspök, és a király gyóntatója, egyszersmind a természeti tudományokban igen jártas férfi, a terv ellen nyilatkozott, nem annyira tudományos, mint inkább politika okokból. „Mielőtt — úgy mond — végső határozat hozatnék valamelly, közügyet illeto vállalatra nézve, szükséges, hogy jól

megfontoltassék, ha valljon a vállalat igazságos, dicsó és hasznos-e. Ha e föltételek közöl a vállalat csak egyikét is nélkülözi, veszélyes dolog ahhoz fogni. Nekem úgy látszik, hogy a terv, melyet Columbus Kristóf előterjeszt, e föltételek egyikével sem bir. Nem lehet azt végrehajtani, egyéb mint temérdek költséggel, fölláldozván a bizonyos jót a bizonytalan reményeknek. Ki kellene tenni az ifjúság virágát egy hosszú hajózás veszedelmeinek, akkor, midőn rá a szomszéd ellenség (az afrikai mórok) fenyegető állását tekintve, legnagyobb szükségünk van. Ezek bizonyára nem fogják elmulasztani, erőnknek ezen megosztását hasznukra fordítani. Ha már kell háborút keresni, nem dicsőbb dolog-e azt az afrikai mórok, országunk és hitünk ezen ellenségei ellen intézni, kik napjainkban is Spanyolország végromlására törekeshnek? Mennyi kincs, milly flották volnának szükségesek egy olly vállalat végrehajtására, minő az, mellyről tanácskozunk? Elégedjünk meg tehát, ha a háborút Afrikára szoríthatjuk. E háború igazságos, dicsó és hasznos: e három föltétel itt egyesítve találhatik. Az afrikaiak jó harczosok, gazdagságuk teméntelen, és gyűlöletek, mellyel szent vallásunk ellen viseltetnek, határtalan: és ez az ok, mellynél fogva királyaink elhatározták, ellenök örökös háborút folytatni. Véleményem tehát oda megy ki, hogy tegyük elejbe a valót a chimaerának, és őseink példájára folytassuk a háborút eme kegyetlen ellenség ellen, valamig csak még mindig fenyegető hatalmának véget nem vetettünk.“

E sok hazafiui tüzzel elszavalt beszédre v i l l a r e a l i gróf, N o r o n h a Péter következőleg válaszolt: „Minden dolog a körülményektől függ; és ezek azok, mellyekhez kell a vállalkozásoknál alkalmazkodni. Midőn a mórok egész Spanyolországot meghódították, természetesen egész erőnket össze kellett szedni, hogy nagyravágyásuknak gátot vethessünk. De napjainkban, miután őket a tengeren túl hajtottuk; miután Spanyolország sem nyög többé vasigájok alatt; midőn inkább mi bírunk az ő országukban városokat és kikötőket, — napjainkban, mondám, az állam jólléte, a nemzet dicsősége, a vallás érdekei nemesebb vállalatokra hívnak föl minket. A terv, melyet Columbus elő-

terjeszt, lehet kétséges, lehet veszélylyel járó: mindez azonban ne tartóztasson minket vissza a kísérlettől, diadalmas fegyvereinkkel Ásia belsejébe hatni. Európa s Afrika érezték e fegyverek súlyját: hódítsuk meg a keletet: és mi sem mérközhetik dicsőségünkkel. Különben is a tapasztalás megtanított minket, hogy nincs nemzet, vallásunk irányában annyira megátalkodott, mint a mórok. Rajta tehát! keressünk tanítványokat, kik tanulékonyabb természettel bírnak, s kik szellemök-és erkölceiknél fogva nem ellenkeznek annyira Jézus Krisztus igazsága- és törvényeivel. Ha tehát kedves előttetek a nemzet hatalma és dicsősége; ha szíveteken hordjátok a vallás érdekeit; ha óhajjátok Portugálban a föld kincseit felhalmozva látni: úgy törjetekekeresztül e megmérhetetlen tengereken, mellyek minket a kelettől elválasztanak; hozzuk virágzásba a vele való kereskedési; vigyük meg neki az evangélium világosságát, és ne vessük el gyalázatosán e vállalatot, mellyet semmi más nemzet, a mienket kivéve, nem merne megkísérteni. Szomszédjainktól nincs mit félnünk; a mórok távol attól, hogy hazánkba! beütésről gondolkoznának, szerencséseknek áرزندik magokat, ha sajátjukat megvédhetik. Castilia s Portugal békeségben vannak, s ha ebékeséget a spanyolok megszegni akarnák, a gazdagság, mellyet Indiából hozandunk, olly állapotba helyezend minket, hogy inkább mint valaha leendünk képesek, nagyravágyó kísérleteiket visszanyomni. S ekkép én igazságos, dicsó és hasznos dolognak vélem: fölfedezni az ismeretlen utat, annyi különféle népnek, mellyek mind mély tudatlanságban élnek, megtérését fogadnatba venni, köztünk és köztök kereskedést nyitni, s nem hajolni meg a nehézségek előtt, mellyek egy illy vállalat kivitelének útjában állhatnak/ (La Cléde, Hist, de Portugal. *)

A király a gróf részére hajlott: a határozat mindamellet sem vala kedvező Columbusra nézve. Ellenei közöl egyesek észrevevén, hogy a király nincs határozatukkal megelégedve, egyikéhez folyamodtak ama bectelen csselfogásoknak, mellyek

*) Vasconcelos a szónokot Pedro de Monesés-nek írja.

mindig szerzőikre szoktak hozni gyalázatot. A királynak ugyanis, ki vele született nagylelkűségéről ez egyszer megfélemlített, azt tanácsolták: folytatná tovább is Columbussal az alkudozásokat, miszerint ekkép a reményt benne mindig ébren tartsa. E közben, terve alaposágának mintegy bővebb megvizsgálhatóságul, kérje el tőle erre vonatkozó iratait és térképeit, s ekkép kiismerve tervét, küldjön ki titokban egy hajót, mely a Columbus által kijelölt úton haladva, az általa fölfedezendőül ígért világ- . részekbe hatni megkísértse, úgy is történt. Columbus nem gyanítva a cselt, kiadta papírjait, azon véleményben lévén, hogy azok barátainak, véleményök támogatására szükségesek; a király pedig kiküldött egy hajót, színre ugyan olly végből, hogy a zöldfoki szigetek számára eleséget vigyen, valósággal pedig, hogy a Columbus papírjain kijelölt utat megkísértse. A hajó el is indult; de miután néhány napon át nyugotfelé haladott volna, hirtelen vihar keletkezett, mely a hajósokat ez ismeretlen tengeren annyira megrémítette, hogy a visszafordulást elhatároznák. Visszatérvén Lissabonba, hogy gyávaságukat kimentsék, Columbus tervét nevetséges ábrándkép rágalmazták. A cselfogás e szerint nyilvánosságra jövén, Colum bust az elkövetett méltatlanság érzetével töltötte el. Ó megszakítá a további tárgyalásokat, mellyeket a vállalkozó király még folytatni lett volna hajlandó; s miután halál által elvesztette nejét, és így feloldatott a kapocs, melly őt eddigelé Portugáliához kötötte: 1484-dik év vége felé elhagyta Lissabont, magával vivén egyetlen gyermekét, D i e g o t *).

Az erre következett egy évi időköz alatti viszontagságai s kísérletei nincsenek egészen világosságra hozva. Több író állítja, hogy Columbus Lissabonból egyenesen hazájába Genuába

*) Némellyek azt állítják, hogy Columbus Lissabont titokban hagyta el, félvén hitelezőitől. Állításuk bizonyítására felhozzák a portugál! király levelét, melylyet Navarrete fedezett föl, és mellyben a király Colum bust visszatérésre szól; ígérve neki, hogy minden bírói keresetet megsziintetend, melly ellene intézethetnék. A kereset minéműsége azonban itt nincs meghatározva; s adósságánál egyébnemű is lehetett. Valóban hitelezői reclamatiojának seholl semmi nyoma.

hajózott, hogy személyesen megújítsa a javaslatot, melyet szülővárosa kormányának az előtt egyszer már előterjesztett. Genua ekkor már lassú, de bizonyos hanyatlásnak indult, s költséges háborúkat folytatott. Szerencséjével szelleme is eltűnni látszott; s ekkép történt, hogy kedvezőtlen események által elbátortalanítva, nem mert vállalkozni egy útra, mely régi fényét visszahozta, s a kereskedés arany sceptrumát Olaszország kezeiben megszilárdította volna.

Mondják, de szinte minden biztos adat nélkül, hogy Columbus tervét Genuából Velenczébe hozta; és ott is, az állami ügyek bonyolultsága miatt, ugyanazonkép tagadó válaszszal utasított el. Több, író bizonyossága szerint, ez időtáiban az évek súlya alatt meghajlott öreg atyját is meglátogatta, és szükségéről, mint az csekély vagyonából kitelt, gondoskodott. Ekkép betöltve a jó fiú kötelmeit, elhagyta örökre hazáját; pártolást idegen földön és udvaroknál keresendő. Testvéröccsét Bertalant Angliába küldé, hogy tervével VII. Henrik királyt, kinek bölcsességét és nagylelkű szellemét magasztaltatni hallá, kínálná meg: maga pedig fiával Diegoval hasonló célból Spanyolország felé vitorlázott. Olvasóink már tudják, hogy ez ország földjére lépve, először is, fia számára kenyeret és vizet kérendő, a rabi-dai kolostor ajtaján kopogtatott, és ott a tudományosan miveit házfőnök által kitűnő szívességgel fogadtatott, nem csak, de térvéhez, ennek kivételére döntő befolyást gyakorlott támaszokat is nyert. Helyesen jegyzi meg Irving, hogy egy eseménydus élet legsajátságosabb viszontagságai közé tartozik a körülmény, mellyhez képest a férfúnak, ki a fejedelmeknek egy egész világot kínált, útját egyik udvarból a másikba, úgy szólván, átkoldulnia kellett.

A zárdafőnök, Juan Perez de Marchena, a Columbus által sürgetett vállalat fontossága felől meggyőződván, neki azon tanácsot adta, hogy vele az uralkodó párhoz, Ferdinand- és tabellához forduljon. Részéről készszívesen ígérkezett, őt ajánló-levéllel látni el Fernando de Talavera barátjához, ki a pradoi kolostor főnöke, s a királyné akkori gyóntatója s nagy politikai befolyású férfiú volt, s így számára az uralkodók elé bocsátta-

tást könnyen kieszközölhette. Martin Alonzo Pinzon, pálosi hajóskapitány és gazdag hajós család feje, ki, mint már láttuk, a rabidai kis tanács egyik tagja volt, őt nagylelkűleg utravaló költséggel látta el; a főnök pedig megígérte, hogy fiát magánál a kolostorban visszatartandja, s neveléséről gondoskodandik. Ekkép fölbátorodva s reményeiben megerősödve, 1486-diki év tavaszán rabidai kiskörü barátjaitól búcsút vön, útra kelvén Cordova felé, hóí akkor az udvar, a mórok elleni hadjáratra tevéen előkészületeket, tartózkodott.

Az időpont, melyben Columbus Cordovába érkezett, céljára nézve legkevesebbé vala kedvező. A két fejedelem egészen a mórok elleni háborúval volt elfoglalva. Az udvar maga egy táborhoz hasonlított, melybe naponkint érkeztek az ország nagyjai számos harcias kísérettel, uralkodók hadaihoz csatlakozva. Minden zug spanyol lovagok- és harczszomjas nemesektől volt ellepve, s minden gond kizárólag oda pontosítva, hogy a mórok hatalmának Spanyolországban valahára vég vessessék. Világos tehát, hogy e perczben teljességgel nem volt sem ideje, sem helye egy tudományos elmélet megvitatásának. Hozzájárult, hogy a rabidai főnök ajánló-levele is Fernando Talaverához, erre csak is igen csekély benyomást gyakorolhatott: legalább ez, a helyett, hogy neki támaszul és pártfogóul szolgált volna, inkább hidegen fogadta Columbust, és tervét, mint ábrándost és kivihetlent, elvetette. Még csak az is kétséges, ha valljon Talavera tett-e Columbusról és annak ajánlatairól királynéjának említést; és ha tett, az inkább lehangoló, semmint érdeket gerjesztő szavakban történhetett. Ekkép Columbus távol attól, hogy a remélt pártfogásra talált volna az udvarnál, még csak azt sem nyerhette meg, hogy az uralkodók elé bocsáttassék. Így tölté ő az egész nyarat és őszt Cordovában, kedvezőbb időpontra várakozva ügyének előterjesztése végett. Ez alatt, egy részről, hogy élelmét megkeresse, térképek készítésével foglalkozott; más részről pedig mindazoknak, a kikkel csak érintkezésbe jött, idejövételének célját fejtegeté, azon hiszemben, hogy az eszme elterjedvén, végre a fejedelmi pár cabinetjeibe is eljutand híre. Könnyen megmagyarázható, hogy Columbus eszméje, mint szokatlan, kéz-

detben megütközést szült. Az új- és szokatlanhoz csak lassankint szoknak hozzá még a különben tanult emberek is; a nagy közönség pedig csak akkor, midőn gyakorlati kivitelét látja. Minden nagy találmány- és fölfedezésnek meg kellett az újság és szokatlanság eme nehézségeivel küzdeni, s nem egyszer százkodok voltak szükségesek hozzá, hogy a kimondott ige az elfogultság ködét eloszlassa. Nem volt, tehát semmi feltűnő benne, ha Columbust is a spanyolok ábrándozónak vagy kalandornak vélték, vagy pedig épen eszének helyességéről is kételkedtek. Valóban a gyermekek őt az utcán látva, ujjukat homlokukra tévék: mintegy mutatni akarva, hogy ott nincs minden a maga rendén. Lehet, hogy visszataszítólag hatotté népre, mely minden másnál inkább megszokta a fényt, és minden nagyot csak a magas, dicsfényben úszó körökben keresni, Columbus ócska ruházata is, melly annyira ellenkezett tervének nagyszerűségével. „Mivel, úgy mond Oviedo, Columbus külföldi volt, és egyszerű köntösben járt körül, s csak is egy franciscanus által ajánltaték, nem hittek neki, és szavára nem hajoltak: mi őt rendkívüli módon keseríté.“ (Hist. Gener. de los Ind. II. 5.)

6. §.

Columbus a salamancai gyülekezet előtt

A főnebbi szakaszban elősorolt kedvezőtlen körülmények nem akadályozhatták annyira a dolgot, hogy lassanlassan figyelmet ne ébreszsen a gondolkodók előtt a rendkívüli férfi, ki mindennemű nélkülözés közepeit, elhagyatva mindenkitől, annyira kitartó béketűréssel jár egy csudás javaslattal körül, várva az alkalmat, midőn azt a trón zsámolyához személyesen letehesse. A kik csak szóba ereszkedtek vele, meg voltak lepetve magatartásának méltósága, szavaiból kisugárzó mély és komoly meggyőződése s következtetéseinek szilárdsága által. Így történt, hogy elmélete lassankint utatEezde törni magának, pártfogókat nyerve a fensőbb befolyású körökben is. Ezek közül említendők Alonzo de Quintanilla, castiliali pénzügyi igazgató, ki Columbust vendégül magához fogadá; tovább a pápai nuntius Geraldini Antal, és ennek testvére Sándor, Ferdinánd és Isabella gyermekeinek udvarmestere. E buzgó barátja! közbenjárásának következtében történt, hogy Columbus a királyi pár után első rangú méltóságnál az országban, tudnillik Pedro Gonzalez de Mendoza toledo-i érseknél és cardinalnál elfogadtatást nyert s tervét neki előterjeszhető. Mendoza miveit, a szép tudományokban jártas, helyes ítélőtehetséggel s kiváltképen a nyilvános ügyek kezelésében kitűnő jártassággal bír, átalán az udvarnál legbefolyásosabb férfiú volt; ki mindig

a király és királyné oldala mellett tartózkodott, és általok minden fontosabb ügyben megkérdetett. Columbus komoly, nemes külseje megtetszett a cardinalisnak; ki őt figyelemmel hallgatta, s tervének fontosságát és okainak erejét azonnal belátta. Kezdetben megütközött ugyan, hallván Columbust a földnek egy új theorijáról beszélni: kételyeit azonban, melyek a hit szempontjából benne keletkeztek, Columbus csak hamar eloszlatta, s így benne barátot és közbenjárót nyert: kinek végtére sikerült, számára az annyi ideig keresett királyi audientiát kieszközölni.

Columbus szerény magatartással; de zavarodás nélkül lépett a fejedelmi pár elé; mert saját vallomása szerint úgy tekinté magát, mint az isteni gondviselés eszközét, céljainak végrehajtásában. Így nyilatkozik ő maga egyik, 1501-ben kelt, s általa Ferdinand- és Isabellához intézett levélben. Ferdinandnak, e nagyravágyó és szemes fejedelemnek, ki e fölött nagy emberismerő is volt, nem sok kellett, hogy Columbus tervét méltányolja, s annak tudományos alapjait és gyakorlati horderejét fölismerje. A lehetőség, új, fontosságra a Portugáliákét meghaladó fölfedezéseket tenni, s ez által a portugálok dicsőségét háttérbe szorítani, — egész büszkeségét fölingerlé. Mindamellett is, szokásához híven, külsőleg hideg és óvatos maradt. Mielőtt határozna, a tudósok véleményét kívánta megtudni. Megparancsolá tehát a pradoi priornak, Fernando Talaverának, hogy hívja össze az ország legtudósabb cosmographusait és csillagászait, Columbussal váltandó eszmecsere végett. A tudósok Salamancában, a spanyol tudományosság székhelyén, gyűltek össze. A gyűlések, melyekben az egyetem legkiválóbb professorai, különféle egyházi méltóságok és tudós szerzetesek vettek részt, a sz. Istvánról czimzett domonkosi kolostorban, mint az egyetem legtudósabb collegiumában, tartattak. Columbus remélhető, hogy, miután őt az udvaroncok megvetették, a nagy tömeg pedig kigunyolta, most legalább e tudósi gyülekezetben, melyhez tudományos tekintetben alig vala más, e kori testület hasonlítható, fog majd eszméinek értékét kellőleg belátó s méltányolni tudó ügybarátokra találni. Fájdalom! csakhamar tapasztalta, hogy

az elfogultság és szűkkeblőség a tudósok köréből sincs egészen száműzve: mi annyival veszedelmesebb, mert tekintélyek lévén, minden, szakmaikba vágó ügyekben döntő befolyást szoktak gyakorolni.

A tudománybarátnak bizonyára elfogulatlanak, minden előítélettől mentnek kell lennie. Ollykor a nagyok elé folyamodó képében akadhatott ember, ki terveit árulta, vagy ezekhez segédeszközöket keresett. S ez ember esetleg közönséges kalandor, iparlovag, vagy csaló volt, ki a neki terve kiviteléhez nyújtott pénzt fölszedte, s azzal tovább állott, ámitásait másutt folytatandó. A csalás e módja az akkori időkben annál gyakoribb volt, minél könnyebben lehetett, egy részről a közlekedés nehézségei s központosított rendőri szervezet hiánya következtében, az ezen kizsebelő mesterséget üzönnek azonegy országban is lappangania; s mennyivel élénkebb volt más részről a nagyoknál a kötelességérzet, hogy, miután a Gondviselés a föld birtokát és kincseit kezeikbe adta, ezeket az Isten dicsőségére, a tudományok és művészetek felvirágoztatására, a szegények fölségelésére, általán hónuk védelmére s javára fordítsák. Amaz iparlovagi zsarolások ismételve előfordulván, természetesen megrendíték a bizodalmat, s a nagyoknak hibául ki sem róhatja fel, ha ők magokat azok ellen biztosítandók, a segélyzésben óvatos körültekintéssel kívántak eljárni. Az oktan pazarlás bizonyára csak úgy bűn, mint az ellenkező, ha például minden folyamodót kemény szívvel utasítánk vissza, gondolván, hogy mivel ezek és ezek rászedtek, tehát minden, következőleg a jelen esetben sem forog fön egyéb. Hogy vannak esetek, mellyekben egy becsületes lélek tiszta meggyőződéssel és valódi nagy tervekkel léphet elé, azt Columbus példája mutatja; s a jó Isten azért is áldott meg észszel, hogy az illy eseteket megkülönböztessük, tehát föltétlenül, előleges megvizsgálás nélkül senkit eVne utasítsunk. Ferdinand és Isabella tehát egészen helyesen tették, midőn Columbus elméletét illető bírái, tudnillik szaktudósok elé utasíták. De mit mondjunk a bírákról, kiknek csupán az ő elmélete tudományos alapjait kellett volna vizsgálniok; és kik mindamellet, gyanakodásukat

kézpénzül véve, inkább azon elfogult nézetnek hódoltak, hogy: mivel Columbus számos másnak példájára, csalo' iparlovag is lehet, mindent el kell követni, miszerint lelepleztessék?! Ekkép a vizsgálat az ő valódi tárgyától elvonatván, a helyett, hogy az elméletre, inkább az emberre irányoztatott; a tudósok nem az okokat, mellyekkel Columbus az ő nézeteit támogatta, hanem a jeleket nyomozták, mellyek benne a kalandort elárulnák. Valóban a történetírók nem mulasztották el följegyezni, hogy midőn elméletének elveit fejtegetni kezdte, a sz. Istyánhoz czimzett kolostor szerzetesein kívül, kiknek házában el vala szállásolva, senki más sem figyelt előadására. Valamennyien mintegy a tudós világ lealázásaul vették, hogy egy közönséges hajós-ember, miilyennek Columbust nézték, többet vél tudhatni náloknál; többet a világekorszak minden bölcse- s természetvizsgálójánál, kik földrajzi buvárlatokban töltötték életüket; többet végre annyi hires hajóhadvezérnél, kik emlékezetet haladó idő óta a világ tengereit bekalandozták. Melly ellenzést e szerint az elfogultság megkezdett, azt a sértett hiúság, vagy a tekintélyek áltisztelete szenvedélylyé fokozta, s Columbus már az első ülésekben sejtheté a sötét fellegeket, mellyek reménylátkörének szép egét e részről fenyegették.

Milly magasztos látvány lehetett, szemlélni Columbust az ő egyszerű ruházatával, minden rendjel vagy tudori rang nélkül, szemközt az ország legnevezetesebb egyházi s világi tudósai-és akadémiai celebritásaival, természetes ékesszólással fejtegetve s védelmezve ügyét, melly egyszersmind az újvilágnak ügye volt! Milly roppant ügy, védve egyetlen, eddig ismeretlen és színre kisszerű advocatus által, ennyi s illy fényes, és e mellett elfogult, sőt hiúságában sértett bírói gyülekezet előtt! Milly érzés foghatá el Columbus szívet, midőn észrevette, hogy közönséges kalandor- és iparlovagul tartatik, és szándokának becsületeségét, mellyet csak az Isten ismer, nincs módja bizonyítani! Melly más lélek, mint az övé, lett volna képes magát mérsékelni, midőn tapasztalta, hogy lenézetik, vagy őrzöngő dicsvágyónak tartatik: mint ki többet akar tudni, mint mennyit előtte annyi ezer és ezer tudós, és magok jelenlegi bírái is tudnak.

Mindamellet az igazság kívánja, hogy a gyülekezet mentségére felhozzuk a tudomány akkori, még tökéletlen voltát; minek következtében találkozhattak kebelében tagok, kik Columbus elméletét csak azon-egy okból vetették el, mivel azt vagy eléggé bebizonyítottnak nem találták, vagy épen a tudomány akkori nézeteivel ellenkezőnek is látták. Lehet, hogy épen a tudomány eme fejletlensége volt az ok, miért hogy mások is, kiknek az eszme egészen kalandosnak, agyrémnek, phantasmának tetszett, gyanúsításhoz folyamodtak, vagy tudományos meggyőződésök sugallta önérzetökben sértve hihették magokat. Bizonyára a föld gömb-alakja felőli nézet még mindig nem vala minden kétségen kívül helyezve; s ha volt volna is: ki mutatható meg, hogy e gömb egyszersmind körülhajózható? Keletnyugoti s nyugot-keleti irányban napjainkig már számos vitorla fordult meg a földön körül: de mellyik az, melly azt délről éjszak felé, és viszont, tehát a földsarkok alatt valaha megkerülte volna? Pedig elméletileg, elvonva a tetteges akadályoktól, milyen az örökös fagy, a lehetőség az egyik irányra nézve csak úgy áll, mint a másakra nézve. Ha tehát a földsarkok alatt tetteges nehézségek állanak a körülevezésnek útjába: ki mondhatta meg Columbus idejében, hogy illy nehézségek nem forognak fön a nyugot-keleti vonalra nézve is? De mi mentségökre szolgál, az még nem oldozza föl végkép eme tudósokat Mint tudományos férfiaknak ohajtaniok kellett volna, bár találkozzék hős, ki elszánja magát egy illy, ennyi titkot rejtő s annyi ismeretlen dologra fényt és világosságot deríthető útra. 8 ha találkozott egy illyen, inkább kapva kellett volna kaputok az alkalmon, hogy őt lelkesítsék, föltételében megerősítsék, a szükséges eszközök megszerzésében segítségére legyenek, — semmint ellenkezőleg mindent elkövessenek, miszerint vállalatát még csak meg se kísérhesse. Napjainkban ismeretesek a földsark alatti örökös jégtorlaszok: s mégis mindig tatáltatnak hősök, kik e jégtengereken keresztül életveszélylyel keresik az utat, a földet ez irányban is, ha lehet, megkerülendők: s a közönség és kormányok, a helyett, hogy lenézzék és megvessék, inkább magasztalják, lelkesítik, s hajókkal és minden,

az útra szükségessel nagylelkűleg látják el őket. Az ismeretvágy és tudományösztön ugyanaz ma, mi Columbus korában volt. Ha tehát a salamancai gyülekezet ennek ellenére cselekedett: jele, hogy Columbus irányában személyesen el volt fogúivá; hogy kicsinylette az embert, ki ismeretlen létére, illy roppant dolgokba bocsátkozni merészkezik; hogy hiúságát sértegette a tudós, ki tudni vélt valamit, a mit ő, a gyülekezet, maga még nem tudott. Tanulságos példa ez a történetekben, melly intőjelül szolgál: mennyire óvatosoknak kell még a legtudósabbaknak is lenniök mások, látszassanak bármilly kicsinyeknek, elítélésében; főleg az ismerettárgyak és természetetők ama körében, mellyben a fölfedezések és találmányok sora csupán az emberi-nem utolsó sóhajával fog e földön befejeztetni.

Midőn Columbus, az egyszerű és szegény hajós, e gyülekezet színe elé lépett, bizonyára maga is megrémültnek látszhatott föladatának nagysága, s hallgatóinak tiszteletet parancsoló tekintete miatt. Ő azonban, kinek keblét mély vallásos érzet hevítette, bizalommal volt magához és az ügyhez, a mellyet védendő volt. Ő azon élénk szellemmel bírt, melly tevékenységének közepette ön nemes tüze által hevíti föl magát, jegyzi meg Irving. — Ha igaz, mint erről kortársai valóban sokat beszéltek, és nem is kételkedhetni az ő méltóságos személyiségéről, nemes magatartásáról, tiszteletet gerjesztő külsejéről, szeméinek tüzetintetéről és csengő hangjának hódító erejéről: elképzelhetjük, milly fönséget és hatást kölcsönzött mindezen tulajdon neki, midőn papírait félretéve, s pillanatra minden tudományos és gyakorlati okoskodás körén fölülemelkedve, lát-noki magasztaltsággal ugyanazon térre bocsátkozott, mellyről ellenei ostromolták; vagyis midőn a bibliának ama fölséges mondatait, a próféták ama titokteljes jóslatait fejtegeté, mellyek teljesezését ő fölfedezéseinek gyümölcszeként, magát pedig erre hivatott eszközül tekinté! így történt, hogy minden elfogultság daczára, Columbus némelyeknél meggyőződést vívott ki, másokat ékesszólása által tüzelt föl, mindnyájokban pedig legalább is óvatos tartózkodást keltett maga iránt.

A gyülekezet actái elvesztek ugyan, mit fölötte sajnálhatni: mindamellett az általa tett nehézség- és ellenvetéseknek némely-

lyei emlékezetben maradtak, s nem egy gúnyra adának alkalmat a salamancai egyetem rovására, főleg azok részéről, kik az akkori tudományos állapotokat és nézeteket a mai kor álláspontjából szokták megítélni. Semmi sem könnyebb ugyanis, mint a tény, vagyis a fölfedezés megtörténte, a találmány létrejötte után, azt megszokni, természetesnek találni, s még csudálkozni is, hogy illy könnyű dolog annyi nehézség- és vesződéssel járhatott egykor!

Mindenekelőtt bibliai mondatokkal, s az egyházatyák és írók műveiből vett idézetekkel rohanták meg Columbast. A bibliában (Zsolt. 103, 2.) az égről mondatik, hogy azt az Isten, mint a bőrt kifeszíté. A bőrt a sátrak - fölé volt szokás kifeszíteni: honnan a casuisták következtették, hogy a föld területének, hasonlólag a sátor aljához, síknak kell lenni. A mondat, mint első pillanatra látszik, költői hasonlítás, mely a látkörben foglalt területre, s az azt bekerítő égkörre nézve mindenkorra megtartandja igazságát; a földnek alakját pedig, e testet egészen véve, nem is érinti.

Föhnelegítették Lactantius gúnyolódó szavait, melyekkel ez egyházi író az ellenlábásokat hívő tudósokat nevetségesekké törekedett tenni. „Mellyik azon örült ember, úgy mond, a ki higgye, hogy vannak népek, mellyek fölfelé forduló lábakkal, s lefelé függő fejvel mozognak; hogy van olly világrész, mellyben minden dolog megfordítva áll, a fák lefelé terjesztik ágaikat, az eső, a jég, a hó fölfelé hullnak?“ Lactantius, a különben tudós, nagyeszű s ékes egyházirónak eme nagy megtevédeése onnan származik, mert nem vette észre, hogy a „fölefele“ és „lefele“ egy égi, körös-körül léggel és égboltozattal körülvelt testre nézve, mindig csak viszonyos; vagyis a „lefele“ mindenkinek arra van, a merre lábai tartanak; a „fölefele“ pedig ott, merre testével feje emelkedik. Lába alatt mindenütt föld, feje fölött pedig mindenütt ég van; s a „lefele“ mindig a föld központjára, a „fölefele“ pedig az égboltozatra vonatkozik. A föld központja, a földteke bármellyik oldalán álljunk is, mindig lábain alatt, az égboltozat pedig a nappal, holddal és csillagokkal, mindig fejünk fölött lesz. Ha a régiek azt hitték,

hogy az ellenlábás világban, vagyis a földteke alattunk fekvő oldalán, minden mozgó dolognak ki kellene hullnia, a vizek- és tengereknek lezuhanniok, ez nekik megbocsátható; mert nem ismerték a központi nehézkedés ama törvényeit, mellyeket sokkal később Columbus után Newton és Kepler fejtettek meg; s mellyek szerint minden, a földhez tartozó dolog ez utóbbi felé tart és azok, fellökve bármilly földi erővel, mindannyiszor rá visszaesnek, vagy ha tetszik, általa magához visszavonatnak.

Ennél komolyabb nehézség volt az, mellyet egyesek sz; Ágostonból támasztottak, mint ki az antipodések létéről szóló nézetet a hittel megegyeztetetlennek tartotta, azt vélvén, hogy azon esetre, ha antipodések, léteznének egyszersmind nemzetek, mellyek nem származtak volna Ádámtól; ez pedig egyenesen a keresztény hit alapjait forgatná föl. A keresztény hit szerint ugyanis Krisztus urunk minden embernek megváltója az eredendő bűntől; mellyben mindnyájan születünk, mivel mindnyájan Ádámtól származunk. Sz. Ágoston tehát azt hitte, hogy a földteke egyik feléről a másikra lehetetlen lenne eljutni; s így ha a teke másik felén is emberek élnének, ezeknek a mienktől különböző eredettel kellene birniok. Ez ellenvetés napjainkban már nehézséget nem csinál. Columbus pedig elméletéhez képest, mint azt a 3-dik §-ban előadtuk, könnyen megfelelehetett rá, azt állítva, hogy ő tulajdonképen kelet, tehát Ásia legvégsőbb részeit megy fölkeresni, s ezekre Ádám ivadékai Ásia közepéből könnyen elszármazhattak; s ha útközben az ocean közepén, mint hitte, lakott szigeteket is talál, miután a tenger terjedelmét a valónál kisebbnek vette, az elszármazás oda szintén nincs valami nagy nehézséggel összekötve.

Idézték Columbusnak Epicurust is, ki a földtekének csak általunk lakott felét állította égboltozat által környezetnek, másik felét pedig megközelíthetlen chaosnak képzelte. Epicurussal Columbus könnyen elbánhatott, ellenébe állítva azon számos, fensőbb rendű tekintélyt, kiket mi már a 3-dik §-ban elsoroltunk.

Azoknak, kik a forró égöv alatti rész lakhatlanságából okoskodtak, Columbus saját tapasztalása után válaszolhatott;

mint ki a portugálokká! az egyenlítő alatti tájakon személyesen megfordult.

Igen sok vesződséget okozhatott neki azok állítása, kik az óceánt olly nagynak vélték, hogy az utat három év alatt hitték csak megfuthatónak: mi közben ha más okból nem, elelőség és víz hiánya miatt bizonyosan el kellendett a hajósnak veszni. Columbus itt szerencsés tévnézetéből, hogy a földgömb kicsiny, és hogy ennek is csak jóval kisebb részét foglalja el a tenger, okoskodott: hivatkozván Esdrásra is, ki szerint a szárazföld az egész golyónak hat részét, a víz pedig csupán a hetediket foglalná el.

Végre találkoztak, kik tagadták, hogy lehetne nyugotról keletre eljutni; még pedig a földnek hegszerű domborodása miatt, mellyen le igen, de vissza fölhatolni a hajóval lehetetlen. Columbus erre egyenes czáfolatot nem adhatott ugyan: hivatkozhatott mindazáltal az eddig ismert tengerekre, mellyek domborodása semmi illyes akadályt nem tón; következőleg föltehethő, hogy amaz ismeretlen tengereken sem fog egy illyennel találkozni.

Columbus meg nem elégedett, hogy bírái ellenvetéseit megczáfolta: saját védveit is, még pedig annál több tüzzel fejtegető, minél rendszeresebb ellenzést vett észre azok részéről, kiknek véleményétől ügyének eldöntése függött. Védvei felsorolása közt nem mulasztotta el hivatkozni a keresztények köteleességére, megvinni az evangélium világosságát a föld minden népének; s az Isten előtti azon felelősségre, melly őket terhelendi, hahogy elvetve az alkalmat, a föld ama más tájain lakó népeket jövőre is a halál azon árnyékában hagyandják, mellytől, hogy mindnyájunkat megváltana, az Üdvözítő a keresztfán meghalt. Az Üdvözítő jóslatának, melly szerint evangéliuma hirdettetni fog az egész világon; valamint a próféták jövendöléseinek is, mellyek szerint Krisztusban meg kell áldadni a világ minden nemzetének, meghivatván valamennyi az ő világosságába, — teljesedniek kell. Előbb-utóbb tehát jönnie kell valakinek, ki ama népeknek az Isten eme világosságát megvigye; s a spanyolok magok lesznek okai, s felelősök értté,

ha e dicsőséget az új föld minden kincseivel és gazdagságával egy más, nagyobblelkű és készségesebb vállalkozó nemzet ragadja el tőlök.

Las Casas megemlíti, hogy Columbusnak többi közt sikerültmegnyerni Diego de Deza sz.-ferenczrendi szerzetest, és később sevillai érseket, ki a Sz.-István-kolostorban ekkor a theológiát tanította; s ki rendtársai, valamint a gyülekezet tagjai közül többet Columbus részére térített. E szerzetes fáradozásainak köszönhető, hogy Columbus későbbben valamivel több figyelemmel hallgattatott. Mindamellett, daczára az okok fontosságának, mellyeket Columbus felhozott; daczára az ellenvetések gyarlóságának, mellyekkel elmélete ostromoltatott; daczára végre kitartó türelme-, kérései- és elragadó ékesszólásának; a többség ellenzése mellett megmaradt; s ebbeli megáttalkodásával is bizonyoságot nyújtott, mennyire nehéz eloszlatni az előítéleteket, legyőzni az elfogultságot, legkivált pedig lefegyverezni a sértett hiúság sugalta rendszeres ellenzést, még tudós embereknél és olly dolgokban is, mellyek alapja tisztán tudományos.

Hogy Columbus alaposan fejtegette ügyét, annak egyik félreismerhetlen bizonyága az, hogy ügyében még ezen elfogult s irányában ellenséges gyülekezet sem mert ítéletet hozni. A vitatkozások tehát hosszúra nyúltak. A végbefejezést nem sürgették sem a pradoi prior Talavera, ki ez időtájban avilai püspökké, később pedig granadai érsekké neveztetett ki, sem pedig a Columbus irányában elismeréssel viseltető cardinalis Mendoza: mindketten nyilvános ügyekkel lévén elhalmozva. Így történt, hogy midőn az udvar 1487-iki év tavaszán Cordovába vonulna, Columbus azt ide követé, s a tanácskozmányokat, mellyeket talán már kimerítettékül tartott, hirtelen félbeszakítá.

Ez óta, a közvetlenül következő években Columbus az uralkodókat minden hadjáratukban városról városra követé; s örömünkre szolgál, megjegyezhetni, hogy a király és királyné részéről sokkal jobb bánásmódot tapasztalt, mint udvari környezetöktől, vagy épen a salamancai tudósoktól. Mindenütt

ingyenzállással, és azonfölül kiadásaihoz mért költségpénzzel láttatott el, mint olly férfi, ki a felséget illető ügyekkel volna elfoglalva. Bizonyítják ezt a királyi pénztárnok, Gonzalez Ferencznek a simancasi levéltárban őrzött számadásai, valamint a Navarrete által megtalált s 1489-ik év május 12-dikéről kelt királyi rendelet, mellyben minden város hatóságainak kötelességül tétetik, Columbus szállása felől gondoskodni. Mind-ebből kiviláglik, hogy a fejedelmek a tervet méltányolták, s csupán a főnforgó háború, melly egészen szívükön feküdt, gátolta Őket annak elővételében.

Columbus jelen volt Malaga és Baza városok ostrománál, melly városok, az első ugyan 1487. aug. 18-kán, a másik pedig 1489. dec. 22-kén adták meg magokat. Ez utóbbi város ostromának idejében érkezett az ostromló táborba két szerzetes Jerusalemből; magokkal hozván az egyiptusi zultán rendeletét, mellyben a szent-sír feldulásával fenyegetődzik, ha Ferdinand és Isabella, a musulmanok elleni háborúval föl nem hagynak. Tudva van, hogy e fenyegetés a fejedelmi pár elhátározásán mit sem változtatott: Columbus buzgóságát mind-azáltal annyira fölgerjeszté, hogy fogadást tenne, miszerint fölfedezéséből ráeső minden jövedelmét a szent-sírnak a hitelenek kezeiből kiragadására fordítandja. E fogadásról egész életén át emlékezett. — 1488-ban vette Columbus, János portugali királynak mart. 20-ikáról kelt levelét, mellyben ez őt udvaráhozi visszatérésre szólítja föl: számára biztosságot ígérve minden, ellene intézhető törvényes kereset ellen. Az annyi éven át hiában várakozó Columbus nem tartotta lelkismeretével megegyezőnek, elfogadni a király meghívását, midőn egy másikkal áll alkudozásban. Fia Ferdinand, VII. Henrik angol király leveléről is emlékezik, mellyet apja 1489. február-havában azon alkalommal vett, midőn a két spanyol uralkodóhoz szövetségkötés végett ama király küldöttsége Medina del Campo-ba megérkezett.

A háború sokáig húzódván, Columbus, ki korának éveit tekintve, átlátta, hogy nem volna vesztegetni való ideje, — ügyének valahárai eldöntését erélyesen kezdette sürgetni: s így

1491-diki február havában végre megkapta a salamancai tanács ítéletét; mely így hangzott: „A kérdésben forgó terv hiú, s kivihetlen; és teljességgel nem illenék, hogy olly nagy fejedelmek egy vállalatba bocsátkozzanak, mely olly gyenge okokkal támogatatik, mint a miilyenek előhozattak.“ Talavera, ki Columbus irányában mindig hidegnek mutatkozott, volt megbízva, hogy vele a tanács határozatát közölje.

Nincs az az oroszláni bátorság, Columbusén kívül, mely egy illy csapásnak ellene állhatott volna. Columbus, ki ekkor Cordovában tartózkodott, nem vélt hihetni saját füleinek. Azonnal Sevillába indult, az eredményt magoknak a fejedelmeknek szájából személyesen meghallandó. Ferdinand és Isabella tudára adák, hogy ők ez ügyben érdekelni fogják magokat, mihelyest a háború gondjai- s költségeitől megszabadulnak. Ugyanazon elutasító válasz, csakhogy finom és fulánknélküli modorban.

Columbus, ki a válaszbán csak ürügyet látott a tőle való menekülésre, annyi éven át tartott fáradtságteljes és kínos várakozás után elhatározta, a Spanyolországbani segélykérésessel fölthagyni, s javaslatával VIII. Károly francia királyhoz, kitől épen egy lelkesítő levelet kapott, fordulni.

Columbus Cordovábani tartózkodása alatt egy ifjú spanyol hölgygyei, Enriquez Beatrixsal ismerkedett meg; kitől fia Ferdinand, későbbi történetírója született. A spanyol történetírók megemlékeznek vitézségéről is, melyet az ostromharczokban résztvéve, minden alkalommal tanúsított.

Jegyzetek a 6-dik §-hoz.

I. Minden hasonlatosság sántikál, azaz: általában soha, hanem mindig csak bizonyos tekintetben van értelme. Ha például mi az ifjúságot virágnak vagy tavasznak mondjuk: a mondat értelmét akkor fogjuk föl, ha megtaláljuk a hasonlatossági pontot, vagyis azon tulajdont, mellynél fogva az ifjúság virág- vagy tavaszhoz hasonlíttathatik. Es a hasonlat csak is e tulajdonra vonatkozhatik: tovább terjesztve, nincs semmi értelme. Ha tehát a biblia az eget kifeszített bőrhez hasonlítja: e hasonlítás értelmét bimi fogom, ha tudom, hogy a nomád népek, mellyek nyájaikkal egyik tájról a másikra vándorolnak, a helyeken, hol bővebb legelőt találva, tovább tartózkodnak, sátrakat ütnek. A földön mindnyájan vándorok vagyunk; s a biblia a földet igen szépen hasonlítja sátorhoz, melylyet egével mint valamely kifeszített bőrrel, maga a Teremtő vont be. Az „extendit coelum, sicut pellem“-féle mondatot lehet az ég alakulásáról is érteni; s ekkor a hasonlatosság még beszbeszőbb: szemléltetvén a Teremtő művét, midőn az ő „legyen“ szavára az első erő, mintegy kivillanva, a világ összes tájai felé szétsugározék, terjedésével mintegy tovafejtőleg a tért, mellyben az ég valamennyi teste mozog.

II. Lactantius és sz. Ágoston az antipodesekre vonatkozó mondati, az első ugyan „De falsa sapientia“ czimtt művének HL könyve 24-dik fejezetében, a másodiké pedig „De Civitate Dei“ XVI. könyv 9-ik fejezetében olvashatók. Sz. Ágoston nagy egyházatya és tudor létere nagy tekintély az egyházban. Tudni kell mindaz által, hogy egy ilyen is csalatozhatik, midőn mint magán-tudós okoskodik valamely dologról, vagy magán-véleményét adja elő. Midőn tehát a hittanárok az egyház hitét az atyákból vont idézetekkel támogatják, meg szokták jól különböztetni, mit ezek az egyház hiteként, mellyet az korokban vallott, adnak elő attól, mit mint egyes tudósok a magokéból mondanak. Első esetben ők az egyház hitének tanúi, melly hit aztán annyi tekintélylyel bír, a mennyivel az azt valló egyház; minden más esetben pedig állításaik és okoskodásaik csupán annyit nyomnak, mennyit a felhozott okok. Ha Ők a

természeti kérdésekben hibáztak, csak az történt velők, mi más nagy-eszű s tudós természet-bölcselkedőkkel is, előttök és utánok számtalanszor megtörtént. Az illy hibák egyházatyjai tekintélyöket, mely egészen az egyház hitén alapszik, nem csorbítják; sőt magántanári dicsőségöknek sem ártanak; mert lángeszöket, roppant tudományukat és ragyogó élet-szentségöket elhomályosítani nem képesek.

III. Mondottuk, hogy a sz. Ágoston által az antipodesek ellen fölhozott nehézség napjainkban többé nehézséget nem csinál. Már az 1-ső §-hoz irt jegyzetben igyekeztünk kijelölni a módot, mely szerint az emberek a föld ezen tájaira is elterjedhettek. Valóban a hajózás Ásia keleti részein emlékezetet haladó időktől divatozott. A földet körülvezett tengerészek az Ásia s Amerika közt fekvő szigeteket, onnan Japantól kezdve egészen a Husvét-szigetekig mind benépesítve találták; s így a népesség Asiából a Behring szoroson kívül még ezen vonalon is haladhatott Amerika felé. Mi annyival is inkább föltehető, mert minden egyes sziget lakói tudták, hogy a további szigeteken is emberek lagnak. A tapasztalás megmutatta, milly rendkívüli gyorsasággal szaporodhatik meg az egyedek száma, kiket a vihar, vagy a hajótörés valamely elhagyott szigetre szorított Hogy e népek nyelveikre nézve ollyannyira különböznek, ez rejtély, mely a világ többi részére nézve is áll; s melyre a nyelvészet, meglehet, deríthet még több világosságot, de tudományosan soha sem fogja végkép megfejtteni. Ha valaki azt mondaná, hogy mindez csak hypothesis; és hogy semmi történeti adat sem létezik, mely a népességnek ez utoni elteljedését erősítene: ám az viszont legyen szives, minket történeti adatokkal fölvilágosítani az iránt, hogy kik azon férfiak, kik az amerikai vadaknál Manco-Capac, Bochica, Quetzalcoatl nevek alatt emlékezetben éltek, s egykor hosszú-szakálosan és vándorbottal e tájakra jöttek? Ki az a Votan, kinek neve a carthagoiak és scandinavok egyik istenének nevét idézi eszünkbe? Ki irta az ucayalii vadaknak Peruban ama szent könyveit, melyeket öök tiszteletben tartottak, a nélkül, hogy értették volna? Honnan az eltemetett és emlékekre vésett kereszteknek azon roppant száma, mellyel azok Amerika, polgárisodást és miveltiséget tanúsító romjai közt (Palenque, Yucatan és Ytzalan táján) találtak? Honnan a lotos virág és a Nilus jelvei? Honnan a görög és phoeniciái szók? Honnan a hagyományok, mellyek a bibliai Óseseményekre vonatkoznak, vagy pedig az egyiptusiak, carthagoiak, scandinavok, tatárok, tibetiek, chinaiak, chananaeusok és etruskok vallási regéire s művészetére emlékeztetnek? Humboldt, ki nagy gondnal gyűjté össze a hasonlatokat, mellyek az ásiái s amerikai népeken észrevehetők, azon következtetésre jutott: hogy az amerikai népek igen korán szakadtak el a többi világtól, s polgárisodásuk művét aztán elszigeteltetésökben azon eredeti hagyományok alapján folytatták, melyek az emberiség közös örökségét teszik.

IV. A költők képzelőtehetségök látása által gyakran olyan dolgokat sejtettek, melyeknek fejtegetéséhez az öntudattal számító tudomány csak századok múltával látott. Méltán csudálkozhatni, midőn Dante a világ egy pontjáról beszél, mely felé minden részről minden nehéz test tart; vagy Petrarca a leáldozó napot azok nevében köszönti, kik rá netalán (a teke másik felén) váraкоznak. E sejtések is bizonyítják, hogy a képzelőtehetség, mely a műveket magában mintázza előbb, semmint létesíti, merőn belszemlélet által hat be az Isten által létesítetteknek titkaiba is; a mi bibliai nyelven szintén azt bizonyítja: hogy lelkünk Isten képére és hasonlatosságára van teremtve. Illy értelemben van valami igaz Virgil versében: „Est deus in nobis, agitante cale-scimus illó!

7. §.

Colombus tervét a spanyol fejedelmi pár elfogadja.

Az ó-világtól töméntelen óceán által elválasztva, messze Europa, Ásia és Afrika partjaitól, nem sejtve ezek népeitől, évezredek óta áll egy óriási földrész, mellynek nem volt nevei még azon megszámlálhatlan sokasága népek körében sem, mellyek azt nyelveik, erkölcsök és kölcsönös gyűlölség által megszagatott állapotban lakták. E földrésznek is eljött az ő ideje: elszigeteltségének kora lejárt. Europa, a világ végzeteinek Isten által kiválasztott ezen letéteményese, egyik nyugoti tartományából indul ki a csekély hajó-raj, melly azt a keresztény civilisationak visszaadandó, és sorsát a többi világrésznek sorához kapcsolandó vala.

Mint láttuk, Columbus az elutasító fejedelmi válasz következtében már készülöben volt elhagyni Spanyolországot. Mielőtt azonban Paris felé venné útját, a rabidai kolostorba tért, hogy ott hagyott fiát, Diegot elvigye; őt másik fiával, Ferdinánddal Cordovában visszahagyandó.

A mint a tiszteletre méltó szerzetes, Juan Perez de Marchéna, ki Columbust köréből mintegy hét év előtt olly sok szép reménnyel eltelten bocsátotta volt el, a visszatérőt viselt ócska ruhájában, melly nagy szegénységre mutatott, ajtaja küszöbén ismét megpillantotta: lelke mélyében megindult. Ő egykor a királyné gyóntató-atyja, e lelki-atyjai viszonyt most arra használta, hogy a királynénak levelet irt, mellyben őt mindenekre

kérte, nyitná meg szívét egy illy határtalan fontosságú ügynek. A levelet átadta Rodriguez Sebestyén nevű hajós embernek Lepeből, ki küldetését híven, gyorsan és szerencsés sikerrel végezte. A királynét Granada előtt a santa-féi táborban találta; ki őt azonnal elfogadni, s a szerzetesnek szóló válaszszal megörvendeztetni kegyeskedett. A királyné kérte Juan Perez, jöjjön haladéktalanul a táborba, hogy a kérdésben forgó ügyről vele személyesen értekezessék. A szerzetes alig olvasta el a levelet, már is éjfél tájban öszvére ült, s az ostromlók táborán sok vesződéssel keresztül hatolva, Santa-Fébe szerencsésen megérkezett. Isabella bizonyára még soha sem hallotta Columbus tervét olly melegen pártoltatni, s annyi elmeélel és tudományyal védelmeztetni. Ő a királynál élénkebb és fogékonyabb természettel bírt, s így a meleg és nemes gerjedelmek is könnyebben vettek erőt rajta. Elhatározatott tehát hogy Columbus térjen vissza; s megemlékezve, milly szegényes öltözetben látta Columbust, midőn előtte körül-belül öt váltó garas = low S. a mi pénzünkben) utalványoztatok; számára, hogy az úti költségeket fedezhesse s magát illendő ruházattal elláthassa.

Columbus még jókor érkezett meg Granadába, hogy tanúja legyen a mórok ezen fejedelmi székvárosa meghódításának. Ő látta az utolsó mór fejedelmet az Alhambrából kivonulni, hogy átadja; a királyt és királynét pedig, Spanyolország összes nagyjai- és lovagjaival, büszke pompás menetben elejbe vonulni, hogy elfogadja a város kulcsait. Ez, mond Irving, a legfényesebb győzelem a spanyol történetekben.-A levegő megzendült az öröm-, győzelem- és hála-énekektől. Minden részről vallási és harci diadal-ünnepek. A győző fejedelmeket környezte mindaz, mit ezen hősiess országban e hányatott korszak kitűnőt és nemest csak felmutathatott; a nemesség virága, a legmagasb egyházi méltóságok, a költők és dalnokok, a festői korszak minden jellemzetes sajátágaival. Az általános örömiradás közepit, beszéli egy spanyol író, egy ember tűnt föl, alacsony származású és kevésbé ismert az udvarnál; ki minden győzelmi ünnepély iránt egykedvűséget, majdnem megvetést mutatott.

Ez ember Columbus Kristóf volt, a mint lelkében terve fölött elmélkedett, s a győzelmet, annyi lelkesedés, riadás és ünnepegy tárgyát, csekélységnek vette, azzal hasonlítva össze, mit ő fölfedezései által kivívni remélt.

A háború befejeztetvén, a pillanat, melyre Ferdinand és Isabella Columbust ügyével utasították volt, elérkezett. S valóban biztosokat neveztek, kik Columbussal az alkudozásokat folyamatba tegyék. Ezek közt ismét ott találjuk azon Talaverát, ki ügyét már az előtt olly érzékenyen hátráltatta, s legközelebb granadai érsekké neveztetett. Columbus megkérdezettvén a föltételek iránt, mint férfi, ki vállalatának rendkívüli nagyszerűsége felől meg volt győződve, annak megfelelő feltételekkel állt elő. Mindenek előtt kívánta magának biztosítani a nagy-admiral és alkirály czimet és méltóságot, mindazon tartományra nézve, melyeket ő útja közben fölfedezend; aztán pedig tizedrészt mindazon jövedelemnek, melyet azokból a korona huzand. E követelése sértette az udvaroncok kevélységét, kiknek némellyel annak hallatára hangos hahotákban törtek ki. Midőn a biztosok közül egyik megjegyzé, hogy az igenis kényelmes egyezkedés lenne, magát ollykép biztosítani, hogy történjék bármi, ne kockáztassunk semmit, elleneseiben pedig mindent nyerjünk: Columbus felelé, miszerint ő kész a költség egy nyolczadrészt elvállalni, ha viszont számára a nyerendő javak egy nyolczadrésze biztosittatik. Az anyagi részben e szerint kész volt engedményeket tenni; de föltételeinek nem is ezen része volt az, melly a biztosok büszkeségét sérté. A botránykö szemökben inkább azon czim, rang, és méltóság valának, melyekre ő ismeretlen külföldi kalandor letére, vágyait kiterjeszteni elég vakmerő volt. Ellenben Columbus szemében szintén épen e pont volt az, mellyre nézve mindvégig hajthatatlan maradt Ámbár tehát életének már jó nagy részét sikertelen kérelmezésekben töltötte, s az alatt a szegénységnek, mellőztetésnek, gúnynak, megghiúsult reményeknek keserű poharát több ízben fenéig kiürítette; ámbár továbbá mi biztosítékkal sem bírt arra nézve, hogy ugyanezen ügyét más udvaroknál sürgetve, nem lesz-e ismét arra kárhoz-

tatva, hogy az egészet újra előlről kezdje, s miután a fájdalmas ösvényt végig taposta, megint siker nélkül odább állani kényteleníttessék: eltökélését mindamelllett mi sem törheté meg; állhatatosan vonakodott olly feltételekbe egyezni, mellyeket vállalatának méltóságán alul állóknak vélt. Ezt látván Talavera, a királyné elé a biztosok azon véleményét terjesztette: miszerint a legjobb esetben is, ha tudnillik a vállalat sikerülne, egy ismeretlen idegenre illy nagy czimeknek és méltóságnak pazarlása, a korona fényére fogna homályt vetni; míg elleneseiben, ha tudnillik a vállalat meghiúsul, a spanyol fölségek ezen páratlan hiszékenysége, az egész világnak nevetség tárgyául szolgálna.

E vélemény folytán az alkudozásnak rögtön vég vette: Columbus pedig öszvére ült, hogy tervével a francia udvart kínálja meg. Tizennyolcz éve múlt már azóta el, hogy Toscanellival útja iránt levelezésbe bocsátkozott: és e 18 év múlta után is ügyével még mindig csak ott állt, hol akkor, midőn e gondolat fejében először felvillant. Ezt olvasva, nem jutnak-e eszünkbe a népregék, mellyekben egy titkos, láthatatlan hatalom hosszú és kínos kísérletekre kárhoztatja a szerencsés halandót, ki a végzet által arra van rendeltetve, hogy egy napon megleglje az elrejtett óriási kincset?

A mint Columbus elutazása a közönség tudomására jutott, párthívei azonnal mozogni kezdtek. Louis de Saint Angel, az egyházi jövedelmek beszédője Arragoniában, a királynénál kihallgatásért folyamodott; és azt megnyerve, megjelent Isabella előtt: kísérve Alonzo de Quintanilla, Columbus volt házigazdája- s hú barátjától. E két férfiú minden ékesszólását felhasználta, s minden védvet felsorolt, hogy a dicső uralkodó hölgyet a vállalat megkísértésére bírja. Saint-Angel azon nyiltszivűséggel szólott, mellyre csak a pillanat kényszerűsége bátorithatá föl. Rimánkodásai közé majdnem szemrehányásokat vegyített. Kifejezte csudálkozását, hogy a királyné, ki olly nagy dolgokat vitt végbe, s annyi veszélylyel daczolt, visszaretten e vállalatától; melly ha sikerül, dicsőségét és hatalmát mindenek fölé emelendi; meghiúsulta esetében pedig csak igen

csekély veszteséget okozand: miután az egészhez két hajónál, és 30,000 species tallérnál több nem kívántatik. Emlékezteté a királynét, mennyi történhetik az Isten dicsőségére, ha ő a vállalatban beegyezik; ellenben mennyi bánatot és fájdalmat okozand barátjainak, és milly diadalra adand alkalmat elleneinek, ha visszautasítás esetére, kivitele valamely más hatalomnak sikerülne. Ő magasztalta Columbus élesen látó elméjét, védte tervének alaposságát és kivihetőségét; megjegyezvén, hogy még a meghiúsulás sem hozhat a koronára homályt. Egy illy fontos ügy megérdemli a fáradságot és költséget: ha egyéb eredménye nem volna is, mint hogy a kétség eloszlatott. Nagy és belátó fejedelmekhez illik, az illy nemű kérdéseket megoldani, s a világegyetem csudáit és titkait kinyomozni.

A szónok Moya marquisnöben meleg pártfogóra talált. Isabella mélyen meg volt hatva: míg Ferdinand csak azon egy ellenvetést tette, hogy a háború következtében a királyi kincstár ki volna merítve. E pillanatban Isabella, mint valamely rögtöni ihlettség által fölmagasztalva: „Én, úgy mond, saját koronám jövedelmeiből kívánom fedezni a költségeket, és elfogadom a vállalatot: ha mindjárt ékszereimet kellene eladnom, hogy a szükséges pénzt előteremthessem.“ — Saint-Angel megilletődve biztosítá ő fölségét, mikép illy áldozatra nem fog szükség lenni: ő a kívánt összeget az arragoniai kincstárból kölcsönkép előlegezheti: olly ajánlat, melly, miután végre Ferdinand is beleegyezett, szívesen fogadtatott.

Ez egyszer tehát a varázs szét vala tépve: az, ki annyi hősie elszántsággal túrte a kísértetek mindennemű viszontagságait, végre egy bájos királyné gyöngéd kezeiből kapja meg a Hesperidák kincséhez a kulcsot. Gyors futár indítottatott Columbus után, ki őt két órányira Pinostól, azon hídnál érte utol, melly a mór háborúk idejében itt vívott véres csatáról elhiresedett. A férfi, ki annyi csalódást élt már meg, egy pillanatig habozott. Miután azonban megtudta, hogy Isabella királyi szavát adja, mikép a vállalatba beleegyezett: minden kétsége eloszlott; s megfordítva öszvérét, örömben úszó szívvel érkezett Santa-Fébe vissza. A királyné lényének azon el-

bájos kegyességével fogadta Columbust, mely vele minden eddigi szenvedését egy pillanat alatt elfelejteté.

Az erre kötött egyezmény a következő pontokat tartalmazta:

1) Columbus és minden örököse számára örök időkre biztosítatik az admirali hivatal mindazon földrészen, mellyeket ő az oceanon fölfedezend, vagy meghódítand, azon ranggal és szabadalmakkal, mellyek élvezetében van a castiliai nagy-admiral, hatósága körében.

2) Ő leend e részek alkirálya s kormányzója; felruházva a joggal, minden sziget és tartomány kormányára három jeleltet terjeszthetni föl, kik közül ő felségeik választandnak.

3) Joga lesz minden, hatósága területén talált, megvásárolt, kicserélt, vagy bármi módon szerzett gyöngyök, drágakövek, arany, ezüst, fűszerek és egyéb kereskedelmi kelmék tizedrészéhez, levonván előbb a költségeket.

4) Ő és helyettese lesz egyedüli bírása mindazon peres kérdéseknek, mellyek kereskedelmi ügyekben Spanyolország és a fölfedezendő tartományok közt keletkezhetnek: tekintetbe véve azt, hogy a castiliai nagy-admiral hatása körében ugyan ezen kiváltsággal bir. Végre.

5) Columbus kötelezi magát nyolczadrészét viselni mindazon expeditio költségeinek, mellyek fölfedezési útjára történni fognak; s ennek fejében a nyereség nyolczadrésze is őt illetendi.

Ez egyezmény Ferdinand és Isabella által 1492-ik évi aprilhó 17 én Santa-Fébau íratott alá.

Columbus azon nagy'céljainak, mellyeket ő vállalatához kapcsolt, egyike a keresztény hitnek a világ ismeretlen részeiben való elterjesztése volt, ő hitte, hogy útjában elérendi Ásia legvégsőbb partjait, és eljűtand a nagy-khán ama birodalmába, hova már a régi időkben megkísértették a pápák, de eredménytelenül, bevinni a keresztény hitet. Columbus remélte, hogy ő e művet végrehajtandja; s e végre az uralkodóktól a nagy-khánhoz szóló ajánló-levélért esedezett, mellyet meg is nyert. Vallási nagyravágyása azonban még tovább terjeszkedett. Megemlékez-

vén, hogy az egyiptusi zultán a szent-sir feldulásával fenyegetődzött, javaslatba hozta, hogy a fölfedezésből remélhető nyereségek keresztes hadjáratra, nevezetesen a szent-sirnak a hitetlenek kezéből kiragadására fordíttassanak. A két fejedelem mosolygott Columbus képzelő-tehetségének eme játéka fölött; ő azonban azt egészen komolyan vette. Átalában, úgy mond Irving, figyelemre méltó s jellemző tény Columbusra nézve, mely eddig eléggé nem méltányoltatott, hogy az ő egész nagyravágyásának vezérgondolata a szent-sirnak visszafoglalása volt. Olly cél, mely fölött ő egész életén át gondolkozott; és mellyről utolsó akaratját tartalmazó végrendeletében is megemlékezett: mi több, fölfedezéseiben csak az isteni gondviselés ama végzését látta, miszerint az e célra szükséges eszközöket a fejedelmeknek kezeikbe adja.

Az Andalusiában fekvő *pálos de mogueri* kikötő választotta a hajók felszerelése és elindulása pontjául. A helyi község bizonyos tartozás fejében köteleztetett, a korona számára két fölfegyverzett hajót egy évi szolgálatra átengedni, s a pálosi hatóság oda utasított, hogy a két hajó tíz nap alatt készen álljon, s legénységével együtt Columbus parancsnoksága alá bocsátassák. Columbus ezen fölül maga is fölhatalmaztatott még egy harmadik hajónak felszerelésére; s az egyetlen korlát, mely szabadságának tétetett, abból állott, hogy meghagyatott neki, miszerint Guinea, vagy más a portugálok által legújabbán fölfedezett tartományok és szigetek partjain seholy ki ne kössön.

Isabella, hogy kegyét Columbus irányában még feltűnőbben tanúsítsa, mielőtt útnak indulna, fiát Diegot, Juan herceget, trónörökös apródjául nevezé ki: melly kitüntetés csak magas rangú szülők gyermekeire szokott volt kiterjesztetni. Ekkép atyai vágyát is kielégítve látván, Columbus búcsút vett az udvartól, s hála- és örömtől egészen elfoglalt kebelével indult el Pálosba, útját onnan más, egészen ismeretlen világ partjai felé veendő.

Jegyzet a 7-ik §-hoz.

Talaverát némely történetírók azon kitaró ellenzése miatt, melyet Columbus terve ellenében mindvégig tanúsított, igen keményen ítélték meg. Nézetünk szerint Talavera e szemrehányásokat nem érdemi; miután azon adatokban, melyeket ez ügybeni szerepléséről eddigelé olvastunk, semmi legkisebb nyoma sem találtatik annak, hogy az ellenzést némi, megrovást érdemlő indokból, például sértett hiúságból, Columbus személye iránti elfogultságból, vagy pedig az általa elmélete támogatására fölhozott okok iránti figyelmetlenségből, stb. folytatta volna; mint ezt például a salamancai gyülekezet többségéről állítják az írók. Kik Talaverát elítélik, feledik magokhoz intézni e kérdést: ha valljon azon időben, Talavera helyzetében és gondolkozása mellett, nem akkép cselekedtek volna-e talán ők is, valamint ő cselekedett? Hogy ők Amerika fölfedezése után már egészen érdektelenül találják az okokat, az igen természetes. De a történeti férfiak állását, melyet Ők bizonyos ügy irányában vőnek, nem a tény utáni, hanem előtti eszmefejlettségéből kell megítélni. Talavera, mint a következők megmutatta, hibázott: de ki volt az Columbus útja előtt, ki őt a hibáról minden kétséget eloszlató módon meggyőzhette volna? Ha Talaverának érdemileg valamit szemére vehetni, úgy az csupán csak annyiból áll: hogy, miután a vállalat lehetetlensége nem volt bebizonyítható, a megkísérlést nem elleneznie, hanem inkább sürgetnie kellett volna: miszerint ekkép egy nagy fontosságú tudó mányos probléma valahára eldöntessék, vagy legalább megfejtéséhez közelebb hozassék. De még ez ellenvetés is, mely joggal terheli a salamancai tudós tanácskozományt, (mint a mellynek ítéletében kivált a tudomány érdekeire kellett volna tekintettel lennie,) sokat vesz erejéből, ha figyelembe vesszük, mikép Talavera ezen egész ügyben nem annyira mint szaktudós, hanem inkább mint államférfin szerepelt. A statusférfinak pedig lehettek okai, nem annyira tudományosok, mint inkább politikaiak, mellyek őt az ellenzésre bírták. Előtte bizonyára több fontos sággal bírt a mórók hatalmának megtörése, a tengerentúli lehető tartományok még kétséges fölfedezésénél. Ő meglehetően több költséggel vélte a vállalat kivételét összekötni lenni, mint a mennyi valósággal rá fordított; és e költség megajánlását nem vélte előmozdítandónak olly időben, midőn a kincstár végképen kiürülve állott, s a mór háború folytonosan nagy áldozatokat kívánt; s maga Isabella

is csak gyémántjainak eladása által vélt, a Columbus útjára szükséges csekély összeghez juthatni. Végre, midőn a háború befejeztetett, és Talavera Columbussal az expedítio föltételei iránt alkudozásban állt, ki csudálkozhatik rajta, hogy megütközött, midőn ennek az alkirályi s nagy-admirali címekre kifejezett igényeit hallá? A Columbus által felállított eme követelmények világosan mutatják ugyan, mennyire meg volt Ő vállalatának nagyszerűsége felől győződve, úgy, hogy ezt szinte meggyalázottnak vélné, ha kisebbszerű föltételeket fogadna el (mi különben, mint beható elmetehetségének, lelki erejének és jellem-szilárdságának tanúsága, csak is dicséretére szolgál); mindamellet nem ütközünk-e meg mimagunk, maga a nagy tény kivitele után is benne, hogy Ő szegény, idegen, és eddig ismeretlen kérelmező ember léte, egy olly udvar előtt, és egy olly nép közepett, mint a spanyol, illy czim és hatalom követelésével mert előállani? Valóban, tekintetbe véve minden körülményt, a történetírónak több oka van csudálkozni a fölött, hogy Columbusnak sikerült a fejedelmi párt az expedítiora rábírní, mint leczkéző ítéletet mondani azokra, kik annak az ügy eme helyzetében ellenszegültek. Ha mi a történeteket mérőn emberi szempontból tekintenŐk, aényt, hogy Columbusnak sikerült, tervét és föltételeit elfogadtatni, alig tudnók megmagyarázni. Az emberek akarata s határozatai azonban az Isten kezében vannak; s ha vannak események a történetekben, mellyekben a Gondviselés csudák nélkül is, szinte szembeszökő hatályossággal nyilatkozik: úgy Columbus föllépte, kitartása és sikere azok sorában bizonyára az első rendben áll.

8. §.

Colombus elindulása és első útja.

Columbus Pálosba megérkezvén, a magával hozott királyi rendeletet a sz. Györgyről czimzett plebánia-templomban a helytartóság és lakosság jelenlétében kihirdetteté. Nem lehet leírni a rémülést, melly a népet megszállta, midőn ez a vállalatról értesült, mellyben neki résztvenni parancsoltatok. Mindazon réműletes regék és mesék, mellyek valaha a sötét ocean borzalmairól, örvényeiről, gonosz szellemeiről, a nép ajkain megfordultak, azonnal keringésbe tétettek. Senki sem kételkedt rajta, hogy a kívánt hajók és legénység áldozatul dobtanak oda egy kalandor vakmerőségének. Sikertelen maradván ekkép az első királyi rendelet, egy másikat kellett kibocsátani, mellyben Palos és a szomszéd Moguer város hatóságai felhatalmaztatnak: az expeditióra alkalmas bármelly hajót legénységével együtt e célra lefoglalni, s azokat, kik ellenszegülnének, a legszigorúbban fölszoltak; a lázadás kitört, s lehetetlen volt, valamit foganatba venni. Végre föllépett Martin Alonzo Pinzon, gazdag és vállalkozó hajós, ki a rabidai értekezletben résztvett, és Columbust az udvarhozi első elutazta alkalmával költséggel látta el. Ő és testvére, Vicente Yanez Pinzon hajók és legénység fölött rendelkeztek; azonkívül számos pálosi és mogueri hajós-családdal atyafiságban álltak, s befő-

lyásuk kiterjedt az egész környékre. Ők a kívánt két hajót kiállították; kijelentve, hogy az expedícióban személyesen akarnak résztvenni. Példájok és rábeszéléseik csudahatást gyakoroltak. Barátjaik és atyafiaik önkényesen csatlakoztak hozzájuk, s egy hónapra rá a két hajó már egészen fölszerelve, készen állt az elindulásra. A harmadik hajót azonban csakugyan erőszakkal kellett lefoglalni. Tulajdonosa és legénysége mindamellett az útnak mindvégig minden lehető erejéből ellenszegültek, és ellenállásukat csak erőhatalommal lehetett megtörni. Végre augusztus elején minden nehézség le volt győzve, s a hajók az elindulásra készen. A három hajó neve: Santa Maria, melyre Columbus tűzte föl admirali lobogóját; Pinta, Martin Alonzo Pinzon parancsnoksága alatt, és Nina, kormányoztatva ennek testvére, Vincente Yanez Pinzon által. A három hajó összes személyzete 120 főre ment: köztük Garzia Fernandez orvos, kit szinte a rabidai tanácskozmányból ismerünk. A szolgálatban levők mindegyike azon szoldot kapta, melyet a hadihajók legénysége szokott huzni; s ez négy hónapra előre kifizettetett. Mindnyájoknak meg volt hagyva, Columbusnak mindenben engedelmességet, s azon irányban evezni, melyet ő kijelölend. A magukviselétéről szóló, s Columbus által aláírt bizonyítvány tanúsítani fogja, mint felelt meg a korona kánt tartozó kötelmeiknek.

A hajók közül kettő kisszerű, caravela név alatt ismeretes naszád volt, hasonló a folyókon, vagy tengerpartok közelében ma is járt szokott hajókhoz; melyek elő- és hátrésze magasra vala emelve, eszterhával és szobákkal a legénység számára; de minden födélzet nélkül a középen. Csupán Columbus hajója, Santa Maria volt födélzettel ellátva. Íme ez volt a nyomorúságos flotta, melyért Columbusnak annyit várakoznia, kérelmeznie, küzdenie és szenvednie kellett!

Mielőtt elindulna, Columbus a rabidai főnöknek meggyónt, és megáldozott. Példáját a hajóosztok és összes legénység követték; magukat a veszélyes útnak megható ajtatóssággal az ég oltalmába ajánlva. Pálosban mély gyász uralkodott. A kis flottán mindenkinek volt atyafia, ismerőse, barátja,

kit most utoljára vélt látni az életben. A félelem által már eléggé marczangolt hajósok, övéik fájdalomnak láttára végkép leverettek. Könyzapor, jajyeszéklés és setét sejtelmek közt ment végbe a bucsuzás. A jelenet érzékenységét, midőn a férfiak szülőiket, testvéreiket és kedveseiket utoljára keblökre szoriták, és végső „Istenhozzád“-dal fordultak szülőföldjük felé, melynek ékes hegyeit, völgyeit, folyóit örökre itt kelle hagyniok, — képzelni igen, de leírni nem lehet.

1492-ki év augusztus 3-kán, pénteknapon reggel adott Columbus jelt a vitorlák felvonására. Caesar 56 éves volt, midőn Brutus által meggyilkoltatott. Ugyanennyit számlált Columbus, midőn ezen, a történet új korszakát megnyitó útjára elindult. A Toscanellitől Florenczből kapott, és kénytételektől hemzsegő térkép volt az egyedüli kalauz, mely után vitorláit irányozta. Hihetőleg e térképen Európa s Afrika partjaival szemközt volt állítva Ásia legvégső keleti oldala, a közben fekvő, s Marco Polo által leirt Cipango szigettel, mely Ásia partjaitól 700 mérföldnyi távolságra esnék, és így Columbus által először fogna megközelíttetni.

Harmad napra az elindulás után, Pinta hajó kormányrudja eltört; s mivel épen ez a hajó volt az, mely erőhatalommal adatott Columbus parancsnoksága alá, ő nem ok nélkül gyanakodott, mikép tulajdonosai, Gomez Rascon és Christoval Quintero e balesetet szántszándékkal idézték elő, hogy a hajót a további útra alkalmatlanná téve, azzal visszatérhessenek. Ez esemény kényszeríté Colum bust a canariai szigetek egyikén kikötni, a hajót kijavítani, s azt új kormányruddal ellátni. Ez egy hónapi időzést tett szükségessé, mely alatt a hajósokat többször rettegés szállta meg a teneriffai tűzokádó hegyek kitörése folytán. Columbus megnyugtató őket; emlékezetökbe hozván az Aetnát, és más ismert vulkánokat.

Columbus sept. 6-kán hagyá oda Goméra szigetét, miután a hajót kiigazíttatá, s magát vízzel, fával és élelmi szerekkel ellátta. Útjában egy hajó által, mely Ferro szigetéből jött, értesíttetett, hogy három portugáliai naszád azon czélből czirkál a környéken, hogy őt hajóival elfogja, s ezeket megsem-

misitse. E veszély igen nyugtalanítá Columbust, ki attól tartott, hogy őt még az utolsó pillanatban fogja majd valami véletlen, terve kivitelében feltartóztatni. Szerencséjére, három napig tartott szélcsend után, éjszak-keletről kedvező szél kerekedett, és kisdéd hajóraját csakhamar azon ismeretlen oceanra tereié, melly után ő annyi évek óta vágyakodott.

A mint a hajók a végzeteljes vonali meghaladták, s a szárazföldnek utolsó nyomai eltűntek: a legénység minden bátorságát elvesztette, úgy tetszett nekik, mintha a világtól vettek volna búcsút. Megettük feküdt mindaz, a mi sziveiknek valaha kedves volt: haza, család, barátok és maga az élet; előttök csak pusztaság, vészek és rejtély. És a rejtély, és az ismeretlen az, mi, mint már Caesar hadjárataiban észrevette, az emberek képzeletére olly félemlítő hatást szokott gyakorolni. Columbus megnyugtani igyekezett őket: midőn élénken festé az országok szépségét, mellyekbe őket elvezethetni remélé; s kilátásba helyezte a nagy birtokokat, kincseket és gazdagságot, szóval mindazt, a mi az ember kívánságait és képzelő-tehetségét csak feltűzelheti..

Azon esetre, ha vihar, vagy más közbejövő véletlen következtében a hajók egymástól elszakadni találnának, Columbus a más két hajó parancsnokainak meghagyó, hogy egyenes vonalban nyugotnak tartsanak; és ha 700 mérföldet már meghaladtak, éjfélről reggelig csendben maradjanak, miután biztosan számíthatni vélt rá, hogy ennyi távolságra szárazföldet fognak majd találni. Hogy azonban e számításában nem egészen bízott, mutatja a csselfogás, mellyhez folyamodott, hogy környezete az igazi távolságot, mellyet már meghaladtak, meg ne tudja. — Nem ok nélkül tartott ő tudnillik attól, hogy minél tovább fognak nyugotnak haladni, a nyugtalanság és aggály is annál nagyobb leend; s ha meghaladva a 700 mérföldet, mégsem találnának földre, bizonyos lehetett róla, mikép hitelét vesztendi, s élete is veszélyben forgand. Azért két rendbeli könyvet tartott; egyiket maga számára titkosat, mellybe az igazi adatokat jegyezte föl; a másikat nyitva állót, mellyben minden napra kisebb távolságot vett föl, semmint

a hajók valósággal hátrattettek. Hogy földet fog találni, azt Columbus teljes bizonyosnak tartotta; de valljon milly távolságnyra? Olly kicsiny-e valósággal a föld és rajta olly kis tért foglal-e a tenger, mint ő ezt a tudósok előtt vitatta? ez az, a mi iránt nem volt, nem lehetett egészen tisztában; legálább csak innen magyarázható ki, miért tartotta szükségesnek a hajónép előtt az igazi távolságot eltitkolni.

September 11-kén mintegy 50 mérföldnyire nyugotra Ferro szigetétől, a hajósok egy árboczfa töredék-darabját vették észre, úszkálva a víz felületén; mit ők rősz előjelnek vettek, és szomorú pillantással kísérték egy törést szenvedett szerencsétlen hajónak eme maradványát, melly ez ismeretlen tengeren, véiszt jóslólag látszott velők találkozni.

September 13-kán a rémülésnek új tárgya adta magát elő, melly magát Columbuszt is meghatotta. A delejttn tudnillik, melly eddigelé mindig hü kalauznak tapasztaltatott, hirtelen megváltoztatta irányát. A helyett, hogy változatlanul egyenest mutatná a sarkcsillagot, elhajlott 5—6 foknyira; s ez elhajlás a következő napokon még nagyobbodott. E tünetényt, mellyet Columbus most látott először, s melly azóta olly. sok termékeny észlelések tárgya volt, ő kezdetben eltitkolni igyekezett; mindazáltal az csakhamar tudomás tárgya lett. A hajósok iszonyú jajveszélésekben törtek ki; azt állítván, hogy itt egy világ veszi kezdetét, mellyben valamelly láthatatlan hatalom által már a természet törvényei is felforgatvák; és ők attól tartanak, hogy a delejtü majd egészen elveszti erejét, s ők kalauz nélkül maradnak e sivatag vízekén. Columbus azonban csudálatos lélekjelenléte- s találékonyságával, ez alkalommal is csakhamar eloszlatta aggodalmaikat; azt állítva, hogy a mi változik, az nem a delejtü, hanem a sarkcsillag fekvése.

September 14-kén egy madár a gém vagy kócsag, és egy másik a billegények neméből (rabo de junco, vagy phaeton aethereus), repdestek a Nina hajó körül, és a hajósok szívét örömményekre hangolták, azon véleménynt keltvén föl bennök, hogy nem messze ide szárazföldnek kell találatnia.

Szeptember 16-kán a hajók az óceán azon tájára értek, hol a váltószelek (alizés, Passatwind) uralma kezdődik. E kedvező szél által, melly a fordító (tropicus) körök közt néhány hónapon át állandóan keletről nyugotnak tart, a hajók kedvesen és gyorsan hajtottak előre a tükörsima tengeren, és több napon át nem volt rá szükség, hogy a vitorlák felhuzzassanak. „Ez, és a következő napokon, úgy mond Columbus, oily tiszta kedves volt a levegő, hogy az ember valódi gyönyört talált benne, ha azt a szép reggeleken élvezheté. A légmérséklet egészen hasonlított ahhoz, melly Andalusiában aprilhavában uralkodik; és csak a fülmile éneke hiányzott, hogy a csalódás tökéletes legyen.“

Ez időtájban számos fű- és nádnyalábokkal találkoztak, mellyek nyugotról úszkáltak elejbök. E fű- s nádszálak közt fordultak elő egyesek azok neméből, mellyek a szirtek tövében vagy folyók mentiben szoktak tenyészni; s még oly zöldék voltak, mintha gyökereikről csak imént tépettek volna le. Columbusnak azonnal eszébe jutott Aristotelesből a nádtengerre vonatkozó ama hely, hol a bölcs egy, Cadixból elindult és vihar által e tengerre vetett hajóról emlékezik. Ez úszkáló nádakról Columbus kifogatott egy tengeri-rákot s azt nagy gonddal ápolgató. A hajósok észrevették egy fehér színű tropicus madarat is, azok neméből, mellyek soha sem alszanak a tengeren. Tinhalak nagyobb mennyiségben mutatkoztak. „E jelek, így ír Columbus naplójában, mind nyugöt felől jöttek; hol én a mindenható Isten segítségével, kinek kezeiben fekszik minden győzedelem, nem sokára földet találni remélek.“

Minél tovább haladtak, annál több jele mutatkozott a szárazföldnek. Ollykor egész csoport madarat láttak repülni nyugotról; mi a legénység bátorságát nagyban élesztette.

Többször azonban e jelek merő csalódások voltak, például fellegek, mellyek naplenyugta alkalmával szigetek gyanánt tűntek föl. A király és királyné 312 spanyol korona-talér évdíjt ígértek annak, ki a legénység közül első pillantand meg földet. E jutalomra tartott igény okozta, hogy a „föld, föld“-féle kiáltás gyakran riadásba hozta az egész személyzetet,

mert mindenki, ki a távolban szigetet vélt látni, azt azonnal hírül adni buzgólkodott. Hogy az efféle fölveréseknek véget vessen, Columbus kihirdette, miszerint mindazok, a kik társaikat jövőre a „föld”-féle kiáltással felriasztandják, és látásuk mégis csalódnak bizonyuland be, a 312 tallér évi díjhoz minden igényőket elvesztendik.

Mindamellet daczára minden jelek és biztatásoknak, a hajósok a hosszú út alatt kifáradni s nyugtalankodni kezdtek. Ők eddigelé is messzebb hatottak e határnélkülinek látszott tengeren, mint bármely más halandó előttük. A földet jósló jelek egymásután mind eltűnedeztek, s a mi hátra maradt, az ugyanazon teméntelen tenger, az azt borító határtalan éggel. Maga a kedvező szél is, melly a Gondviseléstől látszott rendeltetve lenni, hogy őket zavartalan kényelemmel az új-világ partjaira szállítsa, aggodalom forrásává kezde válni. A hajósok tartottak tőle, nehogy e szél e tájakra állandóan kelet felől uralkodjék, s nekik ellenében lehetetlenné váljék, hazájokba visszatérni. Az épen ez időben keletkezett gyenge fuvallat nyugotról, valamennyire lecsillapítá aggodalmaikat. — Aazonföül reggelenként különféle apró madárkák jelentkeztek a hajóknál, s énekök csudálatosan fölvidámitotta e szegény embereket, kiknek e madárkák hangicsálásukban úgy tűntek föl, mint a szárazföldről üdvözlésökre érkezett követek. Az azelőtt látott madarak nagyok és erős szárnyak voltak: ezek ellenben kicsiny-ségükben gyengébbeknek látszottak nekik, semhogy messze repülhessenek, és vidám éneklésük mutatta, mikép a repülésben még nem fáradtak el.

Alig csillapult ekkép némileg félelmök, már ismét új tü-nemény (s ez az egész utón így volt) hozta kedélyüket hábor-gásba. A tenger ugyanis, merre csak a szem láthatott, növé-nyekkel volt borítva, s zöldellő és megmérhetetlen terjedelmű réthez hasonlított. Ez az úgy nevezett „fucus natans,” az algák vagy moszatok családjából: melly az Atlanti-tengert több helyen vastag zöld szőnyeg alakjában lepi. A tengerészek eszik e növényt, és tengeri-szöllőnek nevezik; mert hólyagocskái fűrt-alakban csoportosulnák. E moszattorlatok, vagy rétegek, új

aggodalmakra szolgáltatott okot; főleg miután olly vastagságban jelentkeztek, hogy a hajó alig mozoghatott köztök. A hajósok féltek, hogy a tenger majd sekély talál lenni, vagy pedig titkos szírieken és fővenytoriatokon szenvedendnek hajótörést: és ezt ezen irtóztató óceán közepén, hol semmi part, semmi ember, ki segítő karját nyújthatná feléjük. Columbus csillapítani igyekezett őket, leeresztvén a mély-mérőt, a nélkül, hogy feneket ért volna.

A következő három napon keresztül könnyű szellő lengedett dél és nyugót felől, és a tenger sima volt mint a tükör. A legénység most az időnek eme folytonos csendjét kezdte feszegetni. Olly hosszú ideje eveznek mára tengeren; és még a legnagyobb szél, mellyet tapasztaltak, sem vala elég hatalmas rá, hogy az óceánt hullámszásba hozza. Azt vetették föl tehát, hogy az ennyi ideig tartó csendre majd hason tartosságú viharok következnek, és őket töredékeny naszádaikkal a feneketlen örvénybe temetik. Columbus éppen csillapításukkal foglalkozott: midőn a tenger magától, minden szél nélkül, háborogni s hullámszás kezdett. E tűnemény, melly az óceánon gyakran szokott előfordulni, s mellynek okát mindedig sem sikerült kipuhatolni, a tengerészek bámulását vonta magára. Columbus azt, mint a szélcsend által feltartott hajóira nézve kedvezőt, az isteni gondviselés kegyességének új jele gyanánt magyarázta nekik. „A tenger ezen hullámszása szükséges volt nekem, úgy mond, és Isten azt megadni sietett: mi eddig soha sem történt, ha csak akkor nem, midőn az egyiptusiak Mózsés üldözésére indultak, a mikor ez népét a rabszolgaságból szabadította ki.“

A kedvező, s nem-kedvező jelek és tűnemények ezen egymásra folytonosan következő változatossága sokat tett, és mintegy okokat szolgáltatott Columbusnak, hogy a reménység szikráit tengerészei szívében mindannyiszor fölkeltsé, s így őket az engedelmesség- és fegyelemben megtartsa. De miután az már olly sokszor történt, s a jósold remények olly sokszor elmaradtak: a matrózok békételenkedése végre teljes lázadásig emelkedett. Ők a hajók legvégső részeiben gyülekezni kezdtek, eleinte ketten-hárman, kikhez mindig többen és többen csatlakoztak, s

fenyegetéseket szórtak az admiral ellen; őt eszeveszett nagyra-vágyónak bélyegezve, ki, hogy az emberek figyelmét magára vonja, illy dőre vállalatot erőszakolt ki fejedelmeiktől. Mi is kötelezi őket, hogy őt ez esztelen útjában tovább is kövessék? Hajózzanak végtelenig, míg valamennyien elvesznek; vagy töredékeny sajkáikkal többé vissza nem térhetnek? Ki fogja őket kérdőre vonhatni, ha, miután annyi ideig ezettek minden siker nélkül, a visszatérést erőnek erejével kierőszakolják? Az admiral egy idegen, barátok és befolyás nélkül. Tervét a tudósok dőrének és kivihetlennak nyilatkoztatták ki; más minden rendű s rangú férfiak pedig kárhoztatták, ó pártolókra úgy sem számíthatand; ellenben számosan fognak találkozni, kiknek az elégtételt szerzend, ha terve meghiúsul. Ez és egyéb okok, indulatossággal elszavalva, a matrózokat lázas forrongásba hozták. Többen közülök indítványba hozák, hogy minden emelhető vádnak örök időkre elnémitásául legcélszerűbb lenne, az admirált a tengerbe dobni, s aztán visszatértekkor azt állítani, hogy szerencsétlenül épen azon perczben sikamlott le, midőn csillagászati eszközeivel a csillagokat és az égi jeleket vizsgálta. — Columbus ismerte ez alattomos cselszövényeket: azonban úgy tetette magát, mintha mit sem venne észre; jól tudván: hogy ha nyíltan lépne föl ellenök, majd mindnyájan be lévén az összeesküvésbe szöve, a lázadás az ő vesztével egy percz alatt be volna fejezve. Ő tehát más utat választott. Nyugodt és szilárd magatartással majd egyikhez, majd másikhoz közeledett, — egyiknek fősvénységét, másiknak nagyravágyását ingerelte föl: amannak aranyat, ezüstöt, ékköveket, szóval gazdagságot ígérve, emezt halhatatlan hírnévvel, dicsóséggel, méltóságokkal biztatva. S midőn ekkép egyesek elvonásával az összetartás fonalait elmetszette: azokat, kik átalkodottságukban tovább is megmaradnának, már nyíltan a legszigorúbb büntetésekkel fenyegette. E bölcs és mély emberismeretet tanúsító eljárás, kapcsolatban némi új reményjelekkel, mellyek a láthatáron felmerültek, a zinkosságot szerencsésen eloszlatta.

A rendkívüli természeti tűnemények, mellyek a hajólegénységet minduntalan új meg új rettegésbe hozták, s illy veszélyes

zendülésekre adának alkalmat, Columbus tudományosvár és észlelő lelkének csak tápúl szolgáltak. Ő nemes tudnivágy- és kíváncsisággal szemléli s vizsgálja azokat. Tudományos szempontból figyel a tengeri növények csoportozataira, tanulmányozza hőmérséköket, s az irányt és befolyást, melyet a tenger ömlőse gyakorol reájok. Megkülönbözteti a napéjgyen alatti tengeri növényeket az európai tengerpartok algái- s moszataitól; fürkészi a szelek járását; számítgatja a tengeri ömlések erejét és irányát; ízlelgeti a tengervizet, és hőfokáról ítél; ügyel a kősza szárnyasok röptére; fölszed minden növényt, a legparányibb töredéket, minden legkisebb állatocskát, mely csak hajóhoz közelit. Nyomozza a delejtű eddig soha sem látott elhajlásának titkát; számítgatja s megjeleli a távolságokat a hosszúság és szélesség szerint; észleli a lég- és hőmérsékletet, s annak a távolsághoz képesti módosulásait; fürkészi az égboltozatot, bámulja az új csillag-világokat, s álmélkodik a ragyogó csoportosaton, melyek a mi féltekénkén soha sem láthatók; s mindezen rendkívüli s új tünemények szemléletére kitérülván lelke, határtalan költői ihletséggel emelkedik Teremtőjéhez. Sem azelőtt, sem azután nem hatott halandó a természet olly tökéletes fogékony felfogásával ez életdus tájak körébe. A hajóra tűzött kereszt megszentelni látszott az elemeket, a nap égető hevét, a sugározó égboltot, s ez éjjel csillogó habokat. Minden este Mária, a tenger csillaga, dicsőségére szent énekek hangzanak a hajók ormairól; s már-már közeleg a perez, melyben a kormányos az Ige védve alatt, s a hitnek nevében, hatalmába ejtendi a kulcsokat e megmérhetetlenséghez. A Mindenható őt részesíti azon tiszteletben, miszerint első jusson el azon szélességi fokok alá, melyek alatt európai halandónak keble alkalmasint soha sem pihegett.

October 1-jén Columbus uttársaival a távolságot közölte, melyet eddig meghaladtak. Ez a nyilvános könyvben 584 mérföldre rúgott, holott a titkosban nem kevesebb mint 707-re emelkedett. Számítása szerint 43 mérföldnyire innen már ama híres Cipango szigetnek kellett feküdnie, melyel az oceánon először vélt találkozhatni. October 7-kén a 750 mérföld be va-

la töltve; s csudálatos találkozása a valónak és tévnek! a száraz földre mutató jelek olly igen gyakoriak kezdtek lenni, hogy többé semmi kétség sem foroghatott fön, miszerint közelében valahol földnek kell taláztatnia. Nagy sereg apró madár repülését vették észre, mellyek délnyugotnak tartottak. Columbus Martin Alonzo Pinzon előterjesztésére parancsot adott, hogy a hajók e táj felé irányoztassanak. Gémeek, tengeri fecskék, pelikánok, tinnhalak és delphineek nagyobb számmal fordultak elő. A tenger fölszínén úszkáló füvek olly fris zöldek valának, mintha még csak imént a parton virágoztak volna. A matrózok erre leveretésökből ismét rózsakedvre hangolódtak; midön azonban harmadnapra a napot mégis csak a part nélküli tengerben szemlélték lemenni, figyelembe sem véve a jeleket, mellyek már olly sokszor csaltak, nyilvánosan a további utazással! felhagyást kezdették sürgetni. Columbus eleinte szép szavakkal és biztatásokkal igyekezett őket megengesztelni. Azonban látván, hogy ez mitsem használ, sőt vakmerőségöket mindinkább növeli, határozott hangon kijelenté: hogy minden békételenkedés haszontalan; ez expeditio a monarchák által azért küldetett ki, hogy Indiát fölkeresse: s miután e parancs végrehajtása rá bízott, ő Isten segélyével mindaddig előre hatoland, valamig azt szerencsésen teljesítette. — Eddigé az összeesküvés titokban üzetett: most nyílt kitérésre került a dolog: és Columbus kétségkívül áldozatul esendett, ha szerencséjére a következő napon a földnek olly nemű jelei nem mutatkoznak, mellyekről többé már magok a matrózok sem kételkedhettek. October 11-kén egy túskeág bogyókkal láttatott úszkálni a víz felületén; a hajósok pedig egy deszkadarabot, és egy mesterségesen faragott botot fogtak ki a hullámok közül. Atalános öröm és riadás követte e jeleket; a kétség eloszlott; a levertség megszűnt: mindenki lesben állott a nemskára szemök elé kerülendő ígértföld felé.

Ez nap este, miután a matrózok szokásuk szerint a *Salve Reginá-t*, és az esti himnuszokat a Boldogságos Szűzhez elénekelték, Columbus megható beszédet intézett hozzájuk; figyelmeztetvén őket az ég jóságára, melly őket lágy és kedvező

szélfuvalmak segítségével illy nyugodt és csendes tengeren az ígéret honába szerencsésen elvezeté. Egyúttal kifejezé azon erős hitét, hogy még az éjjel szárazföldet fognak találni. Beszédét végezve parancsot adott, hogy a hajók, mellyek pár nap óta délnyugotnak tartottak, ismét egyenest nyugotnak vegyék irányukat, és pedig Pinta mint legjobb vitorlázó elül. Lelkesültség, némi szent magasztaltság uralkodott a hajókon, s egész éjjel egyetlen szem sem csukódott be. Columbus a fedélzet fölért, a hajó hátulsó részében foglalt helyet, szemeit elfordítatlanul a látkörre szegezve. Tíz óra tájban úgy tetszett neki, mintha a homályban tűz-fényt pillantott volna meg. Félelmében, nehogy feltűzelt képzelődése által rászédessék, felhivatá Pedro Gutierrezt, a király kamarását, kérdezvén tőle, ha valljon nem venne-e ő is világot ez irányban észre? S midőn ez igennel felelt volna, Columbus, ki még mindig csalódástól tartott, most Rodrigo Sanchezt szólítá magához: de mire ez az őrhelyre fölért, a világ már eltűnt. Később e világ egymásután még kétszer láttatott, hasonlólag a halászbárkák fáklyafényéhez, hirtelen elvonuló sugarakban ragyogtatva. Columbus e világot, mellynek a többiek semmi súlyt sem tulajdonítottak, biztos jelül vette az ez irányban fekvő, még pedig lakott szárazföldnek. Végre két órakor reggel egy puska lövés a Pinta hajóról hirdeté az örömet, hogy az expeditio célzt ért.

Rodríguez Bermejo nevű matróz Triánából (Sevilla elővárosa) vette észre legelső a földet, melly most két mérföldnyi távolságban előttök elterült. A vitorlák összehuzattak, a hajók megállapodtak, s mindenki nyugtalansággal várta a reggelt, melly e titokteljes földrészre a kelő nap sugarait felhozandó vala.

Mit érzett e pillanatban Columbus? milly gondolatok és érzemények cikáztak keblében ama néhány rövid óra alatt, mellyet így a reggeli fényre várakozva, hajójának fedélzetén töltött? Annyi fáradság, veszélyek és szenvedések után, végre diadalmaskodott; célja elérve, a nagy óceán titka leleplezve, elmélete, a bölcsek ezen botrányköve, igazolva: maga pedig

egy névnek birtokába helyezve, mellynek dicsősége mindaddig tartandó vala, míg maga a világ!

Magának a képzeletnek is nehéz, írja Irving, felfogni azt, mit egy illy férfi egy illy fönséges fölfedezés első pillanataiban érezhetett. A gyantásoknak milly tömege vonulhatott el lelke előtt, az előtte sötétségben elterülő földrészt illetőleg! Hogy ez termékeny, azt a partoktól elhajtott növények mutatták. A levegőnek balzsamszerű illatja aromaticus erdőségeket látszott jelenteni. A látott mozgó világosság sejteni hagyta, hogy azt emberek lakják. De milyenek ez emberek? Hasonlítanak-e azokhoz, kik a földteke más oldalán élnek; vagy pedig azon idegen és utálatos fajhoz tartoznak, mellyel a népek képzelő-tehetsége az ismeretlen távol világokat benépesítette? E sziget egyike-e az indiai pusztaszigeteknek, vagy pedig maga a híres Cipango aranyálmainak tárgya? Ezer és ezer illy nemű kérdések merülhettek föl lelkében, mialatt az éjt ébren tölté: bizonytalan lévén, mit mutat majd a felpiruló hajnal; elhagyott sivatagra, vagy pedig illatos erdőkre, arany templomok- és ragyogó városokra, szóval a keleti polgárisultság minden pompájára ömlesztendő sugárait?

Columbus augusztus 3-kán, egy pénteken reggel indult el Dalosból; s October 12-kén, tehát 70 napi hajózás után, ismét egy pénteken reggel lépett első ízben földre. Elindulása napján kezdé imi naplóját *), a hasonlíthatatlan férfiú nagyságé-

*) E napló azon kivonatban, mellyet abból L a s Casas Bertalan püspök készített, s eredetije Infantado herczeg levéltárában őriztetik, Navarrete gyűjteményének 2-dik kötetében olvasható. Ugyanitt találhatnak a 2-dik és 3-dik útjára vonatkozó iratai is. A 4-dik és utolsó útját tárgyazo emlékiratot, melly miként a 2-dik és 3-dik, levél alakjában van írva, kiadta Morelli, velencei könyvtárnok 1810-ben. E naplók, mellyek egyszerű előadási modora olly igen elüt Columbus céljának és lelkesedésének magasztosságától, s olly igen különbözik Amerigo Vespucci keresett szó dagályától, élénken állítják szemünk elé a férfit, századának eszméi-, hibás nézetei-, s tudományos fogyatkozásaival egyrészlől; másrészlől pedig hatalmas lángszellemével, mellyel azok fölé emelkedni, s korának elejbe vágva, lelkében egy meggyőző-dést, mellyet ez még megérteni nem birt, — megérlelni tudott.

nak és szenvedéseinek, határtalan örömeinek és kegyetlen csalódásainak, melyek napról-napra váltakoztak, eme hű és csudálatra méltó tanúját. Ő volt az első, ki ezen, és a következő naplóiban följegyzé a delejtű elhajlásának tünetényét; az Atlanti-tengeren otthonos széljárást, és tengerömlések irányát; az ezen tengert több helyen nagy terjedelemben borító moszatrétegeket; a hőmérséklet változásait, és pedig nemcsak a szélességi, hanem a hosszúsági fokok szerint is. Naplójából kitetszik, hogy a hosszúsági fokokat a csillagok egyenes emelkedése közti különbségből, már Pigafetta előtt tudta kiszámítani. Figyelmét, beható elme létre, mi sem kerülte ki. Magukat a földtani jelveket sem hanyagolta el; gondosan Írván le a földrészek alakulásait, és az okokat, melyek azokat előidézték.

„És milly forró szeretetet tanúsított ezen ritka ember,“ írja észleleteire vonatkozólag Roselly de Lorgues, „ki Krisztusnak olly buzgó követője volt, a teremtés iránt, és menynyire volt áthatva annak csudáitól l Midőn útjaiban e tájak fekvésével, a világosság színjátékával, a lég átlátszóságával, a magas tengerparti erdőkkel, a nagyszerű folyamok medreivel, a tág torkolatokkal, hová csoportosan tódulnak a halak és mászó állatok, s az egész új-világ új meg új különféléseivel megismerkedett; midőn a lombzatok élénk dús zöldje s idoma, a növények alakjai, a virágok bájai, a fénybogarak, a csudás színezetű tollasok, s eme szűzi természet kebeléből ragyogó ég felé felszálló illatár, elragadák szívét, és bámulattal töltötték el lelkét: parányisága érzetében bevallja, mennyire képtelen lelke elé visszavarázsolni e benyomások határtalanságát. Is ab célához, és barátnéja-, Juanna de la Tor re hoz, e tiszta s nemes telkekhez, kiket költői ihlet, hit, és a szépnek érzete hevített; s kik a tuloceani ezen tájakról szintén fogalmat akartak szerezni maguknak, bámulandók a Teremtőt az ő műveiben, — intézett leveleiben, gyermekies elragadtatással ecseteli a mindenség ezen méltó szemlélője megindulásait, minduntalan ismételve a kifejezéseket: miután mit mélyen és igazán szeretünk, azt csak cgyfélekép tudjuk kifejezni!“

De ne vágjunk elébe a történeteknek. Már-már piroslik a hajnal, s utasaink díszruháikkal foglalkoznak, hogy az első sugár felvillanásával, mint valamely messze földön keresett és megtalált mátkát, egész örömmel és pompával birtokba vegyék a földet, mellyhez őket az irgalmas ég annyi sok bubánat után elvégre szerencsésen elvezeté.

Jegyzetek a 8-ik §-hez.

I. Az ember lételének bizonytalansága a földön, a jövendőtől! félelem a mindennapi szerencsétlen látványok közepett, és általán az emberi természet örökölt gyarlósága okozzák, hogy az ember majd a sorsnak, majd a Gondviselésnek intő jelét látja némely oly dolgokban is, mellyek és az illető sorsa, vagyis ügyének szerencsés vagy szerencsétlen kimenetele közt semmi összeköttetés sincs; mert illyet a kettő közt a mindene- ket elrendezett Isten föl nem állított. Említettük, hogy egy törést szen- vedett hajó árboczfájának maradványát megpillantva, a hajósok ezt rősz jelnek vették: mintha tudnillik a Gondviselés e töredéknek szemök elé terelése által Őket máris hasonló szerencsétlenségre akarta volna figyel- mettetni. Az eredmény megmutatta, hogy félelmök mennyire alaptalan volt. Sokan a pénteket szerencsétlen napnak, a hármas számot omi- nosus számnak tartják. Columbus augusztus 3-kán és pedig pénteknapon indult el uljára; s ismét pénteknapon kötött ki szerencsésen az új-világ parsain. Szolgáljon ez is bátorításul azoknak, kik megszokott elfogult- ságuknál fogva, a hármas számtól és pénteknaptól irtózni szoktak; úgy hogy ama számú firma alatt, vagy e napon semmihez sem mernek kezde- ni: attól tartva, nehogy a kimenetel szerencsétlen legyen. E figyelmezte- tés csekélység magában: azonban a ki tudja, hogy az illy nemű előítélet és elfogultság, gyakran az illetők nagy kárára, mert fontos ügyekben, el- késést vagy épen megakasztást idézhet elő; hogy tetre kerülvén a do- log, a cselekvőnek önmagához! bizalmát, bátorságát, találékonyságát, vagy épen lelki jelenlétét rendíti meg; hogy a legjobb esetben is számtalan kellemetlenségre szokott alkalmat adni (emlékezzünk csak az asztalnál! ti- zenhármás számra): az bizonyára meg fogja engedni, hogy e csekélység- nek is meg van az életben az ő fontossága; s épen nem olly megvetendő dolog, mint a mi Ilyennek első pillanatra látszik.

II. A „fucus natans“ az Atlanti-tengeren Humboldt Sándor számítása szerint, kétszer nagyobb területet foglal el, mint egész Német- ország. Szerinte e moszatrétegek az egyik legnevezetesebb tüneményt ké- pezik a növényvilágban; tekintve az ugyanazon fajú társas növényeknek illy óriási területen annyira kizárólagos és vegyítetlen csoportosulását, hogy mása több nem találatik A „fucus natans“ kizárólagos egyedura- lom és örökös egyformaság tekintetében, a társaságban élő növénynek

egyikéhez sem hasonlítható. Europa s Asia fenyvesei, füzesei, tölgyesei stb. sokkal kisebb egyformaságot tüntetnek föl, mint eme tengeri növényrétegek. Éjszak-Europa s Amerika óriási rétségein a tulnyomólag előforduló calluna vulgaris (kúszó, fűnemű növény, bűdös szagu, mérges és csipős nedvvel) mellett, ott találjuk az erica (hanga, a mohok családjához tartozó gyönyörű kisebb-nagyobb bokrok, mindig zöld levelekkel) több rendbeli nemeit: mint erica tetralix (négypártás hanga); erica ciliaris (pelyhes hanga); erica cinerea (szürke hanga); továbbá erica arborea, scoparia s mediterranea (fa-, seprő- és középtengeri hanga). Ha meggondoljuk, hogy Flores sziget közelében, mely már 1452-ben fedeztetett föl Velasco Péter által, nyugotra szintén ily nemű de tetemesen kisebb rétegek találhatnának: alig lehet, hogy a hajósok e tüneményt már azelőtt is ne ismerték volna. Mindamellett Columbus és társainak meglepetése, midőn September 16-kától October 8-áig folytonosan ezen algáktól látták hajóikat környezetim, eléggé mutatja, hogy a tünemény ily óriási alak- és terjedelemben még egészen ismeretlen vala. Columbus 1492-ben a 28%; 1493-ban pedig a 37-ik szélességi, s mindkét Ízben a 40—43 hosszúsági fok alatt gázolt keresztül ezen rétegeken. Fia Ferdinand, atyja életírásában igen élénken rajzolja a matrózok békételenségét és rémülését, midőn a hajók e csudálatos növényvilág körébe jutottak.

III. A delejtű elhajlásának, tüneményét a chinaiak már Columbus előtt látszottak ismerni: legalább Ken-zung-schi természetrajzában, ha ez csakugyan, miként állítatik, az 1111—1117-ik év közti időből származik, már világosan meg vagyon jelölve. E tünemény oka összefügg azal, mely a delejtűnek tájékozását éjszak és dél felé idézi elő. Hogy e tájékozás azon hatásnak eredménye, melyet a földgömb a fölületén létező delejekre gyakorol, arról egy természetvizsgáló sem kételkedett. Ö rsted 1820-ban fölfedezte, hogy minden fémhuzal -(drót), vagy általánosabban szólva, minden anyag addig, míg rajta villanyfolyam vezetetik, a delejtű tájékozására nagy hatást gyakorol. Erre Seebeck 1821-ben, a tüneményt tovább észlelve, fölfedezte: hogy ha egy karikának, mely két-féle villanyvezető anyagok érintkezése által alakított, egyik érintkezési helye jobban megmelegítettetik, mint a másik, azon karikán villanyfolyam áll elő; s e fölfedezést Yelin 1823-ban még azzal gyarapította, hogy ha a villanykarika egy anyagból áll is, mihelyt valamely része megmelegítettetik, a villanyfolyam rajta azonnal létrejő; csupán azon különbséggel, hogy ez sokkal gyengébb, semmint leendene, ha a karika két különféle anyagból állana. A villanyfolyam iránya a melegebb részről a hidegebbik felé tart, s tapasztaltatok, hogy ezen irány szerint a karika fölött létező delejtűnek sarkát majd keletre, majd nyugotra hajlítja el. E tapasztalatokból annyit már világos: a) hogy minden anyag delejes képességgel bír; b) hogy e képességet benne a melegség kelti föl, azaz: az

anyagot delejé változtatja; c) hogy minden ekkép delejesre változott anyag, vagy maga a delejesítő villanyfolyam, a delejtüre nagy hatást gyakorol, és d) hogy e hatás iránya a villanyfolyamnak, mely a melegebb részről a hidegebbik felé tart, irányával összeesik. E tünetények alkalmazva a földre, mint összetes testre, következő következtetésekre vezetnek: A föld kérge hasonlít egy villany vezető karikához vagy övhez, mellynek egyik része a nap által melegítettik, míg másik fele a nap lenyugta után árnyékba esvén, amannál jóval hidegebb. Ekként a földön villany folyamnak kell keletkeznie, mely keletről nyugotnak szakadatlanul foly. A föld e szerint a nap melegsége következtében előállt villanyfolyam által delejé változik: minden delejnek pedig két sarka van. Minthogy pedig a föld mint delej, a rajta s benne létező minden egyes delejéknél erősebb: következik, hogy a fölületén mozogható állapotban találató minden delejeknek akként kell magukat tájékozniok, hogy sarkaik a föld delejes sarkaival egy irányban találkozzanak. Ez iránytól aztán miért történnek nagyobb-kisebb elhajlások? az még eddig nincs tisztában. Némelyek gyanítják, hogy e tünetény oka az egyes helyeknek a nap sugarai által különböző fokú megmelegítésében rejlik, melly tudnillik valamint egy napnak különböző részeiben, úgy az évek különböző szakaiban is rendszerint változik; de változik még a különböző években is: és így az általa létrehozott villanyfolyam erősségét és irányát, tehát az ezektől függő föld-delej ességet is változtatja. Mennyi igaz lehet ezen állításban, azt a természettudósok lássák; részünkről még csak azt kívánjuk itt megjegyezni: hogy a delej túnek mind elhajlása (*declinatio*), mind lehajlása (*inclinatio*) folytonos változásokon megy keresztül; mellyek, úgy látszik, időszakilag rendszeren ismételteinek. Innét van, hogy a delej tü ingadozásai napi, hónapi, évi és százados ingadozásokra osztatnak föl; a mint egy ingás megtételére egy vagy több nap, hónap, év, vagy század kívántatik. Így a delejnek nálunk 1600-ban semmi elhajlása sem volt; azóta a jelenidőig 16 fokig nőtt nyűgöt felé; most pedig kisebbedni látszik; és meglehet, két század múlva megint 0° fokig száll.

IV. A tenger háborgása tökéletes szélcsend idején szintén olly tünetény, mellynek oka nincs még eléggé kipuhatolva. Közönségesen azt tartják, hogy az ocean valamely távolabb részében viharnek kellett dühöngeni, melly a tengert mozgásba hozta, s e mozgás aztán azon távolabbi vizekkel is közölte magát, mellyek fölött közvetlenül vihar nem mutatkozott.

V. A tropicus éjek szépsége az utazók leírásaiban közmondássá vált. Déli: Amerikában elragadtatva szemléli az ember éjszakának idején a Sas, Argo-hajó, Centaurus, Kigyó és Kereszt magasztos csillagesoportokat, azon számos felleg-csillagokkal (*Wolkensterne*), mellyek egymástól közben fekvő sötétkék tér által választatnak el. A hold gyakran kettős karimával környezve emelkedik föl; egyik fehérekés és nagyobb, a másik pedig kisebb, és a mi zii-

várványunkhoz hasonlít. Mindkettőt szép kék gyűrűzet választja el egymástól. Venus szintén nem egyszer hasonló koronával jelenik meg. Az égboltozaton távolságról távolságra mintegy színes szalagok vonulnak keresztül, s a hulló csillagok esőmenyiségben cikázva mintegy versenyző égi tűzjátékot képezni látszanak. E mellett, mintha csak az égboltozat ezen ragyogó csudáival versenyezni akarnának, fénylő bogarak hasítják az éj sötét léget, s némelyek olly fényt tejesztenek, melly elég lenne egy terem megvilágosítására. Az indiainak e fény szövétnekül szolgál éji vándorlásaiban, és szében, miként a gyémántok, ragyog az hölgy kedvesének homlokán. Azonfölül ünnepélyes csend uralkodik mindenütt; mintegy nyugalmas szemléletre s magábaszállásra intve az európai embert, ki ellenkezőleg vérengző és pusztító szándokkal jött oda.

VI. A tengerömlések közt az Atlanti-óceanon a legcsudálatosabb tüneményt képezi az éjegenlitői nagy hullám-körút; melly angol nyelven Gulf-Stream-nak neveztetik. Ezen óriási mozgása a tengeri vizeknek Spanyolország partjaitól elindulva, keresztül a canariai szigeteken, tizenhárom hónap lefolyása alatt Caraccas partjait éri el. Tíz hónap alatt innen megkerüli a mexicói tengeröbölt; honnan fokozott sebességgel a Bahama csatornába veti magát: mellyből kikerülve, floridai ömlésnek (courant) neveztetik; s meghaladván az Egyesült-államok partjait, két hónap alatt az újföld azon üledékein akad meg, mellyek részint ez ömlés, részint pedig az éjszokról vele találkozó Sz.-Lőrincz-folyó által képeztetnek. Innen megfordulva, áthatítja az óceánt, megérintve az azori szigeteket és Gibraltárt; még innen ismét a canariai szigeteknek fordul, s a 3000 mérföldnyi körutat három év és tizenegy hónap alatt teszi meg. E tünemény oka még megfejteden. A tengeri térképeken pontosan van megjelölve. Columbus második útja alkalmával vele szemközt találkozáván, általa soká feltartott; negyedik útjában azonban azt már pontosan látszott ismerni: mint ezt kikerülése végett tett fordulatai bizonyítják.

9. §.

Columbus partra elállása. Caba és Hispaniola fölfedezése.

October 12-kén, a mint a nap fölkelt, Columbus lapos, zödelő, s több mérföldnyi terjedelmű sziget partjain vetett horgonyt. Azonnal emberek láttattak kijönni az erdőkből, kik állásuk és taglejtéseik által mutatták határtalan csudálkozásukat a hajók megpillantására. Az admiral parancsot adott a kiszállásra; s a csolnakok leeresztetvén, mindegyik hajóparancsnok saját csolnakán, kísértetve több fegyverestől, közeledett a partokhoz. Columbus, pompás skarlát ruhában, kezében a királyi lobogót tartva, első lépett a földre, őt követték a másik két hajó parancsnokai, Alonzo s Vincente Yanez Pinzon testvérek, fegyveres kíséretökkel, mindegyikük az expeditio zászlajával, egy zöld kereszttel kezében, mellynek két szélein F és I betűk fölött (Ferdinand és Isabella,) az arragoniai s castiliai korona ragyogott. Kilépve, Columbus térdeire bocsátkozott, megcsókolá a földet, és könyzápor közt rebegé el hálaimejéjét Istenhez. Példáját a hason érzelmeiktől áthatott társai követték. Imája végeztével fölemelkedvén, kivoná kardját, kibontatá a királyi lobogót, és a spanyol monarchák nevében birtokba vettnek jelenté ki a szigetet. Erre fölszólítá a jelenlevőket, hogy neki, mint admirálnak és alkirálynak, ki mint ilyen a monarchákat képviseli, a hűségi esküt letegyék. E szertartásnak vége lévén, úti társai megemlékezvén, milly sok

szomorúságot okoztak neki útjokban türelmetlenkedéseik, sőt lázongásaik által, most körülvették, kezeit-lábait csókolták, bocsánatért esedeztek, és jövőre a legföltétlenebb engedelmességet ígérték.

A mint hajnalkor a benszülöttek a hajókat szigetök partjaihoz közeledni látták, szörnyetegeknek tartották azokat, melyek az éj sötétében a tenger mélyéből emelkedtek ki. A hajók, melyek minden látszólagos erőfeszítés nélkül mozogtak, óriási állatoknak, és vitorláik ki- és bevonva, szárnyaknak tetszetek nekik. A csolnakok a partokhoz közeledvén, midőn a belőlük kiszálló, ragyogó aczéllal vértezett és tarka fényes ruhába öltözött idegen lényeket megpillantották, megrémültén az erdő felé futásnak eredtek. Azonban tapasztalván, hogy üldözésekre semmi kísérlet sem tétetik, félelmük lassankint csillapodni kezdett, mindinkább közeledtek a spanyolokhoz, kiknek fehér színe, szakálluk, fényes fegyvereik és pompás öltönyeik bámulásra ragadták őket. Látván, hogy semmi hántásuk sem' történik, végre, sok földreborulás közt, mellyel tiszteletüket és hódolatukat akarták kijelenteni, egészen a spanyolok közelébe jöttek; megtapogatták szakállukat, vizsgálták arcukat és kezeiket, melyek fejérsége leginkább lekötötte figyelmüket. Columbus, ki kiváló termeténél és skarlát ruhájánál fogva társai közül nekik leginkább feltűnt, és kibén ők, a neki tett hódolatokból ítélve, ösztönszerűleg a csapat főnökére ismeretek, a benszülöttek szelidsége, természeti egyszerűsége, s a nekik irtózatosságnak tetszhetett idegen alakok iránt tanúsított ezen bizalma által meghatva, kutatásaiknak egész örömmel tette ki személyét. E jóság egészen megnyerte a szegény vadakat; kik most azon véleményre jöttek, hogy a csudálatos lények az égből kerültek ide: mintegy szárnyakon bocsátkozva le az égboltozatról, melly láthatárukat körzi.

A spanyolok, részükről szintén nem kevés bámulni valót találtak. A nagy és gyönyörű erdők, a különféle ismeretlen gyümölcs, melly a partokat borító fákon pompázott, a tengernek, melly a szigetet mossa, kristályszerű átlátszósága, a lég tisztasága, kapcsolatban az égboltozatnak mély és ragyogó kék-

jével, mindez elragadó kéjzettel tölté el kebleiket. De ami bámulásukat leginkább magára voná, az magok a benszüllöttek valának; mint kik alakra nézve semmi, áltatok eddig ismert fajhoz sem valának hasonlíthatók. Columbus naplójában következőleg írja le őket: „Ez emberek minden tekintetben igen szegények. Férfiak és asszonyok egészen meztelenek. Növésük jó, szép testtel és kellemes alakkal bírnak. Hajuk majdnem olyan olly durva, mint a lovak farbszőre, s arczukba függve egész a szemöldökig nyúl le; hátrészről pedig, hol azt soha le nem vágják, hosszú fürtökben ereszkedik a vállakra. Némelyek barnára, mások verhenyesre festik magukat; habár találtnak olyanok is, kik minden szint felhasználnak, melly épen kezükbe akad. Némelyek csupán arcukat, mások egész testüket bemázolják: egyesek az elsők közül egyedül szemeiket, mások egyedül orrukat festik. Szakálluk nincs. Termetük középszerű nagyságú. Vonásaik, habár a más által eltorzítva, kellemesek; szemeik kitünően szépek; homlokuk magas. Természetes színök a canariai szigetek lakóiéhoz hasonlít: sem fehér, sem fekete. Fegyvert nem viselnek; nem is látszanak ismerni; mert a mint én, írja tovább Columbus, a kardot mutatám nekik, ők azt éloldalánál fogták, és tudatlanságból megsebzék magukat. Vasuk nincs: dárdájok egyszerű bot, vas-él nélkül, mellynek helyét halfog, vagy más kemény és élesre köszörült anyag pótolja. Némelyek testén sebhelyeket láttam; és kérdésemre, hogy mi ez? értésemre adák, mikép szigetjökbe a szomszéd szigetekből emberek szoktak csoportosan beütni, kik ellen, minthogy őket el akarják fogni, magukat védelmezniük kell. Én azt tapasztaltam, hogy igen könnyen leend őket a mi Urunk hitére téríteni: mert úgy látszik, semmi felekezethez sem tartoznak. Ha Isten megengedi, visszatértemkor hatot magammal hozandók, miszerint spanyolul megtanuljanak. E szigeten az állatoknak semminemű fajára sem akadtam, a papagájokat kivéve.“

Columbus, ki azt hitte, hogy India legvégsőbb részeire érkezett, e benszüllötteket indiánoknak nevezé el; melly nevezet

később Amerika valamennyi ősnemzetségeire kiterjesztetett. Hogy barátságukat megnyerje, s őket, a mint írja, a mi szent hitünkre inkább szeretettel és rábírással, semmint erőszakkal térítse; különféle színű sipkákat, üveggyöngyöket, mellyeket azonnal nyakukra illesztettek, továbbá csörgetyüket és egyéb apróságokat osztatott ki köztök: mik mindössze nagy örömet okoztak nekik, és barátságukat a spanyolok iránt annyira felfokozták, hogy azt szinte csudálni lehetett. Más nap már hajnalkor ellep-ték a partot, és majd úszva, majd pedig egyetlen fából kivájt és harmincz egész negyven embert befogadó csolnakokon, mely-lyeket ők kanot-oknak neveztek, közeledtek a hajókhoz, viszonz-ajándékokat hozva magukkal. A spanyolok mindjárt észrevették, hogy értékes portékáik nincsenek. A mit hoztak, az mindössze szelíd papagájokból, gyapotból és egy neméből a kenyérnek állott: melly yucca-gyökérből készült, és fő-eleségüket tette. Minda-mellett a csekély arany ékességek, mellyeket ők orrukon hor-dának, tanúsítók, hogy ez érez e tájakon nem lesz épen isme-retlen. A tudakozásra, hol lenne ez ékesség anyaga fentalálható, a benszülöttek jel által feleltek, ujjajkkal délféle mutatva. Co-lumbus ezt oda magyarázta, hogy tehát arra lenne a keresett ország, a nagy khánnak híres birodalma; annyival inkább, mert a benszülöttek beütökről szóltak: Marco Polo pedig em-lítette, hogy a khán alattvalói a szomszéd szigeteket gyakran megtámadják, és lakosaikat rabszolgául magukkal hurczolják.

A sziget, mellyet Columbus az újvilágban először érinté lábaival, a benszülöttek nyelvén Guanahani-nak neveztetett, ő pedig azt San-Salvador-nak nevezé el. E sziget a Lu-cayi, vagy Bahama sziget-csoportból való; Gubától éjszakra fekszik, és ugyan annak látszik lenni, mellyet ma az angolok Cat-Island-nak (macska sziget) neveznek. E szigetecsoport közt ha-józva, Columbus azon archipelaguson vélte magát lenni, melly Marco Polo szerint hétezer szigetet számlál: mellyek mind Ásia keleti oldalán fekszenek, és fűszerek- és illatos fákban bővelkednek. Ő e szigetek közül hármát meglátogatott, s épen olly szépek- és termékenyeknek találta, mint Guanahani; birt^ba vevén azokat, az elsőt ugyan Santa Maria de la

Conception, a másikat Fernandina, a harmadikat pedig Isabella szigeteknek nevezte el. E szigetek lakói épen úgy, mint Guanahanié, a spanyolokat égből érkezett lényeknek vélték, és ajándékokkal kezökbén közeledtek feléjük; mellyek erdősegeik és mezeik gyümölcseiből, gyapotból és papagájokból álltak. Midőn a spanyolok partra szálltak, hogy magukat friss vízzel lássák el, a benszülöttek a leghűsebb forrásokhoz vezették el őket; segítvén megtölteni hordóikat, és azokat hajóikhoz hengergetvén. Fernandina sziget lakóiról megjegyzi Columbus, hogy nyelvre s erkölcsökre hasonlítanak ugyan a többi sziget lakóihoz, azonban szemesebbek, és több műveltséggel is látszanak bimi. Ők a hajókra eladásul hozván némelly kicsinységeket, mint gyapotot és papagájokat, az ezekért járó fizetés fejében már alkudozásokba ereszkedtek. Columbus e szigeten gyapotszövet nemű darabokat látott, mellyek a mi karköpenyeinkhez hasonlítottak. De a mi figyelmét leginkább magára voná, az azon sajtáságos fanemek valának, mellyeknek gyökere több fajtájúnak látszó ágakat hajtott. Például az egyik ág levelei a nádéhoz, másiké a masztiszk-fáéhoz (*lentiscus*) stb. hasonlítottak. E változatosság még növekszik az által, hogy egyik ilyen fa sem hasonlít a másikhöz, azaz egyik sem bir azon fajta ághajtásokkal, mellyekkel a másik; hanem mindegyiken valamint számra, úgy alakra nézve is különfeleség uralkodik. Megjegyzendő pedig, miként ez ágak nincsenek beoltva, hogy e mütétnek lehetne tulajdonítani e bámulatos különfeleséget, melly bizonyára a világ legnagyobb nevezetességei közé sorolthatatik. „A halak szintén különböznek, mond Columbus, a mieinktől. Vannak olyanok, mellyeknek sertés-alakjok van, de színök a legszebbek közé tartozik a világon. Vannak kék, sárga, vörös és minden más színűek; mások ismét, mellyek egymaguk ezernemű színeket vetnek, és e színek olly tökéletesek, hogy csudálatra ragadnak, és senki sincs, ki e halakat valódi gyönyörérzet nélkül szemlélhetné. Egyéb állatokat, a gyíkokat kivéve, és az ebek egy bizonyos nemét, a szigeten sehol sem láttam.

Átalán e szigetekről szólva: „Én nem tudom, úgymond Columbus, merre vessem előbb szemeimet, mellyek e szép zöldnek szemléletében kifáradhatlanok. A madarak dalolása oíly kedves, hogy szinte kívánság keletkezik az emberben, innen soha sem távozni. Itt papagájok rajait láthatni, mellyek reptőkben a napot elsötétítik, és más kisebb-nagyobb madarakat, mellyek a mi tájainkon ismeretlenek. Vannak a fáknek ezernemű fajai, s mindegyikének van egészen saját nemű, s rendkívül jó ízlésű gyümölcse. Én hiszem, hogy az itteni fűvek és fák többjei Spanyolországra nézve, mint festék-, orvos- és fűszerek igen nagy becsset birandnak: én mindazáltal legnagyobb fájdalomra mindehhez semmit sem értek.“

Columbus reményében csalatkozott, midőn e szigeteken sem aranyat, sem fűszereket nem talált. Azonban a benszűlöttek ez íránt megkérdeztetve, mindannyiszor délfelé mutattak; egy szigetet emlegetve, mellynek Cuba a neve, s melly aranyban, gyöngyök- és fűszerekben bővelkedvén, mindezzel kiterjedt kereskedést űz. Columbus e szigetet az óhajtott Cipangonak vélve, feléje vitorlázott; s miután egy ideig ellenkező széljárás miatt visszatartatott volna, végre October 28-kán egy szép folyó torkolatánál, nyugotra Nuevitas del Principe-től, horgonyt vetett; a szigetet a spanyol monarchák nevében elfoglalnak nyilatkoztaíé; s ezt Juan királyi herczeg tiszteletére Jüanének elnevező. A mint a szigethez közeledtek, s az magas hegyeivel, termékeny völgyeivel, pompás folyóktól öntözött, és dús erdőkől borított síkságaival feltűnővé lett, a spanyolok azonnal észrevették, hogy nagyobb terjedelmű, s az eddigi látott lapos szigetektől különböző földrészszel állanak szemközti.

A több napig tartott part melletti evezés közben Columbus itt-ott falukat vett észre, mellyekből lakóik a spanyolok láttára mind a hegyek közé futamodtak. A házak pálmaágakból készültek, és hasonlókig egy tábor sátraihoz, az árnyas kik között elszórva valának. Feltűnő volt, hogy e házak az eddigi látottaknál czélszerűbben valának építve, s rendkívül tisztán tartattak. Némelylekben Columbus fából faragott szobrokra talált, mellyek némi művészetre látszottak mutatni. Halászati

eszközök egy gunyhóban sem hiányoztak; miből Columbus azt következtető, hogy e falvak lakosai mind halászok, kik az ország beljében fekvő városokat halakkal látják el. Az erdők és virágok illatja keleti fűszereket látszott elárulni; melly véleményében az is szilárdítá, hogy a partok mellett gyöngy csigákat vett észre.

Mint mondtuk, a lakosok az idegenek láttára mindannyiszor futásnak eredtek: csupán egyetlen-egynek volt elég bátorsága visszamaradni s kis csolnakban a hajók közelébe jönni. Ennek barátságát ajándékok által megnyervén, előterjesztése folytán lassankint a többiek is neki bátorodtak. Éjszak nyűgöt felé evezvén Columbus, nevezetes nagyságú elő-hegyhez vagy fokhoz érkezett, mellyet ő az azt borító erdőségtől pálmafoknak nevezett el. Itt a benszülöttek értésére adák, hogy egy öböl megett folyó találatik, mellytől négy nap járásnyira Cuba-nacanba juthatni. A lakosok e név alatt Cuba közepét értették, mert nyelvükben e szó „nacan“ középet jelent. Columbus azonban megrögzött elővéleményéhez képest azt hívé, hogy ők Kublay khánról, Tatárország fejedelméről beszélnek, és így ő már nem volna messze Mangu- és Cathaytól, utazásának ezen utolsó céljától. Elhatározta tehát, hogy e monarcha fölkerestessék, s neki a castiliai uralkodók ajánló-levele kézbesítették. Találatott pedig a hajókon egy keresztelt zsidó, ki a héber, chaldaeus és arab nyelveket beszélte. Columbus tehát azon véleményében, hogy a keleti nagy-fejedelem e nyelvek egyikét csak érteni fogja, követül ezt választotta ki: mellé adván még egy spanyol és két indiánt, mint kalauzt. Úti pénz helyett üveg-gyöngyökkel és egyéb csecse-becsével látta el őket, s azon utasítással bocsátotta el, hogy útközben a tartományok fekvéséről, kikötőkről és folyókról tudakozódjanak, különösen pedig igyekezzenek kipuhatolni, ha valljon az ország ék- és fűszerekben bővelkedik-e. A mint mintegy tizenkét mérföldnyire a sziget belsejébe hatottak, a követek egy faluhoz értek, melly mintegy 50 házat és 1000 lakost számlált. A lakosok nagy barátsággal fogadták, s a főépületbe vezették őket, étkeket rakván elejökbe: magok pedig köröskörül telepedtek,

kíváncsisággal nézve az előadás elejbe, melyből e csudás vendégek kívánságát megérteni fognák. E célra a zsidónak keleti nyelvismeretei mitsem használván, egyike az indiánoknak emelt szót; a fehér emberek hatalmát, gazdagságát és nagylelkűségét dicsóítve. Mit elvégezvén, a belföldiek a két spanyol köré tolakodtak, vizsgálták Tubáikat és bőrüket; s hódolatukat kifejezendők, kezöket és lábukat csókokkal illették. A mint a követek látták, hogy itt nagy városnak vagy udvarnak semmi nyoma, sőt inkább minden a legősiebb és egyszerűbb társadalmi kezdet-állapotra mutat, visszaindultak. Útközben belföldiekkel találkoztak, kik kezükben üszköt és tekercesekbe gombolyított száraz faleveleket tartottak: mellyek egyik végét meggyújtották, a másikat pedig akkép tartották szájokban, hogy a füstöt minduntalan beszívták és kiereszték. Egy illy tekerceset ők „tobacco“-nak neveztek, melly név aztán magára, az azóta világhíressé és divatosná lett növényre is kiterjesztetett. A spanyolok hábar minden csudálatosra elkészülve, mégis elbámultak ezen olly különcz és szerintök esztelen luxus-czikk láttára, ők ekkor még nem is sejtették, hogy az egykoron az egész civilizált világ liixus-czikkévé válandik, és épen hönuk lesz az, mellynek e czikk, gazdagsága egyik legfőbb forrását teendi.

A visszaérkezett követek tudósítása, Columbus ragyogó álmát a tatár khánról és fővárosáról eloszlatta; s miután a benszülöttek jeleiből azt vélte kiolvashatni, hogy keletnek egy tartomány fekszik, mellynek lakói fáklya-világnál gyűjtik a folyók partjainál az aranyat, elhatározta e táj felé folytatni útját. Azonban alig bocsátkozott a nyilttengerre, midőn egy ellenséges szél visszakényszeríté Cuba partjaira; melly alkalommal történt, hogy november 19-kén Alonzo Pinzon, Pinta hajójával eltűnt (e hajó volt a leggyorsabb a három közül, és így mindenkor, néha jelentékeny távolságra elül szokott volt evezni). Hasztalanok valának a jelek, mellyeket Columbus az éj folytán ismételve világosság által adatott: a mint reggeledett, Pinta többé nem vala látható. Columbust azon gyanú kínozza, hogy Pinta Spanyolországba indulhatott, miszerint a fölfedezés hírének első vigye meg, és annak érdemét magának tulajdonítsa. Pinzon,

mint láttuk, tapasztalt és nagytehetségű hajósvezér volt, kit a tengerészek parancsnokul szoktak meg. S miután az expedícióhoz két hóéval, és a költségek tetemes részével járult, vezényleti igényekkel kezdett föllépni: mi miatt közte és Columbus közt már ismételve viszályok törtek ki.

Pinta eltűnte után Columbúis több napig Cuba partjainál czirkált, s elérve ennek legvégső keleti csücsát, azon véleménynél fogva, hogy ez Ásiának vége, azt Alpha- és Omegának, kezdet- és végnek nevezte el. E foktól a siktengerre evezve, midőn épen tanakodnék, merre vegye irányát: délkelet felől hegyeket vön észre, mellyek egymásra tornyosuló emelkedésekben, nagyobb terjedelmű szigetet látszottak jelezni. A mint az indiánok, kiket Columbus, Guanahaniból számára hetet, Cubából pedig számára tizenkettőt magával hozott, észrevették, merre tartanak a hajók: nagy rettegés szállta meg őket, jelek által igyekeztvén tudtul adni, hogy e sziget lakói egyszemű vad és kegyetlen kanibalok.

Irving, ki e tájakat meglátogatta, kiemeli a bájos látványt, mellyet a hullámokból felszökellő sziget a láthatárról közeledő spanyoloknak nyújthatott. A napfordító-körök közt a lég annyira átlátszó, hogy a tárgyak már igen nagy távolságról kivehetők, s a lég ezen tisztasága, s a felhőtlen égnek sötét mély kékje az egész természetnek némileg búbajos tekintetet adnak. S e búbajos világfényben tűnt fel Columbus- és társainak Haiti szigete. Hegyei magasabbaknak, de szirtesebbeknek is tűntek föl más szigetekéinél. De ezen szirtes dús erdőségek közepéből emelkedőnek ki; és e hegyek termékeny völgyekre, ligetekre és mezőségekre ereszkedének le. A megmivelteknek látszó mezőségek, az éjjel és nappal észrevett számos fényvilág, az itt-ott égfelé emelkedő füst-oszlopok, mindannyi tanúságok valának, hogy a sziget igen népes lehet. Így állott december 5-kén a tropicus növény-élet egész pompájában szemök előtt a világ egyik legszebb szigete, arra kárhozzatva, hogy, mint látni fogjuk, a legszerencsétlenebbek egyikévé váljék.

A kikötőnek, mellyben Columbus a sziget nyugoti végén december hatodikán horgonyt vetett, ő St.-Nikolas, egy

másiknak a sziget éjszaki részén Conception (sz. Miklós napjának, és Boldogasszony fogantatása, ez időre esett ünnepeiről), magának a szigetnek pedig, mivel Spanyolország legszébb tartományaival sok hasonlatosságot mutatott, Espana, vagy mint közönségesen íratott, Hispaniola nevet adott.

A lakosok itt is, mint Cuba szigetén, a spanyolok láttára futásnak eredtek; miután minden kísérlet, valakit közülök jószerivel magukhoz édesgetni, eredménytelen maradt, a matrózok végre egy ifjú szép asszonyt erőnek erejével tartóztattak le, s őt diadallal a hajókra hozák, szépen felruházzák, s aztán üveggyöngyök- és csörgetyűkkel, és más ajándékokkal elhalmozva övéikhez visszabocsátották. Columbus azon hiszemben, hogy e jó bánásmód, különösen az ajándékok látása nem fogta eltéveszteni hatását a benszülöttek bátorsága- és bizalmának fölkeltésére, következő napon néhány fegyverest egy indián tolmácssal küldött ki, hogy őket falujokban fölkeressék. Ez egy kecses, folyótól öntözött völgyben feküdt, s körülbelül ezer házat számlálhatott. A benszülöttek eleinte megfutmodtak; azonban a tolmács által megnyugtatva, félelem és rettegés közt lassankint visszafordultak; tisztelet és hódolat jeléül, kezeiket ismételve fejeikre tevén. A hajókon megvendégelt nő is köztök találtatott, vitetve több férfiak vállain és körülvéve a többi néptől, melly közt elülmenő férje hálával elteltnek látszott a jóságért, mellyet neje tegnap a hajókon tapasztalt. Miután a benszülöttek által, félelmük szüntével megvendégeltettek, melly vendégség kas sa vá-nak nevezett kenyérmemből, halakból, gyökerek- és különféle gyümölcsből állott, a spanyolok hajóikra tértek vissza, dicsérve ezen egyszerű emberek vendégszeretetét, s elragadtatva a vidék szépségétől, melly bájra nézve a híres cordovai völgyet is meghaladni látszott.

Columbus ezalatt a partokra gyűlt benszülöttekkel időzött, kik közül egyesek arany ékszerekkel bírtak, mellyeket ők európai, legcsekélyebb értékű gyártmányokért szives örömezt becseréltek. Egyikében a kikötőknek szél által visszatarttván, egy ifjú cazika (így neveztettek e nép főnökei) ezt arra használta, hogy Colmbust hajóján meglátogassa. E főnök sok te-

kintélylyel látszott bírni; mert alattvalói közül kétszázan kísérték. Columbus hajólakába lépve, ezt éppen ebédnél találta, s oldalánál egész nyíltsággal, és minden zavarodás nélkül foglalt helyet: mialatt két öreg férfi, az ő tanácsosai, lábaihoz telepedtek, tekinteten és ajkain csüggve; mintha csak az volna feladatuk, hogy gondolatait felfogják, és tovább adják. Az étellekből, mellyekkel egyenkint megkínáltatott, csupán kóstolóra valót vett ki, s azt azonnal hasonló czélből tovább adta kísérrőinek. Ebéd után előterjesztő az ajándékokat, mellyekkel Colum bust megtisztelni ohajtá: úgymint egy mesterségesen készült övét, és két lemez aranyat; mire Columbus is viszon-ajándékokat osztatott ki közte és kísérei közt. Columbus tudomására akarta hozni, hogy neki is van cazikája, ki fölöttök uralkodik, és egy pénzdarabot vett ki, mellyen Ferdinand és Isabella képei valának láthatók; jelek által magyarázva nekik, hogy ezek az ő fejedelmei, kiknek hatalma nagy, és országaik roppant kiterjedésűek. Mindamellet minden igyekezete daczára sem volt képes vele elhitetni, hogy a földön létezhetnék ország, mellyen illy csudaemberek és dolgok teremnének; a cazika mindvégig maradt hiedelme mellett, hogy a spanyolok nem a földről valók, és hogy azon országnak és azon uralkodóknak, kikről Columbus szólt, valahol az égben kell találtatniok. Este felé a cazika, ki itt mulatósának egész ideje alatt koiholy méltóságát mindig megtartotta, partra kívánt szállíttatni: melly kívánsága azonnal teljesítettett. Mielőtt eltávoznék, örömeben a tapasztalt szíves-ség és nyert ajándékok fölött, mellyek borostyán-köböl készült ' korallokból, és egy üveg narancs vízből álltak, biztosítá Colum bust, hogy egész országát rendelkezésére bocsátja. Kiléptekor a hajóból Columbus egy ágyút süttetett ki, s az ez által előidézett durranás őt és kíséreit még inkább megerősítő tütökben, hogy a spanyolok az égből származott lények, kik iránt hódolatuk már most annyira ment, hogy a nyomokat is csókolnák, mellyeket egy spanyol földjökön valahol hátrahagyott.

Haiti lakosai mind alakra, mind erkölcsükre Guanahani s Cuba lakóihoz hasonlítottak. Színök vörös; testök fedetlen. Piper-szerek közt azonban több arany találtatott. A tudatlanság

ugyanazon állapotában éltek, mellyben az előbbiek, s ugyanolyly szelíd és bizalmas magaviseletét tanúsítottak, minőt emezek. Az arany iránt egészen közönyösökül mutatkoztak, s azt minden európai csekélységért örömezt általengedék; nem tudván felfogni, hogy ezen idegenek azt miért szeretik annyira. Cuba lakosai ezen érez honának hol fekvése felől kérdezettve, keletre mutattak, s a tartományt Bohionak nevezték. Ezt keresve, Columbus mint láttuk, Haitiba vetődött; s az itteni lakosok erősíték, hogy országuk bővelkedik aranyban, s C i b a o nevű kerületet neveztek, hol az nagy mennyiségben található. Cibao az admiral emlékezetében ismét Ci pan got élesztette föl; ki nem is kételkedett, hogy már most csakugyan a Marco Polo által leirt e nemű szigetbe érkezett. Ezen Cibatot fölkeresendő, miután az indiánok közül fölvette volna azokat, kik őt ide elkísérni ígérkeztek, a sziget partjain tovább evezett.

Jegyzetek a 9-dik §-hei.

I. Azon írók, kik Amerika fölfedezésének történetét megírták, a fővonásokat majd mind ugyanazon módon adják; a részletekben azonban már nagyobb-kisebb eltérések mutatkoznak. Így például Irving azt mondja, hogy Columbus Guanahani földére lépve, kezében a királyi lobogót tartotta, s kardját csak azután voná ki, midőn társait megesküdteté. Ellenben mások lobogóval és kivont karddal kezében léptetik Őt ki. — Idéztük Columbus szavait, hogy a lucayi szigeteken a halakat kivéve, gyíkokon és az ebek egy nemén kívül (az idevaló ebek sajátságos tulajdona az, hogy nem ugatnak, sőt az Európából idehozott ebek is el szoktak némulni), egyéb állatot nem látott. Ellenben mások tudni akarják, hogy e szigetek egyikén ölegett meg a matrózok által az első amerikai alligator, mely mivel krokodilhoz hasonlít, nyugotindiai krokodilnak nevezetik. (Többiben az alligátort a gyíkok neméhez számíthatják.) Irvingnél a Cuba belsejébe kiküldött követek a faluban, mellynek lakói annyi vendégszeretettel fogadták Őket, aranyat és általán értékes portékákat nem találnak; ellenben másoknál a lakók olly állatalaku székekre ültetik le őket, mellyeken az állatok szeméi s főlei aranyból készülvék. Irving a tobako egyik végét a bensülötteknek szájokba, mások ellenben azt Yalaku, kettős végű száron orruk két lyukába helyezhetik. Irving, Columbus tengeri útját leírván, rajzolja ugyan a lázongásokat, mellyek egészen azon fokra hágtak, hogy Columbus mindenestre veszve leendett, hahogy szerencséjére hirtelen földet tanúsító kétségtelen jelek elő nem tűnnek; az alkut azonban, mely szerint Columbus három napnyi határidőt kért volna ki magának, olly föltétellel, hogy ha ezen idő alatt földet nem találnak, Őt irgalmatlanul, és szabadon tengerbe dobják, — nem említi. Mi, kiknek czélján kívül esik az illy eltérések kiegyenlítése, vagy épen hitelesítése; s nem is vagyunk mindazon kútfők birtokában, mellyek megtekintése után hozhatnánk csak ítéletet arról, mellyik eltérés igaz, és mellyik nem; mi, mondám, előadásunkban Irvinghez tartottuk magunkat: mint ki Columbus életírását a legkimerítőbben adta; a helyeket személyesen megtekintette; a kútfőket fölkereste, 8 e végből Spanyolországban is megfordult; általán pedig munkáján nem kevesebb szeretettel és szorgalommal, mint lelkismeretességgel dolgozott. Övé az érdem, hogy Columbus dicsőségét, mellyet annyi rágalmazó igyekezett kisebitni, ragyogó nagyságának egész pompájában visszaállította. Művét majdnem bevégeztnek lehet tekinteni, annyira felhasznál mindent, mi történeti emlékül Columbusról csak megtalálható volt. Az utána készült minden életírás — úgy látszik, — mind ennek nyomain haladt.

II. Amerika vadnépeinél béke ős vendégszeretet jeléül szolgált, az idegent, ki hozzájuk érkezett, dohány-tekercekkel kínálni meg. Az európaiak részint kíváncsiságból, részint, hogy a vadnak kedvét ne szegiék, elfogadták azokat, és isméti megkísértés után maguk is kedvüket találták bennök. E növény először is a tengerészeknél jött divatba, kik azt a partok hosszában terjesztették el. Használták pedig azt nem csak pipálva, hanem rágva, vagy poralakban fölsziva is. Európában akkor kezdett ismeretes lenni, midőn 1560-ban N i k o t János, francia követ Portugálban, abból néhány levelet M e d i c i s Katalinnak küldött: mi aztán alkalmat adott e növénynek a küldőtől „herba nicotiana“-nak elnevezésére. A mit ’ mi tulajdonképen tobáknak nevezünk, vagyis a reszelt (rApé) és porrá tört dohány, Franciaországban először XIII. Lajos idejében jött divatba: s rövid idő alatt elterjedvén, a szelence-dolgában nagy fényűzésre adott alkalmat. Moralisták, orvosok, természettanárok mindjárt kezdetben harcba keveredtek, a növény hasznos és ártalmas voltát illetőleg. Majd refrigerans (hűtő), majd stimuláns (izgató) szernek vitatták azt; és találtattak olyanok is, kik azt egyetemes orvosság gyanánt dicsérték föl. Pillanatra mindamellet is a növény ellenei győztek; 1600-ban egy királyi rendelet azt egész Franciaországban eltiltotta. A francia király példáját követték az orosz czár, a persa schah és a török zultán. A szent-szék hasonlóan cselekedett, nem egészségügyi tekinteteből, hanem inkább, mert nagy illetlenségekre adott okot a templomokban; midőn a tobákolók zsebökben hordván a reszelőcskét, mellyen a leveleket felszívás végett összemorzolták, nagy szórakozást idéztek elő az isteni-tisztelet alatt; és mert a személy, tárgy és hely méltóságával meg nem egyeztethetőnek tetszett, hogy a pap ezen porral orcáját, a szent ruhákat, a misemondó-könyvet és breviariumot bemocskolja; vagy pedig a portól szennyezett ujjal az Oltáriszentséget illesse, és a híveknek, kikben netalán illy ujjakkal undort is kelthetett, kiszolgáltassa. Napjainkban, midőn a divat a hívek közt átalánossá vált, a szelence kinyitásán ki sem Űtközik meg; azonkívül pedig a szivar használata is a pipázás-, ésméginkább a tobákolássaljárt inconvenientiáknak elejét vette, az egyház, melly illy dolgokban mindig a hívek rokon- és ellenszenvére van tekintettel, e tilalmat többé nem sürgeti; annál is inkább, mert a ragályos betegségek idején némelyek által óvszer gyanánt is ajánlatik; káros voltának bizonyítványaival pedig csak épen ott állunk, hol a kávé- s thea-italokra nézve felhordottakkal; s mellyek iránt mai napig pro et contra vitatkoznak, s a tapasztalás nem mutat többet, mint hogy valamint minden, úgy a szerek is lehetnek relative, azaz bizonyos egyvedekre és esetekben ártalmasok.

10. §.

További események Haiti szigetén; készültek a visszatérésre.

A mint Columbus a sziget partjain tova evezett, azon szorosnál, mely Tortue szigetet Haititől elválasztja, egy kikötőt vett észre, mely oly gyönyörűnek tetszett, hogy neki Valparaiso (paradicsom-völgy) nevet adna. Néhány napi itt mulatás után síkra kelvén, egy más kikötőben állapodott meg, és azt Sz. Tamásnak (napjainkban Acuña) nevezte el. E kikötőben történt, hogy egy hatalmas cazikának, ki valamivel távolabb innen a sziget keleti része fölött uralkodott, s Guacanagarinak neveztetett, követei egy nagy csolnokon közeledtek hajóihoz. E követek ajándékot hoztak, és Columbust uruk nevében ennek meglátogatására hívták föl. Az ajándékok színes gyöngyökből, csontokból, egy ízlésteljesen készült övből, s végre egy faszorból álltak, mellynek szemei, orra és nyelve aranyból valának. Az erre Columbus által viszontisztelgésül kiküldött követek a falunak és a cazika vendégszeretetének oly magasztos rajzát adták, hogy Columbus föltette magában, mihelyest a szél kedvezővé válik, hajóival a cazika birtok-részébe evezni. Úgy is történt. December 24-kén csekély szélfúvás mellett, mely alig volt képes a vitorlákat csak némileg is kifeszíteni, a cazika falujától másfél mérföldnyi távolságra horgonyt vetett. A tenger

csendes és tükörsima volt, s fölötté a hajó szinte mozdulatlan nyugodott. Az admiral, ki előtte való éjjel semmit sem aludt/eltávozék, hogy kipihenje magát. A hajó-kormányos, ellenére a parancsnak, melly szerint a kormányrudat nem volt szabad egy hajós legényre sem bíznia, azonnal Columbus eltávozta után hasonczélból odahagyta helyét, a rudat egy tapasztalatlan fiatal matróz kezei közt hagyván. Az őrt álló matrózok használva az alkalmat, szintén lenyugodtak s rövid idő alatt az egész személyzet mély álomba merült. Ez alatt a hullámár a hajót föl-emelte, lassankint magával sodorta, s egy közel találtató zá-tonyra vetette. A mint a semmi illyest nem gyanító legény, ki a kormányrudnál ült, ennek recsegését, és a tengernek szokatlan hullámzását hallá, segélyért kiáltott. A feliasztott admiral és matrózok mindent elkövettek, hogy a hajót megmentsek: azonban minden igyekezet haszontalan volt; a hajó mindig mélyebben fürta magát a fővénytorlatba; míg végre a hullámár által, melly azt mindinkább növekedő hatalommal csapdosá oldalról, ellenoldalára fordította.

Szerencsére az idő csendes maradt, különben a hajószerek és legénység mind elvesztek volna. Admirali hajója, Santa-Maria ekkép szerencsétlenül törést szenvedvén, Columbus a Pinta eltűnése után még felmaradt egyetlen naszadjára, a Ni nára menekült; szomorú elmékedésekbe merülve a fölött, hogy most ezen egyetlen gyenge bárkának volna fõntartva, ezen tö-méntelen tengeren keresztül megvinni a civilizált világnak a hirt, az általa tett fölfedezésekrõl.

Az indián fõnök vendégeinek szerencsétlen esetét meghallván, annyira megilletõdött, hogy fájdalmában könyeket hullatna. Összegyûjtve népét, azt minden naszadjával Columbus segítségére küldötte. A hajóban találtató minden szer kihordatott, s a cazika laka mellett e végre állított kunyhókban lerakatott, biztosításul a cazika örökét is rendelt a gunyhókhoz; mire azonban nem igen volt szükség. A benszülöttek nem is gondoltak rá, hogy egy idegen szerencsétlenségét hasznukra fordítsák, és a partra rakott, vagy kihordás alkalmával kezéikbe levõ portékákból, melyek az õ szemükben felszámíthatatlan beccsel bírtak, csak leg-

kisebbit is elcsenjenek. Ellenkezőleg annyi részvétet mutatnak a spanyolok iránt, mintha e szerencsétlenség őket magukat érte volna; s minden igyekezetük csupán oda volt irányozva, hogy nekik vigasztalást és segílyt nyújtsanak. Az indiánok ezen nem várt nemeslelkűsége Columbust mélyen meghatotta; ki is ez alkalommal naplójába, melyet ő átnézés végett a monarcháknak vala előterjesztendő, a következő, nagy megindulásra mutató szavakat ír: „Ezen emberek szeretik felebarátaikat, mint önnönmagukat. Minden szavuk őszinte. Én esküszöm fölsegíteteknek, hogy jobb népet és szebb tartományt az egész föld kerekiségén nem lehet találni.¹”

A hajó kiürítettvén, a cazika vendégséget készített a parton a spanyolok számára. A vendégség mindenféle halakból és gyümölcsből, s egy neméből az állatnak készült, melyet az indiánok uriának neveztek, s tengeri nyúlhoz hasonlított. Lakoma után a cazika vendégeit a lakát környező lúgosokban vezeték el, hol a benszülöttek, számra mintegy ezeren, s valamennyien meztelenek, már összegyűlvé voltak, különféle nemzeti játékokat és tánczokat adtak elő.

„Illy módon igyekezett, — írja Irving — e nemeslelkű cazika minden hatalmában levő eszközzel vendégeinek szomorúságát csillapítani. Ő e tekintetben olly meleg részvétet, olly gyöngéd figyelmet, és annyi méltóságot tanúsított, hogy senki sem hitte volna, miszerint mindezt egy illy természeti állapotban fölnekedett embernél feltalálhassa. Alattvalói nagy tisztelettel viseltettek irányában, s ő viszont kegyeleti fenséggel bánt velök. Egész magaviseleté, legalább Columbus szemeiben, ki e pillanatban igen felmagasztalt kedélyállapotban lehetett, a kellem és méltóság ama sajátságos nemét látszott kifejezni, melly csak a magas származásnak szokott tulajdona lenni.“

Elvégezvén az indiánok játékaikat, Columbus viszont részéről is mulatságot akart nekik szerezni, melly egyszersmind alkalmas lenne a benszülöttekben a spanyolok hadi hatalmáról retteget gerjesztő véleményt kelteni. Egy castilii harcos, ki a granadai hadjáratban részt vett, a népnek nagy bámulatára mutogatta rendkívüli ügyességét, mellyel a nyíl-vetésben bírt.

Columbus egy ágyút és puskát sűttetett el. A durranásra a lakosok mind földre estek, mintha csak villám által sujtattak volna le. Főlemelkedvén, a mint a szétforgácsolt és Őszszetört fákbán a golyók hatását észre vették: nagy aggodalom szállta meg őket, melyet Columbus csak az által volt képes lecsillapítani, hogy megígérte nekik, miszerint ezen irtóztató fegyvert rettegett ellenségeik, a caraibák leverésére használndja. Ez Ígélet félelmüket hirtelen csapongó örömmé változtató. A szegény emberek már most biztosságban vélték magukat, azt hívnén, hogy ezentúl az égfiak oltalma alatt állanak, kik mennydörgéssel és villámmal kezökben a mennyekből szállottak alá. A cazika aranyból készült koronáit helyezett Columbus fejére; több ezen ércből készült ékszert akasztott nyakába, s kísérői közt is ajándékokat osztogatott. A csekélységek, melyeket mindezért Columbus viszonaajándékul adott, mennyei adomány gyanánt mind nagy tisztelettel fogadtattak. Különösen és valódi baráti érzékeny tisztelettel vala a cazika kitüntetve, kinek mellére Columbus egy magáról levett gyöngylánczot, vállaira egy épen rajta volt szép öltönyt, s ujjára egy ezüst gyűrűt illesztett.

A cazika kitűnő barátsága, alattvalóinak jósága, s az aranynak azon nagy mennyisége, melyet a benszülöttek naponkint hoztak, és csekélységekért kicseréltek, némi kárpótlást nyújtottak a szenvedett szerencsétlenségért. A mint Guacanagari észrevette a nagy becsét, melyet Columbus az aranynak tulajdonit, jelek, ezen egyetemes, mindenkitől értett nyelv által adá tudtára, hogy nem messze innen a hegységben talál-tatik egy hely, mellyben ez érez annyi mennyiségben talál-tatik, hogy a lakosok azt egész közönyösséggel tekintik; s ígéré neki, miszerint annyit szerzend belőle, a mennyit csak kíván. Columbus további tudósításokat igyekezett magának ezen aranyországról szerezni, s megtudó, hogy az Cibaonak hívatik, s fölötte egy cazika uralkodik, ki számos bányákkal bir, és kinek zászlói vert aranyból vannak.

A matrózoknak, kik ezalatt a benszülöttekkel szabadon társalkodtak, ezeknek nyugodt és kényelmes életmódja nagyon megtetszett. Valóban az ellenségeiktől félelmet kivéve, melly

azonban a spanyolok fegyverei hatásának láttára már is végkép eloszlottnak látszott, mi sem aggasztotta, a természeti első állapot egyszerűségében élő ezen embereket. Kevés, alig némileg megmivelt földjeik gyökerekkel és plántákkal látták el őket; folyóik halakban, erdeik mindennemű gyümölcsökben bővelkedtek. Czikájok ugyan korlátlan hatalommal, de patriarchalis szeretettel kormányozta őket. Kevéssel lévén megelégedve, s e kevés is bőven ki lévén számukra az ősi telj erőben pompázó természet által szolgáltatva, aranynapokat látszottak élni munka nélkül, nyílt, minden kerítés nélküli kertjeikben. Columbus maga is bevallotta volt Gubában léte alkalmával, hogy itt a természet oly gazdag, oly termékeny, oly ragyogó, a növényzet oly dús, oly főszege, a virágok, gyümölcs és szárnyasok színvegyület- és pompában annyira elbájolóak: miként annak, a ki mindezt látta, kedve jön, e tájakat soha él nem hagyni. A napnak ezen elragadó látványait az éjneknek, melyek a tropicus körök alatt oly magasztosak, gyönyörűsége váltja föl. A csillagok a mindig tiszta éjen át sajátságos, másutt nem látható élénkségekben ragyognak, s fényökkel, midőn sugaraik a tenger sima tükrében, vagy a csermelyek ezüst habjaiban megtörnek, vagy a zöld erdők dús lombjain és illatos virágbokrokokon csillámlanak, a kebelt, melly a természet iránt csak némi fogékonysággal is bír, egészen magán kívül ragadják. Nem csuda tehát, hogy a természet ezen bájai, párosulva az indiánok oly boldognak látszó életmódjának kényelmeivel, sokakon győzedelmeskedtek a matrózok közül, kik az itteni életállapotot, az európai, annyi fáradsággal, munkával és szolgálattal összekötött életviszonyokkal összehasonlították. Bizalommal közeledtek tehát Columbushoz, kérvén őt, engedné meg nekik, hogy itt maradhassanak, annál is inkább, mert szinte lehetetlen volna annyi podgyászt, hajószert és legénységet egyetlen kis caravelára, veszedelem nélkül felhalmozni. Columbus örömmel hallgatta kéréseiket; mert alkalma nyílt, ez utón egy jövődő gyarmatnak e tájakon első alapját megvetni. A törést szenvedett hajó lökéskélete és szerei, fegyvert és anyagot szolgáltathattak egy várerősséghez; a visszamaradt matrózok pedig ezalatt, míg

tudnillik ő nagyobb készülékekkel visszatér, a benszülöttek nyelvét megtanulhatják, a szigetet bejárhatják, és aranyat gyűjthetnek. Guacanagari nagyon megörült, hogy némelyek idegen vendégei közül országának védelmére vissza fognak maradni, s hogy az admirál őt újra meglátogatni szándékozik. Önkényt egyezett tehát bele, s adott rá engedélyt, hogy a kis erősség a tenger partján fölépíttethessék. Mi több, alattvalói egész serénységgel nyújtottak segédkezet az építkezésben; nem gyanítva természetesen, hogy ez erősség lenne első szeme azon irtóztató lánczolatnak, mellyel egy mívelt, és vallásánál fogva is emberségesebbnek lenni kellő nemzet, a világ más oldaláról, őket az örökös rabszolgaság kinteljes. jármába szorítani szándékozik.

Építkezés közben Columbusnak hírül hozták, hogy a sziget keleti részén egy folyó torkolatánál az övéhez hasonló hajó látatott. Columbus nem kételkedett, hogy ez a tőle elszakadt Pinta; s rögtön naszádot küldött ki annak fölkeresésére, egy levéllel Pinzonhoz, mellyben ezt mindenekre kéri, hogy sietne mielőbb hozzá csatlakozni. A naszád, miután 30 mérföldet a partok mellett átevezett, visszatért a nélkül, hogy a hajót megtalálta volna. Reményének e meghiúsulta ismét föléleszté benne mindazon aggodalmakat, mellyek már Pinta eltűnésének első pillanatában támadtak keblében. E tekintetből a szigeteni tovább időzéssel felhagyni, s a helyett, hogy a fölséges tartományt, -melly őt minden részről magához édesgetni látszott, tovább nyomozza, magát a mielőbbi visszatérésre elhatározni kellett. A várépítés munkája most olly nagy hévvel folytatott, hogy az erősség tiz nap múlva befejezve állott. Columbus azt, és a mellettei kikötőt „La Navidad“-nak nevezte, annak emlékezetére, hogy az Urunk születésének ünnepi éjjelén szenvedett hajótörésből élete, társaiéval együtt szerencsésen megmentetett. Állt pedig ez erősség szilárd fatoronyból, alatta egy boltozott lakkal, és körülötte széles sánczokkal. Az önkénytesek közül, kik a visszamaradásra készül jelentkeztek, az admirál harminczat választott ki, mind olyanokat, kikben leginkább megbízhatni vélt. Parancsnokul Diego de Aranát, a

flotta jegyzőjét; ennek halála esetére pedig utódaul Pedro Gutierrez; s azon esetre, hogy ez is kimúlnék, Rodrigo de Escubido-t nevezte ki. Columbus a legmeghátóbb módon kötötte szívökre az önkényteseknek az engedelmességet parancsnokaik irányában; a tiszteletet, mellyel Guacanagari s egyéb főnökök iránt viseltessenek; a barátságos és ovatos előretökintést, mellyet a benszülöttekkel közlekedéseikben megtartani iparkodjanak. Azonfölül meghagyá nekik, hogy a barátságos cazika területét el ne hagyják, s a szigeten el ne szóródjanak: emlékezetökben tartva, mikép biztosságuk csak is egyesült erejükben fekszik. Aranát és egyéb parancsnokokat pedig oda utasítá, hogy a szigetről ismereteket szerezzenek, aranyat és fűszereket gyűjtsenek, s egy gyarmat-telepítvény számára alkalmas kikötőről gondoskodjanak.

Elutazása előtt, azon czélból, hogy a benszülötteknek a fehérek rendkívüli hatalmát és vitéségét még egyszer szemök elé állítsa, katonai szemlét tartott, melly alatt a spanyolok karddal, paizszsal, lándzsával, kézijjal és lőfegyverekkel, különféle apró csatákban mutatták magukat. Az indiánok bámulattal szemlélték az aczélfegyverek élet, és a puska, meg kézij öldöklő erejét. Azonban misem volt hasonlítható azon rettegéshez, mellyet az erősségből kilőtt ágyuk okoztak, midőn azt füstbe borították, az erdőket és hegyeket durranásaik által megrendítették, s a legerősebb fákat is rezgésbe hozták.

A szemle után Columbus búcsút vön Guacanagari-tól; ki részéről keserű könyeket hullatott: mert az admiral emberszerető s barátságos magaviseleté által szívét egészen megnyerte. A matrózok is barátságos ismereteket kötöttek a benszülöttekkel, s az elválás mindkét részről kölcsönösen fájdalmas volt. Legérzékenyebb jelenet volt azonban a bucsuzás azoktól, kiket ez ismeretlen világ vadonaiban visszahagyandók valának. A közösen kiállott szenvedések, veszélyek és végbevitt hős tettek az illetőket a testvériség édes érzetével szokták egybefűzni. E testvérek egy része most visszafelé utazott, azon tájakra, hol elhagyott szülőik, rokonaik, kedveseik, barátjaik éltek, és rájuk váraoztak. Képzelmehi, hogy az elvá-

lás mindkét résznek mennyire eshetett nehezen. A jel-lövés megtörténvén, a hajókra szállottak fölemelt és légben lobogtatott kalapok- és keszkenőkkel üdvözölték még egyszer a parton állókat, utolsó „Isten hozzád“-ot kiáltva nekik: kik viszont részükről könyes szemekkel kísérték a távozókat, mély elfogódásukban némileg sejtvén, mintha őket visszatértekkor üdvözleni és fogadni, nem volna számukra föntartva.

Columbus 1493-iki január 4-kén hagyta oda a „La Navidad“ kikötőt. Ellenkező szelek által a partok melletti evezésre kényszerítve, két nap múlva összetalálkozott Pintával. Az e fölötti öröm leírhatatlan volt. Pinzon mentegeié magát, hogy nem szántsándékkal, hanem szélroham által szakasztatott el a más két hajótól, s hogy azóta az admiralt folyvást kereste. Columbus belátta ugyan e mentség-okok alaptalanságát; azonban sokkal inkább örült a hajó visszakerülésének, semhogy csak legkisebb kétséget is mutasson Pinzon őszintesége iránt. Megelégedett tehát a Pinzonhoz intézett azon felszólítással, adná elő: . mit tett azóta, hogy társaitól elszakadt. Pinzon felelé: hogy ő szinte Haiti partjaira érkezett, s azt keleti oldaláról szemle alá vette; hogy mindenütt, a hol megállapodott, portékáit arannyal cserélte be, s az arannak felét magának tartá, másik felét pedig a hajó-személyzet közt osztatá ki; hogy végre négy férfit és két leányt vett föl hajójára, s azokat magával eladásul Spanyolországba szándékozik vinni. A további szóváltásokból kitűnt, hogy Pinzon szántsándékkal hagyta el az admiralt, hogy a benszülöttektől aranytermőnek jelelt tartomány felé evezzen, és hajóját ez érczczel rakja meg; hogy továbbá nem önkényesen, hanem hajó-személyzete által szoríttatva indult útnak, az admiralt fölkeresni. A hajó-személyzet ugyanis elégedetlen volt az arannak ama megosztásával, melly szerint Pinzon egymaga annyit tartott vissza, mennyi összesen a többinek jutott. Elhatározott tehát, hogy ez ügy az admiralt elé terjesztessék, s az arannyal az történjék, a mit ő rendelend. Columbus visszatérésének pillanatában nem akarván alkalmat adni békételenségek földézésére, az ügy eldöntését elhalasztá, s azon hely felé evezett, hol Pinzon mintegy 15 mérföldnyire

Navidadtól állomást tartott, s a folyónak, mely itt a tengerbe ömlik, Rio de Gracia nevet adott; mindamellettt sokáig „Martin Alonzo“ név alatt volt ismeretes. Itt azonnal parancsot adott Pinzonnak, hogy az elfogott négy férfit és két leányt, öltözékkel és ajándékokkal ellátva, szabadon bocsássa: ekkép a benszülöttek közt ez erőszak által előidézett ellenséges hangulatot lecsillapítandó. Pinzon a parancsot akaratlanul, és sok harag közt, de mégis teljesítette.

A partoknál tovább evezvén, Columbus január 9-kén egy fokhoz érkezett, s annak del Enamor ado (ma Cabron) neve adott. Ezt megkerülvén, tágas tengeröbölben vetett horgonyt, melyet ő kezdetben, a Haitit egy közelfekvő szigettől elválasztó tengerkarnak nézett. Partra szállván egészen más természetű néppel találkozott, mint a melyet eddigelé látott. Ez vad tekintetű, szilaj, és harcziás faj volt, pálmafákból készült nyilakkal, fejszével és kardokkal fölfegyverezve, melyek mind olly nehezek és kemények valának, hogy egy csapás elégséges volt egy sisaknak egészen a velőig szétszakítására. Irtóztató módra valának kifestve, s fejkön tollakat hordoztak. Ezek a carai-bák szövetségesei valának, kiktől a hajóra fölvettt indiánok, midőn Columbust Haiti felé vitorlázni látták, olly nagyon rettegtek. Columbus carai-báknak vélte; azonban a kérdésre, merre feküdnék a carai-bák tulajdonképeni országa, ez indiánok tovább keletre mutattak. — Egyikök, ki az admirali hajót meglátogatta, Manti nino nevű szigetet említett, melynek lakói merőben asszonyok volnának: kik a carai-bákkal évenként találkoznak, a figyemekeket megölik, a leánykákat pedig fölnevelik. Columbus ezt az amazonok azon szigetének vélte, melyről Marco Polo útleírásában emlékezik. Itt tartózkodása alatt, midőn a matrozok a benszülöttektől pár darab fegyvert akartak elvenni, hogy azt mint ritkaságot Spanyolországba vigyék, véres verekedésre került a dolog. A benszülöttek néhány halott hátrahagyásával megfutamodtak. Ez volt az első vér, mely az új-világ földjén európaiak által kiontatott. Ez eseményről a tengeröbölt, mely ma Samanánek hivatik, el Golfo de las Fleches-nek (nyílöbölnek) nevezte el. Columbus, ki a benszülöttekkel barát-

ságos viszonyokat minden áron fon akará tartani, nagyon sajnálta az eseményt, s az indiánok részéről további ellenségeskedéstől tartott. Azonban várakozása ellenére másnap épen annyi bizalommal jöttek hegyeikből elő, mintha épen semmi sem történt volna. Cazikájok, ki May onáb ex-nek hivatott, s Ciguay hegység fölött uralkodott, maga is megjelent a hajón, s Columbus által, ki e bizalmat nagyra becsülte, pompásan megvendégtetett, s ajándékokkal elhalmozva bocsáttatott el. E cazikával az események folyamában még találkozandunk.

Columbus még tovább akart volna evezni keletnek, hogy a caraibák és amazonok hazáját fölkeresse; azonban látván, hogy a visszatérés ezen halogatása a legénységet elkedvetleníti, az épen fölkerelkedett kedvező szél láttára hajóit megfordíttatá, s egyenest vissza Europa felé vitorlázott.

Hajóin minden meglátogatott szigetből több indián, s minden itteni nevezetes állat-, növény-, és érczterményekből, a mennyire illy gyűjtemény létesíthető volt, néhány példány találtatott.

Jegyzetek a 10-dik §-hoz.

I. Columbus a lucayi s az Antillák szigetein tett első útját leírván, ismételve állítja, hogy a benszülöttekkel könnyű lesz a keresztény hitre téríteni: mivel, úgy mond, ezek teljességgel semmi felekezethez sem tartoznak, azaz semmi vallással sem bírnak. Ez állítás azonban csupán elhamarkodott ítélet volt. Columbussal tudnillik szintén az történt, mi más tengeri utazókkal, kik valamely vad nép lakta szigetre vetődvén, miután itt néhány napot, nyelvüket nem értve, és szokásaikat nem ismerve, töltöttek volna, azon bizonyítással távoztak el, hogy e vagy ama szigetet lakta népnek semmi vallása sincs: bizonyításukat azon tagadólagos okförré építve, mivel, úgy mond, a szigeten sem templomot, sem isteni-tiszteletet, sem papokat nem találtak. Később azonban, a szigeten további időzés és kutatások után, mindig napfényre jött, hogy e népeknek vannak isteneik, vannak papjaik, van isteni-tiszteletük, szóval, van vallásuk. Ez volt ezen amerikai népeknél is az eset. Columbus utóbbi utjai alkalmával erről maga is meggyőződött. Mi a következő szakaszok egyikében nem fogjuk elmulasztani, az indiánok vallását legalább főbb pontjaiban olvasóinkkal megismertetni.

II. Columbus oly meghatólag és költőileg festé az indiánok jószágát, szelidségét, ember- és vendégszeretetét; s kényelmes és háborítatlan, verejtékes munkától és vesződségtől ment életmódjokról oly édesgető szavakban nyilatkozott, hogy némelyek a magukat bölcseknek nevezők közül e vadak társadalmi állapotát mintául állítanák föl, melyre az emberiségnek visszatérni kellene. Az indiánok ezen arany boldogsága azonban, mint első pillanatra látszik, nem vala egyéb anyagi lomha nyugalomnál, egy, őket az élet legfőbb szükségével magától ellátó természet ölében, melyet Ők nem értettek; és így valamint bájai sziveikhez nem szólották, úgy roppant kincsei is használatlanul heverték. Valamint az ember rendeltetése nem lehet: pusztán állati nyugalomban tengeni a földön; úgy e földnek is sokkal magasabb célra kell szolgálnia az e nemű tengéshez megkívántató terményeknek önkényes kiállításánál. A föld zsámary, mellyen állva az embernek Istenéhez, Teremtőjéhez kell emelkednie; s így magát Hozzá, a mennyire ez csak lehetséges, már itt tudomány- és érényben mindinkább méltólag kiképeznie. Megengedjük, hogy ama szigetek ezen szegény lakói sok jó erkölcsi tulajdonnal bírtak, s életmódjokkal, mellyen kívül

mást nem ismertek, megelégedve lehetek: általán azonban szellemi s anyagi lételőket tekintve, az elhagyottság, tudatlanság, tehetetlenség és nyomor azon állapotában tengődtek, mellyben koránsem irigységünket, hanem egye-, dül szánakozásunkat keltik föl. Ama feldicséért nyugalom is inkább látszólagos és pillanatnyi volt, mint valódi és tartós. E vadaknak nem voltak történetíróik, kik fáj dalom teljes viszontagságaik emlékezetét fön tartották volna. Mindezekre mindamellert biztosan következtethetni, ha fontolóra veszszük a tényt; mikép Amerika ősnemzetségei két rendbeli fajból állották: az egyik szilaj, vad, harcias, gyakran emberevő nép, a m e 11 y ölt; a másik pedig szelíd és elpuhult, amely öletet t. Amaz erkölcsi jó tulajdonok, melylyeket Columbussali érintkezéseik közt olly dicséretesen kitüntettetek, sem valának ollyképen a vadállapotnak eredményei, hogy ha ez állapotot az egész emberi nem követi, már is mindnyájan és mindig ollykép szelídek, barátságosak, tulajdon-tisztelők és engedelmesek fognának lenni, mikép Guacanagari alattvalói valának. Efeltevés ellen a vadaknak ismert összes története tiltakozik; tanúsítván, hogy míg e népeknél, és pedig a világ bármelly részében, a miveltség minden előnye hiányoznak, azalatt a civilizált világnak minden bajai, bünei és szenvedései, és pedig óriásibb, pusztítóbb és kegyetlenebb alakban, ugyanott mind feltalálhatók. Említetük volt, hogy Columbus Guanahani szigeten a benszülőttek testén sebhelyeket vett észre, s hogy e sebek egy, öket elragadni akaró vadnéppeli verekedés közben ejtettek festőkön. Harcz, háború és rabszolgaság, és a mindezektől rettegés tehát nem volt ismeretlen köztök. Betegség és halál is csak otthonosak valának. Meglehet, földrengések és vízarádások is pusztítottak tájaikon. Az egész bámult aranyboldogság tehát végtére is csak azon dologtalanságra olvad le, mellynek adhatták magukat, valamig a természet által önkényt nyújtott adományokkal megelégedtek, s ezek eltartásukra kisebb számuknál fogva elégségesek valának. A paradicsom hona tudnillik, miután azt ősapánk egyszer elvesztette, az embernek a földön nem tűnik föl többé! Szenvedés és tőrés az embernek sorsa, valamig e világon vándorol. Mívelt, vagy barbár: mindegy, — a bűnnek zsoldja mindnyáját követi. Igaz, ama vadak megható természetes becsületessége megszenyénit számos elvetemülteket, kik keresztényeknek nevezik magukat. Az összehasonlítás azonban, hogy igaz eredményekre vezessen, kell, hogy az két a maga nemében jó és tökéletes egyénen történjék; · azaz a lehető legjobb vad ne egy megromlott, hanem egy valódilag jó kereszténnyel állítassák szembe. Nem szükség mondanom, hogy a különbség milly óriási lesz. A kereszténység eszméinek civilizáló, s így boldogítani képes hatása ellen nem bizonyítanak a rász tették, mellyeket a keresztények különféle időkben fájdalom! olly sokszor elkövettek. A kérdés vejele ugyanis nem az: milylyenek voltak a keresztények, midőn a keresztény vallás parancsait nem tartották, hanem mivé válandottak, ha azokat mindnyájan egy szív- és lélekkel követték, és mind magukra mind másokra alkalmazták volna.

III. Nagyon figyelemre méltó tünemény az, hogy a rege, egy csupán asszonyokból álló népről, mely az ó-világ mesevilágában olly nagy szerepet játszik, sőt még a történeti korszakokban is fölmerül, Amerika vad népéinél sem vala ismeretlen. Tőlök neveztetik Amerika és talán a világnak legnagyobb folyója, Amazon folyónak; így nevezve el azok által, kik az általa öntözött tájakat ez asszonymép országául vélték. Mi adott e regére alkalmat? E kérdés megfejtésére a történet semmi adatokat sem nyújt. Az „Amazon“ szó annyit jelent görögül, mint e m l ő l l e n: mivel a rege szerint e harcias hölgyek egyik emlőjüket levágták, hogy így annál kényelmesebben nyilazhassanak.

11. §.

Visszatérés.

A nagy kérdés, a földteke másik felén találtató világokról, Columbus eddigi fölfedezése által szerencsésen meg vala oldva. Hátra csak az volt még, hogy e fölfedezések hirtelensége a polgári-sült világnak tudomására jöjjön; vagyis az isteni Gondviselés, melly a világ legmerészebb argonautáját az új-világ partjaihoz szerencsésen elvezette, őt visszafelé való útjában is mindenható oltalmába fogadja, az oceanon otthonos, és minden perczen keletkező veszélyek közt megtartsa, s töredékeny naszádjával, jelenleg oíly nagyszerű dolgok letéteményeseivel, az ó-világ válamelly partján kikötni engedje.

Január 16-kán futott ki Columbus az Antillák közül, és daczára annak, hogy a tropicus forgósél a hajók előhaladását most épen azon mértékben akadályozta, mellyben azt az idevaló evezés közben elősegítette: az időjárás mégis annyira kedvezett, hogy Columbus már február 12-kén azzal hízeltgett magának, miszerint nem sokára szárazföldet érend. Képzeltetni a hajóslegények örömét, kik az iszonyú fáradtsággal és páratlan önfeláldozással végbevitt nagy tettek után, most már áradó szívvel és fendobogó mellel várták a közeledő perczet, mellyben magukat honfiaik körében, a kedveseik nyújtotta borostyánokon kipihenhetik. Arra nem is gondoltak, hogy reményöknek ezen bíbor látkörére még villámos fellegek, fergeteggel és vi-

harral ereszkedhetnek le, s őket már csak 50 mérföldnyi távolságban hazajóktól, a veszélynek tehetik ki, hogy expeditiójok olly nagy áron szerzett titkával együtt, az óceánnak, melylyel daczolni mertek, mélyébe eltemettessenek. Valóban rögtön heves szélvész kerekedik; és más nap este Columbus őrhelyéről éjszak-keleten háromszoros villámlást, a közeledő vihar eme csalhatatlan jelét veszi észre. Az isteni Gondviselés még ezen iszonyú kísértetnek is ki akará tenni a férfiút, kinek jutalmul az ő jóságából olly nagy dicsőség vala föntartva. A vihar csakhamar dühének egész iszonyatos erejével kitört. A hajók szerkezete az Atlanti-tengeren dúló szélvészekkel és tengeri hullámokkal semmi arányban sem állott, vad sebességgel hajtattak a közben a tátongó mélységeken keresztül egyik hullámhegyről a másikra. A vitorlákat, nehogy a szélvész által összeszaggattassanak, össze kellett vonni, s a hajókat egészen sorsukra hagyni. Reggel felé a vihar kissé csendosült; de csak azért, hogy néhány perez múlva kettőztetett erővel kitörjön. Columbus minden ügyességét összeszedte, hogy a hajó irányának ura maradhasson: de csakhamar kitűnt, hogy minden erőlködés haszontalan; a szélnek engedni kellett: mellynek most a kiseded két hajó könnyű játéka lett. — Beesteledvén, az admiral világozó jelek által értesítgeté maga felől Pintát, melly egy ideig hason jelek által felelt. E jelek mindinkább nagyobb távolságból mutatkoztak, míg végre egészen megszűntek. A felkelő nap csupán a vad, iszonyú orkántól kergetett hullám-sivatagot mutatá az admiral nyomozó szemének: Pinta többé nem vala észrevehető. A vihar az egész napon át tartott. Kimerítve lévén minden emberi segély, Columbus keblének ajtatosságában elhatározta, oltalomért az éghez folyamodni. Sorsokat huzatott a tengerészekkel, azon fogadással, hogy mindenki azon ajtatossági cselekvényt viendi végbe, mellyet a sors jelölend ki számára, ha az Isten őket e veszélyből irgalmasan kiszabadítandja. Columbusra a legtöbb sors esett; többi közt köteleztetett, hogy a mogueri, sz. Kláráról czimzett kolostor templomában egy misét szolgáltasson, és ott egy egész éjszakát virasztva s imádkozva töltsön. Azonkívül mindenki magában még titkos fogadásokat

tón, s egyet az admirál és az összes személyzet: hogy tudnillik az első helyen, mellyen kikötendnek, búcsújárókként, mezítelen láb-
bal és egy ingben, térden állva menendnek valamely, a Bold. Szűz
tiszteletére szentelt, és ott találató templomba, hálaímájokat Isten-
nek följánlandók. A vihar nem csillapodván, a hajós-személyzet,
melly békételenkedéseieért már annyiszor szégyent vallott, és olly
sokszor fogadá, hogy jövőre az admirálban teljes bizalmát helyhez-
tetendi, s neki mindenkben föltétlenül engedelmeskedni fog, már
nem csak zúgolódn, hanem átkozódn is kezdett; mialatt Co-
lumbus keblét fájdalom marczangolá, melly magánál a halálnál
is irtóztatóbb lehetett. Két fiára gondolt, kik elveszte követ-
keztében egészen gyámoltalanok maradandnak a nagy világnak
közepette. Mi azonban ennél is nagyobb mértékben kinozá, az
azon leverő gondolat volt, hogy hasztalan fedezett föl egy egész
világot: Isten nem engedi, hogy azt fejedelmeinek, a polgári-
sült világnak hírül vihesse. E kinzó helyzetben, hogy a föl-
fedezés emlékezetét legalább olly módon, a mint azt illy körülmé-
nyek közt teheté, biztosítsa: pergamentet vett elő, rájegyöz
röviden a történeteket, a fölfedezést, és a fölfedezett tartomá-
nyoknak a kath. fölségek nevében történt elfoglalását. Erre
az iratot lepecsételé, ráírván a czimet, azon Ígérettel, hogy, a
ki azt feltöretlen ő fölségeiknek megviszi, ezer arany jutalmat
fog kapni. Az így elkészített iratot viaszvászomban szorgalma-
san betakargatá, viaszból készült golyó közepébe rejté, s végre
az egészet kis hordócskába zárá. Ugyan-így tett egy másik
pergament-példánnyal is; és azután az egyik hordócskát a ten-
gerbe dobta, a másikat pedig hajója hátrészébe téteté le, azon
véleménnyel, hogy az isteni Gondviselés kedvezése mellett, a
hordócska a tengerhullám által a világ valamely, miveit embe-
rektől lakott partjára vettethetik, vagy pedig az elsülyedt hajó
töredékeivel valahol a tengerészek által kiemeltethetik. E tény
is egyik halhatatlan bizonytsága Columbus lelki jiaagságának,
ki a kétségebesés ezen irtóztató pillanatában is, illy, tekintve
a helyzetet, lehető legokosabb módot gondolt ki, fölfedezése
emlékezetének biztosítására, s azt annyi kiszámítással, párat-
lan lelki nyugalommal hajtá végre.

Szerencsére az intézkedés, mely, miután a hordócska soha többé meg nem találtott, hajótörés esetére a történetet úgy sem mentette volna meg, — fölöslegessé vált az által, hogy naplenyugtakor az ég derülni, a szél pedig nemcsak csillapodni, hanem kedvező irányt is kezdett venni. Így történt, hogy február 15-kén a hajósok már földet pillantottak meg; s Columbus, kit párnapiig a szél még mindig a tengeren tartóztatott, végre St. Mary szigeten, az Azorok egyikén, hajójával kiköthetett.

A szigeten, mely a portugálok birtokához tartozott, az annyit szenvedett utasok igen barátságatlan, lehet mondani, embertelen fogadtatásra találtak. Columbus ugyanis megemlékezvén arról, mit ő legénységével együtt a veszedelem idején fogadott, ennek felét partra szállította, olly végből, hogy a fogadás szerint mezítláb és térden állva a Bold. Szűz templomába zarándokoljanak; másik fele vele együtt okos kiszámítással a hajó őrzésére mindaddig visszamaradván, valámig az első csapat ájzatosságát el nem végezte. Alig értek a zarándoklók a templomba, ájzatosságukat végzendők, máris egy csapat fölfegyverzett katona vette azt körül, és a zarándokokat foglyokká tette. Mert a portugali király azon félelmében, hogy Columbus netaláni fölfedezései saját birtokait veszélyeztethetnék, parancsot adott valamennyi sziget kormányzóinak, hogy Colum bust, a hol csak szerit tehetik, igyekezzenek elfogni. — A mint é méltatlanság Columbus tudomására esett, azonnal a legerélyesebb szavakban követelte a fogságba hurczoltak szabadon bocsátatását; fejedelmei hatalmának egész súlyával fenyegetvén a kormányzót, hahogy követelésének eleget nem tenne. A kormányzó látván, hogy a foglyul esett matrózok a dolgon, míg Columbus szabad, mit sem változtathatnak, mentegeié magát, hogy csak azért cselekedett így, mert nem tudta, ha valljon a partokon megjelent hajók el vannak-e törvényszerű felhatalmazó levéllel látva, vagy sem. Most pedig, miután meggyőződött, hogy Columbus csakugyan a spanyol monarchák szolgálatában áll, nem csak a foglyokat ereszti szabadon, hanem kész az admirálnak minden telhető szolgálatot is tenni. Columbus az ajánlat teljesítésére nem sokáig várákozott; cselnek vélvén

azt, hogy, mintán erőszakos módon nem sikerült, a kormányzó őt fortélylyal hatalmába ejtse. Február 24-kén tehát fölvonatá a horgonyokat, és a kedvező széllel tovább vitorlázott. Martius 2-kán éjfél tájban azonban ismét új rettentő vihar keletkezett. A tomboló elemek zaja iszonyatos volt. A hullámok hegyként tornyosultak; az ég villámlott és dörgött; az eső szakadt; a szélvész ordított. A matrózok ismét kétségbeesésben. Ez alatt a villámoktól megvilágított-éj rémülete közt ismételve hangzék a „föld, föld!” kiáltás. A remény és öröm hangja máskor, jelenleg az a rettegés sikoltása volt: mert a hajósok nem tudván, hol vannak, attól tartottak, hogy a parti sziklához dobatnak, s hajójok ízekre zúzatik. Martius 4-kén hajnalkor Tajo folyam torkolatánál, a Cintra szíriekkel szemközt, tehát Portugáliában találták magukat, és így, habár Columbus jól tudta, miilyen szellem lelkesíti irányában e föld fejedelmét, még sem maradt neki egyéb hátra, mint a kényszerűségnek engedni, s a folyamban Rastellóval szemközt horgonyt vetni. Ez megtörténvén, a lakosok minden részről köré tolakodtak, szerencsét kívánva csudával határos megszabadulásához; mert, amint monák>ők a hajót a partról nagy aggodalommal szemlélték, és megmentéséért imádkoztak. A legöregebb helyi hajósok erősítették, hogy illy rettenetes viharra nem emlékeznek. Ennyi nehézség- és veszélyekkel kellett Columbusnak Európába visszatértekor megküzdeni. Ha Amerika felé hajóztában, jegyzé meg Irving, e veszélyeknek csak tizedrésze éri: úgy a legénység a további útnak fegyveres kézzel szegült volna ellene, és Columbus az új-világot soha sem fejezi föl.

A portugált partokon horgonyt vetve, Columbusnak első gondja volt, futárt indítani útnak a spanyol fejedelmekhez, ki őket visszajövele s fölfedezése felől értesitse. Ezt elvégezvén, a portugali királynak irt, esedezvén, engedné meg neki, hogy hajójával Lissabonba jöhessen: miután Rastelloban nem hiszi magát biztosságban lenni, azon hír elterjesztése folytán, hogy hajója kincsekkel lenne megterhelve. János király nem késett válaszolni, martius 8-káról kelt levelében nem csak azt engedve meg, hogy Columbus hajójával Lissabonnál kiköthessen; hanem egy-

szersmind tudatva vele, hogy kész lenne őt vendégül fogadni, ha a Lissabontól kilencz órányi távolságban fekvő Valparaisóban megjelenni szíveskednék. Columbus, ki nem egészen bízott a király jóakarátának őszinteségében, csak kedvetlenül engedett a meghívásnak: a király azonban ama nagylelkűséggel fogadá, mellyet illy kitűnő, s fölvilágosodott fejedelemtől csak várni lehetett. A mint Columbus a királyi palotához közeledett, az udvari személyzet első hivatalnokai elejbe mentek, és őt nagy pompával a palota teremeibe vezették. A király szerencsét kívánt neki vállalatának illy dicsőségteljes sikeréhez; azután pedig színre nagy meglepéddel, de valósággal kínzó benső fájdalommal hallgatta Columbus előadását utjának viszontagságairól, és az oceanon túl tett ama nagyszerű fölfedezésekről, mellyekkel mintegy kilencz évek előtt Columbus által először ő kínáltaték meg; de mellyeket akkoriban szerencsétlenül magától elutasított. Columbus nem feledé térképein kijelölni a fölfedezett földrészek fekvését; hogy a király meggyőződjék, miszerint e részek egészen körén kívül esnek a vonalnak, a mellyen belőli tartományokhoz a portugálok igényt képezhetnek.

A mint Lissabonban híre futott a csudálatos bárkának, melly a földteke másik feléről, ennek terményeivel és innen hozott emberekkel megrakva visszaérkezett: az egész várost bámulat szállta meg. Több napokon át a Tajo folyam naszádokkal volt lepve, mellyeken a kíváncsi nép a hajó köré tolazkodott, hogy a rajta levő csudadolgokat láthassa, s az úti történeteket hallhassa. A főrangúak és a nemesség nyílt folyamot engedtek a fölötti bosszankodásuknak, hogy a király tanácsosai annak idején olly elfogultak lehettek, Columbust elutasítani, s ekkép Portugáliát a fölfedezések legnagyobbikának dicsőségétől és egyéb eredményeitől megfosztani. — Találkoztak, kik már most kezdték hintegetni a viszálykodás magvait, mellyet később pápai közbenjárás által kellett kiegyenlíteni.

Columbus, miután Villa-francában a sz. Antalról címzett kolostorban tartózkodott királynét is meglátogatta, a neki és udvari hölgyeinek utazásának és fölfedezéseinek történetét szintén előadta, megköszönve a királynak azon nagylelkűségét, hogy

útját Spanyolországba koronája költségén folytassa, martius 13-kán útnak indult, s 25-kén hét és fél hónapi távolyét után Pálosba szerencsésen megérkezett. A mint a város lakosai látták, hogy a legmerészebb útra, melyre halandó valaha elszánta magát, vállalkozott hajók egyike kikötőjükbe érkezett: valamennyien leirhatlan öröm-riadásokban törtek ki; a harangok meghuzattak, a műhelyek és áruboltok bezárattak; az ágyuk megdördültek, s az egész nép processziókép toladott a kikötő felé. Columbus, kit az általános öröm és a népnek valódi fejedelmi tisztelet-nyilvánításai e perczen, hol ő mindenekelőtt az Istenre gondolt, egészen hidegen hagytak, tüstént a sz. Györgyről czimzett plebánia-templomba sietett, ott földre borult, és több perczig megható ájtatossággal imádkozott. Milly hála lehetett az egy illy vallásos embernek kebléből, ki egykor koldusként kopogtatott a város fölött pompázó kolostor kapuján; most pedig nagy tettének, mely, a míg csak tervben volt, a nagyok és kicsinyek gonytárgya vala, — végbevetele után dicsőséggel tetézve, ott térdelt az Isten szent színe előtt, kinek igralma kezdettől fogva irányában olly szembeszökőleg nyilatkozott! Ki is volt az, a ki vezette lépteit, hogy spanyol földre léptekor útját épen a rabidai kolostor felé vegye, s ott egy ismeretlen, de vele ugyanazon óceáni titkok felől elmélkedő szerzetes ajtaján kopogtasson? Ki volt az, ki az államférfiak és tudósok ismételve kifejezett véleményének ellenére, egy szende fejedelmi hölgy kebelét hirtelen lelkesedéssel tölté el, annyira, hogy ékszerein is kész volt túladni, csak hogy a hihetetlenek nyilvánított vállalathoz a szükséges költségeket előállíthassa? Kinek intézkedéséből történt, hogy a földteke másik felén találtató világok fölkeresésének vágya épen olly férfiú agyában villant föl, ki nem csak belátással, hanem ama megtörhetlen bátorság- és lélekerővel is birt, mely nélkül e gondolat soha föl nem karoltatott, vagy fölkaroltatván, ezerszer elejtetett volna? Ki intézte akkép a körülményeket, hogy az expeditio épen azon, folytonosan kedvező szél idejére essék, mely nélkül a különben is békétlenkedő hajó-személyzet a visszatérést erőszakos kézzel, ha kell, az admirál holttestén keresztül is kicsikarta volna? Ki örködött a

visszatérő töredékeny kisedet bárka fölött azon ismételve kitört viharok dühöngései közt, melyekben el nem merülni, a legerősb hajónak is csudával határos dolognak tetszhetett? — íme a fölfedezés történeti láncolatában néhány, halandó szem által is észrevett karika, melyeken az egész megfordul, s olly félreismerhetlenül látszik meg az azokat beillesztő, vagy legalább beillesztési segítő Gondviselés keze I Imádandó isteni Gondviselés! melly bár szabad folyást engedve a természet törvényeinek, és tiszteletben tartva az emberi szabadakaratot, titokteljes közrehatással mindkettőt akkép irányozza, hogy a mit akar, és a minek az ő öröktől fogva való számításában megjött az ideje, — az daczára az anyagi és erkölcsi világ által felhalmozott minden akadályoknak, végtére mégis teljesüljön! Columbus, ki olly sokat szenvedett, és most szenvedéseinek jutalmául a kitartás koronáját nyerte, végig futott viszontagságteljes életén; s imádandó a fensőbb kezét, melly őt soha el nem hagyva örökösödött fölötte, egészen átengedte magát keble leirhatlan hálaérzeményeinek.

Isten iránti kötelmének ekkép eleget téve, a mint megértette, hogy az udvar jelenleg Barcelonában tartózkodik, eleinte ugyan azon gondolatra jött, hogy hajójával ugyanezen tengerparti városba evezzen. Azonban tekintetbe véve mindazt, mit legénysége olly hosszú tengeri ut alatt szenvedett, e szándokával csakhamar felhagyott, és a monarchákat csak levél által értesíté megérkezte felől. A monarchák válasza nem késett sokáig. Ebbenők Columbust, admirálnak és alkirálynak czimezték, s az udvarban! megjelenésre hívták fel. Columbus, kit e levél Sevillában talált, azonnal intézkedéseket tett az elindulásra. Útja Barcelona felé diadalmenethez hasonlított. Mindenünnen tödült a sokaság, hogy láthassa és üdvözölhesse a hőst, ki legyőzve az óceánt, egy más világ lakosainak kíséretében haladott, hogy azokat fejedelmeinek, trónjok zsámolyánál bemutassa. April közepe volt, midőn Barcelonába érkezett. Bevonulása azon diadalmenetek képét újította meg, melyekkel egykor a győztes romai hadvezéreket tisztelék meg a háladatos haza. Elül ménének az új-világból hozott indiánok, szokásuk szerint festve, s

arannyal, meg ékszerekkel fölékesítve. Ezek után vitetett mind-az, mit Columbus arany-ékszerekben, lemezek- és szemekben nevezetést az új-világban gyűjtött. Következtek az ugyaninnen hozott különféle termények, állatok és plánták, nevezetesen papagájok, mellyek 25 lábnyi hosszú nádakon vitettek. A menetet bezárta Columbus lóháton, kísértetve délczeg lovagoktól, kik a monarchák parancsából elejbe mentek. Az idő szép volt, s az ünnepélyt nagy mértékben emelé. Barcelona annyira tömve volt emberekkel, hogy alig lehetett utat nyitni az elhaladóknak. Minden erkély, minden ablak, maguk a házak tetői is nézőkkel valának megrakva. A tömeg nem tudta eléggé bámulni a szegény indiánokat, kik úgy tűntek föl, mintha az ég egy más planétájából szálltak volna alá; s részökről viszont nem kevésbé valának elfoglalva csudálatával mindazon rendkívüli dolgoknak, mellyek minden részről szemekbe tűntek. — De mi a lelkesedést legfőbb fokra csigázta, az Columbus tiszteletet parancsoló, s méltóságteljes személyisége volt; mint melly a végbevitt tett nagyságának és csudaszerűségének a tömeg képzeletében olly igen megfelelt. A hol csak megjelent, az elragadtatás általános lett. Az ezernyi torokból felhangzó lelkes üdvfelkiáltásoktól maga a levegő látszott megrendülni.

A monarchák, hogy a fogadtatást annál nyilvánosabbá tegyék, a város egyik piacán állíttatták föl trónjaikat. Ferdinánd és Isabella, Juan királyi herczeggel, s az ország nemességével itt váraokztak most személyesen az érkező hősre, kit egykoron éveken át figyelmetlenül, sőt gúnyolódásoknak kitéve, hagytak esdekleni előszobáikban. A mint Columbest a trón felé közeledni látták, ülő helyeikből mindnyájan fölemelkedtek, mintha csak egy királyt kellett volna elfogadniok; s midőn Columbus térdeire bocsátkozott, s fejedelmei keze után nyúlt, hogy azt jobbbágyi hódolatának jeléül, tisztelettel megcsókolja, a monarchák kegyteljesen emelék föl az őszbe borult férfit, és leülésre széket nyujtának neki. E helyzetben adá aztán elő utjának viszontagságait, és mutatá be a inágával hozott terményeket, és indiánokat: erősítvén, hogy az csak kezdete a következendő, nagyobbyszerű fölfedezéseknek, mellyek az országot

kimondhatatlan kincsekkel, az egyházat pedig megszámithatatlansokaságával a híveknek fogják gyarapítani.

A mint Columbus előadását végezte, a király és királyné térdre borultak, kezeiket ég felé emelik, s a leghálásabb könyvekben úszó szemekkel fejezik ki közönetüket a Mindenhatónak, mellyet másként, a mély megilletődés folytán elakadván szavuk, kifejezni nem bírtak. A körülálló fényes fejedelmi kíséret, és az egész elláthatlan sokaság a monarchák példáját követte; s midőn az udvari zenekar által a „Te Deum laudamus“ hálaadó ének megzendült, úgy tetszett, mintha a hangszerek harmóniájában magának a gyülekezetnek lelke emelkednék és szállna fel ég felé. Így ünnepelték meg e nagy uralkodók az újvilág fölfedezésének eseményét, mellynek egész horderejét és fontosságát most még nem is gyanították.

Spanyolország örömét az egész civilizált világ osztotta. A tudomány emberei örültek, hogy egy földrajzi probléma ismét szerencsésen megoldatott, az emberiség ismereteinek köre tágult, s a természettudományi gyűjtemények új tárgyakkal szaporítottak. A kereskedő és iparos világ nagyszerű üzleteknek nézett elébe, mellyek a kelet mesés kincseit mind pénz ládáikba származtatni fognak. Az egyháziak lelkesedése tetőpontját érte. Az idő, az evangéliumnak az egész világoni hirdetésére, most, midőn annak másik fele is fölfedezve lön, elérkezettnek látszott. A buzgó szívek örültek a lelkek megszámithatlan sokaságának, mellyet a kath. hitre téríteni, a Megváltó aklába bevezetni, s itt azon magasabb rendű szellemi életre, melly az embert az állatok sorából kiemeli, a földet pedig állattartó majorságból Istenfiainak lakhelyévé változtatja, fölnevelni fognak. A hölgyek, kiknek eleven képzelő - tehetségére minden valódi nagy és rendkívüli esemény magicus hatást szokott gyakorolni, el valának bájolván, hallván e csudálatos dolgokat, mellyek hire ezernyi ajkakon, villámsebességgel terjedett országról országra. A kalandorok és szerencselovagok világszerte mozgásba jöttek, feltaláltak vélvén a Hesperidák kertjét, hol az élet örömvirágai rózsás kertekben tenyésznek, s minden munka és fáradság

nélkül szedethetnek. Columbus maga is boldognak és megelégedettnek látszott. A királyi szobákba minden órában szabad bemenetele volt; gyakran láttatott a király oldalánál lóháton; mialatt Juan herczeg annak másik oldalán lovagolt. Hogy tetteinek emléke családjában megörökíttessék, a monarcháktól nemesi czimet nyert: királyi jelvényekkel, a várral és orosz-lánnal, s a mi fölfedezésére vonatkozott, egy, az ocean hullá-maitól környezett szigetcsoporttal. E czimer később következő körirattal láttaték el:

A Castilla y a León
Nuevo mundo dió Colon.

(Castiliának és Leonnak Columbus új-világot adott.)

A monarchák kegyét a főnemesség czirogatásai követték. Columbus egyik várból a másikba szóllíttatott. Mindenütt ünnepi lakoma fogadta a világot hírével betöltő vendéget. Egyikén e lakomáknak történt, hogy bizonyos udvaronc, kinek keblét irigység sarkalta, következőleg a ki, miként az illy embereknek szokásuk, a fölfedezés érdemét különféle kényállítmányok és lehetőségek előtérbe állításával kisebbiteni törekedett, — azt találta az admirálhoz fordulva mondani: miszerint, ha ő az új-világot föl nem fedezi is, találkozott volna Spanyolhonban elég tengerész, ki ezt végbeviendé. Columbus erre mitsem válaszolva, egy tojást hozatott elő: felszólítá a vendégkoszorút, kísérték meg azt hegyére állítani. A kísérlet természetesen senkinek sem sikerült; erre Columbus kezébe fogja a tojást, odaveri azt óvatosan az asztalhoz, úgy, hogy a hegye behorpadt, s erre a tojást állva hagyja. Az udvaronc megjegyzésére, hogy így ő is tudta volna azt föllálitani, Columbus értésére adá, hogy, miután ő az új-világ felé az óceánon megtörte az utat, semmi sem könnyebb, mint azon haladni. E tényt, melly anekdotának jó, sokan kétségbe vonják; mindamellet épen ezen jó oldalánál fogva Columbusnak majdnem minden életirójánál előfordul.

A dicsőség babérjai közt Columbus nem feledkezett meg vállalatának tulajdonképeni céljáról: a fölfedezett tartományokban szedett kincsekkel keresztes hadakat toborzani, a szent sír-

nak a mohamedánok kezeiből kiragadására. Mindjárt az első napokban, az általános örömmámor közepeit, Barcelona egyik templomába tért, és megújítja a fogadást: hogy a következő hét év alatt ötezer lovasból és ötvenezer gyalogkatonából álló sereget állítand ki, keresztes háborúra a szent sirt hatalmukba kerített muzulmánok ellen. Ezt, az erre következő öt más évек alatt ismét új, ugyanannyi számú sereg követendé. E fogadás, bármennyire elhirtelenkedett volt is, annyiban mégis figyelmet érdemel: mennyiben világosan mutatja Columbus magasabban gondolkozó lelkét; mint a ki távol a haszonleső anyagi indoktól, vállalatával felsőbb rendű célt kötött össze, mint a mellyből azt kortársai, az új-világ népeinek anyagi szellemi romlására kizsákmányolni siettek. Columbus eszméért lelkesült, és a kincseket annak diadalára csak eszközül tekinté: kortársai pusztán ezeket hajhászták.

Ez örömteli szakaszt egy szomorú eseménynek fölemlítésével kell bezárnunk. Alonzo Pinzon, kit mi a tengeren az orkán dühöngései közepett szemünk elől elvesztettünk, a szélvész által a biscayai tengeröbölbe hajatott. Itt a bayonnei révől, azon hiedelemben, hogy Columbus sokkal gyengébb hajójával valahol hajótörést szenvedett, bátorságot vett magának, a monarchákhoz levelet intézni, mellyben a tett fölfedezéseket értésökre adta, s azon kegyelemért esedezik, hogy az udvarnál színök előtt megjelenhessen. A levelet útnak indítva, szülővárosába, Pálosba evezett, a királyi választ övéi körében akarván bevárni. És ime! sajátságos találkozása az eseményeknek: Columbus éppen azon nap reggelén vetett horgonyt e város kikötőjében, mellynek estéjén Pinzon oda megérkezett. A mint Pinzon az admirál hajóját megpillantotta, azon percztől szive megszakadtnak látszott; s megkapván a királyi választ, melly neki az udvarnál megjeleni tiltá, néhány nap múlva kimúlt, szánandó áldozatjaként a bánat- és keserűségnek. Pinzon, kit a fölfedezés dicsőségéből egy jó nagy rész illet, kötelességének megszegése által eljátszotta azt. A tényt megilletődött szívvel jegyzi föl emlékiratai közé a történetíró; megható tanúságul szolgálándót mindenkire nézve: mennyire képes egyetlen-egy pillanatnyi megfélekedés egy egész élet küzdelmei által szer-

zett dicsőséget elhomályosítani, s egyetlen-egy hibás lépés ezerszeres érdemeket az erkölcsi világ mérlegserpenyőjében lenyomni. Szomorú vége mutatja, hogy becsületérző szívvel birt: közöttünk tehát, kik szívesebben hirdetjük az érdemet, semmint lajstromozzuk a hibát, maradjon áldásban emlékezete; a szenvedés vigasztaló oldala lévén az, hogy kiengesztel, és részvéttünkre teszi méltóvá az áldozatot, mellynek sírja fölött már csak könynek van helye.

12. §.

A fölfedezés érdemének kisebbitői.

„Járjuk be, úgy mond Humboldt Sándor, az egész új-földet, Buenos-Ayrestől Montereyig, a Szent-Háromság szigetétől egész a Panama-szorosig: és sehol sem fogunk találni valamely nevezetes nemzeti emléket, mely Columbus Kristófnak emeltett volna. E hálaatlanságot Spanyol- és Olaszország osztják.“

Az esemény nagysága és óriási hordereje kétségbe nem vonathatják. Itt kezdődik az emberiség történetének, „új“-nak nevezett korszaka. Első hírére az egész világot bámulás fogta el. Pomponius Laetus, a híres . classicus Romában, könyvekre fákadt, s Cabot János, Sebestyénnek, Éjszak-Amerika fölfedezőjének apja ezzel együtt, látván a közelragadtatást Londonban, maga is magán kívül ragadtatott.

Columbus által Európának, és így a kereszténységnek tulajdonosága a többi világrészek fölött biztosítva lön; a tengeri kereskedés tengermellékeiből igazán és nagyban tengerivé fejlődött ki; a földgömb megkerülésének és minden iránybani kutatásának útja megnyílt; a földnek gömbalakúsága kétségen kívül helyzetetett, s a központi nehézkedés elvitázhatlan ténynyé, s törvényei a világ dinamikai szervezetét kutató elme mellőzhetlen feladatává lőnek. Minden tudományok, de legkivált a tengerészetiek, továbbá a föld- és népisme, a föld- és természettudományok, mértan, óriási lendületet nyertek. A csillagászat új rendszert kapott.

Az újföldön, mellyhez Columbus utat nyitott, számos millió minden nemzetbeli európai szinte mesés gazdagságban él és uralkodik. Érczes hegyeiből fölfedezésének ideje óta nem kevesebb, mint 36 milliárd, tehát évenként körülbelül 150 millió frank értékű arany és ezüst vitetett be csupán Spanyolországba. Europa neki 2345 egészen új fanemet, számtalan növényfajt, köztök (a luxus- és orvosi czikkeket nem is említve) a burgonyát, kukoriczát, dohányt, chocoládét, és több rendbeli állatokat köszön. Óriási ültetvényeiből évenként ezer meg ezer hajók rakodnak meg pamuttal, czukorral, kávéval, theával, rhummal, stb. A fényűző világ nagy mennyiségben kapja innen ékszereit, a gyöngyöket és drágaköveket. Itt, a vadak ezen, ezredéveken át ismeretlen hazájában, születtek Franklin, Washington, Bolivar és Fulton. Europa fölös népessége ide telepedik; minek azon két roppant haszna van, hogy: először Europa több tartományai megmenekednek a túlnépesedés veszélyes rémségeitől; másodsor a kivándorlók segélyével Amerika ős termékenysége mindinkább kizsákmányoltatik, és a kereskedés mindakét világrész javára, és virágzására azonképen emelkedik.

És Columbust, mint láttuk, nem véletlenség, hanem a problémának előlegez tudományos megfejtése hajtotta az új-világ felé. Ó azt nem közönséges haszonlesésből, hanem a legnemesb, legmagasztosabb okokból indult fölkeresni. Míg úttervéhez az eszközöket megszerző, temérdekét fáradott, szenvedett és túrt; azonkívül magában annyi nemes, vonzó, mondhatni, regényesszerű tulajdonokat egyesített, mennyit és millyet előtte és utána csak igen kevesen.

Honnan tehát a Humboldt által olly méltán megrótt hátlanság?

A nagy tetteket követni szokott irigység diadalát ülte, az új-föld Columbia helyett, Amerikának neveztetett el, egy tengerészről, ki észre, tudományra, tettek nagyságára nézve Columbussal messziről sem vetélkedhetett.

Ez irigység, melly úgy látszik, már akkor mozdult meg, midőn Columbus vállalatához eszközöket keresve, elméletének

alapjait fejtegető a salamancai tudós gyülekezet előtt, kétszeres erővel tört ki a nagy dicsőség láttára, melyben a fölfedezés hőse az újvilágból! visszatértekor Spanyolországban részesült. És a kisebbítők- és rágalmazóknak valóban rövid idő alatt sikerült, oda vinni a dolgot, hogy a férfiú, ki Spanyolország-nak kezébe adta a kulcsot a világ legszebb, legdusabb és e mellett szinte megmérhetlen nagyságú tartományaihoz, magasztalás és kegyelet helyett csakhamar üldözések tárgyává lenne; s mint látni fogjuk, az emberektől elhagyatva, vigasztalást egyedül az örökké igazságos égben, melyben mindig bízott, keresni kénytelenítették. Ő eddigelé is sokat szenvedett: de legtöbbet azóta, a mint halhatatlan útjáról, fölfedezéseivel gazdagon tért vissza, szégyent hozván mindazok fejére, kik vállalatát ábrándosnak, hiúnak, kivihetlennek, őt magát pedig nevetséges kalandornak bélyegezték. Ennyi megaláztatás boszulatlan nem hagyathatott. Kevés napok múlva már keringésbe tétettek a gyanúsító észrevételek, melyeknek célja volt: a fölfedezés érdemét Columbustól elvitázni, s azzal bárki más ismeretlen fölfedezést előidéztetni. Mennyi öröm, és milly elégtétel: Columbus fejről, hol az hiúságukat halálosan sértette, letépni a babért, hogy azt egy ollyannak halántékaira tegyék, kinek még csak nevét sem ismerték! Mintha bizony igazolva lenne Columbus tervének dőreségéről kifejezett véleményök az által, ha elhíthetik, hogy e tervnek nem ő vala szerzője, s hogy ő csak egy másnak gondolatát sajátította el! A történet igazságot szolgáltatott nekik is, Columbusnak is. Rágalmaiknak mindamellert hosszú ideig tartott sikere volt; és Columbus népszerűsége hasonlított egy napnak fényéhez, mely két zivatar közt az elsőnek elvonultával kivillan, de csak azért, hogy pár óra múlva már egy másik, még retentőbb vihar villámterhes fellegeitől fátyoloztasék be.

Majd egy olasz cosmographus, majd egy ismeretlen ten-gerész állíttatott előtérbe. Mondatott, hogy Columbus az első-től ugyan az ismeretlen világot mutató térképet ajándokul kapta; a másiktól pedig, ki lakában halt meg, erre vonatkozó pa-

pírjait sajátította el. *) Állításuk ellen tanúskodnak minden körülmények; míg mellette az okoknak még csak árnyéka sem harcol. A világ, mellynek hiúságát minden, a közönséges mértéket meghaladó nagyság sérteni szokta, mégis szívesen hallgatta az alaptalan gyanúsításokat; mellyek ennél fogva lassankint elterjedtek, és némi szilárdságot nyertek. Columbus fia Ferdinand, apja életírásában elősorolja azon indokokat, mellyek apját arra határozták, hogy nyugót felől új utat keressen Kelet-Indiába. Elszámoltatnak itt a régi világ tekintélyei, mellyek az ellenlábos világ léteit állították; előadatnak a kortársak, nevezetesen Toscanelli helyeslő véleményei, ennek Columbushoz intézett két rendbeli levelével; elsoroltatnak végre mindazon, bármi csekély jelek, mellyeket a tengerészek észrevettek, és egy, az oceanon túli világot jelölni látszottak. Ha Columbus még több és döntő jelek birtokában volt volna, valljon elhallgatta volna-e azokat akkor, midőn az expeditio megajánlását kivívandó, minden okokat felhasználta, csak hogy birát vállalata észszerűségéről meggyőzhesse? Mit is nyert volna Columbus amaz ismeretlen papírjaival, ha azokat elnyomván, magát az expeditiót kockáztatja? Honnan ez a nagy súly és tekintély, mellyet egy ismeretlen cosmographus és tengerész térképeinek és papírjainak tulajdonítanak olyanok, kiket a kor legnagyobb tudósáé, Toscanellié nem volt képes az azt előterjesztő Columbus tervének megnyernie?

*) Ferro nevű író azt állítja, hogy a 15-dik században egy hajó Biscayából vihar által az amerikai partokra vetetett; ott azonban az ellenkező szél miatt ki nem köthetett, és így aztán Maderába tért vissza, hol akkor Columbus Kristóf tartózkodott. Mások e történetcskét, mellyet alkalmasint a féltékeny spanyolok gondoltak ki, hogy a híres genuainak dicsőségét csökkenték, még más, határozottabb körülményekkel ruhazzák föl, a nélkül, hogy a forrást megnevezni tudnák. E történetcskéket ennél fogva mellőzve, a francia Charlevoix, „Histoire générale de la Nouvelle France“ című munkájában inkább azt emeli ki: mikép Olaszországnak nagy dicsőségére válik, hogy a három hatalmasság, mellyek közt az ő idejében majdnem az egész Amerika felosztva volt, fölfedezéseit merőben olasz eredetű tengerészeknek köszöni. Nevezetesen a spanyolok egy genuainak (Columbus Kristóf); az angolok egy velenzeinek (Cabot János-, és fiának); s a francziák egy fiorenczinek (Ver a z-zano-nak). E híres tengerészekhez sorolható még Americus Vespucci is, ki a spanyolok- és portugáloknak szintén nevezetes szolgálatokat tett.

És már ezekből is világossá lesz minden el nem fogult előtt, mit kell tartani mindazon, a fölfedezés után keringésbe tett történetecskékről, mellyeknek egyedüli czélja volt bebizonyítani, hogy Amerika fölfedezője lehetett bárki más, csak Columbus ne legyen. Miután azonban vannak írók, kik jó lélekkel erősítik, hogy Amerikában majd e, majd ama tengerész már Columbus előtt megfordult volt, szükségesnek tartjuk, ezek előadását különösen is egyenkint megérinteni.

A normanok fölfedezéseiről nem szólunk; ezekre nézve mi már főnebb ismételve nyilatkoztunk, mint olyanokról, melyek Columbus elhatározására teljességgel semmi befolyással sem bírtak. Más az, mit több franczia írók vitatnak, hogy tudnillik bizonyos Cousin nevű, dieppei polgár, kit polgártársai, Descaliés, vagy Dechaliers, a vízrajzi tudományokban igen jártas férfiú, utasításokkal látott el, már 1488-ban az Amazon folyó torkolatáig hatott Déli-Amerikában; s hogy egyik hajóját Pinzon, szinte dieppei, vezényelte: ki később engedtlenség következtében a város szolgálatából elbocsáttatván, Spanyolországba költözött, és ugyanazon Pinzon lenne, ki Columbus első útjában a Pinta-hajót kormányozta. Már ha e tény bebizonyítására adatokat talál szorgalmazni valaki, az illető szerzők azt felelik, hogy az eredeti okmányok azon nagy tűz alkalmával, melly 1698-ban Dieppe városát elhamvasztotta, mind megégtek! Mellözve tehát az adatokat, mellyek már nem léteznek: ha Pinzon Columbus előtt csakugyan megfordult már Amerikában, mondják meg nekünk az illetők, miért várakozott tehát hosszú éveken át ennek a spanyol udvarnáli szorgalmazásaira; miért nem szerelt föl maga hajókat (miután erre elég gazdag volt, és a kimenetel bizonytalansága által sem gyötörtethetett), s nem ragadta magához a halhatatlan fölfedezés ama dicsőségét, mellyel később oily méltatlanul akart elsajátítani?

A tudós Lelewel lengyel születésű tengerészt, Szcolny Jánost, említ, ki a dán király szolgálatában állván, 1476-ban Labradorig hatolt volna. Állítását azonban az egy Gómarának hallgatása is eléggé megczáfolja. Gomara ugyanis azon író, ki a lengyel tengerész minden útjait jól ismerte;

Columbus dicsőségét pedig, a mint csak tudta, mindig kisebbíteni törekedett. Ha tehát való lenne, mit Lelewel állít, ezt ő felhozni, bizonyára el nem mulasztotta volna.

Mások Beh aim Mártonnak tulajdonították a fölfedezés dicsőségének főrészt, mint kinek hires földgolyójáról tanulta Columbus ismerni az utat az újvilág felé. B eh aim német születésű, és korának legtudósabb geographusa volt. Egy ideig Portugáliában tartózkodott, és a Henrik herczeg és János király által meghívott természettudósokkal barátságban élt. Mi már láttuk, hogy ezek tudományos értekezleteiben, nevezetesen a csillaglátmérő alkalmazása és Columbus terve fölött, részt vett, s az utóbbit illetőleg, ennek egyenest ellene nyilatkozott. 1490-ben hazájába Nürnbergbe tért vissza, s polgártársai sürgetésére készítő az átmérőjében egy és fél lábnyi vastag földgolyót, mely e város régiségtáiraiban mainapig őriztetik. Ez a legelső mikrokosmos, melyről a történetírás emlékezik. Fölülete pergamentel van bevonva, mellyen az ismeretes világrészek s országaik határai megjelölvék, közbevetett kurta jegyzetekkel és emberi alakokkal. E jegyzetek egyike következőleg hangzik: „E golyó a földet mutatja az ő egész nagyságában, hosszában és szélességében, s egy részben Ptolemaeus cosmographiája, más részben Marco Polo és de Mandeville János szerinti mértani felosztással. A jeles dón Juan portugali király 1435-ben hajóival fölkeresteté a golyó déli részeit, mellyek Ptolemaeus előtt ismeretlenek valának. E fölfedezéseknek én, e golyó szerzője szemtanúja voltam. Nyugotnak van a tenger, melly Óceánnak hivatik, mellyen már sokkal tovább haladtak, semmint azt Ptolemaeus megjelölhető, tudnillik a herculesi oszlopokon túl, az Azores, Fayal és Pic szigetekig, hol a nemes és ajtatos lovag, Hurter de Morchirchen, ipám a Flandriából magával idehozott telepésekkel lakik. Az éjszak homály fedte tájain, a Ptolemaeus által megjelölt határokon túl, találtatik Island, Norvégia és Russia, mellyek ma már ismeretesekek, és mellyekbe évenként indulnak el hajók, daczára annak, hogy a világ elég együgyű azt hinni, mi-kép a földgolyó alakjánál fogva a tenger nem mindenütt hajózható.“

E jegyzet annyiból nevezetes, mert az akkori földrajzi ismereteknek mintegy tartalmát mutatja. Amerika tehát nem szerepel Behaim földgolyóján; és csupán a hibás fölmérésnek kell tulajdonítani, hogy az ez által a golyó másik felén támadott ür nem tűnik fel olly nagynak, a miilyenek helyes számítás esetében lennie kellene. Ez ürnek jó részét ugyanis Á sia keleti oldala tölti be, Japán 150 helyett a 280-dik hosszúsági fok alá lévén helyezve. Az ür többi részében csupán két szárazpont foglal helyet, és pedig a 330-dik hosszúsági fok alatt Antilia, melly alá Behaim a következő jegyzetet igtatta: „734-ben, midőn az afrikaiak meghódíták Spanyolországot, Antilia megnépesítettett a portói érsek-és más hat püspökkel oda költözött keresztények által, kik nyájaikkal és javaikkal Spanyolországból, oda menekültek.“ A másik földpont Ásia és az Azoresek között sokkal nagyobb, s Szent-Brandan nevet visel, következő aláírással: „536-ban Jézus Krisztus után szent Brandan egy hajón e szigetre vetődött, hol sok nevezetességet talált; és miután benne hét évet töltött, visszatért.“ íme ez volt a földgolyó, mellyről Columbus ismerni tanulta volna az utat Amerika felé! Mi van ezen, mit Columbus már az előtt nem tudott, és terve mellettől nem hozott volna? Többiben Behaim földgolyóját 1492-ben, tehát akkor végezte be, midőn Columbus már útban volt, és hajóival az óceán vizeit szeldelte.

Robertson Columbus fölfedezési erőlködéseit haszontalanoknak törekedett bebizonyítani, mert, úgy mond, az különben is rövid időre rá véletlen eset által már fölfedezettett volna. Cabral ugyanis Afrika nyugoti oldala mellett evezvén, hogy az uralkodó szélcsendet kikerülje, nyugotnak fordult, és Brasi-liába vetődött. Ez más szavakkal annyit tesz: szegény Columbus! minek is fáradtál annyit! hiszen tudnod kellett volna, hogy mintegy nyolcz évre rá a véletlen fogja igazolni mindazt, a mit te valónak hittél, de elleneid, daczodra, ábrándnak, dőreségnek bélyegeztek! Ha Columbus Amerikát föl nem fedezi is: maga e véletlen, ha úgy tetszik, elegendő fogna lenni dicsőségének örök fényben ragyogtatására; mint kinek előlégesen átgondolt nézetét, ellenmondóinak nagy zavarodására igazolta volna. Kü-

lönben még jól meg kell különböztetni azt is, mi Cabral fölfedezésében a véletlen dolga volt. Hogy Cabral Brasilia partjaira vetődött, az rá nézve véletlen volt, mert illyesmire teljességgel nem számított. Az azonban, hogy Afrika partjait elhagyva, a nagy óceánra bocsátkozott, tehát tulajdonképen azon cselekvény, mellynek ama véletlen szerencsáját köszönheté, koránsem vala véletlen; mert szándékosan azon tekintetből történt, hogy a szélcsendet kikerülje. Tudni kell pedig, hogy valamint Cabral nagy hirü elődjei e vizeken, kik ez akadálylal úgy voltak megküzdenni kénytelenek, valamint ő, soha sem merték elhagyni a partokat, soha sem bátorkodtak kitérni a nagy óceánra: úgy ezt bizonyára Cabral sem merészlendette, hanem azon az utón haladott volna, mellyhez a többiek tartották magokat. Ha tehát Cabral kitért, és ennek következtében Brasiliáig eljutott, ez csak Columbus sikerült kísérletének tulajdonítandó; mint ki az óceánt áthajózva, tettel mutatta meg, milly hiú a félelem, melly a hajósokat e tengertől eddigelé visszatartotta.

Némelyek hibás nézeteit hánytorgatják, azt állítván, hogy ha ő Amerikát fölfedezte, ez az ő maga nagy csodálkozására, sőt szégyenére történt: miután ő Cipangó- és Cathayba igyekezett. Ezeknek meg kelle fontolnoki: hogy az eszme, mellynek minden, a földteke másik oldalán találtató földrészeknek fölfedezését köszönjük, a föld körülhajózhatása, vagyis azon tétel volt: hogy nyugót felől keletre juthatni. Már pedig Columbus ezt nem csak vitatta, hanem a mellettei, annyi éveken keresztül tartott rendületlen küzdések után szerencsésen meg is oldotta. Mert habár nem neki jutott is a szerencse, ez utón egészen a kelet-ásiai partokig eljutni: az ő érdeme mégis, hogy mások tovább haladván azokat megközelítették. Hogy Columbus Cipangót és Cathayt kereste, ez csak annyit jelentett, hogy kereste a kelet legvégsőbb részeit, és illyenekül az akkori földrajzi írók tanúsága szerint Cathay és Cipangó tartattak. Hogy közben még Amerika fekszik: azt, miután eddigelé e világrészt az ó-világ lakosai közül még senki sem látta, legalább róla semmi tudomás sem létezett, természetesen ő sem tudhatta. Többiben Cipangót keresve, s azt majd Gubában, majd Haitiban feltalált-

nak véelve, mégis naplója bőven bizonyítja, hogy ő mindjárt kezdetben gyanítá, mikép egészen ismeretlen új földet, sőt világrészt fedezett föl.

Már az egység pontjaiban alkirályi s admirali cím ígértetik számára mindazon földrészekre nézve: „mellyeket ő a nagy óceánon fölfedezend.“ E pont tehát világosan mutatja, mikép ő lehetőknek tartotta, hogy útjában olly földrészekre is fog akadhatni, mellyek nincsenek a nagy-khan uralkodása alatt. A Guanahani sziget birtokba vétele alkalmával mondott ünnepélyes imájában, „a világ ezen m á s i k“ részéről szól. *) A fejedelmekhez intézett levélben írja: hogy őt az Ur egy, új ég és új föld' hírnökévé (evangélistájává) tette. Ismételve említi az „újvilágot,“ melly mindeddig ismeretlen volt. Későbbi években azon hiedelmét fejezte ki, hogy az általa tett fölfedezések semmik azokhoz képest, mellyek még azután fognának történni. Ő tehát sejteni látszott, hogy valami egyebet és nagyobb szerűt fedezett föl, semmint az ó-világ legvégsőbb keleti partjait. Kik azt követelik, hogy a föld iránt, mellyre először lépett, tisztában volt légyen, emberből Istent, vagy legalább felsőbb rendű szellemet akarnak csinálni; mint ki tudja azt, a mit embernek, mielőtt tanulta, tudni lehetetlen.

Végtére találtak olyanok is, kik magát a fölfedezést kárhoztatják; állítván, hogy ez adott alkalmat mindazon iszonyatosságokra: a benszülötték kiirtására, négerckkeli kereskedeésre, s mindennemű vérengzésekre, mellyeknek azóta e szerencsétlen földrész színhelye volt. Szerintök tehát, jobb lecdett, ha Columbus Amerikát föl nem fedezi. Mi a spanyolok eljárását ez életírás folyamában még rajzolni fogjuk, s távol vagyunk tőle, hogy az elkövetett kegyetlenségek szószólói legyünk. Columbusra nézve mindamellert meg kell jegyeznünk: hogy őt a spanyolok és egyéb európaiaknak az új-földön elkövetett tetteiért nem lehet felelőssé tenni. Avagy kárhoztatható-e a családátya, hogy nagy vagyont szerzett, és hagyott fiainak, s ez által netalán alkalmat szolgáltatott nekik a feslettségre? Columbusnak mint is-

*) Ut sacrum nomen Dei cognoscatur et praedictur in hac altera mundi parte.

mételve mondtuk, a legszentebb, legemberszeretőbb szándoka volt. Ő a világ másik felén lakó népségeket mind, nem erőszakkal, hanem tanítás és jó bánásmód által a keresztény hitnek akarta jnegnyerni. S mivé válhattak volna az új-világ ősnemzetségei, ha csupán a kereszt befolyása alá helyeztettek volna: mutatja a paraquayi missio példája, mindazon napig, valámig az kizárólag a jézustársasági atyák kormánya alatt állt. Nagyon gyakran előforduló szerencsétlenség az, hogy mit a jó erkölcsös és emberszerető kéz plántált, azt egy másik mértéktelen és önző kiirtja, vagy legalább tetemesen elpusztítja. De azért azt fogjuk-e mondani: hogy mivel vannak, és voltak illy pusztító kezek, tehát roszul cselekszik az, ki valamit vet, ültet és plántál? A miveltség fejlődésének törvénye szerint, a nevetlennek, vadnak, mindig a nevelt, nemesült által kell képeztetnie. A miveltség, miként a napfény, fölülről lefelé hat. A magasabbnak kell az alantabb állóhoz lebecsátkoznia, s azt magához fölemelnie. Csak miután az Isten megszólítja az emberiséget: „Gyermekeim vagytok!“ merték ezek fölemelni szeméiket, és megnyitni ajkukat: „Isten a mi atyánk!“ A miveltség mindig, onnan kezdettől fogva, ez isteni szózat nyomain haladott. A nemzetek, mellyek elszigetelt helyzetükben e szózatról megfeledkeztek, végkép elvadultak. S lehet-e azt, a ki legtisztább szándokkal viszi meg nekik a miveltség eme feledett alapszavát, kárhoztatni csak azért, mert olly jól cselekedett, a mit mások megrontottak? Amerika fölfedezése a megváltás művének további előhaladása és kiterjesztése; az azt követett iszonyok pedig azon rosznak gyümölcei, melly az erkölcsi világban a jóval mindenütt jelentkezik, a nélkül mégis, hogy azt, hegyeken, pusztákon, tengereken feltartóztathatlanul haladó ujjában meggátolhatná. Számos áldozatok esnek, míg a jó kiküzdi magát; de ha egyszer kiküzdett, az egytetemes emberiség közös java marad: és mi, kik e javakat élvezzük, könybe lábadt szemmel gondolunk a szerencsétlenekre; vigasztalva magunkat a hit által, hogy az Isten igazságos kormánya alatt minden szenvedés, vagy büntetés, vagy áldozat. Ha büntetés, nincs kifogásunk ellene; ha áldozat, magunk és mások javára szolgál.

Azokkal, kik Columbus vallásosságából üznek gúnyt, vesződni nem akarunk, ők elítélték önmagokat. A történet tudja, hogy minden honalapítók és mentők, kiknek sikerült valami áldásost és tartósat megállapítani, ájtatos és istenfélő emberek voltak. Cyrus, Scipio, Nagy-Károly, Nagy-Alfréd, Nagy-Kanut, sz. István, sz. László, sz. Lajos, nem válandnak szégyenére Columbusnak, ha ajtatosság dolgában velők sorba állittatik. A nagy férfiak, kik megalázódtak Isten előtt, fölemelték a társadalmat; a Caesarok, kik magokat istenítették, elsülyeszték azt. Mosolyognak Columbus együgyűségén, ki Amerika kincseivel is a muzulmánokat megtörhetni s kezökből a szentsírt kiszabadíthatni hitte. Legyen, hogy ez magában képtelenség volt (habár mi, tekintve a férfit, ki a mórok Spanyolországban! hatalma megtörésének szemtanúja volt, koránsem tartjuk azt annak): valljon olyan-e ez ajtatos ábránd, hogy kegyeletes ápolójának lelkére árnyékok vethessen? Nem küzdöttek-e apáink is vérengző csatákat a törökök ellen? Nem az volt-e az ő legvigasztalóbb reményök, hogy igájokat megtörendik, és hónukat megszabadítandják? Ki az, a ki valaha valamelly nagy dologért lelkesült, és képzeletében minden erre szolgáló eszközöket, ha mindjárt egy, rendelkezésére nem álló világból is össze nem gyűjtött, s azok hatásának csudás dicsőségén nem merengett volna? Ha Columbus azon meggyőződésben halt meg, hogy fölfedezése folytán fognak teljesezésbe menni a zsoltárnak szavai: „Minden földre kiment az ő zengésök, és a föld minden részeire az ő igéjük¹, ez csak azt mutatja, hogy ismerte a tény horderejét. Kortársai csak épen úgy vélekedtek, mint ő. Egy 1516-ban Genuában megjelent zsol-tárkönyv verseinek magyarázója e szavakról egyenesen megjegyzi, hogy ezek csak napjainkban, Columbusnak „csudás merészségű tette által“ mentek teljesezésbe; s ez okból ő alkalmat vett, Columbus életírását is (az elsőt, melly róla megjelent) az értelmezés szövege közé igtatni. *)

*) „Psalterium hebraeum, graecum, arabicum et chaldaicum; impressit Paulus Porros, Genuae, 1516.“ in föl. Igen ritka könyv, és Firmin Didót incunabulákban fölötte gazdag párisi könyvtárában találtatik. „Et in omnem terram exivit sonus eorum. Saltern temporibus nostris, quibus mirabili ausu Christophori

De — úgy mond — Columbus babonás ember volt, ki azt hitte, hogy a világnak 155 év múlva vége lesz. Igaz, hogy Columbus, midén tervét az udvaroknak ajánlgatta, a spanyolokat annak fölkarolására buzdítandó, többi közt így is okoskodott: a világnak az egyházirók szerint a teremtés hétezeredik évében vége lesz. Ádámtól Krisztusig elmúlt 5354 év és 318 nap: hátra van tehát még $155 \text{ év} (5354 + 1490 + 155 = 6999 \text{ év és } 318 \text{ nap})$. Már pedig bizonyos, hogy mielőtt a világ vége bekövetkeznék, az evangéliumnak ki kell hirdettetni az egész világon; következésképp az isteni gondviselés tervében fekszik egy oily ut, a minőt javasol; minthogy csak egy illy ut által lehet a föld másik felén élő emberekhez férni, « a kelet legtávolabb fekvő tartományainak és népeinek a hit világosságát megvívni. *) Lehet, hogy Columbus ezt komolyan hitte, mint előtte számos más tudósok és nagy emberek hitték; lehet, hogy ez okfövel csak mint *argumento ad hominem* élt azok ellenében, kik tervét a biblia-, s egyházatyákból vont állításokkal támadták meg. Bármint legyen is, e hiedelem nem annyira babona, mint tév, melyet a kíváncsiság szült: egy különben való dolog bekövetkezésének idejét megtudni.

E tév mindjárt a kereszténység kezdetével kezdett mutatkozni. Némelyek a Titkos látások könyvének XX. fejezetében

Columbi Genuensia, alter pene orbis repertus, christianorumque coetui aggregatus. At verò quoniam Columbus frequenter praedicabat, se a Deo electum, ut per ipsum adimpleretur haec prophetia, non alienum existimavi vitam ipsius hoc loco inserere.^u Az új-világróli akkori ismeretek jellemzésére szolgál e rövid életírás következő helye: Defcruntur (az új-világba) semina et pl antae arborum: nám triticum, ut postea cognitum est, ubi terrae conditum fuerat, primo statim ad grandiusculam altitudinem crescens, paulo post evanescebat, quasi damnante natura nova cibarium genera, et eos (a benszü-löttetek) suis radicibus esse contentos jubente.“

*) L. Columbus negyedik útja felöli tudósítását, *Lettera rarissima*⁴ czim alatt kiadva Morellitól: és még inkább a jóslatokról szóló iratát (las Profecias), melynek czime: „Liber sive manipulus de auctoritatibus, dictis ac sententiis et prophetiis circa materiám recuperandae sanctae Civitatis et montis Dei Sion, et inventionis et conversionis insularum Indiae.“ E munka 70 lapra terjedő kézirat, melyet Munoz talált föl, a Sevillában létező „Columbina“ könyvtárban, mely alapítójától, Columbus fiától Ferdinandtól nevezetik így.

előforduló állítást, az ezer éves országlásról Krisztussal (re-
gnummillenarium), úgy magyarázták, hogy ezen év múltával beáll
a világ vége. Ez okból az ezeredik év teltével nagy rettegés
uralkodott a földön; és habár a félelem alaptalannak bizonyult
be, mégis mind c napig találkoznak olyanok, kik a világ végé-
nek számításával foglalkoznak. Columbus e számításával
ugyan nem foglalkozott; a hiedelmet azonban, melyet többek-
nél talált, az egyház pedig nem kárhoztatott, mint okos ember,
ügyesen használta föl tervének gyámolítására. Egyébiránt mi
távol vagyunk tőle, hogy Columbust minden hibától mentnek vi-
tassuk: beváltottuk mi egyéb tévéit is, például a földnek kicsiny-
ségéről, a tengffr vizeinek a szárazföldhezi csekély arányáról, stb.
Mi csupán azokat kárhoztatjuk, és méltán, kik az illy tévék miatt,
mellyek nélkül senki sincs, Columbus érdemét támadták meg:
mintha csak arra akarnák kötelezni, hogy annyit tudott légyen,
mennyt mi tudunk negyedfél századdal utána. Nem megrovandó,
hanem inkább bámulandó dolog, hogy a tudomány akkori állása
mellett is, a föld körülhajózásának nemcsak lehetőségét belátta,
hanem arra vállalkozni is mert.

Még csak néhány szót azoknak, kik, miután Columbust meg-
hurczolták, neki estek az egyháziaknak, mint kik a salamancai
gyülekezetben a világiakkal vegyest ülven, részt vettek az is-
meretes határozatban, melly által olly roppant akadályt gördí-
tettek Columbus elébe. Itt már az egész egyház vonatik fele-
lősségre, mint a mellynek szelleme merőn ellenséges nyomást
gyakorol a tudományokra. Ezen emberek feledik, hogy minden
ellenzés mellett, melyet egyes egyháziak netalán kifejtettek, mégis
Perez de Marchna rabidai főnök, Mendoza bibornok,
G e r a l d i n i pápai nuntius, Diego Deza szerzetes, és San
Angel, az arragoniai egyházi jövedelmek tárnoka, tehát merő
papok voltak azok, kiknek Columbus a spanyol udvarnál sike-
rét köszönhetette. Mi pedig az általános vádat illeti, hogy az
egyház ellenséges nyomást gyakorol, és a sötétség szellemével
üldözi a tudományokat: az egyike azon triviális rágalomnak,
mellyek fölött maga, polgárisodásunk összes folyama tör pálezát.
A tudomány nem a 16-dik századdal kezdődik. A 16-dik század

örökölte a tudományt, melyet az előbbieik felhalmoztak. Az egyház mellett szólnak az általa alapított egyetemek, könyvtárak akadémiák, múzeumok, és egyéb iskolák, melyekben virágoztak a tudományok, tiszteltettek a tudósok, és sokkal több szabadsággal fejtegettek az emberi ismeretnek minden nagy problémái, semmint az korunkban az eset. Az egyház, mellynek kötelessége, őrizni a hitet, természetesen arra törekszik, hogy a tudomány karöltve haladjon a hittel. De ez a tudománynak csak javára szolgál: mert biztos irányt nyer, és megóvatik a kicsapongástól. Az, hogy valamely igaz tudományos tény, vagy tétel valóban ellenkezzék a hittel, teljes lehetetlen; mert az igazságnak az igazsággal egyeznie kell. Ha tehát egyszer-másszor megtörtént is, hogy igaz tudományos elv, adat vagy fejlemény, mint a hittel ellenkező, üldözőbe vétetett: ennek oka mindig a szerzőben rejlett, mint ki tudományát vagy a hittel állította szembe, vagy legalább olly alakba önté, hogy az a hittel ellenkezni látszott. Illy esetben azonban a mindig keletkező súrlódás csakhamar a dolog alapjáig hat, és a theologus mindig megtalálja a kulcsot a két testvérgyermek közötti béke- s egyességnek helyrehozására. Az illy ideiglenes feltartóztatás tehát, távol attól, hogy nyomás vagy sötétség légyen, inkább valóságos irány és áldás mind a társadalomra, mind pedig magára a tudományra nézve. Bizonyára, ha a tudományok történetét vizsgáljuk, úgy fogjuk találni, hogy a tudomány csak hálával és köszönettel tartozik az egyháznak; ellenben az egyháznak igenis sok oka van panaszkodni a tudomány rendtelenségei, s az ezek által okozott pusztítások ellen.

Jegyzetek a 12-dik §-hoz.

I. Columbus egész életének bevégeztéig bizonytalanságban maradt fölfedezésének valódi természete iránt. Azon meggyőződésnél fogva, hogy a nyugöt felöl hajókázónak végtére keletre kell érni, egyebet nem is gondolhatott, mint hogy keletnek valamely legvégsőbb tájaira jutott. 1494-iki junius 12-kéről létezik egy rendelete, mellyben Fernando PerezdeLuna haitii jegyzöt a hajókra küldi, olly végből, kérdezze ki a legénységet, és pedig tanuk jelenlétében: ha valljon van-e csak legkisebb kétségök is az iránt, hogy e föld (Cuba) valóságos continens és Indiák kezdete; és hogy innen szárazon Spanyolországba juthatni. A jegyzö hozzá tévé a többi közt, hogy ha valakinek csak legkisebb kétsége is volna, ö ezennel felszólítja, hogy azzal hagyna föl, és higye el, miszerint ez valóságos terra firma. E hivatalos felszólítást fenyegetö rendszabályok követték. Columbus még 1504-iki julius havában, tehát 4-dik vagyis utolsó útjának vége felé is így nyilatkozik: Május 13-kán Mungö tartományába értem, melly Cathayval határos. Már csak tiz nap kívántatik, hogy elérjük Gangest! Fölfedezésének jelentőségét tehát még ekkor sem ismerte. E hibának kell tulíydonítani, hogy Amerika Nyugot-Indiának nevezteték el. Mindamellett, mint már fönnebb a szövegben előadtuk, tekintve a fölfedezett részen lakó emberfajt, és ezeknek minden tekintetben eredeti természeti állapotban léteiet, ismételve azon helyes gyanításra jött, hogy valami egészen mást fedezett föl, mint a régi világnak valamelyik távolabbi részét. Columbus e habozásnak kitéve nem leendett, ha a földnek nagyságáról igaz fogalommal bírt volna. Azonban mint a maga helyén elmondtuk, ö azt a valónál tetemesen kisebbnek vette; s így nem csudálkozhatni rajta, ha Veraguától tiz nap alatt Gangeshez vélt eljuthatni.

II. A kath. egyház a természeti tudományokat fejlődésökben soha, magában a középkorban sem gátolta, mint ezt e tudományoknak akkori buzgó mivelése, haladása, a számos új találmányok, sőt magának Columbusnak története igazolja. Azt, hogy némelyek egyes új természettani állításokon és hypothesiseken megütköznek, mert azokat vagy a szent-írásal, vagy az atyák hitével megegyeztetni nem tudják, nem lehet röz né-

ven venni, ha tekintetbe vesszük, mennyire nehezebb esik mindenkinek, sértetni abban, a mit ő netalán számos elődeivel, szent és csalhatlan igazságnak tartott. A protestánsok lelkismeret szabadságára alapították rendszerüket: és mégis üldözték Keplert, épen olly természettani állításokért, mint a minőkért Galilei kérdőre vonatott. Vannak tudnivalik igazságok, melyeket a társadalom, léteiének alaposzlopai gyanánt tisztel. Ha tehát valamely új természettani hypothesis, vagy elv ezekbe ütközik: természetes, hogy követőik annak ellenében emezek védelmére egyesülnek; és bizonyára százszorta jobb és üdvösebb, ha az új, habár magokban legigazabb természettani elvek némi küzdelmek közt nyitnak magoknak rést, azaz maga a tudomány valamennyire késleltetik; minthogy a tudomány-igények ürügye alatt a zabolátlan féktelenség felszabaditassék, magoknak ama társadalmi oszlopoknak is könnyelmű megtámadására. A természettani s minden egyéb igazságok, a hittel és szentiratokkal mindig Összeigazodnak; ellenben számos példa van rá, hogy hamis expositiók és következtetések, a bibliába és hitágazatokba helyezett hitet sokakban szinte visszahozhatlanul megrendítették. Többiben a tudomány férfai az egyházzal soha sem jön összeütközésbe, ha tudományos kérdéseiből hitágazati kérdéseket nem csinál. Columbus elméletét első pillanatra többen ollyannak tartották, melly a hit elveibe ütközik; és Columbus még sem jött összeütközésbe az egyházzal. Miért? Mert a helyett, hogy azt állította volna: a hit ellenében nekem van igazam; inkább azt igyekezett bebizonyítani: hogy elmélete a hittel semmikép sem ellenkezik. Ha Galilei a maga idején hasonlólag cselekszik; bizonyára kikerülte volna az üldözések, melyeknek tárgya volt. A természettudós adja elő tanait, a mint csak tudja azokat; azt pedig, mint egyeznek ezek a hittel, bízza a theologusra.

111. Amerika új-világ-nak, új-világrész-nek szokott neveztetni, bizonyára csak ellentétben a régóta ismert, és épen azért ó-nak elnevezett világgal; nem pedig azért, mintha a földgolyó ezen másik fele földieméi tekintetben lenne újabb a miénknél, vagyis az ó-világnál későbben képződött volna ki. Egy illy föltevés igazolására minden adatok hiányzanak. A körétegek ott is ugyanazon rendben következnek egymásra, mint a mi félgömbünkön; és igen valószínű, hogy a gránit-sziklák, csillámpála, s a különféle gyps- és homokkőalakulatok Peru hegyeiben, ugyanazon időben keletkeztek, mint a hasonnemű kőalakulatok a schweizi alpesekben. úgy látszik, hogy az egész föld ugyanazon átalakuláson ment keresztül. Az Andes-hegység egyik gerinczén olly magasságban, melly a Mont-Blanc-ét felülmúlja, tengeri csiga-kövületek taláthatnak; megkövült elefánt-csontok az éjgyenlítői (aequinoctialis) vidékeken elszórvák; s a mi legnevezetesebb, nem Orinoco forró téréin a pálmafák alatt, hanem a C o r d i l lera hegylánc legmagasb fősíkjain található. Az új-világban csak úgy, mint a régiben, jelenleg a földön (víz- és levegőben) élő állatokat más, kiveszett állatnemek előzték meg.

IV. Amerika állatokban igen szegény volt. Oka ennek azon körülményben keresendő, hogy a parlagon heverő föld tenyésztésökre nem szokott kedvező lenni. Minden tájon, mely nem műveltetik, a levegő bűzhőd; a sok rothadás következtében romlott gőzök emelkednek fel; a földnek növényekkel borított felszíne a napnak tisztító befolyását nélkülözi; a számtalan sűrű erdőkben a szélnek nem lévén kellő járása, a levegő mozgás hiával megreked és megromlik. Mindez együttvéve számos és dühös járványokat idéz elő, melyeknek az állatok áldozatul esnek. Az amerikai szigeteken az ismert négylábú állatoknak csak négy neme; a continensen pedig az egész földkerekségen élő mintegy kétszáz négylábú állatnemeknek csak egyharmada találtatott. Az e tekintetben kevesebb termékeny természet, még kevesebb erőt is látszik nyújtani állatainak, melyek az ó-világénál általában gyengébbek és félnébbek. Egy sincs ott olyan, mely nagyságra nézve az elefánt- vagy rinocerossal, s erőre s dühre nézve az oroszlán- vagy tigrissel mérkőzhetnék. A brasíliai tigris, az új-világrész e legnagyobb négylábú állatja, olyan, mint nálunk az öt vagy hat hónapos borjú. A pumamacska és jaguar, Amerikának e legvadabb husfaló állatai, sem az oroszlán bátorságával, sem a tigris dühével nem bírnak: miért is e neveket jótalanul alkalmazzák rájuk. — Ellenben ugyanazon okok, — melyek a nagyobb állatok szaporodását és erejét csökkentik, viszont a csuszó-állatok, rovarok és növények tenyésztését mozdítják nagyobb mértékben elő. A csuszó-állatok legutálatosabb nemei otthonosak mindenütt, hol forróság, nedvesség és rothadó élettermények bősége tenyésztüknek kedvez; és éppen ezért Amerikában, hol az egész növény-ország, úgy szólván, önmagában rothadott, s a belőle és a számtalan folyók-, tavak- és mocsárokból fölemelkedő gőzök a levegőt párákkal töltötték meg, ez állatok, valamint a rovarok is, sokkal szaporábbak, és némelyek meglepő nagyságúak is. Széles teknősbékák lepik a partokat, és roppant nagyságú irtózatos kígyók vonják birkáikat az erdőkön keresztül, vagy a fák lombjairól lógva messziről hallatják fenyegető sziszegéseiket. Egyéb, többször óriási férgek folyton ostromolják a lakosokat, hajókat és gyarmatosokat. Az életerő, úgy látszik, itt az alárendelt osztályú állatok tenyésztésében meríti ki magát. A mi a szárnyasokat illeti: a légmérésék befolyása alatt azok sem szenvednek annyit, mint a négylábúak. Amerika a forró égöv alá eső tájain hasonlítanak azokhoz, melyekkel Asia- s Afrikában ugyanazon vonal alatt találkozunk. A természet, úgy látszik, itt megelégette a szépséget, mellyel szárnyasai felruházták: mert a legnagyobb részétől megtagadta a zengzetes hangot, mely nálunk a fület annyira gyönyörködteti. A mérsékeltbb égélj madarai az új félgömbön szintúgy, mint a régim, kevesebb fényes külsővel bírnak ugyan: azonban mintegy kárpótlásul értté, kellemes és zengzetes hanggal ellátvák. Amerika némely tájain azonban, az egészségtelen levegő az élő természet ezen osztályára is károsan hatott: mert ott kevesebb madár látható,

mint más országokban; az utas bámulja a csendet és némaságot, mely az erdőkben uralg. Mindamellet figyelme méltó tünemény, hogy Amerika, hol a négylábúak olly félénkek, a condort szülheté, mely bátorságra, erőre és nagyságra nézve valamennyi szárnyasok közt az első helyet foglalja el. Általában a szárnyasokat illetőleg mondhatni, hogy Amerikában a természet ezekben a legnagyobb luxust fejtette ki, az óriási condortól és a királyi saskescliyütől, egészen a picziny colibriig és repülő virágokhoz hasonlító flamingokig. — A növény-élet tenyészsénck a párákkal telt meleg levegő, és rothadó életanyag csak kedvező lehet; s így az itt teljes óriási nagyságában és legdusabb kifejlésében mutatkozik. Hozzájárul, hogy e világrészben, mely csak kevés, s azonfölül nem is igen szorgalmatos, és a marhák és házi állatok segélyét igénybe venni nem tudó lakost számított, a földnek ereje folytonos használat által még ki nem merítettett. A növények termékenységének e szüleménye, többnyire érintetlenül, elrothadván, a termő anyagot mindig csak szaporították. A fák és egyéb növények, mellyek a levegőből és vízből nyerik tápjokat, ha emberek vagy állatok által ki nem pusztítottak, a földnek mindig többet adnak vissza, semmint a mennyit belőle kivontak, s így azt kimerítés helyett inkább gazdagítják. A fák roppant száma és nagysága e földrész rendkívüli tenyésztő erejéről tesznek bizonyosságot. A buja növényzet bámulatra ragadta az első európai utasokat; s a termelő több helyen a túlságos termékenység csökkentésén fáradozott, hogy földjét a hasznosabb termel észre alkalmassá tegye. A rengeteg őserdőben, hol még irtóvas nem pusztított, láthatni terepélyes fákat, mellyek a rájuk tekerődött folyondár által annyira összekapcsolvák, hogy állva maradnak még akkor is, midőn már elrothadt gyökeik régen nem tartják; és fákat, mellyek eledelt, italt, köntöst és menhelyet nyújtanak egyszerre; mielőtt mások hatalmas árnyaikkal kiölnék mindent, ami alattok van, mintegy halálos kört vonva magok körül, mellyen belül semmi növény nem tenyészhetik. Szép tekintetet nyújtanak a magas szálfák is, mellyeknek zöldelő s virágos csúcsai mintegy lengő koronához hasonlítanak, melly ct legkisebb szel löcske, egy legyező vagy napernyő által okozott fuvalom is képes mozgásba hozni.

13. §.

Columbus második útja.

Elmúlván az örömnapok, a spanyol fejedelmek készültek-hez láttak a második fölfedezési útra. Mielőtt azonban Columbus útra eresztenék, lépéseket tettek, fölfedezett új-világi birtokaik biztosítására: annyival inkább, mert híre futamodott, hogy a portugali király hajóhadat készít ezeknek erőveli elfoglalására. A középkori közjog szerint a pápák, mint Isten helyettesei a földön, minden földrészek, de legkivált a szigetek legfőbb uraiul tekintettek; és e jog iránt, bármi volt légyen is annak eredete, nem forgott fön kétség. Így történt, hogy a normanok elfoglalván Angliát és Siciliát, a pápához fordultak; ki is a két szigetbe őket hűbéresekül behelyezteté. II. Orbán Corsicát a pisai püspöknek, IV. Adorján Irlandot II. Henrik angol királynak adományozta. A portugálok fölfedezésének Afrika partjai körül lett előhaladtával, Henrik herczeg V. Mártonhoz fordult; ki is annak kérelmére elhatározta, hogy mindazon földrészek, melyek a Bojador-fok és Keletindia közt fekszenek és a portugálok által már vagy fölfedeztettek, vagy pedig még fölfedeztetni fognak, örökösen a portugali korona alatt maradjanak. E pápai adománylevélre támaszkodva, némellyek a portugálok közül már akkor, midőn Columbus, első útjából visszatértkor Lisabonban megfordult, kezdék feszegetni a kérdés tulajdonjogi ol-

dalát; azt állítván, hogy e földrészek birtoka pápai adomány-nál fogva szintén a portugálokat illeti. Az ez iránti minden igényeknek véget vetendő, Ferdinand követség által egyenesen a szentszékhez fordult. VI. Sándor 'akkor uralkodó pápához intézett iratában az új fölfedezést a hitnek rendkívüli diadala, s az egyház számára tett nagyszerű hódítás gyanánt tüntette föl, és kérte ő szentségét: hogy miután az újon fölfedezett tartományok egészen kívül fekszenek a vonalon, mellyen belül minden fölfedezendő birtok a portugáloknak adományoztatott, kegyeskednék ő szentsége ama fölfedezett tartományokat ugyanazon jogok- és kiváltságokkal a castiliali koronának ajándékozni, inellyekkel dicső elődjei a portugálok által ellenkező irányban fölfedezetteket a nevezett ország koronájának ajándékozták volt. A pápai engedélyező bulla 1493-ki év május 3-káról kelt, és megállapítá azon hires választó-vonalat, mellyet a pápa az északi sarktól a déli sarkig, száz mérföldnyire nyugotnak az azori és zöldfoki szigetektől, azon kijelentéssel vont: hogy a földrészek, mellyek e vonaltól nyugotnak a spanyolok által fölfedezetttek, vagy még fölfedeztetni fognak, a spanyol koronához tartozzanak; ellenben e vonaltól keleti irányban fölfedezett, vagy fölfedezendő részek a portugált koronát illessék. Ez adományhoz, miként előbb a portugalihoz, azon föltétel volt kötve: hogy a fejedelmek a fölfedezendő tartományokban a kér. kath. hitet terjeszteni el ne mulasztják. Később, midőn ama választó-vonal ellen II. János portugáliai király panaszt emelt, s a spanyolok megtámadására nagy hajóhadit készületeket is tőn, hogy a két fél közt a béke szent legyen, a pápa azt az azori és zöldfoki szigetektől, száz helyett 370 mérföldnyire tette át nyugotnak (junius 4. 1494); olly egyesség, mellynek folytán később Portugália Brasilia birtokához jutott.

Bizonyára nagyszerű látvány volt, jegyzi meg egy történetíró, a pápát ama korban, mellyben földi tekintélye már hanyatlásnak indult, egész középkori nagyságában még egyszer fölemelkedni látni, hogy egy újjhuzással két nagy hatalom határait kijeljelje; mintha mondaná: 'idáig, és ne tovább!' Mintha ez még azon idő volna, mellyben a fejedelmek, a helyett, hogy fegyverhez

nyúljanak, még hajlandók voltak vitáijaikat eldöntés végett neki terjeszteni elő! Hiszen Luther már az élők között fogott!

Ez alatt a készülétek egy második expedióhoz, kettőztetett erővel folytak. Hogy az új-világ ügyei rendszeren és gyorsan tárgyalathassanak, azok kezelése Juan Rodríguez deFonseca-ra bízott: ki ekkor sevillai fő-esperes volt, később pedig badajozói, palenciai és burgosi püspökké, s végre India (ez volt az új-világ neve, azon véleménynél fogva, hogy Columbus e keleti ország legvégsőbb szélét fedezte föl), patriarchájává nevezetett. Mellé adatott Pine l o Ferencz, mint kincstárnok, és de Soria János, mint contador, vagy felügyelő. E kis tanács székhelyéül Sevilla választott. Ez volt kicsiny eredete a királyi indiai háznak, melly később oly nagy hatalom- és tekintélyre emelkedett.

A fejedelmek több rendbeli rendeleteket bocsátottak ki. Az egyikben megtiltották mindenkinek az új fölfedezett világrészbe evezni, ha csak erre vagy magoktól a fejedelmektől, vagy Columbustól, vagy végre Fonseca-tól előleges engedelemmel nem voltak ellátva. E rendelkezésben utánozták a portugálokat, kik az Afrika mentében fölfedezett birtokaikat illy tilalmakkal vélték biztosságba helyezhetni. Egy másik rendelet Columbust és Fonseca-t felhatalmazta: hogy Andalusia kikötőiben találtató bármely hajót, legyen az megrakodva vagy nem, kármentesítés mellett lefoglalhassanak, a legénységet pedig az expedióiban szolgálatra kényszeríthessék.

A vadak megtérítése lévén a fölfedezések bevallott célja, ennek foganatba vételére 12 áldozó-pap választott ki, s élökre Bernardo Buyl, vagy Boyle, Cataloniából származó, sz.-benedekrendi szerzetes állíttatott; kit a pápa apostoli-helyettesi hatalommal ruházott föl. Isabella, ki a benszülöttek sorsát valóssággal szíven viselé, s őket mintegy az ég által gondviselésére bízottakul tartá, e szerzeteseket minden szükségességekkel ellátta az isteni-tiszteletnek ünnepélyes módoni megtartására; szívére kötvén, hogy a tanításban szorgalmatosak legyenek. Columbiának pedig meghagyá, hogy velök a legnagyobb szelídséggel és jóssággal bánják; s mindazokat, kik rajtok valami méltatlanságot elkövetnének, szigorún büntesse. A Columbussal Barcelonába

érkezett hat indián nagy pompával és ünnepélyességgel kereszteltetek meg; melly szent ténynél a király, királyné és Juan herczeg teljesíték a keresztszülői tisztet. Az udvar úgy tekinté a megkeresztelteteket, mint első zsenge-ajándékot az ég számára ezen nem sokára megtérítendő pogány nemzetek törzséből.

Vége 1493-ki szeptemberhó 25-dik napján az új flotta már együtt volt a cadixi öbölben; három hajójával, és 14 caravelájával fényes ellentétet képezve ahhoz, melly 15 hónappal előbb Pálosból indult el az új-világ felkeresésére. A fölveendő egyedekek száma eleinte 1000-re határozotatok; a lelkesedés azonban olly nagy volt, hogy e szám 1500-ra rúgna. Az új-világróli képzetek ugyanis a kedélyeket országszerte mozgásba hozták. A mórokkali háború be volt végezve, s a regényes- és hősiehez szokott jellemek ennek megfelelő vállalat után esengtek. Számos főurak, királyi tisztviselők és andalusiai lovagok kívánczotak, részben önköltségökön, csatlakozni az expeditiohoz. Mind azon véleményben voltak, hogy az új-világ téréin, ama vadnépek közepek, majd pálya nyílik dicsó fegyveres tettek végbevételére. Senkinek sem volt fogalma, sem a szolgálat természetéről, mellyre szánta magát, sem a való czélról, mellyre az expeditio törekszik, sem végre amaz országok állapotáról, mellyek után vágyakoztak. Ők csak a természet bájairól, az éghajlat szelídségéről, a föld termékenységéről, a növényzet dús gazdagságáról, a kristálytisza vizekről, bájos kék égről, gyümölcsteli fákról, stb. álmodoztak; az eszökbe sem jutott, hogy ott még lakhelyekről gondoskodni, városokat és erősségeket építeni, a földet mivelní, terményeit feldolgozni, s általán az új éghajlathoz szokniok kell, mielőtt az európai élet kényelmeire csak messziről is gondolhasanak. És itt, tudnillik e számos úri emberek fölvetelében vetetett meg egyik alapja azon későbbi nyugtalanságoknak, elégtelenségnek, fegyelmeiden kicsapongásoknak, mellyek Columbus életét keserítették, a békés gyarmatosítás folyamatát zavarták, és az új-világ keresztényszerű polgárosítása helyett, annak vérengző feldulását előidéztek.

A hajókra szállt előkelő személyek közt taláztatott Don Alonso de Ojeda, nemes származású fiatal lovag, kit későbbi

tettei miatt különösen föl kell említenünk. A természettől kicsiny, de deli termetet nyert, komoly és mégis szép s eleven arcvonásokkal. Rendkívüli erővel hasonló fűrgeséget párosított. Minden harczy gyakorlatokban és fegyvernemek forгатásában nagy jártassággal bírt. Szépen és jól ülte a lovat, s egyike volt a legkitűnőbb portyázóknak. Erkölcsi tekintetben: lelkes, nyílt, bőkezű, harczban merész, czivódásoknál a milly hirtelen, épen olly könnyen megbocsátó, az Amerikába gyülekezett ábrándos ifjúságnak sokáig bálványtárgya maradt, s magát ott több veszélyteljes és különcz tettek végbevitelével tünteté ki. A Giralda toronyból (mór építmény a sevillai dómon) iszonyú magasságban, vagy húsz lányaira egy gerenda nyúlt ki. Egykor Ojeda Isabella királyné jelenlétében e gerendára olly biztossággal bocsátkozott, mintha csak a szobában sétálna. A mint annak végére ért, egyik lábát a légbre emelé, a másikon pedig megfordult, és visszamentiben, lábával a toronyfalának neki támaszkodva, kivett egy narancsot és azt hihetetlen izomerőre mutató ügyességgel a torony csúcsára fölveté.

A nemesrendűeken és matrózokon kívül a hajókon még számos földmives és mesterember is találtatott; ellátva mindazon eszközökkel, mellyek az építéshez, föld- és bányamivéléshez szükségesek voltak. Nem hiányzottak a vetemény-magvak, fágyökerek és ágak, lovak és némclly házi állatok, mellyekhez később a canariai szigeteken még kecskék, sertések, borjúk és juhok, s a gyümölcsneműek közül, a narancs-, czitrom-, alma- és körtve-magvak járultak. Mind e tárgyak Amerikában később rendkívül elszaporodtak, s az új-világ csakúgy, mint az ó, boldogoknak mondhatnák magokat, ha ez, midőn amannak a hit világosságát megviszi, s azt saját terményeivel gazdagítja, megelégszik mindezek békés termelése- és kicserélésével; több gondot fordítván a lélek és föld mivélésére, semmint az aranynak, a melly csak is igen mülékony gazdagság, telhetetlen hajhászására.

Mielőtt elvitorlázna, egy kis vizzály adta magát elő Colubus és az indiai három tagú tanács közt. De Soria késlelteté a fizetéseket, mellyek az előlegesen fölvelt összegben túlmentek

s az admiral számadásait aláírni vonakodott. Fonseca meg elszegült a szolgálati személyzetét illető követelményeknek, melyekre ő admirali s alkirályi rangjánál fogva jogosítva hitte magát. A fejedelmek ugyan rendre utasíták mindakettőt, meghagyván nekik, hogy Columbus minden kívánatainak eleget tegyenek: de ez által egyszersmind alapját veték meg azon huzamos ellenségeskedésnek, mellyel Fonseca 30 évig tartott hivatali állásában, Columbus iránt egész haláláig engesztelhetlenül viseltetett.

A hajóra szálltak s mind a legvérmesebb remények közt vettek búcsút barátjaiktól; s a nép a helyett, hogy végzetleges vállalat áldozataiul tekintse és megsirassa őket, mint ez az első elindulás alkalmával történt, sorsukat irigylendőnek találta; mint kik legboldogabb halandókként egy országba indulnak, mellynek arany éghajlata alatt, és bájtjeljes virányai közt csak élvezetek, gazdagság és csuda-szép dolgok várakoznak rájuk. A mint Columbus, kísérve két fiától, Diegotól és Ferdinandtól, kiket, hogy elmenetelének tanúi legyenek, magával hozott, a tömegben áthaladott, rajta csüggött minden szem. Az örömkíáltások még egyszer, és rá nézve utoljára az életben, megzendültek; s minden ajak áldá és magasztald őt. Naplemente előtt az egész flotta fölszedte horgonyait, és miután rövid ideig a canariai szigeteknél megállapodott, november 2-kán, kedvező szelektől hajtatva, már az Antilla szigetekkel állott szemközt.

E szigeteknek, mellyek Porto Riccotól Paria partjáig majdnem félköralakban terjednek, s a caraibi tengert a nagy óceántól elválasztják, egyikén egy látvány kötötte le az egész hajósereg figyelmét, melly alkalmas volt, Columbust e világrész népességéről fogant képzőiméből, mintha ez a világ legjobb népe lenne, kiábrándítani. Emberi testagokat láttak a házakban, mint valamelly eleségtárakban felhalmozva; mellyeket a benszülöttek a tűznél sütöttek, és főztek. Columbus ebből következtető, hogy a canibalok, vagy caraibok már keresett szigeteire vetődött. A caraibok a legvadabb nép valának e tengereken; csónakjaikon rablójáratokat gyakoroltak a körülfekvő szigetekre, elpusztíták falvakat, a fiatal és szép asszonyokat magokkal hurcolák, a férfiakat pe-

dig leöldösték és fölfalák. Eszige ten, melyet Guadeloupe-nak neveztek, találtak a spanyolok először ananászt. A többi szomszéd szigeteken, melyek közt volt Por to Ricco is, a benszülöttek nyelvén Boriquen, Columbus elnevezése szerint pedig San Juan Batista, mindenütt ugyanazon jelenségek fordultak elő, s Columbus igazolva találta az iszonyatosságokat, melyeket Guacanagari-tól e vad és harczos nép erkölcséiről hallott. Majd mindenütt, a hol kikötni akart, ellenségesen fogadtattott: mi alkalmat szolgáltatott több benszülötteknek, férfiak- és , asszonyoknak foglyul ejtésére. Irtózat os volt látni a lakok körül elszórt emberi csontokat és koponyákat, melyek a sütés és főzés nyomait mutatták. Columbus, kit e vad nép tekintete aggodalommal kezdett eltölteni hátrahagyott' uttársainak sorsa iránt, elhatározta e tájakon tovább nem időzni; annyival is inkább, mivel minden kísérlet, a benszülöttekkel békés összekötetést nyitni, sikeretlen volt. Síkra bocsátkozván tehát, egyenesen Hispaniola (Haiti) felé tartott; és november 21-kén partjainál Navidad erősségtől csak pár napi járásnyira horgonyt vetett. A las Fleches öbölnél, hol a benszülöttekkel az első verekedés történt, Columbus egy, e vidékről magával Spanyolországba vitt indiánt szállítattott partra, szép ruhában és különféle európai ékességekkel, azon reményben, hogy a spanyolok hatalmáról és nagylelkűségéről szóló előadásai majd jótékony hatást gyakorlandanak honfitársaira. Az indián azonban többé soha sem láttattott; e vadak az európai civilisatio minden elbájoló látványai daczára vad állapotokhoz ragaszkodtak, úgy hogy a Spanyolországban megkeresztelt indiánok közül csak egyetlenegy maradt mindvégig a spanyolokhoz hü; s ez egy lucayi volt, a Guanahani szigetből: ki megkereszteltetése alkalmával Columbus testvérétől, Diego Colon (annyi mint Columb, Colomb, vagy Columbus) nevet kapott.

A hely, hol Columbus horgonyt vetett, Monte-Christonak neveztetik. Columbus a közel folyó tekintetéből, melyet aranyban gazdagnak vélt, és épen azért Rio del Oro, arany folyamnak nevezett el, e helyet választotta ki, hogy rá az első európai szállítmányt telepítse.. A mint az alkalmas pontot ke-

resve, emberei a parton elszéledtek, három férfi s egy gyermek hullájára bukkantak. Egyiknek nyakára spanyol kelméjű kötél volt akasztva, másik pedig szakállos volt. A hullák rothadás állapotában voltak, de az erőszak nyomait még világosan mutatták. E látvány balsejtelmeket keltett mindnyájuk szívében; és Columbus eltelve aggodalommal hátrahagyott társai sorsa iránt, rögtön La Navidad felé vitorlázott.

November 27-kén este volt, midőn La Naviddal szemközt körülbelül egy mérföldnyi távolságra a partoktól horgonyt vetett. A setében nem lehetvén a tárgyakat megkülönböztetni, két jellövést adatott, mellyek a partokról visszaütöttek, a nélkül, hogy onnan egyéb válasz adatott volna. Éjfél tájban néhány indián jelentkezett, kik között volt Guacanagarinak egyik atyja fia is. Columbus első kérdése a hátrahagyott őrségre vonatkozott. Az indiánok előadták: hogy egyesek a spanyolok közül betegség által múltak ki; mások egymásközi harcban veszték el; egy része pedig egy más, a sziget beljében fekvő tájra költözött át; hogy továbbá Guacanagarit a Cibao nevű arany-hegy cazikája, Caonabo megrohanta, faluját felperzselé, magát pedig megsebesíté. Az indiánok megvendégeltetvén, azon ígérettel távoztak el, hogy reggel Guacanagarival visszatérendnek. A reggel feltűnt, sőt a nap hanyatlani is kezdett, s az indiánok még mindig várakozttak magokra. Az egész vidéken csend uralkodott. Egyetlen csolnak, egyetlen indián sem jelentkezett, hogy a visszaérkezőket üdvözölje, úgy látszott, hogy a táj egészen elhagyatva áll, miután még füstöt sem láttak emelkedni a faszorok közül. Este felé Columbus csolnakot küldött ki a hely megszemlélésére. A küldöttek a hely felé siettek, hol az erősség állott: és ezt leégettnek, s elpusztítottnak találták. A czölöpzet leszagatva, s a földszínen európai ruhadarabok, élelmi szerek, bútor-töredékek heverték.

Másnap maga Columbus is partra szállt, és rendeleteket tett az őrség hulláinak kinyomozására. Több ágyú süttetett el, hogy a netalán életben maradt, s valahol szomszédságban tartózkodó egyesek értesítsenek. Nem messze az erősségtől különböző pontokon tizenegy európainak hullája, egy közel fekvő falu há-

zaiban pedig több olyan európai tárgy találtatott, mellyhez a benszülötteknek nem lehetett csere által jutniok. Ez azon gyanúra vezetett, hogy az erősség a szomszédsági indiánok által pusztítatott el; azonban Guacanagarinak romokban heverő faluja világosan tanúsította, hogy őt az erősséggel azon-egy balcsapás érte. Columbussal egy ideig bizonytalanságban volt, mint egyeztesse össze ezen ellenkezőt állítani látszó bizonyítványokat. Végre a benszülöttek aggodalma szűnni kezdett; és szócserebe ereszkedvén, az erősség sorsáról a következő, tolmács által megmagyarázott fölvilágosítást adták.

Alig távozott el Columbus, a spanyolok feledve utasításait, a helyett, hogy a benszülöttekkel jó egyetértést fõntartani igyekezzenek, arany kelmék- és egyéb becses tárgyakra veték szemüket, s azokat kezeikbõl mindennemû becsstelen eszközökkel, sõt erõszakkal is kicsikarni, s nejeiket s leányaikat csábítgatni kezdték. Nem egyszer magok közt is vad verekedésbe keveredtek a becsstelen utõn szerzett tárgyak fölõtt, vagy szerelemféltsébszõl az indus asszonyokra nézve. Hasztalan lépett föl tekintélyével a Columbus által behelyezett parancsnok, Diego de Arana; parancsait megvetették, s a fegyelem és õsszetartás végkép felbomlott. Pedro Gutierrez és Rodrigo de Escubido, kiket Columbus szükség esetére Arana utõdjaiul rendelt, egyen hatalomra törtek; s az ennek folytán keletkezettviadalban egy spanyol megõletvén, kilencz czimboráival elhagyták az erõsséget, Cibao hegy felé tartva, azon reményben, hogy az itteni aranybányákból kincsekkel megrakodhatnak. E hegység a híres cazika, Caonabo (kit a spanyolok az „aranyház urának“ neveztek el) uralkodása alatt állott. Caonabo születésére carai bi volt, s a szigetre csak mint kalandor vetõdött. Azonban nemzetének szilaj és vállalkozó szellemével bírván, e szelíd és harczokhoz nem szokott népet csakhamar hatalma alá hajtotta, s ezt a csatározásra annyira kiképezé, hogy rövid idõ alatt a leghatalmasabb cazikává válnék. Caonabo halott valamit a fejez emberekrõl, kik a szigetre érkeztek; és elég eszes volt belátni, hogy õ illy hatalmas vendégekkel meg nem mérkõzhetik. Mindamellett Columbus elmenetele azon remény

kelté föl benne, hogy itt tartózkodásuk csak mulékony leend, és ebbeli bizalmát, a hátramaradtak közt kitört egyenletlenségek még inkább nevelték. Alig léptek tehát Gutierrez és Escubido társaikkal együtt a hatalma alá eső birtokba, legott megtámadta és legyilkolta őket. Erre alattvalóit összegyűjtve, titokban La Navidad közelébe érkezett. Az erősségben Aranával csak tizen maradtak vissza; a többiek gondtalanul és teljes biztosságban éltek, elszórva az indus falvakban. Éjnek idején Caonabo vad harczosaival rettentő zajjal elötör, s az erősséget és falut felgyújtja. A spanyolok meglepettek; nyolczan a tenger felé hajtatván, a hullámokban letek halálukat, a többiek iegyilkoltattak. Guacanagari alattvalóival mellettök harczolt: de legyözetett.

Ez vala megérdemlett sorsa az első európai telepnek Amerikában. „Története, jegyzi meg Irving, példáját nyújtja nekünk kicsiben, mind a durva bünöknek, mellyek a civilizatiót megfertöztetik; mind pedig a nagy politikai hibáknak, mellyek a leghatalmasabb birodalmaknak is romlását előidézhetik. A törvény és rend helyébe féktelenség lépett; a közjó magán érdekek, és szenvedélyeknek rendeltetett alá; a köz-szellem pártjátéknak esett áldozatul: míg végre az egész erkölcsi test ketté szakítottott két oily demagog által, kiknek nagyravágyása abból állott: hogy a sivatagban emelt nyomorult erősség parancsnokai legyenek, és a számra 38 ember fölött a legfőbb hatalmat kezökbe kerítsék!“

Jegyzetek a 13-dik §-hoz.

Figyelemre méltó tünemény, hogy a hódítók (conquistadori, ez vala nevök), kik az új-világ tartományait fejedelmeik számára elfoglalták, hogy e tény ökre a törvényszerűség némi jellegét nyomják, mind ama pápai adományozásra hivatkoztak, mellyről a szövegben volt szó. Az okmány, melly ennek kijelentését tartalmazta, s a ben szülötteknek, a nélkül, hogy ezek csak szót is értenének belőle, mindig nyilvánosan felolvastott, egy ik példányát — lesz fölösleges ide íglatni, annyiból, mennyiből e férfiak sajátságos okoskodását igen tanulságos módon feltünteti. A legelső, melly után valamennyi készült, következőleg hangzik:

„Én, Alonso de Ojeda, Castilia s Leon legfőlösegebb és leg-hatalmasabb királyainak szolgálja, a barbar népek hódoltatója, ama királyok küldöttje s kapitánya, a legünnepélyesebb módon adom nektek tudotokra, s kijelentem, hogy az örökkévaló Szentháromság-egy-Isten teremté az eget és földet, — aztán egy férfiút és asszonyt, kiknek mi mindnyájan, ti és mi, és minden emberek, a kik a világon voltak és lesznek, utódaik vagyunk. De a mint a számos nemzetségek, mellyek több mint öt ezer év lefolyása alatt egymásra következtek, a világegyetem különféle részeiben elterjedtek, és tekintve azt, hogy egyetlen tartományban el nem férnek, s általa nem is táp!áltathatnak, királyságok- és országokra oszlottak: Isten a mi Urunk, mindezen népeket egyetlen embernek gondjaira bizá, ki szent Péternek hivatik, és általa az egész emberi nem védőjéül és uralkodójául állítatott; miszerint ekként minden más emberek, bárhol születtek légyen, és bármilly vallásban neveltettek is föl, neki engedelmeskedjenek. Ő tehát ennek hatósága alá helyező az egész világot; és ígérte neki, s adott is hatalmat hozzá, hogy tekintélyét az egész világon felállítsa, s minden keresztényt, valamint minden más nemű és hitű népeket is, kormányozzon és Ítéljen. Ő pápa nevet kapott, mi csudálatost, nagyot, atyát és Őrt jelent; mivel ő atya s kormányzója minden embereknek. Azok, kik e szent atya idejében éltek, neki engedelmeskedtek, mint uroknak. Ugyanez történt mindekkorig azok irányában, kik folytatólag a pápaságra emeltettek. Ez tehát így folytatódik máig, és folytatattni fog egész a világ végéig.

„Egyike ezen papáknak, mint a világ ura, e szigetek és száraz-

földi tartományokat a castiliai kath. királyoknak, Ferdinand és tabellának és utódaiknak, a mi uralkodó fejedelmeinknek adományozta mindazzal, a mi bennük foglaltatik. Ez világosan meg van állapítva bizonyos, ez alkalommal kiadott oklevelekben, mellyeket megolvashattok, a mikor csak tetszik. Következésképen ő felsége ez adomány erejénél fogva királya s fejedelme e szigetek- és szárazföldi tartományoknak. Ő illy énül már számos más olly szigetek által ismertetett el, mellyeknek az Ő jogai annak rende szerint tudomására hozattak; s mellyek most neki, mint fejedelmüknek engedelmeskednek, és önkénytesen és ellenállás nélkül alávetik magokat. Hasonlólag engedelmeskedtek, a mint csak tudomásukra jött, ama vallási férfiaknak is, kiket a király küldött, hogy lakosaiknak prédikáljanak, és őket hitünk szent titkaiban oktassák. Ő felsége őket kegyesen oltalmába vevén, rendelé, hogy épen úgy kell bánni velők, mint egyéb alattvalóival.

„Ti tehát kötelezve vagytok, hasonlólag viselni magatokat. Es én kérlek és szentül felszólítlak benneteket, hogy figyelmetesen megvizsgáljátok, a mit én nektek ezennel kinyilatkoztattam. Es hogy azt tökéletesben felfoghassátok, vegyetek magatoknak elegendő időt, hogy megismerjétek az egyház at, mint az egész földkerekség előjáróját és vezetőjét; a szent atyát, kit pápának hívnak, mint jogainak birtokosát; és ő felségét, mint ennek rendeletéből e szigetek és földrészek királyát és fejedelmét. Legyetek tehát rajta, hogy a főnemlített szerzetes atyák nektek prédikáljanak, és titeket az elsorolt tanokban oktassanak.

„Ha ekkép cselekesztek, bölcsen cselekedendetek; teljesítvén azt, a mire kötelesek vagytok. Ő felsége, s én az Ő nevében, szeretettel és jószággal fogadanduk titeket; nejeitek és gyermekeitek szabadok és minden szolgaságtól mentek lesznek, meghagyatván élvezetében mindannak, a mit birtok, épen úgy, mint az egyéb szigeteken történt. Mi több, ő felsége még szabadalmakat, kiváltságokat és kegyelmeket is engedélyezend számotokra.

„De ha ti hozzá nem járultok; ha az engedelmisséget gonoszlel - küleg megtagadjátok; akkor én Krisztus segítségével erőszakkal rontok be országotokba, háborút indítok ellenetek és erővel vetlek alá az egyháznak és fejedelemnek. Nejeiteket és gyermekeiteket fogságba hurczolandom rabszolgácul, hogy eladassanak, vagy kénye kedve szerint elbánják velők az, kinek őket átengedendem. Elfoglalom javaitokat, és a gonosz minden nemével elhalmozlak, mint föllázadt alattvalókat, kik megtagadák az engedelmisséget törvényes uralkodójoktól. Mi több, kijelentem, hogy a vérontás és mindazon nyomor, melly innen származhatik, nektek fog beszámíttatni, s nem ő felségének, sem nekem, sem pedig azon vitézeknek, kik parancsnokságom alatt állnak. Kihirdetvén e nyilatkozatot és felhívást, nekem e tényről a jelenlevő jegyző által azonnal hitelesen aláírt bizonyítványt fogtok hozni.“

Íme! a conquistadori formula, melly által az elfoglalás törvényszerűsége biztosított. A mint a francia király a földnek azon elosztásáról hallott, mellyet VI. Sándor pápa a spanyolok és portugálok javára tett, élezésén megjegyze: „Szeretném látnia testamentumot, mellyben Ádám apánk a világot köztök (spanyolok és portugálok közt) akkép osztotta volna föl, hogy nekem egy hüvelyk se jusson/⁴ Többiben a pápai oklevélben az által, hogy a keresztény fejedelmektől még nem bírt földrészek elfoglalása megengedtetik, ki van fejezve a nézet, hogy a keresztény népek a pápa által urai a földnek. S ez szavakban! kijelentése annak, mi napjainkban pápárai hivatkozás nélkül ugyan, de mégis tényleg úgy van. A középkor, a lelket elejbe téve a testnek, a pápát mint minden lelkek fejedelmi főpásztorát, fölé helyezendőnek hitte anyagilag is az egész világnak. A pápák nem igényelték magok számára az elfoglalt részeket, hanem átengedték a keresztény fejedelmeknek, azon egy föltétel alatt, hogy lakosaikat a keresztény hitben oktassák, s testileg lelkileg boldogokká tegyék.

14. §.

Első gyarmatosítási kísérletek és harcok.

Columbus, miután a sebében fekvő Guacanagarit, kitől 800 kis kagylóhéjjal, 100 darab aranylemezzel, és jó mennyiségű arany szemekkel, összesen kétszáz fontig megajándékozott, és kinek ő viszont európai apróságokból álló ajándékokat tett, személyesen meglátogatta, elhagyva La Navidadot, mely hely az előadott szerencsétlen eset után a spanyolok előtt fájdalmas emlékezetűvé vált, de mely különben is alacsony fekvésénél és így egészségtelen voltánál fogva a telepedésre nem igen volt alkalmas, elhatározta tovább evezni; s Monte Christótól tíz mérföldnyire keletnek egy helyet választott ki, mely két folyótól öntözött és egyik oldalról emelkedő szirtek, másik oldalról pedig áthatlan erdő által védett szép térség lévén, s e mellett Cibao arany érczhegyhez is közelebb fekvén, mindazon előnyöket látszott egyesíteni, melyeket az admiral keresett, hogy rá az első európai gyarmatot letelepíthesse. A kirakodás tehát azonnal megkezdett: a térségen tábor üttetett, az építendő új város kimérettetett, és a határvonalok czölöpökkel megjelöltettek. A templom, az admirali lak, a fegyver- és eleségtár kőből emeltettek; a többi házak pedig fából, nád- és egyéb olly anyagokból készültek, melyek épen kéznél valának. Így keletkezett az új-világban az első keresztény

város, mellynek Columbus fejedelmi pártfogónéjától Isabella nevet adott.

A munka kezdetben nagy buzgósággal és serénységgel folyt. Azonban csakhamar betegségek kezdének jelentkezni. Sokan már a hosszú ut közben szenvedtek: másokat a szabad ég alatti tanyázás vert le, kitétetve lévén a forró nap égető sugarainak, és az ezek által e rendkívül dús természet, termékeny föld és sűrű erdők közepeit előidézett kigőzölgéseknek. Columbusnak a gyarmatosítás érdekében mind az építést, mind pedig a földmívelést siettetnie kellett; és e megfeszített munka az ehhez nem szokott, erre nem készült spanyoloknak föllötte nehezen esett. Mi már említettük, milly vérmes reményekkel léptek a legtöbb önkénytesek a hajókra, midőn magokat az ujvilágbai útra elhatározták. Milyl fájdalmas vala tehát kiábrándulásuk, midőn partra szállva, magokat sűrű erdők közepett, teljesen műveletlen földön, lak és ételmi szerek nélkül találták; hol a helyett, hogy a mindenképpen bővelkedő természet ölében, az aranyat és ékszereket kényelmesen szedjék, kénytelenek voltak a forró napokon fáradtságos munkát végezni, s minden legkisebb kényelmet kínos verejtékkel megszerezni. A jó kedv ennél fogva csakhamar elröppent, s a kedélybeli levertség még inkább szaporitá a betegségeket. Maga Columbus is, a rendkívüli megfeszítés következtében kimerülvén ereje, a szobát őrizni kénytelenítettett.

A teher-hajók málhájoktól megszabadulván, már készen állottak, hogy Spanyolhonba visszaforduljanak. Columbus azonban, mielőtt azokat útnak eresztené, szükségesnek találta valamit tenni, minek hírül adása a monarchákat megörvendeztette, s fölfedezéseinek jőnevét föntartsa. A lanavidadi őrségnek adott utasítás szerint, hogy a benszülöttektől aranyat gyűjteni igyekezzenek, számíthatni vélt rá, hogy azt bizonyos mennyiségben felhalmozva találandja Midőn tehát az erősség feldulása folytán e reménysege meghiúsult, egyebet már most nem tehetett, mint sereget indítani útnak, melly Cibaot fölkeresse, s ha kincseket nem hozna is, legalább azok létéről biztos tudomást szerezzen magának. A kis sereg vezéréül Alonzo de Ojeda

választatott, mint a kit minden kalandszerű s veszélyes vállalat rendkívül érdekelt. Ojeda 1494-iki január elején indult útnak, behatott Caonabo birtokába, s az ott bőségben termő aranyról szóló híreket igazoltaknak találá. A hegyi patakokban arany szemek csillogtak; Ojeda maga talált egy darabot, mely tizenegy latot nyomott. A kis sereg ennek következtében egészen föllekesülve tért vissza Isabellába. Hasonló tudósításokat hozott egy másik fiatal lovag, Gorvalan, ki a sziget egy másik részének kikémlésével volt megbízva. Az admirál e jó hírek által felbátorítva, őt hajót a gyarmat szolgálatára visszatartván, a többit rögtön útnak eresztette, átküldvén fejedelmeinek a Cibaoban talált arany darabokat, továbbá több ismeretlen becces fajú fát és növényt; végre az elfogott carabokat, hogy Spanyolországban a hitben oktattatván, visszaküldessenek, és itt aztán hontársaik körében annak hírnökeiül, a spanyolokkal] közlekedéseikben pedig azok tolmácsaiul szolgáljanak. Levelében kiemelő a kedvező tudósításokat, mellyeket a sziget beljébe kiküldött két lovag annak termékenysége, szépsége s aranybani bővelkedése felől hozott. A természet állapotát rajzolva, kiemelé a többi közt a czukornádnak minden reményen fölül sikerült átültetését, és a gabona s egyéb növénynek kecsgetető növekedését; mindamellét mégis, miután a hozott eleségszerek már majdnem fogytán vannak, a legénység pedig a benszülöttek eleségeihez még hozzá nem szokhatott, kéré ő felségeiket, hogy a gyarmat pillanatnyi szükségeinek fedezésére, számára ételmi szereket küldeni méltóztassanak.

Mialatt a flotta Európába visszahajózott, a szigeten letelepedők közt az elégedetlenség és nyugtalanság napról-napra növekedett Firmin Cado, ki az expedícióhoz érezvizsgáló s tisztítóként adatott, azt találván mondani, hogy a sziget nem termel aranyat, és hogy minden itt látott aranydarabok más vidékekről idehozott fényüzési czikkek lennének, a lázongást majdnem tetőpontjára csigázta. Bernal Diaz de Piza ellenőr főnöksége alatt összeesküvés képződött, mellynek célja volt: a hajókat, míg Columbus betegen fekszik, lefoglalni, Eu-

rópába visszatérni, s ott Columbuszt mint oly kalandort leírni, ki fejedelmek fölfedezéseinek túlságos magasztalásával megcsalván, annyi alattvalóknak halálát okozta. Szerencsére Columbus a tervről még jókor értesült, a fő-czinkosokat-befogatta, s valamennyőket megbüntette, Bernal Diazt pedig törvényszék elé állíttatás végett egyenesen Spanyolországba küldötte. A büntetés ugyan szelidebb volt, semmint a merény nagysága kívánta volna: mindamellett is kikélekre adott alkalmat; az elégtelenek nem mulasztván el megjegyezni, hogy egy „idegen¹¹ az, ki most a spanyolok fölött büntető hatalmat gyakorol.

A lázongást e szerint elnyomván, hogy a legénységet foglalkodtassa, az elméknek pedig szórakozást nyújtson, Columbus hadjáratot tervezett a sziget belsejébe, nevezetesen azon Cibao hegységbe, mellyből Ojeda oíly örvendetes tudósításokkal érkezett volt vissza. Testvéröccsét, Diego t, kit először ez alkalommal említ a történetírás, parancsnokul Isabellában hátrahagyván, martius 12-kén 400 emberből álló kis seregével útnak indult, és egy nagy térségen, s két folyón keresztül hatolván, estefelé vad és sziklás hegynyilásnál állapotodott meg. E hegységen csupán egyetlen gyalogút vezetett az őserdőség óriási, s egymásba fonódott növényzetén keresztül és szirtok meg örvények fölött. Az áthaladás tehát temérdek nehézségekkel volt összekötve a sereg nézve, mellynek egy része lovasságból állott, más része pedig nehéz fegyverzetben és különféle bányászati eszközökkel megterhelve haladott előre. Az árkászok azonban, segítettve kivált több, az első rendbe állott nemes inaktól, csakhamar elkészíték az utat, az elsőt, mellyet az európaiak az új-világban nyitottak, s mellyet Columbus a nemes ifjak által kifejtett rendkívüli tevékenység emlékezetére „El puerto de los Hi dalgo s“ nemesek kapujának nevezett el.

A hegység tetejéről pompás kilátás jutalmazá fáradságait. Roppant, nagyszerű erdőségektől borított, számos folyóktól öntözött, s a legélénkebb zöldben pompázó síkság terület el szemek előtt; hol a sűrűség közepéből kiemelkedő számtalan füst-oszlopok világosan mutatak, hogy e tájnak igen népesnek kell

lennie. Columbus e síkságnak, mely szépsége által a spanyolokat elbájoslni látszott, Vega Real (királyi síkság) nevet adott. Itt látták ők először a tropicus növényzetet azon egész pompájában, változatosságában és nagyszerűségében, mely egyedül ezen éghajlatnak tulajdona. Bámulták az óriási nagyságú pálma- s mahagonifákat, mellyek tornyokként emelkedőnek ki a körröttök örökfriss zöldben mosolygó ligetek közepéből. Leérvén a hegyről, Columbus csatarendbe állíttatá katonáit, s kibontott lobogókkal és zeneszó mellett haladott előre. A mint az indiánok a sisakos, pánczélozott, puskákkal, lándsákkal, kardok- és kézijjakkal fölfegyverzett, de leginkább a lóháton ülő lovagsoportot, mely trombiták harsogása és dobok pörgése közt ereszkedik le hegyeiről a síkságra, megpillantották, egész lényüket irtózás fogá el. Eleinte a lovat és lovát együvé tartozó állatnak gondolták, s nem volt leírható álmélgodásuk, midőn a lovasokat méneikről leszállni, s képzeltük szerint mintegy kettéválni látták.

Két napi haladás után a síkságon keresztül, a kis sereg végre Cibao hegylánczolat alá ért, mely a síkságot mintegy bezárni látszott. A vidék jelleme itt egészen megváltozott. A beljében dús kincseket rejtő természet, miként a fősvény gazdag ember, külsőleg fölötte szegénynek mutatkozott. Dús vegetatio helyett az ember csupán sziklás, kopasz, itt-ott egyes fenyőfáktól lepott hegyoldalokat látott. A spanyolok mindamellert bőven voltak kárpótolva, látván a folyókban csillámló arany szemeket, mellyek mellett a természeti tájszépségekről igen könnyen megfeledkeztek. Columbus a bányanyitásra a legalkalmasabb helyet kikeresvén, azonnal erősség építéséhez fogott, mellynek ő San Thomas nevet adott, mintegy azon hitetlenek megtorlásául, kik valamig saját szemeikkel nem látták, hinni nem akarták, hogy e sziget aranyat tartalmaz. Míg az erősség épülne, s ő maga az építés vezetésével foglalkoznék, Juan de Luxan fiatal madridilovagot küldötte ki Cibao további tájainak meg szemlélésére. Ez visszatérvén, előadta, hogy e vidék számos helyein megfordulván, ezeket mivelésre sokkal alkalmasabbnak találta azoknál, mellyeket eddig az admiral látott; hogy az erdők fűszerekben, a folyók pedig mind, többé kevésbé aranyban gazdagok.

Az erősség elkészülvén, Columbus benne őrségül 65 embert hagyott hátra, Pedro Margarite cataloniai születésű és st.-jagói rendbeli lovag parancsnoksága alatt; maga pedig egy ideig a síkságon időzött, a kikötőhöz vezető utak kimérésével foglalkozván: mely alkalommal szívesen vett szállást az indiánok falvaiban, hogy katonái ezek étkeihez hozzászokjanak, és a benszülöttekkel megbarátkozzanak.

Isabellába visszatérve, Columbus készületeket tett Cuba meglátogatására. E végre szükségesnek tartotta olly rendelkezéseket tenni, hogy Haiti nyugalma biztosítva legyen. Kis se-reget szervezett tehát, mely 250 íjászból, 110 puskásból, 16 lovasból és 20 tisztből állott, s azt a szent-tamási erősség parancsnoka, Pedro Margarite vezénylete alá helyezé; az erősség parancsnokságát pedig, mint legfontosabbat, Ojedára bízta. Azonkívvül kormány-juntát alakított, mellynek tagjaiul, testvére Diego előülése alatt, Boyle atyát, Pedro Fernandez Coronal ti Alonso Sanchez Car a vajait, és Juan de Luxant nevezte ki. Erre aztán három hajón (a két nagyobbat, mely súlyánál fogva mélyebben ereszkedik vízbe, semmint ismeretlen tenger-öblök lappangó zátonyai és szírijei kipuhatólásánál veszély nélkül alkalmaztathassanak, hátra hagyva) april 24-kén útnak indult.

April 29-kén Cuba azon keleti csúcsához ért, mellynek ő ezelőtt Alpha és Omega nevet adott, most pedig Maysi foknak neveztetik. Innen délnek evezve fölfedezte Jamaicát, hol a csolnakokon partra szállni óhajtó legénységnek a bensztlöttek fegyveresen ellenszegültek. Miután jószerelemmel nem sikerült őket békés hangulatra bírni, végre nyílzáppal köszöntetvén, futásnak eredtek. A benszülöttek csolnakjai közt találtatott egy, mellynek hossza 96, szélessége pedig 8 lábnyi volt, s mindamellett azon fák egyetlen kivájt törzséből állott, mellyek e tájak őserdői felett tornyok gyanánt uralkodnak.

Cuba felé visszaevezvén, miután azon nagy fok mellett, melly az ez alkalommal neki adott nevet, Cabo de la Cruz, mai napig viseli, elhaladott volna, a sziget nyugoti partjait vette szemle alá. Rövid idő múlva szinte eltévedni látszott ama számtalan kis szigetek tömkelegében, mellyek ez irányban a tengert

borítják, és ezt mintegy zöld lepellel bevonni látszanak. A mint a csatorna-tengeren, melly a szigeteket elválasztja, tovább haladott, a növényzet pompája, a virágzó berkek, a fűszeres cserjék, és a mindezek illatjával megtelt lég, melly a partokról csendes fuvalomkétit bocsátkozék hajóira, kapcsolatban az ibisek, flamingók és más, leggyönyörűbb színekben ragyogó szárnyasok és lepkék átvonult csoportjaival, alkalmat szolgáltatott neki, hogy e sziget-csoportozatot, melly, meddig csak a szem ereje elhadt, megannyi oasisként lépé köröskörül a vizeket, „királyné kertje“ nek nevezné el.

E tömkelegből kibontakozván, egy ideig Guba déli partjainál szerencsésen evezett. A mint azonban e sziget nyugoti végénél elszórt kis szigetcस्कék ama vad világába ért, mellynek szomorú és rendetlen öbleit napjainkban sem igen keresi föl más, mint egy dugarus, vagy tengeri rablónak menedéket kereső bárkája — folytonos veszélyek- és szinte hihetetlen nehézségekkel kellett küzdenie. A tengert szirtek és zátonyok borítják, melyeken a hajók ismételve fönakadtak; másutt sekély és szűk szorosok állottak utjokban, mellyeken a hajókat átvontatni kellett. Majd viharok keletkeztek, mellyek a tenger e táján kétszeres veszedelemmel jártak; majd éhség és szomjúság állott be, melly a vontatásban és szivattyúzásban különben is kifáradt hajósok erejét végkép ellankasztá. Így tartott ez egész július 7-kéig, midőn egy szép folyó torkolatánál elterülő gazdag vidéknek már ismeretes partjain horgonyt vetve, a benszülöttek által fris vízzel és nálok használatban levő élelmi szerek minden nemével bőven elláttattak. Ha Columbus ez útja alkalmával még csak két vagy három nap járásnyira tovább evezhet, mit megrongált hajói s kifáradt legénysége iránti tekintetből már nem tehetett: úgy Cuba legvégsőbb nyugoti csúcsát elérte, azt egészen megkerülte, arról, hogy az nem continens, hanem sziget, meggyőződött, és ennek folytán magát a szárazföld további nyomozására is eltökélte volna: minek eredménye azután magának Amerikának fölfedezése leendett. Most ellenkezőleg éppen ez útjában iratta alá a tisztekkal és matrózokkal ama sajtóságos okmányt, mellyben ezek meggyőződéseket fejezik ki,

hogy Cuba continens, és az Indiák kezdete! Az aláírás egy mély öbölben ment végbe, melyet némelyek Philippina, mások Cortez-öbölnek mondanak. Pedig egy árboczfáról a tulparti sziget-csoport, és azontúl a nyílt tenger szabad szemmel is ki volt volna vehető; olly közel áll gyakran az ember az igazsághoz, és még sem találja meg.

Erre Columbus elhagyta Cubát, s Jamaica felé vitorlázott, mellynek partjainál egy egész hónapig időzött, minden estve leeresztvén a horgonyokat, s csak lassan haladván előre. Egy reggel három csolnák közeledett felé, mellynek középsője nagy, szépen faragott és kifestett volt. Ebben ült a cazika egész családjával, melly két fiából, két fiatal és szép leányból, és öt testvéréből állott. A csolnak előrésében a zászlótartó állott, kibontott fejr lobogóval. A kíséretet a cazika szolgálai s egyéb indiánok képezték, kik fejkön tollakat, vállaikon pedig tarka tollazatú köpenyeket viseltek. A csolnakok dobpergés és trombita-harsogás közt (a trombita szép fekete fából készült és mesterségesen volt faragva) közeledtek a hajókhöz. A cazika a hajóra lépván, ajándékokat osztogatott a legénységnek, magát pedig az admiralt imigy szólítá meg: „Én hallottam uralkodóid legyőzhetetlen hatalmáról, s azon számos népekről, mellyeket te az ő nevőkben meghódítottál. Te a caraibok hazáját feldúltad, harczosaikat agyonverted, nejeiket és gyermekeiket fogságba hurczoltad. Minden szigetek rettegnek tőled; hiszen ki is álljon neked ellen, ki ez országok titkait, és népeik gyengeségét ismered? Mielőtt tehát országomat elvennéd, magam jövök egész családommal hódolatot tenni királyodnak és királynédnak, s látni a tartományt, mellyről nekem annyi csudálatos dolgot beszéltek.“ Columbus, ki tekintve a szenvedéseket, mellyeknek e jó emberek, ha vele hajóznának, ki fognának tétetni, értésökre adá, hogy ő, mielőtt hazájába visszatérne, még számos más tartományokat és szigeteket szándékozik meglátogatni; őket tehát még most azon ígérettel hagyja vissza, hogy őket fejedelmei kegyéről és oltalmáról biztosokká teszi, s annak idején kívánságukat is teljesíteni fogja.

Augustus 19-kén a caraibok szigetei felé vitorlázott, hogy az itt kezdett fölfedezéseket befejezné. Testi ereje azonban az öt hónapos ut alatt megtörve, nem felelhetett meg többé örökéber lelke óhajtságainak, ó eddig minden munkában és nélkülözésben a közmatrózzal osztozott, s azonkívül lelki gondokkal küzdött, melyektől ezek megkíméltettek. Ha a matróz testi erejében kimerülve, háborítatlanul álomnak engedte magát által, a gondos vezér örködött helyette, s ébren virrasztá át az éjeket, midőn a viharok dulása közben egyedül ébersége menté meg hajóit a veszedelemtől. A királyné kertjének elnevezett szigetek közt evezve, lelkében ismét a keleti képek ujulának meg, mint azokat Marco Polo, Mandeville, és más utasok festék. A benszülöttek egy messze fekvő, Mangon nevű tartományról beszéltek neki, mellynek lakosai fehér köntösben járnak; s hogy nyugotnak a hegyek között egy király uralkodik, ki fehér, hosszú uszályban a földön elnyúló ruhát visel, szentkép teszteltetik, sohasem beszél, hanem parancsait mindig csak jelek által adja tudtul alattvalóinak. Mi vala tehát természetesebb, mint hogy Columbus mindezeknél ismét csak Mangu tartományra. vagy épen ama János nevű titokteljes papkirályra gondolt, kiről a rege századokon keresztül annyi csudálatosát tudott elhíttetni az egész világgal. A gondolat ennél fogva, hogy a további úttal most, midőn a nagy-khán birodalmának már nyomába volna; midőn oly csábítón derengett elejbe a remény, hogy elérve Kelet-Indiát, valahol a Vörös-tenger partjain köthet ki, s talán magát Afrikát is, melly körül a portugálok annyi évek óta tapogatódnak, megkerülheti; e gondolat, mondom, hogy oly kedvező jelek után a további, oly sokat ígérő úttal, roncsolt hajói s erejében kimerült legénysége tekintetéből most felhagynia kell, szintén csak emésztő fájdalommal nehezedett egész valójára. Valamig előre hatolt, mindaddig a remény éltei, vágyainak célpontjához juthatni. Visszatértekor egy ideig a vihar zúgása tartá őt ébren; hajóinak sorsa vevén igénybe minden erejét. A mint azonban a vihar elmúlt, s a nap sugárai tükörsima tengeren nyugodtak, a hosszú ideig tartott szinte emberi erőt felülmúló idegmegfeszítés megkívánta adóját: Co-

lumbus álmokórságba esett, és öntudat nélkül, tetszhalottként hozatott az isabellai kikötőbe vissza.

Míg Columbus az imént leirt útban távol volt, azalatt Isabellába másik testvére, Bertalan is megérkezett. Rólaedigelé annyit mondtunk, hogy, midőn Columbus tervéhez eszközöket keresendő, Spanyolország földjére sietett, őt hason özéből VII. Henrik angol királyhoz kőidé. Mit tett ő itt; és volt-e felléptének valami sikere? azt a történetírás nem jegyezte föl. Annyi bizonyosnak látszik, hogy a királyhoz folyamodást nyújtott be; sőt Bacon Ferencz fölteszi, hogy az e folyamodványhoz csatolt okmányok voltak azok, mellyek útmutatása szerint küldetett ki később Cabot Sebestyén az ismeretlen világok felkeresésére, s valósággal egész Labradorig elhatott. Alkudozásainak mindamelltt nem lévén sikere, Bertalan Franciaországba költözött, a kívánt segélyt itt szorgalmazandó. A mint azonban Parisba érkezett, a további sürgetés fölöslegessé vált; mert épen hire jött, hogy testvére a nagy utat szerencsésen megtette, s most egy másik expeditióra készül. Ennek következtében azonnal Spanyolországba sietett, és VIII. Károly francia király becsületére legyen mondva, általa úti költségül 100 tallérral segítettett. Sevilába érve, az admirallal, ki ez alatt elutazott, már nem találkozhatott. Azonban tapasztalt és tudományosan kiképzett tengerész lévén, a monarchák, kik épen ez időtájban valának három hajót, megrakottat mindenféle eleség- és egyéb szerekkel az új gyarmat szükségéinek fedezésére útnak indítandók, e három hajó kormányát rá bízták, és őt az újvilágba küldők, hogy ezen fölül itt testvérének vállalataiban segítségére legyen. E testvérrel! találkozás Columbus egészségének helyre állítására nagy befolyással volt.

Bertalan, mint mondtuk, elméletileg és gyakorlatilag kiképzett tengerész volt. L a s Casas igen eszes, rendkívül bátor, körültekintő s ügyes embernek rajzolja, ki az ő nyelveket értette, s a tudományokban legalább is annyi jártassággal bírt, mint testvére Kristóf; kihez hatalmas és átható szellemére nézve is hasonlított: a nélkül mégis, hogy képes lett volna hasonló lelkesedésre hevülni, s képzelete szárnyain olly magasra

emelkedni, mint ő. Azonban a mennyire testvérenek e tekintetben alatta állt, annyira fölülmulta őt az ügyek gyakorlati kezelése- és vezetésében, vagyis olly téren, hol mindenek előtt hideg lélek és számító megfontolás kívántatik. Geniusa soha sem ragadta volna a magasztos gondolatig, melly egy új-világ fölfedezését eredményezte, de ha e fölfedezés már egyszer végbement, több gyakorlati esze volt Kristófnál, ha azt szervezni, rendezni és gyümölcsözővé tenni kellett. Gyors, munkás, szilárd akaratú, s félelmet nem ismerő ember lévén, mit egyszer elhatározott, azt rögtön végrehajtotta, minden tekintet nélkül a veszélyek- és nehézségekre. Külsejére nézve magas, izmos és erős férfiú volt, szigorú és parancsoló tekintettel, azon jóság és szendesség nélkül, melly az admiral hasonló arczkifejezését mérséklétté. A történet megrója nyerseségeit, és magaviseletének azon darabosságát, mellyel olly sokakat megbántott: mindamellett megjegyzi, hogy e nyers külső alatt nemes szív dobogott, mellyhez gonoszság nem fért, és e bátorsággal engesztelékenységet párosított. Az admiral, ki betegségéből felüdülvén, azonnal fölismerte a kritikus helyzetet, mellybe a gyarmat távolléte alatt jutott, igen örült testvére megérkeztenek, mint a kinek lelki tehetségeit ismerve, tudta, hogy általa a közügyek vezetésének terhétől fölmentheti magát. Ő tehát Bertalant Adelantado czimmal és hatalommal ruházta föl, melly hivatal alkormányzói méltóságú volt, és harczban a hadvezéri szerep volt hozzá kapcsolva. Hogy az admiralnak a sziget jelen helyzetében illy támaszra szüksége volt, kiviláglik a következőkből:

Pedro Margarite, kire Columbus távolléte alatt a sereg vezényletét bízta, a helyett, hogy a tőle vett utasítás szerint a sziget belsejét beutazni és szemle alá venni iparkodott volna, katonáival a legnépesebb és vendégszeretőbb falvakban helyezkedett el, hol ezek a legdurvább kihágásokat követék el, annyira, hogy barátság helyett, mellynek keresését Columbus olly hathatósan kötötte szívökre, az egész lakosság haragját vonnák magokra. A junta elnöke, Diego, kinek az ez iránti panaszok előterjesztettek, e miatt szemrehányásokat tett Margaritának; meghagyva neki, hogy a járatot folytató. Margarite büszke

és sértő szavakban válaszolt; állítva, hogy ő hadvezényletében mind Diegótól, mind pedig a juntától tökéletesen független, és felelősséggel épen nem tartozik. A gyarmat aristokratikus része, melly becsületében sértve érezte magát, hogy „idegen“ és csak épen e pillanatban fölemelkedett jövevényektől, miilyenek a két testvér, Columbus Kristóf és Diego kormányoztatnak, támogatta Margaritát e föllépésében; s mi a helyzetet leginkább súlyosítá, az az új-világ számára kinevezett apostoli - helyettesnek, Boyle atyának a pártosokhoz szegülése volt. E két férfi tekintélye alatt tehát csak hamar az admiral elutazta után összeesküvés képződött, mellyben mindazok részt vettek, kik az admirallal elégtelenek voltak, vagy pedig reményeikben megcsalva érezték magokat.

És valóban számos nemes ifjak állapota az új gyarmatban a legszánandóbb volt, mellyet csak gondolni lehet. Gazdag nemes család ivadékai lévén, jóllét és kényelem közepeit növekedőnek föl, és épen azért az új gyarmat nélkülözéseire szenvedéseinek felviselésére legkevesebbé valának megedzve. Ha betegség szállta meg őket, az azonnal a legveszélyesebb jellemet öltötte magára; s beteg ágyaiknál hiányzott övéik gyengéden ápoló keze, melly annak kínfájdalmait a részvét könyeivel enyhítette volna. Az ekként éltök tavaszán sírba hanyatlott nemes ifjak e szerencsétlensége mély hatást gyakorolt még a közemberek kedélyére is, elannyira, hogy évek múltával is, midőn Isabella már elhagyatva puszta rom vala csak, élne a nép száján azon hiedelem, miként ez elpusztult gyarmat omladékai közt amaz áldozatok lelkei tartózkodnak, az utasnak ó-spanyol öltözetben megjelennek, rá méla tekintettel szegezik szemöket, és megszólítatván, azonnal eltűnnek. Az összeesküvők minden szerencsétlenség okául Columbust vádolták, mint a ki az új-világ túlságos magasztalása és regényes leírása által ennyi ifjú embernek, ki most áldozatul esett, fejét és szívével elszedítette. Azon reményben tehát, hogy a gyarmat szánandó helyzetét lefestve, s Columbust mint csalót hitelétől megfosztva, a monarchától állomásaik hűtelen elhagyásáért, mint szükség és kötelesség parancsolta tettért, könnyen bocsánatot nyernek: Mar-

garite s Boyle, Diego tudta nélkül, a kikötőben állomásozó hajókat lefoglalták, és czinkostársaikkal Spanyolországba veztek.

Margarite elutazása után a sereg vezér nélkül maradván, egyes csoportokra oszlott, s a szigetet, kihágást kihágással tétezve, barangolta be. A benszülöttek látva, mint köszönik meg ez idegenek szives vendégszeretetőket, eleinte az élelmi szereket vonták meg tőlök; később midőn ez még nagyobb erőszakoskodásokra szolgáltatott alkalmat, egészen felbőszülve, agyonverték minden spanyolt, kit egyedül meglephettek. Gu a ti guana, egyike a sziget cazikáinak, tiz spanyol katonát ölt meg illy módon, s felgyújtott egy házat, mellyben 40 spanyol betegágyat őrzött. Azonfölül ostrom alá vette a Magdalena névvel, legújabban épített erősséget, és azt oily szorosan tartá bezárva, hogy a parancsnoknak nem maradt egyéb hátra, mint falai közé rejtődzve a kért segítségre várakozni. Más részt Caonabo sem maradt veszteg. Kémei által megtudván, hogy a sz. Tamás erősség őrsége 50 emberre olvadt le, Margarite serege pedig feloszolva szerte barangol a szigeten: elérkezettnek hitte a szerencsés pillanatot, mellyben a navidadi merényi sz. Tamásnál ismételheti. Az erősség parancsnokában azonban egészen más ellenre talált, mint volt az, kit Navidadban egy évvel ez előtt semmivé tennie sikerűit. Caonabo tiz ezer fegyvereseivel harmincz napig tartá ostrom alatt Ojedát kised várában, a nélkül, hogy legkisebb előnyt vívhatott volna ki. Ojeda dühös kirohanásai alkalmával legvitézebb harczosait verte agyon; mások a hosszú ostrom alatt kifáradva, elhagyák a tábor; és így végre is kénytelen volt seregeit visszavonni, s a várat az ostrom alól egészen felszabadítani.

Caonabot az ostromnak illy szerencsétlen kimenetele nem rettenté el. Látván, hogy a spanyolok ellen egymaga nem boldogulhat, szövetséget iparkodott létre hozni a sziget valamennyi cazikái közt. Ezek számra öten valának, kik ismét több más, nekik alárendelt cazikák fölött korlátlan hatalommal, és örökösödési joggal bírtak. Neveik: Guarionex, a Real-Vega, királyi sikság közép részének cazikája, Guacanagari, a sziget Mariannak nevezett részének cazikája; Caonabo Cibao cazi-

kája, az aranyház ura; Behechio, a sziget Xaraguának nevezett részének cazikája; s Catobanama, a sziget Higuey-nak nevezett részének főnöke. *) A Caonabo által indítványozott szövetséget, Guacanagarit kivéve, mind elfogadták.

Alig érkezett meg Columbus utjából, már is nála termett hü szövetségese Guacanagari, s neki a dolgok állapotát előadta; fölfedezvén különösen a cazikák tervét, melynek megghiúsításául minden tőle kitelhető segítségre ajánlkozott. Columbus mindenek előtt a Magdalena-erősségre gondolt, és azt az ostrom alól fölszabadítani sietett. Ez megtörténvén, a szövetség lelkére

*) Las Casas, az indiánok nagy pártfogója és missionarius, Haiti eredeti politikai felosztását rajzolva, eltér valamennyire Irvingtól, kit mi, ama felosztást az e szakaszbeli történetek közt röviden érintve, követtünk. Las Casas szerint ugyanis Haiti három millió lakost táplált, s öt királyságra volt felosztva. „Haitit — így ír a chiapai püspök — öt hatalmas király (főcazika) kormányozta, kik a legtávolabb vidékekről váz allokul önkényt ajánlkozott független urakkal (másodrangu cazikákkal) rendelkeztek. E királyságok egyike M a g u a, vagy is rónaság tartományának hivatott, mert a déli tengerparttól egész az éjszakai tengerpartig nyolczvan órányira terül el; némelly helyeken szélessége öt—hat, másokon kilencz—tiz órányira terjedt. Jobbról és balról magas hegyek környezték. A nyugoti hegyekben az aranyknak olly számosak voltak, hogy ez érez a folyó vízzel hőmpölyögne alá. E hegláncz közt fekszik Cibao tartomány is, mellynek bányái igen híresek, mivel az arany, mellyet nyújtanak, kitűnő jósága. Ez ország utolsó királya Guarionex nevet viselt; s olly hatalmas vasalljai voltak, miszerint némellyek háborús időben harmincz ezer fegyverest is kiállítottak. Hispaniola sziget második királysága Marién név alatt volt ismeretes; ott kezdődött, hol jelenleg a Port-Royal van, s egész a rónaságig terjedt. E királyság nagyobb és termékenyebb volt, mint Portugália; s képeőbb nagyszámú népesség eltartására. Itt is sok magas, arany- és rézbányákkal bővelkedő hegyek találhatnak. Fejedelme Guacanagari-nak neveztetett, s alattvalói közt számos vasalokat számlált. A harmadik királyság Ma guana. Ezen királyság igen egészséges égaltnak, és rendkívül termékeny földnek örvendett. Uralkodója Caonabo király volt, népe közt a legtekintélyesebb fejedelem, ki a tartomány többi királyait hatalomra nézve fölülmulta, A negyedik országész Xaragua nevet viselt és a sziget közepét foglalá el. E fejedelemség udvara volt a többi közt a legmiveltebb, mert itt tisztábban beszélték, az illem és udvariasság inkább otthon volt, az udvari élet is több nyájaságot mutatott. Ott az emberek rendkívül udvariasak voltak és szépen öltözködtek. A nemesség is nagyobb számmal találtatott és fényesebb volt. Utolsó királyát Be h echio-nak hívták: ennek nővére volt Anacaona (kiről még alább lesz szó). Behechio meghalván, korongját nővérére ruházta... Az ötödik királyság Higuey nevezet alatt királynő által kormányoztatott, kinek igen sok fegyveresei voltak. Neve volt Higuana (Irving szerint ez Anacaona leánya volt; s Higuey cazikája, egy férfi, Catobanama nevet viselt).

Caonabóra fordítá figyelmét. Midőn épen a nehézségeket fontolgatná, mellyekkel egy hadjárat e cazika hegyes vidékein fogna összekötni lenni, előállt Ojeda, ajánlkozván, hogy a rettegett harczost, legyen mint barátot, legyen mint ellenséget, de élve kezeibe szolgáltatandja: és szavának csakugyan nra maradt. Tíz fegyveres katonával követképen Caonabo birtokába tört; őt ígéretekkel és szövetségkötés ajánlása mellett az Isabellábai jövetelre csalta; azután útközben Yegua folyónál, hol Caonabo megfürdött, őt magához lovára emelte, kezeit bilincsekkel hirtelen leszorította, derekánál fogva magához kötötte, vele seregei szeme láttára futásnak eredeti, és e helyzetben, miután az erdőségeken keresztül hatvan mérföldnyi távolságot hihetetlen nehézségek közt hátratett volna, őt az egész gyarmat nagy bámulatára Isabellába hozta. Columbus, bámulva bár e vadfinak hazaszeretét és veleszületett vitéz bátorságát, őt a szigetre nézve mégis veszedelmesebb ellennek tartotta, semmint hogy szabadon eresztani tanácsosnak vélhette volna; őt tehát saját lakában szoros fogságba helyezé, mindazáltal nagy jószággal és tisztelettel bánt vele. Egyike Caonabo testvéreinek sereget gyűjtött: vele a sz.-tamási erősséget meglephetni, többeket a spanyolok közül foglyul ejthetni, s értök azután Caonabot kicserélhetni, remélvén. Ojeda azonban nem várta be támadását; kis seregével rá ütött, seregét szétverte, harczosai közül számosakat megölt, magát pedig foglyul ejtette.

Az egyszer felbőszült cazikákat még annyi baleset sem volt képes lecsendesíteni. Caonabo helyébe, testvére Mani caotex lépett, ki a szövetséget megújította, s a szövetségesek seregeit két napi járásnyira Isabellától egyesítette. Columbus Guacanagari által a történetekről értesülve azonnal kisderege, melly 200 gyalog és 20 lovas katonából állott, szerveztéhez fogott; Guacanagari embereivel, kik azonban harczra teljesen képtelenek voltak, hozzá csatlakozott. Ezenfölül magával vitte Columbus a számra vagy 20 szelindek kutját, mellyek nagyságuknál fogva a benszülöttekre nézve épen azon rémhatást gyakorolták, mellyet a lovak. 1495-dik év mart. 27-dike volt, midőn Columbus, testvérével Bertalannal, az ellenség ellen Isa-

bellából kivonult. Elérve a helyre, hol a szövetségesek egyesült ereje állott, s mellyen napjainkban Santiago város emelkedik, az adelantado a csatarend felállításához látott. Az indiánok, kik nagy számukban (némellyek szerint 100,000-en voltak) helyezték minden bizalmukat, legelől a kis csapatokra oszlott, s láрма, trombiták harsogása és dobok pergése közt előrohano gyalogság által támadtattak meg; aztán a kilőtt puskák golyói által előidézett rémülésre és zavarra, Ojeda rohant ki lovasságával, az elejbe kerülőket legázolva, s jobbra-balra halálos vágásokat osztogatva. Majd a szelindekek is nekik eresztettek; és megrohanván a mezteleneket, nyakon ragadták, földre terítették, és bélőket tépték. A viadal csak pár perczig tartott. Az indiánok szívszaggató ordítás és jajveszék-lés közt futának széjjel minden irányban. Számosan megölettek, mások foglyokul tétettek. A meredekek vagy szirtek csúcsaira menekültek esengő szavukat hallatták lefelé; meghódolást és engedelmességet ígérve. Ez volt elseje azon barbár és hódító harczoknak, mellyek Amerika fölfedezését követék, és mellyekben később Cortes és Pizarro oily borzasztó hírnevet szereztek.. Guacanagariuak a néző szerepe jutott; mnellyért azonban honfitársai részéről, kiknek gyűlöletétől és átkaitól kísérve tért birtokaiba vissza, soha bocsánatot nem nyert. Később Columbus távollétében ő is adó alá vettetett; és ez alkalommal képtelen lévén alattvalói elégületlenségének, az összes népesség ellene törő gyűlöletének, a spanyolok fekete háladatlanságának, de leginkább az egykor oly boldog sziget nyomorának, mellyet, úgy tetszett, mintha idétlen barátsága által maga idézett volna föl, — elviselésére, a hegyszorosokba menekült, és azontúl soha többé nem látatott.

Columbus a győzőnek jogával élve, a szigetet most adó alá vetette. Azon vidékeken, a hol arany találtatott, minden 14 éven fölüli egyén köteleztetett negyedévenként bizonyos mértékkel aranyat (körülbelül 15 tallér értékig) beszoigáltatni. A cazikákra ezenkívül még személyes adó is vettetett, és pedig Manicaotexre, a fölkelés szerzőjére nagyobb és súlyosabb, mint a többiekre. A sziget azon vidékein, mellyeken

arany nem találtatott, e helyett 25 font pamut kívántatott. A főbb helyeken erősségek emeltettek, hogy ezek által az indiánok féken tartassanak.

E szegény emberek egy ideig azon reménységben éltek, hogy fehér vendégeik csak ideiglenesen maradandnak a szigeten; és ártatlanságukban ismételve azon kérdést intézték hozzájuk: mikor szándékoznak már visszatérni T u r e y b a, vagyis az égbe? E reményökből azonban rövid idő alatt kiábrándultak; és tapasztalván, hogy erőszakos utón mit sem tehetnek a fehérek ellen, a kétségbeesés végső eszközéhez folyamodtak. Elhatározták tudnillik a spanyolokat éhség által hazájok elhagyására kényszeríteni. E végből a kukoricza-földeket feldúlták; a yucca s egyéb élelmi gyökereket kitépték; a fák gyümölcseit leszaggatták, szóval mindazt, mi a spanyoloknak eleségül szolgálhatott, megsemmisítették: aztán pedig hegyeik barlangjaiba menekültek. A spanyolok ennek következtében valóban nem csekély veszedelemnek valának kitéve: szerencsésjökre azonban a Spanyolországból érkezett szállítmányok a veszedelmet még jókor elhárították. Ők tehát a menekülőket hegyeik homályában üldözőbe vették; őket egyik buvó helyből a másikba kergették; egy része az üldözésközben az éhség áldozatává lett: mások pedig látván ebbeli tagadólagos ellenállásuknak is sikertelenségét, előjöttek, és magokat a járomnak alávetették.

így, e móddal lön meghódítva Haiti. — A benszülöttek, kik természetöknél fogva gyengék és lusták lévén, és e mellett szelid éghajlatuk alatt és termékeny erdeikben minden fáradtság nélkül tökéletes kényelemben nevekedvén föl, mitől sem irtóztak olly igen, mint épen a munkától, ennek állandóan alája vetettek. Ekkép a teljes dologtalanságból hirtelen fásaszó munkára kárhozzatva, ezereknint hullottak el mint legyek; és a népesség száma rövid idő alatt egy harmadára olvadt le; s e harmad is lelkileg leveretve, testileg ' pedig kimerülve, lézenge inkább mint valósággal élt. És sehol, semmi kilátás, hogy e kinteljes állapotnak, mellybe olly váratlanul beletaszítottak, valahára vége szakad; hogy visszatérnek a napok, ama szabadon járó-kelő, kényelmes és független életnek napjai, melly az

erdők vad lakóinak mindenek fölött kedves szokott lenni. Az árnyékos helyeken melázásnak, nappal; a szendergésnek források- és folyóknál, vagy széles pálmaágak alatt, égető forráság idején; az esti éneklésnek, táncz és vidám játékoknak, midőn dobjaik nyers pergése őket ártatlan mulatságaikhoz hívta, lejárt az ideje. „Ha itt-ott, jegyzi meg Irving, egy kinteljes munkanap után összegyűltek is, hogy tánczmulatságban felüdülést s szórakozást keressenek: énekeik, mellyeknek dallama után mozogtak, csak bűt, bánatot és panaszt lehelének. Ők azon elmúlt időkről beszéltek, mellyekben a fehér emberek még nem hoztak volt árva fejökre igát, munkát, fájdalmakat és gondot, ők megindulással emlegették az atyáiktól rájuk maradt ama jövendölést, hogy köntösben járó, s az embert egy csapással ketté szelhető kardokkal fölfegyverezett idegenek jövendnek majd országokba, kik nemzetségeiket meghódítani, s azokat a föld színéről eltörölni fogják.¹¹ íme a vadak, kik szeretik nemzeti létüket, megsíratják hazájokat, a volt idők emlékezetét őrzik, s mulatságaikat is csak szenvedéseiket viszhangoztató bus énekekben keresik! A természet ezen vad állapotában is találhatni tehát vonásokat, mellyek fensőbb és közös eredetre mutatnak; s a mellyeknek épen illy míveletlen népeknéli szemlélése szívünket érzékenyíti el.... egész könyekig!

15. §.

Columbus az ellene emelt panaszok következtében Spanyolországba visszautazik.

Azalatt hogy Columbus a sziget meghódítására, illetőleg a cazikák szövetségének megtörésére tett készülékét, Torres Antal vezénylete alatt négy mindennemű készlettel megrakott hajó érkezett Spanyolországból, fedezetén hozva egy orvost és gyógyszerárust, s különféle mesterembereket. A levél, mellyet a monarchák Columbushoz intéztek, rá nézve igen hízelgő volt, s viszontagságteljes helyzetében nagy vigasztalására szolgált. A fejedelmek helybenhagyták mindazt, a mit ő eddigelé foganatba vett; s egyszersmind tudtára adván, hogy a Portugaliávali viszály a pápa által szerencsésen kiegyenlített, kérték őt: hogy vagy személyesen jöjjön el, vagy maga helyett más alkalmas egyént küldene, ki térképekkel ellátva, részt vehessen ama tárgyalásokban, mellyekben a fölfedezési vonal a két hatalom birtokaira nézve megállapíthatni fogna. Columbus a szívet jelen zavargó állapotában el nem hagyhatván, maga helyett Diego testvérét küldötte, el látván őt a szükséges utasításokkal azon vádak megczáfolására, mellyekkel őt Margarite s Boyle atya Spanyolországban eddigelé már kétségkívül elhalmozták. Azonkívül a mennyi

aranyat csak összegyűjthetett, azt mind e hajókra rakatta, 500 indus fogolylyal együtt, hogy a sevillai piacon rabszolgákkul eladassanak.

Ez utóbbi indítványa fájdalommal tölti el minden emberbarát keblét, ki alig tudja megfogni, mint származhatott az egy olly férfiútól, minőnek Columbust ismerjük. E tettének méltányolására tehát szükségesnek tartjuk megjegyezni: hogy a korona mindig pénziányban szenvedett; Columbus pedig becsületét látta latba vetve, hogy azt a fölfedezési útjaira tett költségeért kármentesítse. Megragadott tehát minden módot, melly fejedelmeinek jövedelmi forrásul szolgálhatna; annyival is inkább, mert oka volt tartani tőle, hogy ellenségei, kik fölfedezéseit mint meddőket, és inkább károsokat, semmint jövedelmezőket becsmérelték, fejedelmeinél, kiknek ő eddigelé annyi aranyat, a mennyit kívántak volna, még koránsem küldhetett, majd erőt vesznek rajta, s magát az új-világ ügyét is veszélyeztethetik. Ez egyszer tehát emberség! érzelmeit alárendelő a politikának, melly az új-világban, mielőtt vetett volna, már aratni akart. Hasztalan hivatkozzék Columbus a tényre, hogy a portugálok sem húztak rögtön fölfedezéseikből hasznot; hogy erre idő, emberek, beruházás kívántatik; hogy a gyarmatosítás, föld- és bányamivelés még csak most veszi kezdetét, és mindaz, mit eddigelé is eredménykép felmutathat, a gazdagság kimeríthetetlen forrását jósolja jövőre. A jövendőre! utalás által, bármilly okszerű volt legyen is, a jelen nyomasztó szükségein nem volt segítve. A portugálok által fölfedezett tájakon nagy nyereséggel üzetett a négerekkel! kereskedés; és mit az egyik elkezd, azt a másíknak utánoznia kell: nehogy amaz által tulszárnyaltassék. Későbbi éveiben megemlékeztvén e tetteről Columbus, tiltakozott a rász és kegyetlen bánásmód ellen, mellynek az indiánok folytonosan ki voltak téve. „Ők — így ir a királyhoz intézett egyik levelében, — valóságos gazdagsága a szigetnek. Ők mivelik meg a földet, természetik a keresztények kenyérét, ássák a bányákat, szóval minden nyomasztó munkát végeznek. Értesültem, hogy mióta elhagytam a szigetet, a lakosság öthatoda elveszett

a barbár bánásmód következtében, melyet a hideg embertelenség irányukban foganatosított. Némellyek bilincsekben, mások ütések alatt, sokan éhen, legtöbbször a hegyek üregeiben, hova menekültek, nem bírván többé elvégezni a rájuk rótt munkát.“ S hozzát teszi, miszerint ha egykoron ő is küldött néhányszor e szerencsétlenek közül eladásul Spanyolhonba, ő ezt mindig oly szándokból tette, hogy majd keresztény kezekbe kerüljenek, itt a keresztény hitben oktattatnak, az európai ipar- és mesterségekre beavattatnak, és így kimivelve és keresztényekké téve, II. Pius pápa rendeletének értelmében szabadságukat visszanyerendik, hazájokba visszatérendnek, és honfiaik mestereivé válnak. A szándok jó lehetett: azonban régi morálev tartja, mikép nem szabad cselekedni rosszat, hogy jó származzék belőle. Isabella csak szíve s keresztény lélekismerete szózatát követé, midőn később az eladás jogossága, vagy jogtalansága fölött támadt vita alkalmával oda nyilatkozott, hogy az embervásár tilos, és az indiánokat a vett szükséges oktatás után hazájokba kell visszaküldeni.

Mielőtt Diego, Torres Antal hajóival, Columbus levelével és a küldött arany mennyiséggel Spanyolhonba megérkezett: a már ez előtt megfutamodott Margarite s Boyle panaszkodással tölték be az egész országot. Iszonyú színekkel rajzolák a nyomort, melynek már annyian estek áldozatul; a zsarnokságot és kegyetlenséget, melyet az admirál gyakorol; a hallatlan fárasztó munkákat, melyekre ő a gyarmatosokat még betegség és összerogyás esetében is kényszeríti; az irgalmatlan és méltatlan büntetéseket, melyeket még a spanyol nemes emberek is ró, s ekkép a nemesség méltóságát lealacsonyítja; a családást végre, melyet az új-világba érve tapasztaltak, látván, mennyire nem igaz mindaz, mit Columbus az általa fölfedezett földrészekről elterjesztett. Természetesen, ők mit sem szólották az engedetlenségről, összeesküvésekről, kihágásokról, melyeket e nemes emberek elkövettek, és Columbus által inkább nagyon is kíméletesen, semmint érdemileg toroltattak meg. Az sem jutott senkinek is eszébe, hogy az egészen természeti állapotában levő földön, először házakat építeni, a földet művelni, bá-

nyákat nyitni, szóval dolgozni kell, halakra, kenyérré, aranyra akarunk szert tenni. Arra sem akartak visszaemlékezni, hogy a mit Columbus az új-világról magasztalót mondott, korán sem voltak az európai élet kényelmeivel bővelkedő paloták, kastélyok, városok, boltok és piacok, hanem igen is az eredeti ősfállapotban levő természet nagyszerűsége, termékenysége, szépsége; az egek szép kékje, a lég átlátszósága, a szelid éghajlat, a kristálytisza vizek, az óriási őserdők, a dús növényzet, a pompás színű madarak és halak, a virágzó rétek, illatos mezők, fűszeres ligetek, arany szemekben bővelkedő patakok, és mindezek közepeit a szelid, jólelkű, részvételtjes és vendégszerető emberek. Daczára tehát Columbus teljes ártatlanságának, Margarite s Boyle szitkozódásai, támogattva főleg azon nemes családoktól, mellyeknek ivadécai az ujföldön olly nyomorul veszték életüket, nem tévesztették el hatásukat; Columbus népszerűsége meg volt rendítve, s a monarchák irántai kegye megingatva. Bizonyosága ennek az 1495-iki april 10-iki rendelet, mellyben a monarchák az ő tudta és megkérdése nélkül minden alattvalójoknak megengedik, hogy Hispaniola szigeten megtelepedhessék, és az új-világba magán fölfedezési, vagy kereskedelmi útra vállalkozhassék.

Margarite s Boyle előadásának hitele Torres hajóinak, mellyek az admiral levelét a küldeményekkel együtt meghozták, elérkezttével megingattott ugyan: a monarchák mindamellet, hogy a panaszkodókat lecsillapítsák, elhatározták az új-világba biztost küldeni, ki a gyarmat állapotát és Columbus magaviseletét megvizsgálja. Választásuk Juan A g u a d o nevű lovagra esett, ki Columbust első útja alkalmával követé, Hispaniolát már ismerte, s visszajövet az admiraltól a monarchák kegyébe legnyomatékosabban ajánltatott. A monarchák e Columbusnak kedves férfiút választva biztosul, a rendszabály szigorúságát némileg enyhíteni óhajtották.

Aguado, Diego társaságában, augusztushó vége felé indult el négy hajóval, és új készlettel Hispaniolába. Odaérve, úgy viselte magát, mintha a legfőbb kormányhatalom kezeibe tétetett volna le. Columbus épen távol volt, a sziget belnyu-

galmának biztosításával foglalkozván. Agnado, ki irányában hálával tartozott, nemcsak hogy elfeledt ezt, hanem még utasításainak határán is tulment. Az adelantadot, kit Columbus, távollétében a kormányzással megbízott, semmibe sem vette; felhatalmazó levelét trombitaszó mellett kihirdteté; több tisztviselőt befogatott; és felszólított mindenkit, a kinek panasza van, ennek előadására. Columbus a történetekről értesülve, azonnal Isabellába sietett, és a helyett, hogy, mint heves természetétől várták, Aguadoval vitába ereszkedjék, a legünnepélyesebb és feltűnő tisztelettel viseltetett irányában; a monarchák iratát újra kihirdteté, s Aguadot biztosítá: miszerint kész mindenben engedelmeskedni, mi a monarchák kifejezett akarója. Ő ugyanis fejedelmei irányában a legmélyebb és őszintébb tisztelettel viseltetett; s az irányukban! engedelmességnek csupán Isten iránti kötelmeit tette elébe. Agiiado távol attól, hogy Columbus e loyalis magaviseleté által lefegyvereztessék, inkább félelmet és erkölcsi gyöngeséget látott benne; s fokozott kevélységgel fogott vizsgálói tisztének folytatásához. Ezek, úgymond Irving, a gonoszok diadalnapjai voltak, mellyekben a fegyenczek szerepet cseréltek, és vádlókká lettek. Mindazok, kik bármelley oknál fogva a törvény szigorát magokra vonták, most hangosan az elnyomásról panaszkodtak, és a gyarmat minden baja, bárki volt legyen is szerzője, az admirál rősz kormányzásának rovatott fel bűnül.

Aguado nagyszívesen hallgatott meg minden panaszt, s miután nézete szerint elegendő adatokat gyűjtött, hogy az admirált családjával együtt mint megbukottat tekintse, intézkedéseket tőn a visszatérésre. Columbus kijelenté, hogy őt kövendő; jól érezvén, hogy legfőbb ideje van, az udvarnál megjeleni, magaviseletét igazolni, a bajok valódi okait feltárni, s egyúttal alapját kimutatni annak is, hogy az új-világból húzandó jövedelmek iránt ápolt remények eddigelé miért nem teljesültek.

A hajók már egészen készen állottak az elvitorlázásra, midőn rettenetes forgószél által, mellyet a benszülőttek urican-nak neveztek, majdnem egészen semmivé tétettek.

Az indiánok erősítették, hogy soha illy dühös zivatart nem láttak; azon hiedelmüket fejezván ki: miszerint ezt az Isten csupán a fehérek bűnei s kegyetlenségei fölötti haragjában küldötte reájok; s hogy e nép mozgásba hozza az eget, földet, vizet és levegőt, csakhogy szigetjüket elpusztítsa. E bal esemény következtében az ultra-kelést mindaddig el kellett halasztani, valamig a vihar által megkímélt egyetlen hajó, a Nina ki nem javított, és azonkívül a felmaradt töredékekből egy másik, Santa Cruz föl nem építtetett.

E közben egy fiatal arragoniai, Miguel Diaz, ki bizonyos kihágás következtében Isabellából megszökött, Őze ma nevű folyó partjaihoz, hol most San Domingo város áll, vetődött, s a benszülöttektől jól fogadtatott. Az itt feküdt indián falu egy fiatal cazika-nő uralma alatt állott; ki a fiatal arragoniai iránt szivbeli hajlammal viseltetett, melyet később, miután a nő megkeresztelkedett, házassági frigy — az első egy európai és bensztlött közt — pecsételt meg. E nő, ki a spanyolnak elvesztett hona s bajtársai fölötti bubánatát észrevette, őt vigasztalándó, értésére adta, hogy a szomszédságban gazdag aranybányák találtnak, mellyek tekintetéből czélszerű volna, ha honfiai Isabellát elhagynák, és a sziget e részén telepednének meg. Diaz, a mondottak valóságáról meggyőződven, azon reményben, hogy illy jó hír fejében kihágása- és a telep hűtelen elhagyásáért az adelantadótól bocsánatot nyere, rögtön Isabellába indult, és Columbust a tett fölfedezésről tudósította. Az adelantado erre vele együtt útra kelt; és úgy találta, hogy Hayna folyó vidéke (ez vala az arany-táj neve) e nemes érczen még a hires Cibaonál is gazdagabb; és nem kévéssé lepetett meg, látván ott a beomlott ásásokat, mellyek egykori bányamívelésre lászottak mutatni. Columbus, ki jól tudta, hogy a bensztlötteknek a bányamívelésről semmi fogalmuk sincs, hallván az adelantado előadását a látott ásakról, elhitette magával, hogy Hispaniola alkalmasint a szentírás *O p h i r j a*, s hogy ő végtére is azon bányákat fedezte föl, mellyekből egykor Salamon a jerusálemi templomra fordított roppant arany-mennyiséget nyerte. Parancsot adott tehát, hogy

a bányák rögtön megnyitassanak, és bizalommal nézett Spanyolországba! visszatérésének elébe; érezvén, hogy illy fontos fölfedezés híre elleneinek minden áskálódásait szükségkép tönkre fogja tenni.

A hajók elkészülvén, 1496-dik évi martius 10-kén, Columbus Aguadoval hajóra szállott; magával vivén C a o n a bot, ennek egy testvérével és unokájával együtt. Ő megígérte nekik, hogy, miután monarcháinak bemutatta, szabadon eresztendő őket; alkalmasint azon reménnyel biztatván magát, hogy fejedelmeinek kegyes bánása és a Spanyolországban látott dolgok csodaszzerűsége ellenséges érzelmeiket megtörendő, s ő bennök önéig a szigetnek fékentartására hü szövetségeseket fog nyerhetni. Azonkívül fölvelt még 250 személyt, betegeket, hivalkodókat, lázítókat és fékteleneket a gyarmatból. Soha sem tért —jegyzí meg Irving — ennél nyomorultabb és csalódottabb embertömeg az ígérlet e földéről vissza. —

Columbus, ki az óceán e tájain a széljárást eddig még tökéletesen ki nem ismerhette, egyenesen keletnek tartott: mi által az ez időben ő ugyanez irányban uralkodó váltószéllel jött összeütközésbe. Napjainkban a hajósok, kik e tájakról Európába indulnak, jól tudják, miszerint, hogy e szeleket kikerüljék, eleinte jó messzire éjszakra kell felhatolniok, és csak aztán kelet felé fordulniok. Columbusnak, kinek erről még tapasztalása nem lehetett, a vett irány következtében majdnem hihetetlen akadályokkal kellett küzdenie. Martius 10-kén indóilt volt el: és april 6-kán a szél által visszahajtatva, még önnindig csak a coraibák közt forgott, hol Guadeloupe-szigeten, hogy eleségszereket és vizet egyen föl, kikötni is kénytelen volt; s a szigetet csupán april 20-kán hagyhatta el. Május 20-kán az eleségszerek annyira megfogytak, hogy a személyzetet napjában hat latnyi kenyérre, s másfél pinta vizre kellett szorítani. Mindamellet is jóinius elején már éhség kezdte mutatkozni a hajókon, s némellyek indítványba hozták, a hajón találató indiánokat megölni és megenni, vagy legalább mint haszontalan emésztőket a tengerbe dobni. Columbus békétűrsre intette

őket; állítván, hogy számítása szerint a szárazföldnek már közel kell lenni: mi úgy is volt; mert másnap azt csakugyan megpillantották, s június 11-kén a cadixi öbölben horgonyt vetettek.

Ütközben Caonabo, bánat által fölemészttelve, meghalt. Mindvégig megtartá lélekbüszkeségét, és azon öntudatot, hogy a vadak fejedelmei között ő volt az egyetlen, ki az idegeneket meg merte támadni. Soha egyetlen szóval sem nyilvánította fogságának egész ideje alatt e fölötti bánkódását, hogy a la-navidadi erősséget elpusztította; sőt inkább dicsekedett vele, hogy így cselekedett. A spanyolok ellen hona szabadságának és függetlenségének érdekében kifejtett rettenthetlen tevékenysége által történelmi személyiséggé, s részvéttárgyává lett minden, hazájokat szerető szíveknek. Sorsa kicsiben képet tünteti föl nekünk minden emberi nagyság és szerencse forgandóságának. Ki volt vadjai közepett uralkodásában biztosabb nálánál: miután megbuktatására egy egészen más világból kellett harcosoknak jönni, kiknek kisdéd hajóján, csupán egy Guadeloupe szigetén fegyveresen elfogott, törzsbeli amazon által ápoltatva, szerencsétlen honáérti áldozatkép múlt ki.

A nép a kikötő felé tolakodott, látni akarván az életteltjes, vidor és vakmerő kalandorokat, kik három évvel azelőtt, a legmerészebb reményektől ringatva, ugyanezen kikötőből indultak ki, szerencséjüket az új-világ arany hónapban megkisérten-dők. És ki írhatja le meglepetésüket, midőn örömteli, vidámul előrohanó, mert meggazdagodott szerencsefiak helyett, egy nyomorult csapatocskát láttak kifelé lézengeni, mellynek sárgult tekintete, mint egy régi író megjegyzi, mintegy satyrája volt az annyi lázzal keresett aranynak; s melly az új - világról alig tudott egyebet mondani, mint nyomort, betegséget és csalódásokat.

Az udvar ez időtájban Burgosban tartózkodott; Columbus tehát oda vette útját. Milly különbség az ő első, midőn a fölfedezés hírével Barcellonába sietett, és ezen útja között, midőn mint vélt kegyelemvesztett, vádakkal terhelve érkezik,

hogy magát kimentse! Fényes alkirályi s admirali ruha, paripák, hintók és kíséret, — mindez nem vala látható. E helyett durva szerzetesi ruhában, hosszú szakállal, lehajtott fővel, s a szenvedések által sárgára festett arczczal, töredelmes bűnbánóként, és csak lassan haladott előre. A menet összes pompáját csupán némely arany ékességek és azon indiánok tevék, kiket az új-világban hajóira fölvetv, és most hazájok szokása szerint teljes díszben lépdeltek előtte. Caonabo testvére egy arany nyaklánczot viselt, melly 600 castiliai aranyat nyomott, és a mostani érték szerint 3195 tallérnyi becsesei bírt.

Milly gondolatok, milly érzelmek valának azok, mellyek e pillanatban Columbus lelkét elfoglalva tárták; s mellyeknek ő e sajátságos viselet és magatartás által olly értelemdus kifejezést adott! Vérpatakokat kényszerült kiontani ama szegény indiánok közt, kiket csak néhány évvel ezelőtt a világ legjobb embereinek mondott. Reménye, e jó embereket könnyű szerrel Krisztus szelíd igája alá hajtani, meghiúsult; kiket Isten fiaul akart fölnevelni, övéinek bűnös kihágása folytán felzendültek, és emberek rabjaivá lőnek. A nemes és tett után sovárgó ifjúság, melly fondobogó kebellet és örömtől sugárzó arczczal szállt vele hajóra, betegségek, nyomor és munka áldozatává lett, s szülői, rokonai, hontársai boszuját kelté föl ellene. A hazában, mellynek annyi szolgálatokat tett, idegennek találta magát, kit, magán kívül, nincsen a ki védjen; mialatt minden elégületlen, kicsapongó s engedetlen pártolókra talált, kedvesebbet nem is tehetvén, mintha egyenest ő reá hárítja minden bajnak okát. Emberekben, kiket ápolt és fölemelt, a vallás szolgáltaiban, mellynek dicsőségéért élt halt, vádolókra talált. Látta megrendítettetni fejedelmeinek irántái bizalmát, a kikért mindent elkövetett, hogy hatalmukat emelje, s pénztárukba a kelet mesés kincseit származtassa. Érdemei máris feledvék; óriási népszerűsége, melly a fölfedezés első hírére viharként tört ki, enyésző félben; a hihetetlen szenvedések, fáradoalmak és önfeláldozás közt végbevitt nagy tett varázsa széttépve; s a hős jutalma egy félvilágnak Európához való lánczolásáért, már csak

rágalom, gúny, átok és üldözés. Mind e balesetek, habár maga legkevesebbé sem idézte elő, sötét árnyakként lebegének lelke előtt: és elegendő indokul szolgálhattak neki, hogy megalázódjék Isten keze alatt, bevallja nyíltan az akaratnak jórai elégtelenségét, és megsirassa a rosznak az embert mindenho-va elkísérő, s mindenütt végzetszerűleg gyűlölséget, lángot, pusztítást okozó hatalmát. Tanuljuk meg innen, milly nehéz átalán e földön valami jót foganatosítani; s mennyire csalódnak azok, kik az emberiség iránti lelkesedésökben készíttetik a philanthropicus terveket, s azokat könnyű szerrel életbe léptethetni, az embereket azok értelmében vezethetni s boldogíthatni remélik! Az ember mint önző, s indulatos lény vajmi könnyen követ el kihágásokat; az egyik kihágás a másikat vonja maga után; megtorlásra viszontorlás következik; a zavar egyre nő; az indulatok játéka elkezdődik; a szenvedélyek fátyla fellobban: s ajtónk előtt az öldöklő viadal; mellynek közepette aztán nincsen más választás, mint leverni, vagy leve-rettetni. Mert az a rosznak átkos természete, hogy végtére szükségessé válik, s ez által mintegy örökíti magát.

Columbus Burgosba érve, egészen más fogadtatásra ta-lált a monarchák részéről, semmint a miilyenre elkészülve volt. A két fejedelem a legkitűnőbb kegyességgel fogadták; a Cuba partjain tett útjáról, a caraibák szigeteiről, a haynai aranybányákról stb. szóló előadását nagy érdekléssel hallgatták; Margarite és Boyle panaszáról, valamint Aguado bírói eljárásáról legkisebb említést sem tettek, és kérését, hogy további terjedelmesebb fölfedezésekre új nyolcz hajót kiállítani, s ren-delkezése alá bocsátani méltóztassanak, teljesíteni ígérektek. Testvére Bertalan számára az a d e l a n t a d o-i czimet és ki-váltságokat megerősítették, s az 1495-ki rendeletet, mellyben minden alattvalójoknak megengedték, az új-világban teendő fölfedezésekre vállalkozni, mindazon pontokban, mellyek az admirallal kötött szerződés valamelyik pontját sérteni látszo-tak, ehhez képest módosították. Továbbá rendelkeztek a Hi-spaniolába küldendő személyek, férfiak és asszonyok számáról, azok fizetéséről, eltartásáról, és az általok művelendő földnek

köz toki kiosztásáról. Isabella különösen intézkedett, hogy a benszülöttek a vallásban szorgalmasan oktattassanak, a rájuk kivetett tartozások behajtása a legnagyobb kímélettel eszközöltessék, és átalán az egész gyarmat kormányzásában, menyire csak a sziget biztossága megengedi, a szelídség és mérséklet kötelel szabályul megtartassanak.

16. §.

A benszülöttek vallási, erkölcsi s társadalmi állapota.

Columbusnak a benszülöttekkel gyakori érintkezései, s Cuba és kiváltképen Haiti szigetén tett tapasztalatai folytán, alkalmak nyíltak ezeknek vallási, erkölcsi s társadalmi állapotjaikkal közelebbről megismerkedni. Első útja alkalmával még azon véleményben volt, hogy ezen embereknek semmi vallásuk sincs: most ellenkezőleg tapasztalta, mikép igaza volt a görög írónak, a ki írta, hogy nincs nemzet annyira vad, sem nép annyira elbutult, melly ha nem tudja is, milyen Istent illik tisztelni, mégis ne tudná, hogy kell valaminővel bírnia. Az adatok, melyeket elősorolandunk, további bizonyítványul szolgálnak annak támogatására, hogy a vallás eszméje különbség nélkül az egész emberi nemzetnél általános, és így magán, az emberiség erkölcsi természetén alapszik.

Midőn Columbus második útja alkalmával Cuba szigetet meglátogatta, egy kazika közeledett felé, éppen azon pillanatban, midőn partra szállván, úti társaival térdállva ajtatosságát végezte. A kazika tiszteletteljes állásban figyelmeztet mindarra, a mi történt; s az ajtatosság végével Columbuszt következőleg szólította meg: Mi nem tudjuk, ha valjón ti emberek, vagy istenek vagytok-e. Bármint legyen is, olly erővel és hatalommal jöttetek, hogy bolondság volna nektek ellentállni akarni. Mi tehát kényetekre bízunk magunkat. Ha istenek vagy-

tok, el fogjátok fogadni az ajándékokat, és irgalmasok lesztek irányunkban; ha pedig emberek vagytok, alávetve a halálnak, úgy valamint mi: akkor tudnotok kell, hogy ez élet után másik következik, különböző a jók- és a gonoszokra nézve. Ha ti azt hiszitek, hogy egy napon meg kell halnotok, és hogy van jövendő élet, melyben mindenki a jelen életben tanúsított magaviselet szerint fogja jutalmát elvenni, úgy semmi rosszat sem teendetek azoknak, kik illyet nektek nem okoztak. A mit te épen most tevői, az úgy látszik, dicséretes dolog; mert a mint én gondolom, Istennek mondottatok hálát.“ E beszéd följegyezve találtatik Herreránál (Decad. I. 2-dik könyv, 14-dik fejezet); ki megjegyzi, hogy Columbusnak e beszédet azon indián tolmácsolta, ki Barcellonában megkereszteltetvén, a keresztségben Diego nevet nyert.

E beszéd világosan mutatta, hogy e vadak hiszik az Istent, hiszik a jövendő életet, és ebben a jóknak leendő megjutabnazását, a gonoszoknak pedig leendő megbüntetését.

Mindamellett isteni-tiszteletök csupán néhány babonás gyakorlat- és szertartásokból állott. Ismervén az Istent, miként magát sz. Pál az ó világ pogányáiról, a romaiakhoz irt levelében olly találólag kifejezi, nem mint Istent dicsőítették őt, hanem az őromolhatóan dicsőségét az ember, szárnyasok, négy lábúak és kígyók romlandó képének hasonlatosságára változtatták: vagyis Isten helyett önkezők készítette bálványokat imádtak.

Bálványaik két osztályba sorozhatók, a mint tudnillik vagy állatok (többnyire kártékonyak, mint a kígyó, krokodil stb.), vagy pedig emberek eltorzított alakjára készítették. Ez utóbbiak zemiknek nevezettek, s tiszteletök főtárgyát tették. Mindén családnak megvolt az ő zemije, elhelyezve a lak valamely szegletében. Természetfölötti erőt tulajdonítottak nekik, és azt hitték, hogy ezzel együtt ellopathatók: miért is a spanyolok elől szorgalmasan rejtegették őket. Szerintük a természet minden elemei fölött uralkodtak, és azok folyását igazgatták. Némelyek az évszakok, eső, villám, orkánok, szelek; mások a régiek najadai-, dryadai- és satyrusajhoz hasonlólag, a ta-

vak, erdők, források és kutak fölött bírtak hatalommal. Ők osztogatták a szerencsét, vadászat és halfogás alkalmával; tölök függtek a termékeny, vagy terméketlen évszakok; ők vezették a hegyi patakokat, hogy csendesen lejtve völgyeken és síkságon keresztül, medrükből ki ne rohanjanak; valamint megharagittatván, ők okozták, ha rohanó hullámokban a gátokat megszággatták, a völgyeket elárasztották, és a tartományt elpusztították.

A zemik közül némelyek jós tehetséggel is bírtak; és úgy látszik, hogy a nép ebbeli hiszékenységét a cazikák hasznukra fordítani tudták. Columbus fia, Ferdinand, apja életírásában előadja: hogy bizonyos alkalommal öt vagy hat spanyol egy cazika lakába térvén, ott egy zemi köré gyűlt csoportot találtak, melly tiszteletteljesen hallgatta a beszédet, mellyet ez erős hangon és fenyegetőnek látszó modorban intézett hozzájuk. A spanyolok gyanítván a csalást, összetörték a bálványt s bensejét egészen a fejig kivájva találták; míg másik vége gályákkal fődött verembe szolgált; hol egy elrejtőzött férfi, száját a esőhez illesztve, mondatott a bálványnyal mindent, a mi neki, vagy inkább a cazikának tetszett. Valamint tehát mindenütt a világon, úgy a vadak e szigetein is, a pogányság család és az emberek hiszékenységével való visszaélés által tartotta fön magát.

A zemik papjai buli oknak nevezettek, kik nagy tiszteletben állottak; a nép azt tartván felölök, hogy az istenekkel gyakran társalkodnak, tölök a legtitkosabb dolgok ismeretébe avattatnak, és így ismerik a jövőt. Egyúttal ők voltak a nép orvosai, s a legtöbb fa és növény orvosi erejének ismeretével bírtak. A gyógyítást sok babonás szertartások közt végezték, énekelvén, és bizonyos világot gyújtván meg, mellynek erejével a betegséget messze tengerek- és hegyekbe üzhetőnek állították. E mesterség azonban nem egyszer veszedelmet háritott fejökre; mert ha valaki kezei közt meghalt, atyjafiai a megholtnak, ennek körmeit és híját levágták, ezt bizonyos fű-lében megfőzték, és a keveréket aztán a halott szájába öntötték, kérvén őt, mondaná meg, ha valljon a bulio hibája által múlt-e ki, vagy sem

A halott természetesen nem felelhetvén, válaszát némelly küljegyéből hitték kivehetni; mint például: a holttestnek a beöntésre következett többé kevésbé hirtelen elváltozása, a rothadási színfoltoknak minősége, stb. Ha e jelek aztán nézetök szerint a bulio ellen bizonyítottak, ez nagy veszedelemben forgott, nehogy az atyafiak által megölettségük. Mire azonban rendszerint megkívántatott, hogy előbb őt hivatal-társai hamis billiónak nyilvánítsák.

A világ és emberek eredetét illetőleg, nézeteik fölöttébb gyermekiesek voltak. Szerintök Haiti szigete a teremtés elseje vala, mellynek üregeiből emelkedék ki a nap és hold, hogy a világnak fényeskedjenek. A barlang, mellynek a dicsőség jutott, a két égi testet anyai méhében hordhatni, még napjainkban is látható, nem messze Cap Francoistól. A benszülöttek ide valósi meneteket tartottak, és a belsejében álló két bálványszobornak virágokkal és gyümölcsökkel áldoztak.

Az első emberek szerintök szintén hegyi üregekben voltak bezárva, mellyek nyilásinál örök valának felállítva, kik egy napon elaludván, foglyaiknak alkalmat szolgáltattak a kiszökhetésre. A nap e fölötti boszuságában az öröket kövekké, az embereket pedig fákká, plántákká, békákká s mindennemű állatokká változtatta. Egyseseknek mindamellet sikerült megtartani eredeti alakjokat, és benépesíteni a földet. A nap ugyan egy ideig még mindig ellenségük maradt, és őket különféle átváltozások veszélyeivel fenyegette; miért is üregeikből csak is éjjel merészkedtek előjönni. Egyikök bizonyos alkalommal halászzal lévén elfoglalva, feledékenységéből nap keltéig künn maradt, s azonnal madárrá változott, melly elváltozásának év-tája körül évenkint hallatja bus énekét, sorsát panaszolva. Ez azon madár, mellyet Columbus énekelni hallván, csalóganynak vélt. A mint a nap végre kiengesztelődött, és ők veszedelemtől! félelem nélkül járhattak-kelhetek a földön, egy ideig asszonyok nélkül, örömtelen állapotban bolyongtak egyik helyről a másikra; míg nem egy alkalommal bizonyos tóhoz vetődtek, és ott asszonyokra találtak. Kísérletök őket elfogni, sikeretlen maradt, mert a lények olly simák voltak, hogy va-

lahányszor egyikök rajok tette kezét, azonnal kisikamlottak ujjai közül. Végre egyiköknek, kinek kezei kiütések által némileg ragyásokká váltak, sikerült négyet letartóztatni, s így az emberiségnek anyákat adni.

Mint láttuk, a lélek halhatatlanságában hittek; annak tulvilági állapotát azonban a jelennek érzéki, vágyai s örömei szerint ítélték meg. A jók jutalmukat veendik a boldogság helyén, melyet különféle helyeken többnyire szép tavak és folyók mellett, és kedves éghajlat alatt feküdni képzeltek. E helyeken találандják ők meg elhalt kedveseiket, szülőiket, rokonaikat, és velők élendik boldog napjaikat. A lelkek ezen lakhelyét egyrésze a szigetbelieknek Xaragua vidékére, a Tiburon tavához helyezte; mint a melly mameys-fákban bővelkedő térségtől környeztetik. A mameys egy neme a ba raczkfának, mellynek igen kedves gyümölcse van. E gyümölcs az, mellyel a benszülöttek véleménye szerint a holtak lelkei táplálkoznak. Ez okból, habár a gyümölcs igen kedves és jó ízű, a benszülöttek tartózkodnak annak evésétől, nehogy által a lelkeket táplálékuktól megfoszszák. A rosakra várakozó büntetéseket illetőleg, ezekről ki sem tudott valamit mondani.

Az asszonyok voltak azok, kiknek kötelességök volt, a holtaknak az utolsó tiszteletet megadni. A test gyapot-szalagokkal körülhálózttván, általok, ülő helyzetben, mély üregbe tétettet le; melly fával, ágakkal, és az ezek fölé hordott földdel fedettet be. Mellé tétettek mindazon tárgyak, mellyek a halottnak éltében kedvesek voltak. A temetkezési szertartások és énekek kevesbbé ismeretesek; egy cazika halála alkalmával tizenöt napig tartottak. Ezek végeztével, mielőtt a jelenlevők eloszolnának, köztök osztaték el mindaz, mit a cazika különféle tárgyakban bírt. Irving tudni akarja, hogy a megholtak tetemei olykor saját házukban égettettek el; csontjaik főszedettek, és családi ereklyék gyanánt őriztettek. Szerinte a cazika holtteste felnyitattott, tűznél megszárittatott, és ezen állapotban aztán eltétettet. Ellenben Oviedo, ki életének nagy részét Amerikában töltötte, csupán azért, hogy az új-világ történetéhez adatokat gyűjtsön; és kitől a benszülöttek vallását és

erkölcsseit illető ezen adatok származnak, csak annyit mond, hogy a cazika teste eltemetése előtt felynyitván, abból a lágy részek kiszedettek, s aztán tűznél megszáritattak. Az elégetési szokásról sem emlékezik; ellenben hozzáteszi, hogy a cazikának üregbe bocsátása alkalmával énekeltek ama rög-tönzött költemények, mellyek megannyi románczokként, a megholtnak dicséretét zengék; megérintve mindazt, mi uralkodása alatt nevezetes történt. Irving szerint éltök végpillanatai általában irtóztatok voltak. A cazikát, midőn már látták, hogy él-téhez többé nincs remény, meggyilkolták, tiszteletből, nehogy akkép múljék ki, mint a többi közember; minden másokat pedig, elejök tevén kenyeret és vizet, magokra hagytak; kivéve ha a cazika a kizárólag őt illető tiszteletre, hogy tudnillik meggyilkoltassanak, engedelmet adott volna.

A cazikák uralkodása despoticus volt, mert hatalmuknak nem volt szabva korlát. Az új-világ történetírói bizonyíthatni vélik, hogy ők azzal fölötte ritkán éltek vissza. Az uralkodói jog örökös volt. Ha valamely cazika utódok nélkül múlt ki, hatalma testvéreire, még pedig először leány-, azután fitestvéreire ment át. De hogy a cazika gyermekei a hatalmat utána örökölhessék, a végre megkivántatott, hogy anyjok magát a megholttal élve eltemettesse. Erre ő ugyan nem kényszerített; de ha az áldozatot meghozni vonakodott, hűtelen nőnek tekintetett.

A törvények csekély számmal voltak; s ezek is, miután e szegény emberek kevés szükségekkel bírtak, és így a nagy büntények köztök egészen ismeretlenek voltak, a szelídség jellemével ékeskedtek. Csupán a lopás tekintetett megbocsáthatatlan bűnnek, mellynek díja épen ezért halálbüntetés volt. Ha a cazikák közt valamely viszály támadt, mi ritkán más, mint halászati ügyben adta magát elő, rajta voltak, hogy az békésen egyenlítették ki; harcra csak a legvégsőbb esetben szánták el magokat (a caraibák e tekintetben tudvalevőleg kivételt képeztek). Fegyverül keményfából készült bot szolgált, mellynek egyik vége hegyes volt, vagy hegyesre élesített kő-, vagy állatcsonttal láttatott el. Divatba voltak a hajító dár-dák és kézijak is; csakhogy igen csekély ügyességgel kezeltettek.

Írásjegyeik, vagy más ilyen jeleik, mellyek ezek helyét pótolták volna, miként például a mexicioiak-, peruiak-, régi chinaiak- és egyiptomiaknak, nem voltak. Hasonlólag az éjszaki népek régi bárdjaihoz, fejedelmek történetét csak azon rományszerű költemények által tartották fön, mellyek temetési szertartásaik alkalmával énekeltek. Mivel pedig a szigetbeliek magok közt ritkán viseltek háborút; a caraibák által lakott Kis-Antillák pedig távolabb feküdtek, semmint hogy innen gyakori beütéseket tehettek volna; ha ezenkívül még a belső állapotok változatlanságát is tekintetbe veszszük: nagyon természetesnek fogjuk találni, hogy e költemények tartalma majdnem azonos volt. És így könnyen elfeledtetvén, a történeti emlékezet, némelly kivételes eseteket leszámítva, alig hatott fel tovább egy-két nemzedék előtti időknél. Így történt, hogy sem eredetökről, sem őseikről semmi legkisebb tudomásuk sem volt.

Ünnepeiket mindig énekből és tánczból álló mulatsággal ülték meg. Tánczaik egyszersmind vallási jelentéssel bírtak; azonkívül némelly történeti eseményeket, vagy célba vett harczai s vadászati vállalatokat jelképeztek. Tánczaikban azon énekek mértékéhez tartották magokat, mellyeket közben vagy isteneik tiszteletére, vagy pedig elődjeik némelly tetteit magasztalva zengedeztek, és egyik nemzedék a másiknak adott által. Használatban volt egy neme a dobnak; melly kikerekített és középen átlukasztott száraz fatáblából állott; valamint a csörgetyűnek is, melly halhéből készült, és kézre vonva, a nők, kivált fiatal leánykák által pergettetett.

Midön a cazika zemije tiszteletére a rendes évi ünnepet tartotta, alattvalói, férfiak és nők, legdrágább ékszereikben menetileg vonultak a helyre, hol a bálvány fel volt állítva. A fiatal leánykák kosarakban virágok- és koszorúkkal fölékesített kenyeret vittek, énekeket zengedezve, mellyekhez a cazika a fön leirt indián-dobon a tactust verte. A kenyér a zeminek felajánlatván, megtöretett és a nép közt elosztatott, hogy házaiban talizmánul szolgáljon minden szerencsétlenségek ellen. Erre következett a fiatal leánykák táncza, s megzendültek a

dalok, melyekben a nép a zemit, vagy elhunyt cazikáinak hős tetteit magasztalta, s arcytos-oknak neveztettek. Az ünnepély a zeminek hangos segítségével hívásával végződött; niellyben megkérített, hogy örködjék a nemzet fölött, és azt oltalmazza.

Kedves multságuk volt a batos, neme a laptának, melyet ők szétfőtt gyökerek- és füvekből készítettek, s a napon kiszáritottak, hogy könnyűvé válják. A játszókat két sorba állottak, bizonyos távolságra egymástól, mellynek vonalából kilépni nem volt szabad; s aztán egyik a másiknak adta a laptát, azt feje, nyaka, melle, ágyéka, térde segítségével dobván odább. Lábat vagy kezet használni fölvetésül, nem volt megengedve. Néha két szomszéd helység lakosai álltak ki, s vetélkedtek e játékban egymással. A győzelem általános tánczczal ünnepeltetett; melly azzal végződött, hogy a győzők és győztesek egyiránt lerészegedtek a dohány-szivástól, mellyhez akkor láttak, midőn a tánczban már kifáradtak volt.

Házasságaik szoros szerződészek voltak, mellyek a két félt kölesönösen kötelezték. A többnejűség mindamellet meg volt engedve; a férfi annyi nőt vehetvén, a mennyit épen eltartani tudott. Oviedo állítja, hogy igen ritkák voltak az esetek, mellyekben a férfi több nőt tartott volna egynél.

Földműveléssel fölötte keveset foglalkoztak; mi onnan is kitetszik, mert épen semmi földművelési eszközökkel sem bírtak. Egész iparuk abból állt, hogy a nap heve által kiszáritott mezőségeiket felgyújtották, s aztán a hamu elvegyítéseül a földet botokkal feltúrták, és kukoricza, vagy más nemű maggal bevetették. Eledelök halakból, vadakból, burgonyából, kukoriczából, yucca-gyökérből és kassava-kenyérből állott. (A kassava, vagy maniok négy lábnyi magas növény, széles levelekkel és elég vastag törzszsel; mellynek gyökere répához hasonlít, és lisztté törve, s tűznél megpirítva, meglehetősen jóízű lepényt szolgáltat.)

A vadászatnak egy sajátságos neme divatozott köztök

Meggyőződven róla, hogy valamely síkságon vad tartózkodik, azt négszegletesen meggyújtották, és rövid idő alatt a vad félig sült állapotban prédájokká lett. A halászatnak is egy különös módját jegyezte föl Columbus. Midőn a királyi kertnek elnevezett szigetek közt hajózott, észrevett egy csolnakot, mely halászattal foglalkozott. A halászok halfogó eszközül haring nagyságú, fölötte éles fogú, s reves-nek nevezett halat használtak, melynek farkához zsinórt kötöttek, s a halat így megkötve a vízbe dobták. E halak, mihelyest más hallal találkoztak, fogaikat azonnal ennek húsába mélyeztették, úgy, hogy többé nem szabadulhatott. E módon majd száz font nehéz teknősbékát is láttak általok kihúzatni a vízből, melynek húsába a reves olly erősen beleharapott, hogy az vele együtt a vízből kiemeltethetett. A halászok és vadászok által kézrekerített darabok szebbjei a cazikák számára tartattak fon.

Tüzet két fának, melynek egyike kemény, másika pedig lágy és porhanyós volt, sebes dörzslése által szoktak volt gyújtani. Fejsze s egyéb vágó eszközök hiányában, a fákat is gyökeröknél rakott tűz által ejtették le, s törzseiket belül körös-körül karéjra kiégetvén, készítették egy darabból álló, s canot-nak nevezett csolnakjaikat. A vasat nem ismerték, és kisebb metsző s faragó eszközeik kő- vagy csontokból készültek. Házaik kisszerű gunyhók valának czölöpökből, melyek közé nádat illesztettek. A külvakolatot egy neme a csepűnek, mely erdeikben a fákon bőven találtak, pótolta. Ruhát nem viseltek és teljes dologtalanságban éltek. A napot a fák árnyai alatt, és csergedező patakok mellett töltötték; hiányozván minden ösztön, mely őket munkásságra szorította volna. Miért is míveljék a földet, kiknek csak aratniok és fölszedniek kellett, mit a természet rendes évszakonkint fölös bőséggel önkényt kiállított? Minek fonjanak és szőjenek, kiket a levegőégnek egész éven át tartó szelídsége, a ruházkodás szükségétől fölmentett, erkölcsaik pedig erre nem kényszerítettek? E dologtalanság eredménye volt az elbutulás, egykedvűség, hiánya minden tudat- s tanulási vágynak, testi elpuhultság, és erőfe-

szítésbe kerülő minden munkáira teljes alkalmatlanság. Itt fekszik oka, hogy olly könnyen leigáztathattak, és leigáztatva, s munka alá vettetve, olly rémítőleg és gyorsan fölemészthettek. De itt fekszik oka annak is, hogy századokon keresztül, egy olly szép és dús természetnek ölében, teljességgel semmi előhaladást sem tettek, s még csak a legközönségesebb és mindennapi mesterségeket sem ismerték. Az egyetlen testi ügyesség, mellyben kitűntek, az úzás volt; mellyben még a nők is bámulatos bravourokat vittek végbe. Midőn Columbus második útja alkalmával a caraibák szigetei közt hajózott, a benszülöttekkel összeütközések közben több indián nő hajóira menekült, kiket a caraibák foglyokul hurczoltak el hazájokból. E nők közt egyik, kinek a spanyolok Catali na nevet adtak, fölötte kitűnt szépsége, s méltóságos magatartása által. Guacanagari, midőn a hajók a la-navidadi erősségnél három mérföldnyire a partoktól horgonyoztak, Colum bust meglátogatván, e nővel titkosan összebeszélte; mire ez következő éjjel társnőivel a tengerbe ugrott, és úszva a part felé tartott. Az őrlármájára a matrózok fölébredvén, csolnakokon utánok eveztek; az asszonyok ereje s ügyessége azonban olly nagy volt, hogy é nagy tért átuszhatták, a nélkül, hogy a csolnakások által utólérethettek volna. Csupán négyet sikerült letartóztathatni; Catalina azonban szerencsésen megmenekült, s többé soha sem láttatott. A caraiba asszonyok még fegyverforgatásban is sok nemcsak ügyességet, hanem erőt és bátorságot is tanúsítottak. Midőn Columbus 1496-iki ápril 6-kán, Spanyolországba! második visszatérése alkalmával, Guadeloupe szigeten kikötött, emberei a benszülöttekkel több rendbeli csepetéba keveredtek, mellyekben az asszonyok a férfiakkal együtt részt vettek. Ez asszonyok közt egy cazikának neje is találtatott, ki egy canáriai születésű és sebes-futónak hírében állott matróz által vétetett úzóbe. A nő visszafordulván, és látván, hogy üldözője társait sokkal messzebb hagyta maga után, semmint ezek rögtön segítségére lehetnének, — neki esett, őt nyakon ragadta és földre terítette: hol őt bizonyosan megfojtandá, ha a spanyolok észrevevén a veszélyt, segítségére

még jókor nem érkeznek, s az amazont, mint egy prédáját fojtogató ölyvet, kézre nem kerítik. Midőn Columbus tovább evezvén, a foglyokat szabadon ereszté, e nő vonakodott elhagyni a hajót. Időközben ugyanis megismerkedetf a fogoly Caonabóval, kinek vitézsége és szerencsétlensége lelkét annyira megindította, hogy sorsában osztozni kívánt; és ő volt az, ki e vad fejedelem halálos ágyánál virrasztott, midőn az később útközben meghalt. E két eset azt is mutatja, hogy e vadak nem voltak minden regényes és olykor magasztosabb érzelem és fellengzés nélkül.

Erkölcseikre nézve minden egyéb, eddig ismert vadakat felülmúltak. Szelídség, természeti szívjóság, gyermeteség, vendégszeretet, bizalmas odaengedés, részvét és az adott szónak szent megtartása jellemezték őket. Egy fölkelés alkalmával Guarionex, a Vega cazikája, a spanyoloktól szorittatva, Mayonabex Ciguay hegység cazikájához menekült; ki őt elfogta, s neki védelmet ígért. Columbus testvére, Bertalan az adelantado, a szökevényt üldözve, felhívta Mayonabexet annak kiszolgáltatására, ígérve számára barátságot, ellenkező esetre pedig tartományának feldulásával fenyegetődzvc. Mayonabex a követnek válaszul adá: „Mond meg a spanyoloknak, hogy ők ártatlan vérnek kiontói, és zsarnokok; én barátságukat nem keresem. Guarionex jó ember és barátom; ő hozzám menekült; én neki oltalmat ígértem, és szavamat megtartandom.“ S szavát valóban meg is tartotta. Falvai felgyújtattak, tartománya feldulatott, maga pedig hegyeinek üregeiben kényszerült övével menedéket keresni. És sem a pusztulás rémitő látványa, sem családjának és alattvalóinak esdő kérelmei és jajveszéklései, nem valának őt képesek a szökevény kiszolgáltatására bírni. „Kész vagyok, úgy mond, inkább mindent elszenvedni, semmint valaha az mondassák felőlem: hogy Mayonabex vendégét elárulta!“ Később mindkettőjüket sikerült elfogni, s a Vegában épített egyik, Concepcion nevű erősségbe, melly máig is tekintélyes város, fogolyként elzárni.

Az aranyat nem sokra becsülték; némellyek tudni akarják, hogy ez érczet némileg szent dolognak tekintették: mivel,

úgy mond, gyűjtésére soha sem indultak ki, mielőtt bizonyos vallási szertartásokat elvégeztek volna. Ellenben minden európai apróságok, üveggyöngyök, csörgetyűk, szalagok, sipkák, kendők, stb. varázshatást gyakoroltak rájuk. Az Európából hozott nagyobb szerű tárgyak közt a hajókon kívül, melyeket eleinte megannyi állatoknak vélték, mint már mondtunk, a lovak, ágyuk, puskák, és egyéb fegyverek költötték fel bámuláukat. De mi sem hasonlíthatatik ama csudálkozáshoz, mellyel az első harang megkondulását hallgatták. Ez volt a sziget állandó csudája. Látván, hogy e kongó érez meghúzására a spanyolok leemelik kalapjukat és térdre borulnak; vagy pedig minden részről egy pontra (isteni - szolgálat végett) gyülekeznek: azt vélték, hogy hatalmuknak egész titka e zengői csudás lényben rejlik. Magát Caonabót is az által sikerült Ojedának rávenni, hogy Isabellába jöjjön, mert az ott felállított harangot ígérte oda neki, ha kérését teljesíti. Caonabo hitte, hogy e harang által a spanyolok összes hatalmának birtokába jutand. A levélről is, mellyet egyik tájról a másikra vittek, megtudván, hogy az illető által minden szó nélkül értesül a történetről, azon véleményben voltak, hogy az bűbájós dolog, melly valamely hallatlan titkos nyelven beszél.

A caraibák a harezbanai vitézséget, ügyességet, erőt minden más tulajdonoknál többre becsülték, és azt még ellenségeikben is tisztelték, elannyira, hogy misem volt képes, hódolatukat olykép kiérdemelni, mint ha ellenfelük e tekintetben föltűnik valami nevezetes felsőbbséggel bírt. Caonabóról maga Columbus jegyezte föl, hogy e vad harezfi, ő irányában semmi különös figyelmet sem mutatott. Midőn szobájába lépett, valamennyi jelenlevők tiszteletteljesen emelkedtek fel ülőhelyeikből: míg Caonabo maga mindig ülve maradt. Ellenben ha elfogója, Ojeda talált belépni, daczára annak, hogy a többi mind ülve maradt, Caonabo mindig fölkelt; azt állítva, hogy e lovag az ő szemében több az admirálnál: mert az admiral soha sem merte volna elfogását megkísérteni: mit Ojeda olly hősiesen és ügyesen teljesített.

Soha eléggé meg nem siratható szerencsétlenség, hogy

a spanyolok kihágásaik, kegyetlenség és elnyomás által e szende embereket annyira elkészerítették: miszerint a megtérésüket később munkába vett missionariusoknak, kik valódi őrangyalaik- és atyáikként jelentek meg köztök, a jövő élet boldogságával! biztatásaikra azon választ adnák: mikép nekik még a mennyország sem kell, ha ott is spanyolok lesznek.

Valamint a világ minden népénél, úgy náluk is fönnmaradt a vízőzön emlékezete: csakhogy valamint amazoknál, úgy náluk is sajátzerű regeöltözetben. Szerintök ugyanis valamely szigeten élt egy cazika, ki ellen egyetlen fia fellázadván, ez általa harczban megöletett — A cazika a holttestet lopótökbe (calebasse*) zárta, melyet másnap nejével felnyitván, csudálkozva látta, hogy abból több rendbeli halak ugrálnak ki. Erre az edényt tüstént lezárván, azt csukva háza padlására rejté el, dicsekedve, hogy ő a tengert zárva tartja, s halakra, mikor csak tetszik, szert tehet. Négy testvére hallott valamit e szekrényről, s azt a cazika távollétében kíváncsiságból felnyitották. Vigyázatlanságból kezeik közül a padlásról lezuhant, és darabokra tört. Mire azonnal előtört az árvíz delphinekkal, czápákkal, bálnákkal és egyéb tengeri szörnyetegekkel, s elborítá az egész földet, úgy, hogy csak a hegyek tetői maradtak szárazon, és szigeteket képeztek.

Fölöttébb figyelemre méltó tüneményt képez az e népek keblében hagyományként élt ama jóslat: hogy bizonyos időben maroknyi nép jelenedik meg, melly szakáit visel, és olly fegyvereket hord, mellyekkel az embert egy csapásra ketté hasíthatni; hogy e nép darabokra zuzandja zemijeiket, eltörtlendi vallásukat, kiirtandja a lakosokat és szigetjeiket elfoglalandja. E jóslat átokként nehezedett ezen emberekre, kik rá csak iszonyodva gondolhattak, naponkint elénekelvén a bus románczot, melly e végzetszerű eseményre vonatkozott. A jóslatnak nagyon el kellett terjedve lennie, mert a mexicoiak és peruiak is tudtak az idegenekről, kik eljövendnek, ha-

*) A calebasse neme az amerikai fáknak, mellynek gyümölcse tökhöz hasonlít, s kemény kéreggel és alatta kedves savanyu ízű bélel bír. A kéreg kiürítettvén megkeményedik, és víztartóul használtatik.

zájokat elpusztítani, birodalmukat feldúlni, s őket rabszolgákká tenni. — Szabad-e itt azon sejtelmünket fejezni ki, hogy e jóslat valamely keresztény vértanútól származik, kit a pogány vadak egykor népestől együtt kegyetlenül agyonvertek; s ki viszont rájuk intő s büntető emlékül, melly magát a tettet túlélje, amaz irtóztató jövendölést hagyta?

Végre méltó megjegyezni, hogy az indiánok fejeinek lapos, majdnem négyszögü alakját Oviedo azon oknak tulajdonítja: mert az anyák született kisdedeik fejét fatáblák közé szorították; mi által a koponya-csontok egymásba nyomultak, s olly kemények lettek, hogy a spanyolok kardjai rajtuk nem egyszer összetöredeztek Sárga-vörös színöket is inkább a festéknek (roson, hasonnevű amerikai fától), semmint a nap forróságának hajlandó betudni. Ez adat is mutatja, milly alpra építék okoskodásaikat azok, kik az emberi testnek, nevezetesen koponyának alakjából, vagy pedig a színből akarták bebizonyítani, hogy az emberi-nem egy törzsből nem származhatott.

17. §.

A benszülöttek azon állapota, melyben az európai fölfedezők által találtattak, nem eredeti, hanem elkorcsnlási állapot.

A művészet minden neme közt az építészet az, melly legtartósabb emlékeket állít. A falak és oszlopok, mellyek évezredek porlasztó hatalmával daczolnak, ábrákat, alakokat, jegyeket tartanak fön, mellyekből (tekintve például az alakok idomát, ruházatát, helyzetét, a kezeikben tartott, vagy lábaiknál heverő eszközöket, továbbá a csoportozatokat, ezek rajzát, stb.) az azokat emelte történet-előtti nép összes ismereteire, míveltsége- s polgárisultságára következtethetni.

A Columbus által fölfedezett szigetek építészeti romemlékekkel nem bírtak ugyan, itt még minden a természeti vadság állapotában volt: miután azonban nem kételkedhetni, hogy e szigetek vadlakói a közel continens különféle tájairól származtak ide; a continens pedig onnan éjszaktól egészen Peru déli határáig illy építészeti emlékekben rendkívül gazdag: mi ez emlékekből általánosan következtethetjük: hogy, tekintve ez emlékeket, és azokat a Columbus idejében míveltséggel összevetve, a benszülöttek azon míveltségi állapota, melyben őket az első fölfedezők találták, nem eredeti, hanem elkorcsnlási állapot volt.

Az emlékek sánczokból és árkokból, sírboltokból (épen megtartott hullákkal, öltönyökkel, és különféle, mint fegyver-, házi- és ékszerekkel stb.); továbbá hidakból, csatornákból,

pyramisokból, templomokból, palotákból, erősségekből, barlangokból (mindenféle rajzokkal és domborművekkel) állnak.

Ezen emlékek műértő leírása külön köteteket fogna igényelni; részünkről föltett állításunkhoz képest itt csak annyit kívánunk megemlíteni, mennyi épen elég a régi amerikai civilisationak, mellynek központja Mexico s Peru volt, méltányolására.

Éjszakamerikában nevezetesek az Ontario-tó, a Newark, Marietta, Circleville, Chillicothe, Portsmouth városok, s a Miami folyó mellettiek: nem annyira építészeti tekintetben, mint a sánczok alatt, sírboltok- és barlangokban található hullák és olly fegyvernemek, ékszerek és egyéb eszközök miatt, mellyek bizonyítják, hogy az ezen tájakat egykor lakta nép nem csak mindenféle mesterségekben volt jártas (ismervén az érczeknek valamennyi nemeit); hanem kebelében a fényűzés is jó magas fokig fejlődött ki.

Mexico- s Peruban ez emlékek sokkal nagyszerűbbek és számosabbak, s úgy szólván, museumát képezik az elmúlt ősvilágnak, mellynek szinte egyetlen, de elpusztíthatatlan tanúul állnak. Legnevezetesebbek a yucatan-, yztelan- és palanque-iek, melly utóbbi Mitle (holtak) és Culhuacan (puszták) városának is neveztetik. Romjai a tudósok véleménye szerint ősrégi időkből valók, s nem is azon néptől származnak, mellyet a spanyolok Mexicóban találtak; miért is, csak ezen régi nép nevének nem tudása miatt neveztettek el mintegy szükségből mexicoiaknak.

Lássuk már most néhány példában, mit lehet e műemlékekből a régi amerikaiak műveltségét illetőleg következtetni.

A régiségbúvár egész csudálkozását vonják magokra azon finom mozaik munkák, mellyekkel a paloták, és a legtöbb sírboltok falai ékítvék. A művészek az egyiptomi tartósságot a görög finomsággal tudták egyesíteni. A szemlélő alig tudja fölfogni, mikép lehetett annyi apró követ, minden forraszték nélkül, csupán szellemus elrendezés által olly szépen összeállítani. A kövek jelenleg a levegő és eső behatása folytán kissé már szenvedtek. Palenque-től háromnegyed órájáranyira a körülfekvő dombokon uralgó sziklatetőkön erődítvények láthatók, mellyek stratégiai szempontból mi kívánni valót sem hagynak hátra.

A roppant nagyságú kövek, melyek ez erődtvények építéséhez használtattak, zapoteki nyelven „Aguilose“-nak nevezett kerületből szállítottak ide. Ott meredek sziklahegység találattik, mely keletről nyugotra terül el. E hegység lapos tetejét mély, párhuzamosan futó barázdák hasítják, melyek természetes fekvése olyan, hogy nem kételkedhetni benne: mikép amaz óriási kövek, hasábos darabok és oszlopok csak gép segítségével voltak letörhetőek. A barázdák közt nagy gödrök láthatók, melyek hihetőleg azért ásattak, hogy az emeltyűnek támaszpontul szolgáljanak. Itt-ott a földön roppant átmérőjű oszlopdarabok, nagy kőtáblák, és nagyjából körülfaragott oszloptetők fekszenek. Némellyek még eredeti fekhelyökön vannak, mint ez Egyiptomban is ama híres granithasadékokban látható, melyekből az ez országbeli nép egykor az óriási alakokat és obeliskokat szedte; s hol ezekből néhány még most sincs egészen elválasztva a szikla-tömegtől, melyhez tartoznak. A sziklahasábok elszállítása került legtöbb fáradtságba. Emberi kézerő nem lévén elegendő a cyclopsi köveknek a majdnem egy óra-távolságnyra fekvő bányákból átszállítására, szükségképen meg kell engedni, hogy a nép, mely ez erődtvényeket emelte, nagyszerű gépek birtokában volt. A romaiak, kik az Archimedes által föltalált minden mechanicus eszközöket alkalmazták, soha, még a legnagyobbszerű építésnél sem használtak oly sziklahasábokat, melyeket az Amerika ezen népe által használtakkal össze lehetne hasonlítani. S mégis találtattak európaiak, kik csak azért, hogy Amerika lakóit a többi világrészek lakóitól külön ercedtüeknek mondassák, nem akarták megengedni, hogy az civilisált nép volt “ volna, mely ismeretei- s ügyességének oly nagy eredményét hagyta hátra.

A szobrászat szintolly nevezetes emlékeket állított elő, mint az építészet. Találtak itt egy főt, égetett agyagból, cau-

cazusi szabású orral, és igen szép vonásokkal, mely gyönyörűen volt mintázva; az áll, száj, szemek remekül alakítvák; fejét sisakalaku főveg fedi, mellynek kötőszijai (Seitenband) görög sisakra emlékeztetnek. Említendő még két nagyszerű nő szobor, mellyek egyike kezeit kebelére fektetve, térdel; a másíknak hátát pedig köpenyszerű öltöny fedi, s kezeit akkép tartja, miszerint némi tekintetben a medicei Vénásra emlékeztet.

Tlascala tartományban magas és meredek hegy lejtőjén van egy ó-szerű hid, mely nagy mélységen vezet keresztül. E hid nagy, és különböző méretű kövekből van építve. A kövek mészszel forrasztvák és igen jól illesztvék össze; a hídnak tizenkét talpa van, s a mellvédfalak még most is épek. E hydraulikai tökélyű építészeti mű gyönyörű méregyenben kivitt obeliskokkal van ékítve, mellyek belül kő- és mészből építvék, kívül pedig jól kiégetett téglákkal befoglalvák. Négy illy obelisk van, kettő a hid innenső, kettő a túlsó fejenél. Az obeliskok fölséges látványt nyújtanak, és mintegy negyven lábnyi magasságúak.

A ki Palenque, vagy Mitla és Culhuacan romjait látta, az Amerika régi benszülöttjeinek polgárisultságát józan észszel kétségbevonni nem fogja. E város, mellyet Jomard amerikai Thebenek nevez, és melly szintolly joggal ez új világ-rész Baby topjának is volna mondható, Micol folyó mellett fekszik, melly Tulischa folyóba szakad, úgy látszik, hogy a város körnagysága hat-hét órányira terjedt, és nyomait egy nem igen magas domb lejtőjén, a természet minden szépségének közepette, a nagyszerű templomok, paloták, tornyok, bástyák, sánczok, pyramisok, kikötők, vízcsatornák, erőd-művek, házak és földalatti lakok romjai mutatják; mind mész- és gypsszel, tartós és izlésteli modorban épített emlékek, mellyek belül és kívül vöröstre festvék.

E romok közt találtak edényeket, bálvány-képeket, kőtáblákat, pénzeket, hangszereket, colossalis szobrokat, és a mi legnevezetesebb, igen gyönyörű domborműveket, teljes ép-ségben, és írásjegyekkel fedve, mellyeket hieroglyph-írásnak tartanak. Mindez arra mutat, hogy ez hajdan az építészet-, szobrászat-, sőt festészetben is nagyon előhaladt nép lakhelye volt.

E város romjairól szólva, csupán azon templomról akarunk még megemlékezni, melynek az egyik féldomborműben találató kérész t-alakja bámulatra ragadja a szemlélőt.

E templom, mely nehéz följáratú hegytetőn áll, és melynek szélessége hetvenöt, magassága pedig húsz lábnyi, Palenque többi épületeihez hasonlólag, összeforrasztott kövekkel van fedve, s a tető körül gyönyörűen készített párkány vezet. Ez imolában egészen sajátzerű jelvény, vagyis igen nagy mérvű keresztalak találatik, mely talapzat-forma alapon nyugszik. Négy férfialak, mindkét oldalon kettő, tiszteletteljesen szemléli e tárgyat. Kettőt, mely közvetlenül a kereszt mellett áll, olly öltöny fed, minőt eddig Amerikában nem láttak, s ezért a tudósok figyelmét nagy mértékben megérdemli. Ez alakok egyike, mely, úgy látszik, papi osztályhoz tartozik, - a többinél valamivel magasabb, és fölemelt karjaiban ábrándos alakú gyermeket tart. A másik csodálkozást kifejező helyzetben áll ott. A többi kettő az előbbieket háta mögé van helyezve. Az egyik koros férfiút ábrázol, ki kezében trombitaszerű hangszeret tart, egyik végét szájához illesztve, mintha hangot akarna belőle kicsalni. A hangszer csöve egyenes, és több, karikával összefoglalt részekből áll; alsó végéből három falevél, vagyis inkább toll nyúlik ki. A negyedik személy komoly, és fönséges kinézésű alak, az általa szemlélt tárgy fölött mélyen elmélázó helyzetben. E nagyszerű domborművek díszítményei s ékességei sokkal bonyolódottabbak, semmint azokat leírni lehetne: itt egybe van foglalva mindaz, mit a művész, vagy szerző képzőereje teremteni s előállítani képes. Erről csak a rajz, vagy a dombormű maga nyújthatna fogalmat. Az ékítmények az alakokat egészen elborítják, a nélkül, hogy azokat elrejténék. E rejtélyes ábrázolatot számos hieroglyph-jegy veszi körül, és pedig nem csupán a kereszt, mint főtárgy közelében, hanem a mellék-alakoknál is; melyek mind kőtáblákba, vagyis inkább sötétbarna színű finom márványba vésve, és vízirányos vonalban elrendezve vannak.

Kérdhetni már most: honnan van, hogy ezen, egy ismeretlen nép által emelt emléken a világmegváltás keresztény jelvénye oly világosan van ábrázolva? Mert csak egy pillanatot kell vetnünk e rajzra, hogy meggyőződünk, miszerint az valódi latin keresztet ábrázol. Dr. Constancio, megrögzött rationalista, a palenquei keresztől jelképes (allegóriái) fölvilágosítást adott, mit Balbi habozás nélkül elfogadott. Szerinte e dombormű a nap születését jelképezi, melyet az év istene egyik papjának azon célból mutat meg, hogy ez neki horoscopot állítson. E kényelmes megfejtés teljességgel semmi alappal sem bír. A képek értelmét csak az írásjegyek leplezhetnék le; ezeket azonban eddig senki sem tanulmányozta; nem hasonlítottak még össze a chinai, egyiptomi, babyloni írásjegyekkel; sőt megfejtésük végett Humboldt Sándornak az illy írásjegyekről szóló művében foglalt igen jeles értekezését sem vették figyelembe. A tudomány illy állapotában, írja Henri on (a kath. missiók történetében), nekünk is csupán néhány intérsre kell szorítkoznunk. Nem akarjuk Bonnettyval*) határozottan eldönteni, ha valljon ez emlék Jézus Krisztus- és apostolainak missiója előtt, vagy után emeltetett-e? Ha az épület a kereszténység előtti időkből származik: a kereszt jelét az egyiptomi emlékszobrokon is föltaláljuk, a mennyiben az hieroglyph-írásuknak egyik jegyét teszi e négyféle alakkan: t, vagy X, vagy T. Hasonlóan Chinában is találtak kereszt a régi hieroglyph Ta-tsin összeállításában, mi Judaea országot jelenti, s vele az imádás eszméje van összekötve. A T alakú kereszt a palenquei emlékszobrokon többször fordul elő. E formában nem a kárhozat, hanem az üdv jelvénye volt, még az ó-testamentom idejében is, mint azt Ezechiél egyik látványa mutatja. Már föltéve, hogy a palenquei dombormű csakugyan a kereszténység előtti időkből származik, azon esetre vizsgálnunk kellene: ha valljon a kereszt ama különböző népeknél, hol az mint a halálbüntetés eszköze volt ismeretes, nem volt-e egyszersmind rejtvényes jelképe a megváltás-

*) Annales de Philosophie chrétienne, t. XII. p. 449.

nak is, melly a Kalvária-hegyen hajtatott végre? Kutatnunk kellene, nem ábrázolja-e egyszersmind a bűnhődés és kien-
gesztelés jelvényét is, mellynek szenvedés által kellendett vég-
bemennie: oly hagyomány, melly, mint tudva van, a régi vi-
lág népeinél majdnem általános volt. Ha pedig a palenquei em-
lék csak a kereszténység megalapítása után emeltetett, arról
kell elmélkedni: milly vonatkozás létezhetik ezen és ama ke-
reszt közt, melly a tizenhetedik század vége felé — Si-gan-
fu-ban (Chinában) kiásatott. Szükséges volna tovább azt össze-
hasonlítani azon fehér márványkövel, mellyet Indiában, Tamás
apostol vértanúságának vélt színhelyén találtak, és mellyen fé-
lig bevégzett kereszt volt kivágva. Az illy nyomozások és
összeállítások végre is bizonyosságra vezetendnek az iránt: ha
valljon a rejtélyes palenquei emlék az emberi-nemre rótt bűn-
hődés nagyszerű hagyományára vonatkozik-e, vagy pedig ke-
resztény műemlék?

Úgy hiszszük, állításunk támogatására az ósamerikaiak
műveltségéről, e néhány adat is elegendő. Ki többet akar tud-
ni, az Humboldt, Nebel, Waldeck, Stephens, Hen-
rion, az amerikai régiségbúvárok, és különféle missionariusok
műveihez folyamodjék. Részünkről az előadottakhoz még csak
egész általánosságban azt adjuk hozzá Henrionnal: hogy „mi-
nél hátrább megyünk az amerikai korlánczolat nyomán, annál
gyakrabban találkozunk a régi polgárisodás nyomaival. Midőn
a nyugat először tűzte ki zászlóját ez ismeretlen földön; a
kelet valószínűleg oda már régen megvitte a művészet és tudó-
mány szövétnekét. S így nem lehet kétségbe vonni: hogy azon
állapot, mellyben az amerikaiakat a tizenötödik században ta-
lálták, az elkorcsulás állapota volt.“

18. §.

A kereszténység nyomai Amerikában ennek íölfedeztetése előtt.

Nem létezik történeti tény, sem hagyomány, melly a déli amerikai népeket összekötné azokkal, mellyek a panamai szoros-tól éjszakon élnek. Azonban, habár a hagyomány a két nagy félsziget népei közt semmi közvetlen viszonyt sem jelöl is ki: történelmük mégis meglepő rokonságát nyújtja azon politikai s vallási átalakulásoknak, mellyeknek azaztekek, muyscák és peruiak polgárisodása tulajdonítatik. Szakállós, és Anahuac, Cundinamarca s Cuzco fősik benszültöteinél fehérebb férfiak jelennek meg, a nélkül, hogy származásuk helyét ki tudná valaki mutatni. Főpapok, törvényhozók, a béke s művészet barátjai, ha pártolásban részesülnek, csakhamar átalakítják azon népek állapotát, kiktől tisztelettel elfogadtatnak. Quetzalcoatl, Bochica és Manco-Capac szent nevei e rejtélyes lényeknek. Quetzalcoatl feketébe öltözve, papi köntőssel, Panuco-ból, a mexicói tengeröböl partjairól jött. Bochica, a muyscák Buddhája, Bogota fősikján jelent meg, hova a Cordillerák keleti oldalán elterülő térségekből érkezett. E törvényhozó története olly csudák-, vallási regék- és vonásokkal vegyes, mellyek jelképes értelmet árulnak el. Néhány tudós ez idegenekben hajótörést szenvedett európaiakat, vagy ama scandinaviai elszakadt ivadékokat vélte fölismerni, kik a tizenegyedik század óta Grönlandot, Neufundlandot és Új-Scotiát fölkeresték. „Azonban, jegyzi meg Henrion, ha csak némileg is figyelembe vesszük a toltéki vándorlások korát,

Ez Humboldt Sándornak is nézete, ki szerint keletről a kereszténység csak akkor hatott az amerikai polgárisodásra, midőn az itt a nestorianizmus és buddhizmus által már elferdítettett.

Döntőbb bizonyítványokat találunk a kopenhágai régiség-búvár-társulat által összegyűjtött és kiadott okmányokban arra nézve: hogy a normanok Éjszak - Amerikában csakugyan megfordultak, s oda a kereszténységet is bevitték. A tudósítások veleje, mint az kivonva Herionnál olvasható, ide megy ki: A nyolczadik, kilencedik és tizedik században normanok és scandinaviaiak lepték el hajóikkal a tengereket, s Europa egyik szélétől a másikig pusztítást idéztek elő. Néha azonban békéesebb szellemtől áthatva, gyarmatokat is küldtek az ismeretlen és néptelen tartományokba, hogy így a más tartományokban okozott pusztításokat némileg helyrehozzák. E czélból jöttek a kilencedik században Islandba is, hová a kereszténység ismerete Irlandból talált magának rést, mivel a norvégiai gyarmatosok itt már fakeszterket és kis harangokat is találtak.

Islandból a norvégek nyugoti irányban nagy kiterjedésű partok mellett eveztek. Minthogy e tartományt kellemes zöld virányok borították, azt Günes-Land-, vagy összevonva Grön-

lantinak nevezték el. A norvégek e tartomány nyugoti részén vad népet találtak, mely az amerikaiakkal kétségkívül egyeredetű: mint erre leirt jellemük-, erkölcsök- és ruházatukból következtethetni.

Midőn a norvegi Biörn, Islandból Grönlandba akara evezni, három napi hajózás után a szél egyszerre északi irányt vett; s miután a sűrű köd miatt az eget többé nem lehetett megkülönböztetni, irány nélkül tovább hajózva, egy tartományra talált, mely lapályos volt, és erdőkkel borított, itt-ott alacsony dombokat tüntetve föl. Biörn erre balra hagyván e partokat, két napi folytonos evezés után újra egy csupasz meredek sziklával és jéghegységekkel körülvett szigetre bukkant. Ugyanazon szélirányban tovább evezve, négy napi hajózás után Grönlandba ért, hol fölfedezéseit tudatta.

Le if szenvedélyes barátja az utazásnak, kinek különös óhajta volt gyarmatokat alapítani, harminczöt legénnyel el látott hajón Biörn társaságában azon új tartomány felé evezett. Legelőször lapályos, száraz és homokos tartományba ért, melyet Helleland- vagy Flachlandnak nevezett el; ezután újra homokos, hanem erdőkkel borított rónaságra talált, és ennek Markland nevet adott. Két nap múlva éjszak felé is vett észre egy szigetet. Egy folyó mentében a tóhoz, ezen folyó forrásához ért, hol megállapodott, és a telet ott tölté. E folyó halakkal, és különösen lazacokkal bővelkedett. Partjain kis fák és bokrok bőven tenyésztek, melyek igen ízletes gyümölcsöt termettek. A föld igen termékeny, és a lég igen mérsékelt volt. A legrövidebb napokon a nap nyolcz óráig maradt a látkörön, miből következtethetni, hogy a leg-hosszabb nap tizenhat órányi. E jelenségekből gyaníthatni, hogy a kérdéses hely az északi szélesség negyvenkilencedik foka alatt a régi Grönlandtól délnyugotra fekszik, és vagy Gander folyó vagy a neufundlandi, vagy pedig a Szent-Lőrincz öböl északi partjának kell lennie. A német Tyrker, ki szintén részt vett az expedícióban, az erdőben szőlőfürt-féléket talált, melyekből — mint mondá — az ő hazájában bort készítenek; miért is e tartománynak Winland vagy Weinland nevet adott.

Azt állították, hogy ott vad szőlőtő nem létezik. Azonban Carter és Orleans nevű Sz.-Lőrincz folyami szigeten ugyanazon szélességi fok alatt csakugyan tenyészik. A vad szőlőnek itt öt neme van (*vitis aestivalis*, *labrusca*, *cordifolia*, *riparia* és *rotundifolia*), melyek Amerika több más tájain is egészen a Hudson öbölíig találhatók.

Winlandban csakhamar gyarmat keletkezett; hová Erich püspök 1121-ben Grönlandból indult ki, hogy azon földieit, kik még pogányok voltak, megtérítse. Ez időszak után Winlandról semmi határozott tudósítások sincsenek.

1395. előtt a velencei Zeno testvérek Grönlandban még egy domonkosi kolostort találtak, norvég és svéd, s más nemzeti származású szerzetesekkel; továbbá egy, sz. Tamás tiszteletére emelt templomot, mely egy tűzokádó hegy közelében állt. Egy forróvíz - forrás a templom és kolostor fűtéséül, az étkek megfőzésére tűz nélkül, s végre a kert zöld virányainak fentartására szolgált, mely kert ugyanis habár messze éjszaknak fekvő tájakon, mégis délszaki gyümölcsöket és plántákat termett. — Az itt telepített gyarmatokat a tudósítások keleti- és nyugotiaknak különböztetik meg. A keleti, mely Oster-Bygd-nak neveztetett, s négy plébániát és 100 falut számlált, a skrölinger nevű néptől pusztított el, mielőtt a nyugoti segítségére jöhetett volna. A nyugotit pedig, mely 12 plébániát, két kolostort és 120 falut tudott felmutatni, hihetőleg a jégtorlaszok tették tönkre. Dania királyai ismételve tettek kísérleteket, hogy a gyarmatok nyomai kiküttatassanak. Egedé, voyeni plébános Norvegországból 1721-ben e czélből e tájakra költözvén, 15 évi ottartózkodása alatt a nyugotiak nyomait csakugyan fölfedezte; a nélkül, hogy szerencsés lett volna, a keletinek is, mely amattól csak 12 norvégiai mérföld által választott el, nyomaira akadhatni. A gyarmatoknak a 60-61 éjszaki szélesség alatt kellett volna feküdniük.

Dr. Hollard, az említett velencei testvérek, Zeno Antal és Miklós, a tizennegyedik század végén tett utazásaira czélozva, mondja, hogy a nagy, Grönlandtól délnyugotra fekvő, s az islandi kalmárok által fölkeresett, Estotiland nevű

tartománynak áltatok adott leírása legalább is azt bizonyítja, mikép az éjszakai hajósok fölfedezése a dél-eurpai népek előtt nem volt teljesen ismeretlen. Zeno Antal Winlandban latin könyveket talált, mellyeket bizonyos grönlandi püspök a tizenkettedik század elején vitt oda. E körülmény is megerősíti azt, mi főnebb Erich püspök missziójáról mondatott. (L. „Viaggio dei fratelli Zeni“ című munkát.)

Ezenkívül figyelemre méltók azon adatok is, mellyek a benszülötteknek a kereszt iránt tanúsított tiszteletéről szólnak. A palenquei keresztnek Krisztus utáni korból való eredetét eddigelé bebizonyítani nem sikerült ugyan: a tisztelet mindamellett, melly több amerikai vad népnél a kereszt irányában szinte otthonos volt, azt látszik tanúsítani, hogy e népek őseinél egykoron a keresztény hit hirdetői nem épen minden nyom nélkül fordultak meg.

Lafitau atya erősíti, hogy a kereszt dicső jelvénye a spanyolok eljövetele előtt Amerikában nagy tiszteletben tartott.*) ugyan-ó kereszteteket említ, mellyeket Martyr Péter és Lopez de Gomara Yucatanban Cozumel szigeten találtak.

Lopez de Gomara, Lafitau által idézve, bámulandó keresztéről tesz említést, mellyet Paraguay, később valószínűleg e fölfedezés emlékére Santa Cruz-nak elnevezett részében találtak. Ruiz a kérdéses keresztet azon bizonyítványok egyikéül tekinti, mellyek megerősítik azon véleményt, miszerint sz. Tamás Brasilia-, Paraguay- és Peruban is hirdette az evangéliumot. Egy közmonda szerint egykor bizonyos fehér férfi nagy szakállal jött át a tengeren, az Isten ismeretét terjesztendő, ki különös, és a vidéken nem létező fából készült nagy keresztet hordott magával, melly kereszt láttára a rász szellemek és jósok elnémultak. A szent férfit azon bálványimádók, kik isteneik elhallgatását neki tulajdoníták bűnül, nagyon megkínózták; keresztét elvették, és azt egy tó mellett ásták el, hol tizenöt század alatt, mint Ruiz mondja, teljes épségben meg-

*) Mocuira dea sauvages américains, t. 1. p. 426.

maradt; és e szerző idejében az olly tartósnak látszott, mintha soha sem fogna elrothadni. Ezzel kapcsolatban megemlíthető még, hogy nem csupán Euiz atya tesz említést az új-világnak sz. Tamás általi meglátogatása felől. Mert Duran atya szerint, neki a délamerikai benszülöttek beszélték, hogy sz. Sume, melly szó az ő nyelvükön Tamást jelent, megjövendőlkő nekik, miszerint eljövend az Istennek nagy papja, tanításait megújítandja, kölcsönös szeretetet hirdetend, és arpp, fogja őket inteni, hogy csak egy feleséget tartsanak.

Paraguay-ban a Guarani nevű faj legtekintélyesebb főnökei biztosították a macetai s cataldinoi jezsuitákat, hogy elődeiktől hallák, miszerint Pay Zuma nevű szent férfi országukban az ég hitét hirdette, s távoztakor megjósolá, hogy utódjaik azon igaz Isten tiszteletét, kit akkor megismertek, újra elvetendik.

A kereszt tiszteletéről Amerikában a spanyolok oda jövelele előtt, a most előadottaknál még sokkal nagyobb figyelemre méltó bizonyítvány is létezik; mert a tanú, kitől az állítás származik, Peruban született, fejedelmeinek véréből származott és így e tárgyról jobban volt értesülve, mint az idegenek. Garcilasso inca — mond Lafitau - erősíti, hogy a perui királyoknak kristálytisztá, fehérén és vérpirosán erezett jaspisból készült keresztjük volt, mellyet ő tökéletesen leírt, miután azt a cuzcoi székesegyház sekrestyéjében, hova azt a spanyolok Peru meghódítása után vitték, szemével látta. Az incák e keresztet egy szobában őrizték, mellyet ők a táj nyelvén *h u a c a*-nak neveztek; mi szenthelyet jelent. E keresztet hajdan nem imádták, hanem nagy tisztelettel viseltettek iránta, a nélkül, hogy tudnák, mióta van birtokukban, és mi legyen oka a tiszteletnek, mellyet iránta tanúsítanak.

. Végezetül a kereszt tiszteletéről szóló ezen szakaszban helyén látjuk megjegyezni: hogy Amerika, fölfedeztetésének első évtizedében, Szent-Kereszt-földjének (Terra S. Crucis) neveztetett. 1508-ban Romában Ptoleinaeus Geographiájának egy új kiadása jelent meg, szerkesztve beneventi Mark és veronai Cotta János által, mellyhez Ruysch-tól egy világtérkép van

mellékelve. E térképen Amerika ekként van megjelölve: Terra S. Crucis, sive mundus novus.“ Mi adott ez elnevezésre alkalmat? nem tudatik. A benne előforduló számos keresztetek nem: mert ezek csak később fedeztetek föl. A kettő közöl tehát egynek állani kell: Amerika vagy azért neveztetett így, mivel Columbus azt a kereszt számára akarta meghódítani: vagy pedig azon tekintetből, mert e földteke déli tájain láttatik az égboltozat legszebb, legragyogóbb és legékesebb csillagzata: a kereszt!

Jegyzetek a 18-dik §-hoz.

1. A régiségbúvárok nem minden megütközés nélkül tesznek bizonyosságot róla, hogy a kereszt, ezen, a kereszténységnek sajátilag tulajdon jelvénye, az öt világrész annyi ezer meg ezer különféle népeinél, a kereszténységet jóval megelőzőtt időkben is, tiszteletben tartott: mi-alatt más részről ez a legkínosabb és legbűnhesztőbb büntetés eszköze; s úgy a gyalázat, megbélyegzés, megvetés jele volt. Az egyiptomiaknál a T alakú keresztbetű az „ég“ továbbá a „Nil folyó“ kulcsának neveztetett, melly folyó az életfolyója volt, mert táplálta az országot. Maga e folyó vizállásának mutatója is ezen T alakú volt, fölülre alkalmazott félkörű fogantyúval, melly az örökkévalóságot jelképezte. E jel előfordul a thebei s memphisi romok közt, az obeliscusokon, földalatti templomokban és sírboltokon; és az ez országbeli szentélytitkok közt élt a hagyomány, hogy Egyptom szent szertartásai nem örökkévalók; hogy csak addig tartanak, míg az élet jelvénye (a kereszt) megjelenik. Az éjszaki népek imythológiájában mint tudomány, kulcs, bevezetés, jelvényes jelentéssel fordul elő. A T mint a papság jele, szent pecsétként nyomatik rá minden tárgyra, melly az istenségek számára felavattatok, írja Grimm Vilmos (Über teutsche Runen, 242. 1). A tibeti halhatatlan „Lama“⁴⁴ neve is a kereszt eszméjét fejezi ki, és e jelvény templomainak homlokl falán mainapig ragyog. (L. Avril, Voyage de la Chine, III. k. 194. 1. és S i é b o l d, Lettre sur Γ utilité des musées ethnogr. nr. 14. című

műveiket.) Caucasus táján Aguiában daczára a koránnak, mely könyv a jelek tiszteletét tiltja, a keresztnek véres áldozatokat hoznak. Circassia azon részében, mely Sukum-kaléh-val szomszédos, e jel nagy számmal százados fákra felfüggesztve látható: s a véres tisztelet, mellynek e jelek tárgyai, és a vasrámák, mellybe azok befoglalvák, a rájok vésett lánczok és horgok alakjaival, némellyek szerint a kereszténység előtti időkre látszanak utalni, habár ezt Bell utazó nem akajja elismerni. Afrikában a lovaskatonák talizmánként sisakjaikon viselik e jelvet. A Persepolis sírboltjaiban talált keresztet, mellyekről Chardin szól, semmivel sem méltóbbak figyelmünkre azoknál, mellyeket Dumont d'Urville ellenadmiral Új-Zeelandia főnökeinek temetőhelyein fedezett föl. A neoplatonicusoknál a kereszt az ismeret kulcsának mondatott, s mint Aesculap (orvosok istene) jelvénye tiszteletben tartott. (Krisztus urunk lelkeink orvosa, az ismeretek kulcsa, a lelki élet kútfeje.)

Egy, Krisztus urunk eljövetele előtt háromszáz évvel veretett emlékpénzen Sidon városa, a phoeniciek ezen büszkesége, főistenségének, Isisnek kezébe királyi pálczát helyeztetett, melly felett keresztalak ragyogott. Isis a természet jelképe volt: nem csudálatos dolog-e, hogy a világegyetem fölötti uralkodás jelképezésüil épen a kereszt-jelével ékeskedő sceptrum választott? E szerint tehát az egyptomi hieroglyphok, a phoeniciai pénzek, az etruski jelképek, az azteki festmények, a görök bölcsészet, a szent csak úgy, miként az összes mythologiai költészet bizonyosságot tesznek róla, hogy a kereszt-jelnek mély értelem és jelentőség tulajdonított.

Az adatokat határtalanig szaporíthatnák: elég legyen azonban még csak Humboldt Sándort idézni, ki a „Histoire de la Géographie du Nouveau Continent“⁴ című munkájában bevallja, hogy a kereszt, melly Cozumel, Yucatan és Amerika egyéb részeiben olly igen felcsigázta a hódítók kíváncsiságát, nem volt „barát-mese.“ Ezen olly régi s olly általánosan elterjedt tisztelet okának a chinaiak sz. könyveiben némi nyomára akadunk, melly figyelmet érdemel. A chinai hagyomány ugyanis a bűnhődés és feltámadás ezen jelének ama jelentőségét fel viszi az első emberig. Szerinte ugyanis az első ember, Hoang-ty (mi annyit tesz, mint vörös ur, vagy ember-király) két fadarabot állított egybe; egyiket függőlegesen, másikat keresztül rajta vizirányosan, miszerint tiszteletet mutasson a Legmagasabbiránt; és ezen tette miatt aztán Hien-yuen, kien-gesztelés férfiának neveztetett el. „Bizonyára, jegyzi meg Roselly de Lorgues, igen mély és magas eszmének kellett kapcsolódní ez alakhoz, miután két fának illy módoni összeillesztése névváltoztatásra adott alkalmat; hogy tudnillik Hoang-ty Hien-yuen-nek nevezetnék, csak azért, mivel két ellenkező irányt illesztett együvé.“ (La Croix les dans deux Mondes, p. 169.)

A milly szépen, oily igazán írta tehát Fulgentius:

Crux ista Christi, quam novellám dicitis,
 Nascente mundo, factus utprimum est homo,
 Expressa signis, expedita est litteris.
 Adventus ejus miile per miracula
 Praenunciatns ore vatnm consono.
 Reges, prophetae, judicesque et principes,
 Virtute, bellis, cultibus sacris, stilo
 Non destiterunt pingere formám crucis.

(Hymn. XIV.)

Nem kevesebb tanulság rejlik azon kettős ellenkező felfogásban is, melly szerint a kereszt majd mint az élet, menny, tudomány, szentség jelvénye tiszteltetik, majd pedig mint a halál és gyalázat - bélyeg eszköze fordul elő. A keresztnek ugyanis valóságos hivatása: megalázni és fölemelni; megalázni a kevélyet, a rozszat, a baromit; s fölemelni a lenyomottat, a lelkit, az isteni eredetűt az emberben.

11. Az amerikai hagyomány szerint, mint láttuk, egy nagy keresztel járó ember jelent meg a vidéken, kinek keresztje láttára a jósök elnémultak, s a szent férfi ez elnémitás miatt megölettetett Meglepió e hagyomány, ha azt, az első keresztény századokból fönmaradt, és az oraculumok elnémulásáról szóló tanúságokkal összehasonlítjuk. Nero császár az okból, mert korában a jósintézetek tehetetlenek voltak, jövendőlni valamit, a delphii oraculumot 500 bronz szobrától fosztotta m eg, melylyek templomát ékesítették; azonkívül földbirtokát is katonái közt osztatván fel £ némaságot panaszolja Juvenalis: „Quoniam De Iphis oracula cessant“ (Sat. VI.); és Symmachus „Non vides oracula olim locnta desiisse“ (L. IV. §pis. XXXIII). Julian császár azt az időnek tulajdonítja, melly mindent tönkre tesz. Lucanus a veszteségek közé sorozá, mellyeket a század szenvedett. (Phar. 1. 5.) Plutarchus (De defectu oraculorum) Pan halálából magyarázza, melly egy nemzetbeli hajónak a tengeren jelentetett. Lactantius, keresztény író a pogányok közepett tanúságot tesz róla, miszerint egy egyszerű keresztvetés a jelenlevő keresztény részéről elegendő, hogy a jósló „isten“ elnémuljon. Így a pogány tudós Libanius is bizonyágot tesz róla, hogy egy sz. martyrnak ereklyéi a daphnei jósnöt hallgatásra kényszeríték. Lucian és Marcianns pogány bölcsek, kik a magiát tanulmányozták, látván e jeleket, hogy tudnillik az oraculumok a kereszt által elnémíttatnak, keresztényekké lettek, és vértanúi halállal múltak ki. Méltán írhatta tehát Prudentius:

Perdidit insanos mendax Dodona vapores,
Mortua .... jam muta lugent oracula Cumae,
Nec responsa refert libycis in syrtibus Ammon.
Ipsa suis Christum Capitolia Romul a moerent
Principibus lucere Deum, destructaque templa.

(Apoth. adv. Judaeos.)

19. §

A tudósok véleményei az ősz amerikai műveltség eredetéről.

Napjainkban már bizonyos, hogy Amerikában a benszülöttek nem a természet külön fajú gyermekei, mint némelly természet-bölcselkedőknek állítani tetszett, hanem a régi szárazföld társadalmainak többé-kevésbé elfajult ivadékai, kik különböző időkben önkénytes, vagy kényszerű kivándorlás vagy vihar által, vagy bármilly más ismeretlen okból vettek ezen földrészre. A két continensnek az éjszaki tájakon egymáshoz olly közel eső határai; az amerikai földön fölfedezett nagyszerű romok; az ásiái, egyiptomi, görög építésmód, melly azokon látható; a nyelvek, erkölcsök, törvények, szokások, vallási hagyományok; idószámítás, végre mindaz, mit Amerika történetét illetőleg fölfedeztek, mutatja, hogy ezen benszülöttek őseredete a mienkkel azonos.*)

De mikor, és melly néptől szakadtak el ide? ez olly kérdés, mellynek meghatározása mindeddig nem sikerült; s alkalmasint soha sem is sikerülend: kivéve, ha netalán a mexicói s perui írásjegyek jelentéséhez megtaláltatván a kulcs, ezek némi ősz adatokat tartalmaznának. Kénytelenek vagyunk

*) Bonnetty, Annales de Philosophie chrétienne I. T. I. p. 163, 233, stb.

ennélfogva csupán a tudósok többé-kevésbé indokolt véleményeikhez tartani magunkat. E vélemények ugyan eltérnek egymástól; némi részben mégis mindannyinak van valami igaza, mennyiben a különféle hasonlatoktól, melyekre e vélemények alapítvák, nem lehet egészen a valóság horderejét elvitatni.

Némelyek Plato Atlantisát az Amerika s Europa közt valósággal közbenfeküdt tartománynak veszik, mely által, mielőtt elmerült, a két continens közti közlekedés könnyen fenntartatható. Az elmerülést pedig az Ogyges- és Decaulionféle vízözön idejére teszik: midőn a Fekete-tenger a Bosporuson áttörve, előzönlé Attikát, és innen a Hercules-oszlopokat megszakítva, az Atlanti oceanra veté magát, és Atlantist egyéb körülfekvő szigeteivel elborította. Müller János a régi hagyományokra hivatkozik, annak bebizonyítására, hogy a Fekete- s Caspiumi-tenger, valamint az Ural folyó csak maradványai azon roppant tengernek, mely egykor Éjszaki-Ásia nagy részét fedte. E tenger valamely óriási vulkanikus erő által helyéből kiszorítatva, a Bosporuson és Hercules-oszlopokon át az Atlanti-óceánra vetette magát, s az ezen létezett országokat elmentette. Ezóta e tengeren megszűnt volna a hajózás, a lappangó szirtes csúcsok miatt: melyek azonban idővel a földnek mélyebbre hanyatlása következtében egészen eltűntek, így ment aztán feledékenységbe a világ azon másik fele, melyet Amerikának nevezünk.

Aristoteles az Atlanti-tengeren bizonyos szárazföldet említ, mely nagyságra nézve a régi világhoz hasonlít. A bogotai közönséges újság nem olly régen egy tényt közölt, melyet Balbi kétségbevon, és mellyből, ha igaz volna, következtetni lehetne, hogy Aristotelesnek egyik kortársa Brasiáliában ki is kötött. Doloresben tudnillik, nem messze Montevideotól, egy kő alatt, mellyre ismeretlen írásjegyek valának vésvé, faragott kövekből épített sírboltot találtak, mellyben két ószerű kardot, egy sisakot és pánczélt (a rozsdától már nagyon megrongált állapotban) és egy nagy cserépedényt (amphora) fedeztek föl. E régiségek bemutatallak a tudós Martinez atyának, kinek véleménye szerint a kövön következő görög idomú betűk álltak: „Sándor Fülöpnek fia 63-dik Olympiad körül, Macedonia királya. E tájakon... Ptolomaeus stb...” A többi hiányzik. A kardok markolatain látható képek, úgy látszik, Nagy-Sándort ábrázolták; a sisakokra pedig a főnebb nevezett régiségtudós szerint Achilles képe vala metszve, a mint Hector hulláját Trója falai körül hurcolja.

A dublini „Review“ egy világosan carthagoi emlékről szólván, mely néhány év előtt a bostoni erdőben találtatott, megjegyzi, hogy valószínűleg néhány tyrusiak és carthagoiak tengeri vihar által vettek ez ismeretlen partokra; s hogy ennek folytán az iránti bizonytalanságukban, ha valljon e tájak föl fognak-e valaha fedeztetni, kalandjok emlékére szobrot emeltek. A londoni régiség-társulat egyik ülésében Kempe határozottabban nyilatkozott a tudomásról, mellyel a phöniciak Amerikát illetőleg bírtak; huszonekét festett és írásjegyekkel ellátott edényt és lámpát mutatván elő, mellyek az Incák sírboltjaiban Peruban találtattak. E régiségek legnagyobb része figyelmet azon hasonlatosság által gerjesztett, mellyel az egyiptomi sírboltokban talált e nemű edényekkel bir. Némelylek görög idomú edényekhez, mások a romai amphorákhoz hasonlítanak; azonban a vélemény általános, miszerint a cserépedények készítését, és egyéb mesterségeket az egyiptomiaktól a görögök, és ezektől újra a romaiak tanulták el. Kempe tartózkodás nélkül kijelentette, hogy az edények és lámpák, mellyeknek rajzát elémutatá, a phöniciak által vitettek Dél-Amerikába.

Gumilla atya a módról szólva, melly szerint Amerika benépesített, azt, mit Diodorus Siculus a phöniciakról mond: „Cum Africae littora legerent, ingentibus ventorum procellis ad longinquos in Oceano tractus fuisse abreptos: tandem ad insulam pervenisse ingentis magnitudinis,“ (L. VI. c 7.) új és ismeretes tény által erősíti meg. „Midőn, így szól Gumilla atya, 1731. decemberhóban Orunában Sz.-József nevű városban Trinidad de Barlovento kormányzék, Orinoko torkolatától tizenkét órányi távolságra fekvő fővárosában valék, magoktól a lakosoktól hallám, hogy kikötőjökbe Teneriffából borral terhelt

hajó érkezett, öt-hat sovány és kiaszott férfitől vonatva, kik négy napra hús-, kenyér- és egyéb étellel ellátva, Tenerif-fából más canariai szigethez akartak evezni. Tengeri vihar keletkezvén, sokáig az orkán és hullámok dühétől hányattattak, s a hozott ételmet már mind fölemésztették, s csak borral táplálkoztak. Minden perczen várták halálukat, midőn az égnek különös kegyelméből az Orinokoval szemközt fekvő Trinidad szigetét pillanták meg. Buzgó hálát adtak az Istennek e nem remélt szerencséért. A szigethez érve a spanyol kikötőben vetettek horgonyt, a helyőrség és a lakosság nagy bámulatára, kik mindnyájan összefutottak, hogy e csudának tanúi legyenek. Hogy ez odaérkezés inkább a véletlen eredménye, semmint a szegény szigetbeliek szándékos tette volt, eléggé bizonyítja a hajósok saját nyilatkozata, nyomorult állapota, s a teneriffai harminczad útlevele, mellyben utazási czéljokul a canariai szigetekhez tartozó Palma vagy Gomer volt kijelölve. E tény bebizonyítva lévén, ki fogja tagadni, hogy a mi napjainkban megtörtént, az az előbbi századokban nem fordulhatott elő, miután illy tényekről a classicus szerzők is tesznek említést?“

Kämpfer és Kotzebue japani naszádotkat (Dschonk) említenek, mellyek vihar által az új-világ partjáiig hajtattak, vagy pedig fölfedezések végett oda küldettek; és rövidebb vagy hosszabb ideig ott tartózkodásuk után, még az újabb időkben is épségben Japanba visszatértek.

Lehet, hogy lakosok Közép-Ásiából is érkeztek oda, még pedig többnyire szárazon, úgy, hogy Amerikát Sibiérián és a Behringuton át közelítenék meg vagy a kurili szigeteken, Kamtschatkán, és aleuti szigeteken keresztül egész Éjszak-Californiaiba vonulnának. A tizenyolczadik század közepe táján S t e l l e r és Krascheninikow*) ezen összekötő ut valóságát kinyomozták, és a hasonlatosságra utalnak, melly Kamtschatka s Éjszaki-Ásia többi népei, s az Amerika megfelelő ellenkező partjain lakó benszülöttek közt létezik. Állításuk valóságáról meglegyetve, Buffon is elismeré az emberi-nem különféle ősz-

*) Histoire du Kamtschatka, II. part. t. 10. trad, par Saint - Pré.

tályairól szóló értekezéseiben, hogy éjszaknyugoti Amerika s Mexikó lakosai is ez utón, mellynek könnyűségét az oroszok legújabb fölfedezései megmutatták, Tartana- s Közép-Ásiából érkeztek oda. Robertson*) szintén azt következteti, hogy az ásiak az amerikaiak elődei, kik az új-világ azon részén telepedtek le, mellyek az oroszok kimutatása szerint a régi continenssel oly közel határosak; idő múltával pedig különféle irányban terjedtek el. Az amerikai népesség elterjedésének ezen eszméje, mond a nevezett történetíró, a hagyománnyal is megegyez, mellyel a mexicóiak saját őseredetükről bírnak, s melly bármennyire tökéletlen legyen is, több gonddal őriztetett meg, és nagyobb hitelt érdemel, mint az új-világ bármely más népének mondái.

De nemcsak a Behringut és az aleuti szigetek szolgálták az ásiaknak közlekedési vonalul, hogy Amerikát benépesítsék, vagy fölkeressék, Dr. Láng azt is állítja**), hogy első lakosai a Déli-tenger szigeteiből származnak, mellyeknek lakói az ásiaknak köszönik eredetüket, mint azt az e szigetek népének castok szerinti felosztása, a több polynesiak fajknál divatozó körülmelés, a bálványképek hasonlatossága a kelet-ásiai bálványképekkel, a testalkat, nyelv és szokások egyezése azokkal, mellyek a malaji nép közt uralkodnak; s különösen az indochinai törzsök azon szokásával, melly a malaji s polynesiak népfajok legnagyobb részénél is előfordul, hogy t. i. a legközönségesebb nyelvek egyikét használják szertartási nyelvül, — elég világosan bizonyítják. A malaji népek gyakran fölkeresték az indiai szigettengert, sőt Új-Hollandia éjszakai partjain halászatokat is rendeztek. E szerint valószínű, hogy a merész tengeri hajósokból álló nép lassankint a Csendes-tenger összes szigeteit bebarangolván, miután a Husvét-szigeteket is fölfedezte, Amerika nyugoti tengerpartjaira ment át. Ezen elmélet támogatására Dr. Láng még azt is igyekszik bebizonyítani, hogy Mexico s Peru polgárisultsága a spanyolok ex-

*) Histoire de l'Amérique, t. II. p. 212.

**) Betrachtungen über den Ursprung und die Wanderungen dér politischen Völker.

peditioi idejében lényegileg polynesiái jelleggel bírt; és e tekintetben számos azonos példákat hoz föl az ausztráliai szigetlakók és Amerika, különösen pedig Guyana népességének szokásaiból; bebizonyítja továbbá, hogy Dél-Amerikában a helynevek nagy része a hangzás és írás tekintetében polynesiái; végre az új szárazföld némely népeinek emberhüvelyő természetét a polynesiái törzsek Amerikába vándorlásának tulajdonítja, s az erkölcsi rend olly jelenségének tartja, melly itt teljességgel nem mutatkozott volna, ha e tartományok népei kizárólag éjszakkéleti Ásia gyarmatai- s telepítvényeiből állnának. Orbigny különben is eléggé megmutatta, hogy a brasíliai gitaranik vagy caraiatok vándorlásai nem Éjszokról Délre, hanem Délről Éjszakra vették irányukat,*) s így értek az Antillákhoz, hol az európaiak ezen népekkel találkoztak.

Azon állítást, hogy az amerikai benszülöttek különálló rézszín-testű és különös tagalkatú embernemű képeznek, még Mitchell orvos és új-yorki természettanár is elvetette. Szerinte az éjszak- és délamerikai benszülöttek valószínűleg egy törzsből származtak, s egy családhoz tartoznak az éjszak- és délásiai népekkel.

Az éjszaki törzsek valószínűleg izmosabbak, vadabb- és harciasabbak voltak, mint a déliek. Ellenben az alsóbb szélességi fokok alatt lakók inkább a mesterségekben, különösen a ruhakészítés- és földművelésben, várak és erősségek építésében voltak jártasabbak. Az ásiái s amerikai nemzetek közti összehasonlításból következtetni lehet, hogy mindakét világrészben, a felsőbb szélességi fokok alatt élő népek a polgárisodott, de erőtlenebb lakókat az egyenlítő közelében leigázták. Az alanok és hunnok elpusztították Olaszországot, a chipcw és iróksek pedig feldúlták Ohio mindkét partján a legnépesebb telcspítvényeket; a tatárok elfoglalták Chinát, az aztekek meghódították Mexicót. Dr. Mitchel szerint azon törzs, melly a korábbi amerikai benszülött különféle népek között e borzasztó harcokat túlélte, nyilván tatár eredetű: olly állítás, melly az arczalkat

*) L' bõmmé américain, t. II p. 276, 285, 321.

hasonlatosságában, a nyelvek rokonságában, az egyező szokásokban, a siberiai kutyáknak az amerikai kutyákkal azonosságában leli támaszát. Ezen utóbbi azonosság nagy horderejű; mert a kutya kísérője, barátja vagy rabszolgája az embernek minden kalandjainál s minden vándorlásaiban; e tekintetben — mond Mitchell — története nagy világot vet az emberek s utódaiknak történetére. Azon állat, mely a siberiai s amerikai benszülötteknél a kutya helyét pótolja, fölötte különbözik azon szelíd házi állatoktól, mellyek Európában e néven nevezetnek. És az amerikai kutya és a *canis sibericus* azonossága több tekintetben bizonyult. Az egyik úgy, mint a másik többnyire fehér, hosszú szőrű, hegyes orrú s egyenes fülű; nyalánkok és tolvajkodók, és bizonyos fokig szelidíthetlenek. Elragadnak mindent, a mit találnak, és nem egyszer uraikat is megtámadják. Nyikorognak, fogaikat gyakran vicsorgatják, s többet ujongatnak, mintsem ugatnak. Mindkét félgömbön dolgoztatnak velők: terhet vonnak, szánkát húznak, s egyéb munkákat végeznek, és e czélból együvé fogatnak és főszerszámoztatnak.

Ezen bizonyítás után, hogy t. i. az északamerikai véres harczokat túlélő törzs tatár eredetű, Dr. Mitchell előadja, hogy azon törzs, mely ama harczokban kiirtatott, úgy látszik a malaji fajhoz tartozott. Néhány év előtt Kentucky- s Tennessee-ben azon üregekben, hol a salétromot és vitriolt szokták ásni, az előbbi benszülötteknek vászon- és posztóba burkolt hulláit találták meg. A hullák, épségök és kiaszottságuk miatt, múmiák nevet nyertek, és Északamerika legérdekesebb régiségei közé tartoznak.

A hullák mellett talált tárgyak felvilágosítást nyújtanak a kiirtott törzs nőnemének ruházatáról. E törzs Északon az Ontario s Erietavak, Délfelé a mexicói tengeröböl; Keleten az Alleghani hegység es Nyugoton a Mississippivel határos tartományok lakosaihoz hasonlított. Több körülmények azon hiedelemre vezetnek, hogy e törzs Australia és a Csendes-tenger szigeteinek lakóival egy eredetű volt, s ugyanazon szokásokat követte. A posztó vagy kötény szövete, mellybe

a múmiák takarvák, épen olyan, mint azon kelmék, melylyeket az újabb hajósok Sandwich és Fidgi szigetekből hoznak át.

Az egykor ezen kiirtott törzsök által lakott tartományokban találtak oly metszvények, mellyek különféle tárgyakat és embertesteket ábrázolnak; hasonlók azon képekhez, mellyek Otahaiti, Új-Seeland és több más szigeteken találtak. A termékeny tartományban, mellyet e népek laktak, itt-ott sánczok és egyéb erőművek is láthatók; s így föltehető, hogy képesek voltak egyszerűbb műveket is, minők a Társas-szigeteken a moraik (temetőhelyek) és lippák (fegyvertárak), építeni. Végre a múmiák szintolly szegletes arczzal és koponyaalakkal bírnak, mint a malaji törzs. Mindez arra mutat, hogy e nemzet a nagy-oceán szigeteit lakta.

Több ízben mondatott ki azon vélemény, hogy e népek egészen a canariai szigetekig terjesztették ki vándorlásaiikat, és a guanchok, kiknek múmiái ott található, ezeknek telepítvénye. Ha e tétel áll, úgy a múmiákból az is következtethető, hogy e merész nemzetnek Éjszakamerika közép tájain is voltak telepítvényei. Ez röviden Dr. Mitchell véleménye.

Gumilla jezuitaatya a zsidókra veti szemeit; és következő bizonyítványokkal lép fel: „Az Orinoko s környéke táji lakosság, több szertartást követ azokból, mellyeket a héberek a pogányok közti tartózkodásuk alkalmával gyakoroltak, s a nélkül, hogy okát tudná, azokat most is vakon megtartja azon hagyomány által vezéreltetve, mellyet elődeitől örökölt. Ezen és több más hasonnemű szokásból azt következtetem, hogy miután Amerikát Cham utódjai benépesítették, a hálátlan zsidónép elosztatásakor sok héber is ott telepedett le, s ez ország első lakóit a szóban levő szertartásokra megtanította.“

„A népnek, mellyet az Isten magának kiválasztott, megkülönböztető jele a körülmetélés: mi még szokásban van e bálványimádó népek közt, habár az most már az idővel szokásai- és erkölceibe becsúszott változtatással gyakoroltatik. A

salivák, és azon népek, mellyek az erdőségekben élnek, a gyermekeket a nyolczadik napon metélik körül, a leánykákat sem véve ki, még pedig olly irtózatossá módon, miszerint mind a két nemből időnkint többen elhalnak. A Cuiloto, Uru és más, az Apureba szakadó folyók melletti különféle népességek, mielőtt a kereszténységet fölvették, e szokást még borzasztóbb és embertelenebb módon gyakorolták, a mennyiben e mellett a karokon, és a test egyéb részein is sebeket ejtettek.....

Gyermekeiket csak tiz-tizenkét éves korokban vetették alá e sebzésnek, hogy szerintük több erejük legyen a vérzés elviselésére, mellyet az ártatlan áldozatokon tudatlanságból ejtett, száznál több seb okozott. 1721-ben a nevezett erdőkben egy halott gyermeket találtam, kinek sebei mérges gyuladásba mentek át, és teste rősz büzü genynyel volt fedve. Hogy a gyermekek a kés hatását, mellyel testöket fölvtették, ne érezzék, előbb megrészegítették őket. E vérengző szertartás alól senki sem volt fölmentve. A guamok és ottomacok indián népnél a körülmelés szintén illy iszonyatos módon ment véghez. “

„A többnejűség, mi kezdetben a zsidóknál nem volt tilos, és a nőclhagyás e népeknél általánossá lett, miszerint azokat a legszigorúbb zsinagóga is mintául fogadhatná el.“

„Nem találhatnánk zsidót, ki annyira undorodnék a sertéshústól, mint e bálványimádók; kik mégis, mihelyest megkeresztelteinek és megtanítatnak, azt minden legkisebb émelegés nélkül megeszik.“

„A bebalzsamozás és füstölések, mik egykoron a zsidóknál divatoztak, az Orinoko táji népeknél még ma is teljes érvényben vannak.“

Az indiánok kötelezvék naponkint háromszor vagy legalább kétszer megmosdani. E szokások láttára, végzi a fön-tisztelt atya, ki fogja mondani, hogy e népek nem zsidóskodnak?“

Charlevoix jczuita, az indiánok eredetéről szóló igen híres értekezés szerzője, csudálkozik, hogy eredetöket erkölccseik, szokásaik, vallásuk, mondáik nyomán, s nem a nyelvek

összehasonlításának segélyével kutatják. Valóban, még a leg-régibb hagyományok is elenyésznek lassankint azok emlékéből, kiknek századokon át nem volt módjuk azoknak hü megőrzésére. A szokások és erkölcsök rövid idő alatt, majd más nemzetekkel! közlekedés, majd több nép együvéolvadása, majd az uralkodók változása folytán, kik mindig új kormányt hoznak be, változásokon mennek keresztül. E változás különösen a vándor és olly elvadult népeknél vehető észre, melyek törvény nélkül élve, a régi szokásokra nem figyelmeztetnek. Végre mi sincs gyorsabb, gyakoribb és sajtászerűbb fel-forgatásnak alávetve, mint a vallás, mihelyest az egyedül igazit elvetve, a tévelynek kezd hódolni. Másképp áll a dolog a nyelvekkel, mellyek soha sem veszítik el egészen azt, mi azokat egymástól elválasztja, úgy, hogy a mellékforrások nyomán a kutfőhez, vagy a dialectus nyomán az anyanyelvhez lehet eljutni. „A fő indián nyelvek tanulmányozása, és azok összehasonlítása a mi félgömbünk őseredetiékül elismert nyelveivel, — írja Charlevoix*) — szerencsés eredményre vezethetne; s ezen, valamennyi közt legbiztosabb mód nem olly nehéz, mint hiszszttk. Nekünk voltak és vannak utazó missionariusaink, kik az új-világrészben divatozó nyelveket tárgyalták. Csak nyelvtanaikat és szótáraikat kellene összegyűjteni, s azokat a régi világ őseredetiékül elismert holt, vagy élő nyelveivel összevetni.“ — A tudós jezuita által kimutatott utón többen el is indultak; s d'ürville Dumont ellenadmiral, ki azt mondja, hogy a zsidó, kopt és arab nyelvekből Madagascartól egészen a polynesiái szigetekig találhatnak szavak, a Dr. Láng által a malaji nyelv és az amerikai szójárás között kimutatott hasonlatot nagy figyelemre tette méltóvá. Humboldt a maga részéről, az új-világrész és Ásia szárazföldi népeinek különféle nyelvei közt létező hasonlatra utal.

Mindez és egyéb még felhozható vélemények elütnek ugyan egymástól: de abban mindannyian megegyeznek, hogy a

*) Histoire et description générale de la Nouvelle France, t. V. p 53.

szent-riással ellenkező nézetet, az amerikai népek külön eredetéről, elvetik; s a népességnek az ó-világból Amerikába származhatásának különféle módjait előadva, egyszersmind annak valóságát több-kevesebb értékű okokkal támogatják. (Lásd e három utóbbi szakaszban tárgyaltakat bővebben; H e n r i o n, Histoire des Missions Cath. Első kötet, 30-, 31-és 32-ikfej.; és Cantu Caesar egyetemes történelmének 13. köt. több fejezetében.)

Jegyzetek & I9-dik §-hoz.

Amerika fölfedezésének szöbáhozásával önkényt merül fel keblünkben a kérdés lakóinak eredete és származása iránt; s ennél fogva, habár e kérdés szorosan ez életírás körébe nem tartoznék is, mi mégis czélszerűnek ítéltük, azt e helyen, hol a benszülöttek vallási eszméinek rajzolása önkényt rá vezetett, nem hagyni egészen figyelem nélkül: annál is inkább, mert több, némi hírre vergődött materialista természet-tudós még mindig azt vitatja, hogy az amerikai vörös népfaj külön eredetű a többinél. Így például csak legközelebb is (a német természetvizsgálók f. évi September havában Bécsben megtartott gyűlésében) dr Scherzer azt vitatta, hogy Amerika vörösei e világrész eredeti saját ősfaja a mózesi cosmogonia csupán csak a fehérekre (caucasusi fajra) vonatkozik. Az ágostai köz. újság bécsi levelezője ez előadás felőli tudósításában megjegyzi: „hogy a tárgy érdekes volt ugyan, azonban mégis sokkal kényesebb, semmint hogy szóló mélyebben beleereszkedhetett volna; be kellett érnie a felszínnek megérintésével/⁴ Mi Scherzer tanár urnák leikébe nem láthatunk ugyan, s így azon mélységes okokat sem ismerhetjük, mellyekkel állítását támogatandotta, hahogy a tárgyba mélyebben ereszkedett volna: annyit azonban minden kétségen tu l bizonyosan tudunk, hogy e thesis mélyebb beleereszkedést teljességgel nem tūr, s bajnokai szükségképen csak is a felszínre, tudnillik a fehér, fekete, sárga, vörös bőrszínre, a szív, koponya, agy velő külső-alaki különbözéseire, vannak utasítva; a mélyebben, tudnillik az összes testi és lelki organismus lényegében, melly minden embernél színkülönbség nélkül ugyanaz, fekvő okok mind, az egész emberi-nem egységes eredete mellett tanúskodnak.

Valódi elme soha nem is habozott ez iránt; ha pedig ál tekintélyek, mely-
 lyek minden szakban elég számmal vannak, e hogy feltűnjenek, char-
 latan-ok módjára zajt ütni szoktak, egy állítással lépnek fel, m e l l y
 a testvériesség eszméjét gyökerében támadjameg,
 a rabszolgaság t ö r v é n y e s i t é s é h e z pedig bölcse-
 leti alapot szolgáltat; s a közönség által mégis tapssal fo-
 gadtatnak: ezen ne csudái kozzunk; az emberek sokkal kevesebbé sze-
 retnek gondolkozni, semmint hogy az illy állítások horderejét első pilla-
 natra beláthatnák.

Colombns harmadik útja, hispaniolai zavarok.

A monarchák Columbusnak a kért nyolcz hajót, mellyek közül kettő eleségszerekkel megrakva mielőbb Hispaniolába indítatnék, a más hat pedig a fölfedezések további folytatására személyes vezénylete és parancsnoksága alá helyezették, — megígérték ugyan: azonban Ferdinand nagyravágyó politikai tervei, mellyek az összes tengeri erőt igénybe vették a királyi kincstárt kiürítették, és a két uralkodó idejét úgy lefoglalták, hogy Isabella csupán 1497. év tavaszán fordíthatott ismét némi gondot az új-világ ügyeire, amaz ígélet teljesítését sokáig késleltették. Columbus minden sürgetései daczára, mellyekben az új gyarmat szükségeit rajzolá, az eleségszerek elszállítására kért két hajó sem indult el előbb, mint az 1498-iki év első napjaiban; annál inkább késtek a más hat hajóval, mellyekkel Columbus fölfedezési útjára indulandó vala. Végre ugyanazon év május havában, daczára a Fonseca által elébe gördített akadályoknak, a hat hajó egészen fölszevelve állott. Ekkor azonban más nehézség adta magát elő a népesség részéről, mellynek az új-világ paradicsom helyett, most már nyomor és pusztulás hazájaként tűnt fel. Önkénytelen tehát ki sem jelentkezett; és szabad kiköltözők hiányában

Columbus a koronának az indítványt tévé: fegyenczeket, kik elkövetett bűntények miatt gályarabságra, vagy száműzésre ítéltettek (a legsúlyosabban terheltek kivételével), hajókra tenni, az új-világba szállítani, s ott gyarmatosokul megtelepíteni. A rendszabály, melyet a változott közvélemény visszaható nyomása erőszakolt ki, azóta minden gyarmatosító nemzet által elfogadatot; s ha itt-ott a gonosztevők megjavítása-, és becsületes munkás élethezi szoktatására nézve, némi sikerrel alkalmaztatott is, rendesen azonban az új telepekben töméntelen nyomor és szenvedés okozójává Ion: a békés és becsületes emberek áldozatul esvén az ezen istentelenek által földézett nyugtalanságoknak, mellyek mialatt egy részről minden jó lelkű és becsületérző embert elrettentettek a kiköltözéstől, más részről a már kivándorlottak közt annyi pusztítást okoztak, mennyit a deportatio rendszere a börtön eme népességének ideszállítása által helyre hozni nem vala képes. És itt rejlik egyik oka annak, hogy e gyarmatokban a népesedés csak olly bámulatos lassan haladott előre, s erőre máig sem kaphatott.

. Mielőtt útra kelne, Columbus engedélyt eszközölt ki a fejedelmektől, családjában majorátust alapíthatni. Ez engedélyt használva, nem mulasztotta el, vagyonáról és czimeiről a férfiág nevezetesen első fiszülött javára rendelkezni, azon meghagyással, hogy utódja az „admiral“ egyszerű czimen kívül mást az aláírásoknál soha se használjon. Midőn már-már hajóra szállandó volt, adta magát elő azon fájdalmas emlékezetű esemény, mellyről mi már Columbus jellemzésében emlékeztünk: hogy tudnillik Ximeno de Brivesca nevű emberen rágalmi szemtelenkedéseieért személyes boszut állt, őt földre terítve s lábaival elrúgva. Ez ember Fonseca, az indiai ügyek tanácsa elnökének pénztárnoka volt, ki urának, mint Columbus bevallott ellenségének, tetszeni akarva, minden alkalmat megragadott, hogy Columbust keserítse. Az eseményt ügyesen használták fel Fonseca és barátai annak bebizonyítására, hogy csakugyan igazaknak kell mindazon panaszoknak lenniük, mellyek a Columbus által a gyarmatban gyakorolt kegyetlenség- és elnyomásról szólottak, miután ő egy királyi

tisztviselőt majdnem fejedelmei szeme láttára ekkép mert megfenyíteni. Columbus mintegy előérzetében jövődjő szerencsétlenségének, a fejedelmekhez intézett mentegető levelében mindenre kérte őket: hogy azon esetre, ha valami az ő gyalázására fog nekik előterjesztetni, tekintetbe venni méltóztassanak, miképp ő: külföldi, irigyelt és távollevő

Május 30-dika volt, midőn a San Lucar de Barrameda nevű kikötőből a sikkengerre indult. Ezúttal más irányt választott. Keletről érkezett kereskedők erősítették előtte, hogy az arany, drágakövek, ék- és fűszerek kivált az egyenlítő alatti tájakon, hol az emberek fekete vagy sötétes színűek, találhatnak. Columbus emlékezett Hispaniola azon lakóira, kik neki a szigetjőkbe délről berontott fekete emberekről beszéltek, kiknek nyíl-hegye aranyból készült. A caraiba szigetek lakói is állították, hogy e szigetektől délre nagy terjedelmű száraz föld fekszik. Ennélfogva elhatározta a zöldfoki szigetektől mindaddig délnek evezni, valamig az egyenlítő vonalt el nem éri, innen pedig aztán egyenesen nyugotnak tartani. Porto Santo s Madeira szigeteken fát és vizet vett föl, és elérvén a canariai szigéteket, hat hajója közül hármat élelmi czikkekkel megrakva, Hispaniolába utasított, a más hárommal pedig útját dél felé tovább folytatta. .

Az éjszaki szélesség 5-dik fokáig leérve, teljes szélcsend állott be. A forróság iszonyú volt. A levegő kemenczéhez hasonlított; a hajó oldalán a kátrány olvadozni, s a gerendák eresztékeiből szétválni kezdtek. A gabona kiaszott, a besózott hús elrothadt, több bor- és vízhold megrepedezett, és a forróság a hajó alrészében olly nagy volt, hogy ott senki sem maradhatott meg, a mindezekben történő kárt megakadályozni. A matrózok végkép leverettek, úgy tetszett, mintha a „tűzországok“-ról rege valósággá akarna lenni. E közben az éj beborult, és bőven hullt alá az eső: a levegő azonban nem változott, és a forróság- és nedvességnek azon sajátságos vegyületét, melly az emberi test erejét végkép el szokta lankasztani, folyvást megtartotta. Végre látván a lehetetlenséget, e forróságot tovább kiállani, Columbus, ki különben lábköszvény-

fájdalmakban kezdett szenvedni, engedett uttársai kérelmeinek, és éjszak-nyugotnak fordult. Julius 13-kán, midőn az összes hajókon viz már csak egy hordóval találtatott, egy matróz az árboczfáról három hegyet pillantott meg, mellyek, midőn a hajó a szigetnél kikötött, tövükben egy hegynek bizonyultak be. Vallási eszmetársulatnál fogva Columbus e szigetet Trinidad-(Háromság)-nak nevezte el. E sziget déli partjai mellett evezve, első Ízben, és pedig majdnem húsz mérföldnyi hosszúságra vonult el a continens, vagyis azon terra firma mellett, melly keresésének fő célja volt, a nélkül, hogy azt fölismerné. Több napig evezgetett ő itt, vizsgálva a páriái tengeröbölt, melly Trinidad mögött fekszik, azon folytonos hiedelemben, hogy ő még mindig szigetek közt találja magát, és a nevezett öböl végén kimenetelnek kell lennie a nyílt óceánra. Paria hegyfoknál kikötött, és a benszülöttekkel, kik számos, legkitünőbb nagyságú és szépségű gyöngyöt hoztak, összeköttetésbe bocsátkozott. Ez volt tehát Amerika continensének azon pontja, mellynek földjét először érinték európai utasnak lábai. *)

E partok melletti útjában két természeti tünemény kötötte le leginkább Columbus figyelmét. Először nagy bámulással tapasztalta azon különbséget, melly az éghajlatot, vegetatiót és emberfajt illetőleg e tájak és Afrika azon tájai közt mutatkozik, mellyek emezekkel azon-egy szélességi vonal alatt fekszenek. Afrikában a forróság kiállhatatlan, a föld mintegy kiaszott, a lakosok pedig feketék valának, göndör hajjal és lusta, állati természettel. — Itt ellenben, habár a nap az oroszlán jegyben állt, a déli meleget mérsékeltnek, a tájt zöldnek

*) Mondják ugyan, hogy Cabot János, Sebestyén fiával, kik az angol király költségén indultak el Columbus által a tengerészeinek megnyílt oceanon túli fölfedezésekre, már 1497-dik év junius havában, tehát egy évvel előbb, semmint Columbus az amerikai continenst a páriái hegyfoknál érinté, kötöttek volna ki Labrador partjain Éjszakamerikában; a tény azonban több mint kétséges, hiteles bizonyítványok hiányánál fogva. Különbözn ha e tény igaz volna is, ez Columbus dicsőségéből mit sem vonhatna le: miután a két Cabot már csak akkor indult el, midőn Columbus tetteleg megszüntető a félelmet és előítéleteket, mellyek a hajósokat eddigelé az óceántól visszaretentették; azon túli fölfedezéseinek híre pedig a tengerészek vállalkozó szellemét qj, óriási mozgalomba hozta.

és termékenynek, számos folyótól öntözött- és szép erdőkől bontottnak találta. A lakosok szebbeknek tündek föl neki még azoknál is, kikkel fölébb éjszakon, két első útja alkalmával jött érintkezésbe. — A másik figyelemre méltó tüneményt itt a tengerbe omló édesvíznek azon teméntelen tömege képezte, melly szinte elegendőnek látszott, hogy az egész tengert körül megédesítse.

Az első tüneményt illetőleg: ő azt a földgolyó itteni nagyobb emelkedésének tulajdonította, állítván, hogy a tudósok a golyó alakjára nézve tévedtek; hogy az nem tökéletesen gömbölyű, hanem inkább körtve-alakú, mellynek egyik része emelkedettebb mint a másik. — A másik tüneményből, tudnillik a tengerbe omló édesvíz- tömegeből pedig következtető: hogy egy ily tömeg-vizet hajtó folyónak lehetetlen a bännilly nagyságú szigeten képeztetnie, hanem szükségképen nagy terjedelmű continensből kell erednie. A kérdésben forgó folyó neve Orinoko, melly itt több ágra oszolva a tengerbe ömlik.

E következtetés, melly, mint később kitűnt, egészen alapos volt, élénken ösztönözte Culumbust, hogy fölfedezéseit ez irányban még tovább folytassa; azonban eleségszerei már majd végképen elfogytak; és a lábköszvény- fájdalmakhoz, menyektől egész útja alatt gyötörtetett, és szinte csontvázzá száradt össze, szembajok is csatlakoztak, mellyek az álomnak huzamos megvonása és folytonos ébrenlét által előidézettve, őt majdnem láttehetségétől fosztották meg. Elhatározta tehát, Hispaniolába térni vissza, hol fáradalmaik kipihenje, testvére, az adelantadóra bízhatván e fontos fölfedezés további folytatását.

Itt, hogy a további történetet megértsük, szükséges előadni az eseményeket, mellyeknek Columbus távolléte alatt Hispaniola színhelye volt..

Midőn Columbus 1496. martius havában e szigetről elvitorlázott, testvérenek Bertalannak, kit maga helyett kormányzóul állított a szigeten, meghagyta, hogy a haynai aranybányákat haladéktalanul nyissa meg. Az adelantado nem késett a parancs végrehajtásával, és a bányák biztosítására, ezek szomszédságában erősséget emeltetett, mellynek ő San-Cristo-

val nevet adott; s aztán nem messze innen, Ozema folyó keleti partján egy másikat, San Domingo névvel; melyly később az itt emelkedett város és végre az egész sziget neve lön.

Miután ekkép a két erősséget létrehozva, azt helyőrséggel ellátta, s a bányákat illetőleg minden szükséges intézkedéseket megtett, az adelantado Behechio cazika birtokaiba indult, melyly szigetrész még nem volt egészen meghódítva. E cazika, mint már előadtuk, a sziget azon, Xaraguának nevezett része fölött uralkodott, melyly a sziget nyugoti végén terjed el, és a Tiburon fokot magában foglalja. Ez a sziget legszebb és legtermékenyebb vidéke. A haitiak a boldog lelkek paradicsomát ama bájos völgyekbe helyezték, melylyek Xaragua szép tavát környezik.

Behechionál ez időtájban leánytestvére Anacaona, a megholt Caonabo neje tartózkodott, ki férjének elfogatása után ide menekült. Ez volt a sziget legszebb asszonya, s neve az indusok nyelvén aranyvirágot jelentett. A helyett, hogy férje megbuktatásáért bosszút forralna a spanyolok ellen; inkább csudálattal viseltetett irányukban, s testvérét Behechiot rábírtá, hogy az érkező adelantadót ellenséges ellentállás helyett, minden lehető barátsággal és kitüntetéssel fogadja. A fogadási ünnepélyek elmúltával, Bertalan bizonyos, időközönként beszolgáltatandó adót, melyly arany nem létében gyapotból, kenderből és cassava-kenyérből állott, vetvén ki a lakosokra, miután a cazikától és testvérétől szívéyes búcsút vön, Isabellába visszatért. Itt a gyarmatot betegségekben és eleséghiányban szenvedve találta, s ennek következtében mindazokat, kik munkára vagy katonai fegyveres szolgálatra alkalmatlanok voltak, a sziget belsejébe küldötte, hol egészségesebb levegőt szívhattak, s bővebb táplálékot is találhattak. Maga pedig a hátramaradtakkal San-Domingo és Isabella közt folytonos lánczolatát hozta létre az egymást felváltó erősségeknek. Ezalatt a Vegában az indiánok rávéttek Guarionex cazikát, ki különben igen békés és mérsékelt szellemű ember volt, hogy Columbus távollétét használva, a spanyolokat megtámadja. Az erről értesült fáradszón adelantado azonnal a hely színére sietett, az indiá-

nokat megverte, az elfogott cazikák közül kettőt halálra ítélt, a többieknek pedig, kik között volt Guarionexis, megkegyelmezett.

Ez időtájban értesíté őt Xaragua cazikája, Behechio, hogy az adóul a tartományra rótt pamut, és egyéb termény-mennyiség már együtt van, tehát szíveskednék annak elszállítására felől gondoskodni. Az oda ért adelantado a mennyiséget olly roppantnak találta, hogy annak elvitele végett hajóért volt kénytelen küldeni Isabellába. A sziget e része az annak egyéb részeit ért pusztító balesetektől még meg volt kímélve, melly is azért lakosai jóságánál, és a természet szépsége- s termékenységénél fogva, bájtavával a spanyoloknak második paradicsomkertként tűnt fel.

Míg ekkép Bertalan a sziget ügyeinek rendezésével, lázadások elnyomásával; erősségek föllállításával, és a korona-jövedelmek biztosításával foglalkozott, Isabellában távolléte alatt veszedelmes összeesküvés kapott lábra, melly Columbus minden későbbi szerencsétlenségeihez megvetette az alapot, s melylyet neki csupán önmegalázásával sikerült lefegyverezni. Az összeesküvés fejévé bizonyos Roldan Ferencz, kit Columbus a homályból kiemelt, egyik polczról a másikra mozdított elő, s végre mielőtt Spanyolországba utaznék, a gyarmat főbírájaul (alcade major, második méltóság az adelantado után) nevezett ki, nevetlen de ügyes, ravasz és nagy természeti tehetségekkel bíró, azonkívül a vakmerőségig szemtelen férfiú, vetette föl magát. Ez nem kevesebbet tervezett, mint Bertalan meggyilkolásával a gyarmat fő-kormányát magához ragadni. E végre a köznép és katonák közé keveredett; Columbust és testvéreit külföldieknek gunyolá, kiket semmi érdek sem köt Spanyolországhoz; kik csak öndicsőségöket és javukat hajhászák; a néppel magok számára erősségeket emeltetnek, hogy hatalmukat biztosítsák, és a cazikáktól elragadott zsákmányból meggazdagodjanak. Az Isabellában testvére Bertalan távollétében parancsnokló Diego tudott az összeesküvésről, azonban szelíd és békés természetű létére nem bírt a szükséges erélyességgel annak csirájában! elfojtására. Azon remény-

ben, hogy Roldan tants veszedelmes cselszövényeitől elfordítja, ha neki a sziget belsejében adandó foglalkozást, őt fegyveres csapat élén a Vegába küldötte, az ott mozogni kezdett indiánok fékentartására. Azonban távol tőle, hogy célját érte volna, inkább alkalmat szolgáltatott neki, hogy fegyveres pártot képezzen magának, megnyerve a katonákat, a különben is nyugtalan cazikákat pedig azon ígérettel, hogy őket minden adó alól fölmentendi, maga mellett fellázítva. Ez megtörténvén, már nyíltan lépett föl az adelantado és testvére Diego ellen, egy kikiáltványban olly férfiakul rajzolván őket, kiknek a koronától semmi hatalmuk sincs, miután nem a fejedelmek, hanem csupán a különben is kegyvesztett Columbus által helyeztetek a kormány élére. Erre aztán fegyvereseivel Isabellába tört, a fegyver-, ruha- és eleségtárat feltörte s kirabolta, s ekkép a hozzá állt pártosok által nagyranövekedett seregével a Vegába rándult, ott a Conception erősséget ostrom által meghódítandó. Az adelantado a történekről értesülvén, kisdied csapatával az erősségbe vetette magát, és Roldan egyezkedés útján meghódolásra akarta bírni. Azonban minden igyekezete a békét visszaállítani, sikereden volt: a lázadás mindinkább terjedt, s már jelentékeny állású férfiakat, mint Adrian de Moxicas Diego deEscobara Magdalena erősség alcadeja, is magával ragadott. Az indiánok Roldan által felbizgatva megtagadták az adót, s felmondák az engedelmességet. Az eleség fogyni, a jó érzelmük pedig elcsüggedni kezdtek.

Szerencsére a crisis eme fenyegető pillanatában érkezett meg Spanyolországból a két hajó, melyeket a fejedelmek Pedro Fernandez Coronal vezénylete alatt még Columbus elindulása előtt eleség- és seregekkel Hispaniolába indítottak. A hajók meghozták Bertalannak méltóságában! megerősítettését, és a hirt, hogy az admiral ismét nagy kegyelemben áll, s nem sokára jelentékeny sereggel visszaérkezik. Az ez által előidézett rettegést használva az adelantado, ki eddigelé San Conceptionban mintegy bezárva tartózkodott, elhagyta a várat, és San Domingoba sietett, a nélkül, hogy őt útjában a pártosok háborgatni merészelték volna. Innen azon föltevésből, hogy a két

hajó által hozott tudósítások Roldant és pártosait a kibékülésre hajlandóbbakká teheték, Coronalt, a hajók vezérét a fölkeltekhez küldötte, ajánlván nekik teljes bocsánatot és felejtést, hahogy rögtön az engedelmesség kötelmeihez visszatérnek. Roldan kitérőleg válaszolt, állítván, hogy ő csak az adelantado rász kormányzása ellen zendült föl, és kész magát az admiralnak, mihelyt megérkezik, alávetni. Erre az adelantado Roldant és czinkosait árulóknak nyilatkoztatta; Roldan pedig, hogy seregei elpártolását megakadályozza, ezek előtt azon indítványt állt elő, hogy elhagyva Vegát, a paradicsom és szép nők hazájába, Xaraguába vonuljanak: mit a kicsapongásokra hajlandó sereg örömmiadván fogadott, és Roldan annak élén a szigetet ezen részébe bevonult.

Alig vonult ki Vegából seregével Roldan, már is a vidék cazikája, Guarionex, kinek az adelantado csak az imént kegyelmezett meg, és kit Roldan, hogy az adelantadót másutt foglalkoztassa, ez ellen felizgatott, — új támadást szervezett, és a Conception erősséget ostrom alá venni készült. Az adelantado által legyőzve, Ciguay cazikájához, M a j o n a bexhez menekült; végre pedig három hónapi bujkálás után ezzel együtt elfogott. Az adelantado, ki szigorúsága mellett teljességgel nem volt sem kegyetlen, sem boszuálló, életüknek megkegyelmezett, beérvén vele, őket a sziget biztosságául a Vega egyik erősségébe foglyokul csukni el. Visszatérve San Domingoba, öröme volt ennek kikötőjében megérkezett testvérét, az admiralt két és félévi távoliét után ölelhetni, s neki a sziget szerencsétlen állapotát előterjeszthetni.

Columbus, ki, mint láttuk, nyugalmat jött kifáradt testének keresni a szigeten, hová csontvázként és félvakon érkezett meg, igen fájdalmasan lepetett meg testvérenek előadása által; s első tette volt: proclamatiót bocsátani ki, mellyben testvére, az adelantado minden tettét helyeselte, s Roldant és pártosait árulóknak nyilatkoztatta. Történt pedig, hogy azon három hajó, mellyeket Columbus az őt kísérő hat közül a canariai szigetektől élelmi szerekkel megrakva Hispaniolába küldött, tengerömlés által számításán fölül nyugotnak ragadtattak, és Xaragua

vidékén, hol a pártútó Roldan embereivel tartózkodott, kötöttek ki. A lázadók a hajók megpillantására eleinte megijedtek, azt hívén, hogy ezek üldözösökre vannak kiküldve; Roldan azonban, ki épen olly ravasz volt, mint vakmerő, csakhamar észrevette a dolgot. Hallgatást parancsolva tehát embereinek, maga a hajókra ment, és úgy mutatta be magát, mint e vidék törvényesen behelyezett parancsnokát. Ez utón sikerült neki, a hajókon találtató fegyverek- és munitióból jó részt kézre keríteni, később pedig a legénység közül számosokat annyival is inkább maga pártjára csábítani, mivel ez részben azon fegyencz és kóborlókból állott, kik Columbus tanácsára a spanyol börtönökből a hajókra szállítottak. Harmadnapra egyike a kapitányoknak, Alonzo Sanchez de Carvajal észrevette ugyan, hányadán áll a dolog: a megtörténteket azonban helyrehozni már nem lehetett.

A három kapitány erre elhatározta, hogy egyikök Juan Antonio Colombo, ki az admirálnak atyjafia volt, szárazon menjen bizonyos számú fegyverekkel San Domingoba: miután a hajókat az uralkodó szél miatt veszedelmes volt útnak indítani. Ez azonban csak elbámult, midőn elindulni akarván, 40 kiválasztott katonái közül, nyolczat kivéve, a többiek mind a pártosokhoz szegődtek, kiktől viharos örömkialtásokkal fogadtattak. A kapitány megrémülve tért vissza társaihoz, kik most, nehogy a pártútés még több foglalásokat tegyen, azonnal tengerre szálltak, Carvajalt, kinek hajóját egy másik, tiszt vette által, hátrahagyván, a pártosok csendesítése, és ha lehet jó útra térítése végett. Roldan Carvajalnak ugyanazt ismételte, mit már előbb Coronalnak nyilatkoztatott ki: hogy ő tudmillik csak az adelantado ellen lépett fel, és kész magát az admirálnak, mihelyest megérkezik, alávetni. E végből az admiralhoz szóló levelet adott által Carvajalnak, mellyben kijelenti, hogy az adelantado elleni panaszainak előadása, és a vitálpontok kiegyenlítése végett kész személyesen előtte San Domingoban megjelenni. Carvajal átadta a levelet azon biztosítással, hogy általános bűnbocsánat kihirdetése nem fogja eltéveszteni hatását, a felkelőket a kötelesség útjára visszaterelni. Columbus

hajlandó volt a tanácsot elfogadni, s az amnestia előterjesztésével Miguel Ballestert, Conception erősség parancsnokát bízta meg. Ballester öreg, őszbe borult, szigorú erkölcsű, s minden tekintetben tiszteletre méltó férfiú volt; Roldan mindamellett azon kifogást tette, hogy vele nem alkudozhatik, miután neki csupán Carvajalban, kinek becsületességét Xaraguában tanulta ismerni, van bizodalma. E váratlan feleletre Columbus parancsot adott az általános fegyverkezésre, hogy a fegyveresen kiállott férfiak számából megítélhesse: van-e elegendő ereje Roldan seregeivel nyílt csatában mérkőzhetni. Csak hetvenen jelentek meg, és Columbus tisztán belátta, hogy a fegyveres támadás megkísértése csupán gyengeségének leplezésére vezetne. Elhatározta tehát minden áron kiegyezni, s a békét helyreállítani.

Mielőtt azonban az alkudozásokat megnyitná, előbb a kikötőben tartózkodó hajókat, és ezekkel az elégületlen gyarmatosok közül annyit, a menyit csak lehetett, Spanyolországba küldött vissza, hogy ezen az utón az őt környező veszedelmes tömegtől megszabaduljon. Ez alkalommal tudósítá a monarchákat legutóbbi útja alatt tett fölfedezéseiről, lelkes szavakban rajzolva a continenst, melly hite szerint alkalmasint az eltűnt paradicsom földje, a belőle kiömlő nagy folyó pedig, egyike az éden nagy folyóinak. A tudósításhoz pontos térképet, és azon szép gyöngy-példányokat mellékelte, mellyeket a benszülöttektől nyernie sikerült. Végre említést tett Roldan lázadásáról is, azt úgy adván elő, mint pusztán ez és testvére az adelantado közti versengést, mellynek eldöntését ő felségeikre bízta, kik a feleket vagy magok elejbe idézzék, vagy pedig mind a két fél bizodalját bíró személyek elé állíttatni rendeljék. — írtak ez alkalommal Roldan és barátjai is, magokviselétét igazolni törekedvén, s így Columbust és testvéreit a legfeketébb színekkel rajzolván. Azt lehetett volna ugyan várni, hogy egy olly próbált és érdemes férfiú ellenében, a miilyen Columbus volt, föllázadt emberek előterjesztései aligha fognak tekintetbe vétetni a monarchák által; azonban ezeknek Spanyolországban számos barátjaik voltak, kik őket erélyesen vé-

delmezték; ellenben Columbus külföldi volt, minden befolyás nélkül az udvarban, hol a monarchákat inkább ellenségei környezték, kik minden alkalmat megragadtak Columbus magaviseletét gyanúsítani, s őt kegyelmekben, ha lehet, végkép megbuktatni.

A hajók elmenetele után Columbus Roldanhoz fordult: emlékezetébe hozva a jótéteményeket, mellyekkel őt egykor elhalmozá, s a legmelegebb szavakban kérte őt, hogy már csak azon jó hire-neve kedvéért is, mellyben a monarchák előtt áll, tétjén a kötelesség útjára vissza. Ismételte azonfölül a biztosítást, hogy szóváltás végett mind ő, mind társai San Domingoba jöhetnek, s ő megígéri s szentül fogadja, hogy személyük bántatlan marad. A levél átvitelével az előbb kért Carvajal biztatott meg.

A kínos és Columbusra nézve fölötté megalázó alkudozás folyamat leírni nem akarjuk. Columbus, csakhogy a békét helyreállítsa, végtére a fölkelők minden kérelmébe egyezett: miután egy részről Spanyolországból Fonseca kezéből a lázadásra vonatkozott előterjesztésére igen hideg választ nyert? más részről pedig leghívebb embereitől, mint Ballester, is felhivatott, hogy mindenben engedjen, ha csak végtére kevés számú nemes híveivel együtt a bőszült csócselék által felkoczoltatni nem akar.

Az egyezkedés tehát létrejött, és pedig a következő föltételek alatt: Roldan főbírói méltóságába visszaállittatik; ő és azon társai, kik a szigeten maradni akarnak, fekvő birtokokat kapnak, szükséges számú indiánokkal azok megművelésére: azok pedig, kik hazájokba visszatérni óhajtanak, jó magokviselési bizonyítványokkal láttatnak el, hátralevő zsoldjokat egészen az egyezkedés keltéig kikapják, itt hagyott fekvő birtokaikért kánnentesítettnek, és bizonyos számú rabszolgákat nyernek. Ez időtájban történt, hogy Columbus, ki a békekötés értelmében a fölkelők számára nagy földrészeket hasítottat ki, a szomszéd cazikákkal egyességre lépett: melly szerint ezek adó helyett bizonyos számú alattvalókat kirendelni köteleztettek, a főnebbimódon kiosztott birtokrészek megművelésére. E neme a

robotozásnak volt kezdete a repartimiento-rendszernek, vagyis a szabad indiánok felosztásának a gyarmatosok közt, s ezzel később, midőn általánosan elfogadtatott, minden spanyol gyarmatban a legkiáltóbb visszaélések történtek, úgy, hogy a benszülöttek kiirtása leginkább e rendszernek tulajdonítható. A visszatérni óhajtók két hajón küldettek Spanyolországba; köztök számosán Roldan követői közül. Columbus tudósítá a fejedelmeket a történt kiegyezésről, megjegyezvén, hogy a békekötés mint kierőszakolt a koronát teljességgel nem kötelezi. A tudósításhoz azon kérését csatolta, méltóztatnának ő felségeik fiát Diegot, ki mint page az udvari szolgálatban áll, és már nagykorúsága éveibe lép, mellé az új-világba küldeni, hogy ő, ki különben is utódja leend, a nyilvános élet komoly viszonyait még jókor is vezénylete alatt tanúba ismerni.

Jegyzetek a 30-dik §-hoz.

Amerikának a többi világrészek fölötti egyik nagy előnye az éghajlati sajátosságos mérséklete, mennyiben ott a hideg- és melegnek felosztását egészen különös törvények szabályozzák. A szél, melly a legszélsőbb éjszakai, örökös hóval és jéggel fedett hegyeken keresztül vonul el, a hidegtől annyira megnehezedik és erőssé lesz, miszerint még a melegebb tartományokban is, egészen a mexicói tengeröbölíig érezhető. Az egész éjszakai félszigeten az éjszakai szél, és rendkívüli hideg azon egyet jelentenek. Midőn a legmelegebb nyári időszakban is a szél ez irányban kezd fújni, átható erejét egyszersmind az által érezteti, hogy az átmenet a melegből a hidegbe egyszerre s rögtön történik. Tudva van, hogy a mérséklés folytán, mellyet a hőség ereje Amerika forró égőv alatti tartományaiban szenved, a szél ez egész világrészben nyugot-keleti irányban fúj. Ásiának forró térségein és Afrikának homokpusztáin, úgy szólván, égetővé válván, az Atlanti-Oceanon keresztül vonulva meghűl, és már mint kellemes és fölfrissítő tengeri szellő ér Brasília s Guyana partjaira; annyira, hogy e tartományok, habár Amerika legforróbb tájain közé számítvák azokhoz képest, mellyek Afrikában ugyanazon szélességi fok alatt léteznek, mérsékelt égálynak örvendenek. További haladásában az új világrészben a szél határtalan rengeteg erdővel borított, nagy folyóktól keresztül metszett lapályok, mocsárok és tavak fölött vonul el, mellyektől nagy melegséget nem kölcsönözhet. Végre az Andekhez ér, mellyek az amerikai szárazföldet délről keletre hasítják, és jeges csúcsaikon annyira meghűl, miszerint a túloldali tartományok nagy része nem érzi azon meleget, mellynek különben fekvésénél fogva ki

volna téve. Mialatt tehát a néger az afrikai tengerparton az égélj folytonos hősége miatt majdnem elolvad, Peru lakosa szelíd és mérsékelt levegőt szí; mivel, úgy szólván, ködfedél által van védve, melly az égető napsugarakat föntartja, a nélkül, hogy jótékony hatásukat gyöngíténé. Amerika többi szárazföldi tartományaiban (nyugoton egész Mexicoig) némelly helyeken a légaljt a földnek magas fekvése a tenger fölött; más helyeken a táj rendkívüli nedvessége, s általában roppant magas hegyek mérséklik. Az új-világrész szigetei a forró égöv alatt vagy igen csekélyek, vagy hegyesek, és fölváltva a tengeri és szárazföldi szél által fölfrissitetnek.

21. §.

Újabb zavarok a szigeten, fondorkodások az ndvarnál.

Alig csillapult le az egyezkedés folytán a Roldan által földézett zivatar: már is azt jelentik az admiralnak, hogy a sziget nyugoti részén négy hajó horgonyoz, gyanítólag azon czélből, hogy festőfát vágasson, és az indiánok közt rabszolga-vadászatot tartson. A hir valónak bizonyult be, s a négy hajó parancsnoka ki sem volt más, mint azon Alonzo de Ojeda, ki azelőtt a szigeten több bajnoki tettek, nevezetesen Caonabo fogolylá tétele által tüntette ki magát. Ojeda tudnillik épen Spanyolországban volt, midőn Columbus tudósítása a páriái tengeröböl fölfedezéséről, és az ott találtató gyöngyök nagysága- és szépségéről oda megérkezett. A fejedelmek még 1496-ban hirdették ki egy kibocsátványban, miszerint minden alattvalójoknak megengedtetik, az új-világba fölfedezési vagy kereskedelmi útra vállalkozni; föltéve, hogy erre nézve előlegesen jelentik magokat, és a nyert kincsek bizonyos részét a koronának engedik által. A vállalkozó lovag tehát elhatározta, a Columbus által legutóbb fölfedezett gazdag tájt meglátogatni, s ha lehet, a fölfedezést, még mielőtt ezt az admiral végezhetné, kiegészíteni. Fonseca, kinek Ojeda kegyencze vala, nem csak helyeselte tervét, hanem még Columbus térképét,

egyéb mellé csatolt iratokkal is másolatban kiadatta neki. Ojeda erre, számos gazdag üzértől segítettve, csakhamar fölszerelt négy hajót, és azokkal egyenest az új-világ imént említett tája felé tartott. Mint történeti nevezetességű tényt kell megemlítenünk, hogy ez expeditioval utazott Americus Vespucci, némellyek szerint olasz születésű nemes, mások szerint eredetileg florenczi kalmár is: ki Columbussal Sevillában, utóbbi otltete alkalmával többször találkozott; és ez útra kelve messziről sem gyanította a nagy kitüntetést, mely rá az egész új-continensnek róla történt elnevezése folytán minden századok és népek ajkairól várapozik. A kis flotta 1499-dik év majushavában vitorlázott el; elérte a déli coniinentst; meglátogatta az Orinoko folyam torkolatát, a páriái tengeröbölt, a Columbus által Bocca del Dragonak (sárkány torkának) elnevezett szorost, a Margarita szigetet a hozzá szomszédos continensi földrészekkel, és fölfedezé a venezuelai tengeröbölt In-nen a Caraiba szigetekre vetődött, hol a benszülöttek közöl számosakat azon szándokkal, hogy Sevillában eladassanak, foglyokká tett; végre pedig Hispaniolába, hol vele elbeszélésünk folyamában találkozunk, vitorlázott.

Ojedának a szigeten minden előleges jelentés és engedetem nélküli megjelenése, Columbus parancsnoki jogainak megsértése volt; s ő elhatározta a lovagot számadásra vonni. Ki sem lehetett erre alkalmasabb mint Roldan, ki épen olly mérés mint Ojeda, de nálánál még ravaszabb volt. Roldan, ki lázadás útján többet már mitsem remélt elérni, örömmel ragadta meg az alkalmat, magának buzgó szolgálat által érde-meket szerezni; s 1499-diki September 20-kán két hajóval elindulva, bátor és elszánt föllépése által sikerült neki a kalandort a szigetről hajóira visszaszorítani, azután pedig a partok végképeni elhagyására is kényszeríteni.

Közvetlenül rá, hogy a sziget e hivatlan vendégétől megszabadult, már nem nagyravágyási, hanem egészen regényes indokból új zavarok ütöttek ki benne. Egy nemes származású ifjú, Adrian de Moxicá -nak, az utóbbi fölkelés egyik kolomposának testvér-unokája, névre Hernando de Guevara,

botrányos magaviselete miatt San Domingóból száműzetett, és Xaraguába küldetett, hogy Ojeda hajóival térne vissza Spanyolországba. Ojeda azonban már elutazott, midőn az ifjú ide megérkezett. Roldan Moxica iránti tekintetből sok szívésséggel volt iránta, s őt a spanyolok irányában még mindig jó hajlammal viseltető Anacaona házába szállásolá be. A mint azonban észrevette, hogy az ifjú lovag Anacaona fiatal leánya, a szigeten szépsége miatt anyjához hasonlólag csudáit H i g u e n a m o t a iránt szív-hajlammal viseltetik, s a leány ezt viszonozza: az ifjú szerelmest féltékenységből Cahay tartományba száműzte. Az ifjú boszut forralva nem maradt vesztég, hanem visszatérve pártosokat toborzott, hogy Roldant megrohanva, elfogja, vagy megölje, vagy legalább szeme világától megfoszsza. A csinterv elárultatván, Guevara Anacaona házában, vad mátkájának szeme láttára elfogatott, és a san domingói erősségben elzáratott. Ezt meghallván nagybátyja, rögtön csapatgyűjtéshez látott: és elbizakodása annyira ment, hogy már nemcsak Guevarának megszabadítását czélozta, hanem Roldan-, sőt magának az admirálnak is életére törne. Columbus, ki jól tudta, hogy az előbbi fölkelés is csak azért hatalmazott el annyira, mivel békeszerető testvére, Diego elmulasztotta kezdetben erélyes rendszabályokhoz nyúlni: nyolcz hű fegyveresével Conception erősségből útnak indult, és Móricát éjnek idején több czinkosaival elfogván kivégezteté. A szigor eme rögtöni példáját mások követték. Pedro Reguelme, ki Roldannak az előbbi fölkeléskor, úgy szólván, jobb keze volt, elfogatott; a többiek pedig Xaraguába futottak; hol azonban az adelantado s Roldan által bűvóhelyeikből egytől egyig valamennyen kizaklattattak, s a szigeten a csend újra tökéletesen helyreállott.

Columbus most elérkezettnek hitte a perczet, melyben ismét hajóra szállhat, folytatandó a páriái tengeröbölben megkezdett fölfedezéseit, és partjain gyarmatot telepítendő, mely az ottani vizekben gazdag gyöngyhalászattal foglalkozzék. Azonban épen a pillanatban, melyben a lázadási szenvedélyek erélyes megtorlásának következtében, a gyarmat békés fejlőd-

désének és felvirágzásának alapja hosszú időre megvetethetett volna, készülöben volt Spanyolországban az esemény, mely őt Hispaniola kormányától örök időkre elmozdítsa, s e szigetnek eddig is elég siralmas állapotát még irtóztatóbbá tege.

Minden hajó, mely az új-világból az anyaországba érkezett, sötétnél sötétebb panaszokat és vádak hozott Columbus és testvérei ellen. E panaszok és vádak kétségtelen hitre vergődtek, midőn Ojeda hajóival visszatérve, boszúból a vallott kudarcáért, azokat nem csak megerősítette, hanem még nagyobbítani is látszott. F o n s e c á-nak ez fegyvert szolgáltatott, Ferdinándnál, ki Columbus fölfedezéseinek horderejét belátva, már is fájlalni kezdte, hogy őt olly kiterjedt hatalommal és előjogokkal ruházta fel, nyíltan lépni föl az admiral ellen. Fonseca így okoskodott: az admiral olly dicső színben tüntette föl az általa fölfedezett földrészeket, hogy a világot szinte elbájolná. Arany hegyekről, a régiek Ophirjáról, s ama bányákról szólt, mellyekből Salamon kincseit meríté. Honnan van tehát, hogy az új gyarmat nem csak nem tartja fön magát, hanem annyi év óta mindig új és új segítségre van szüksége? Honnan vau, hogy az arany ország még csak annyi aranyat sem hoz, mennyi a fölfedezési költségeket fedezhetné? Honnan van, hogy mindazok, kik az állítólagos paradicsom e honából visszaérkeznek, távol attól, hogy meggazdagodva arannyal és ékszerekkel terheltén térjenek vissza, a legnagyobb szegénységben és nyomorban, élő csontvázként lépnek elő, minden spanyolok szánakozása- és egyszersmind elrettentésére? Az admiral tehát vagy megcsalta a fejedelmet, midőn e földrészekről olly magasztalva irt, s ekkor többé bizalmára nem érdemes; vagy ha nem csalta meg, és a felfedezett részek csakugyan olly gazdagok, minőkül azokat rajzolta, ez esetre a kettő közöl egynek állani kell: vagy nem ért a kormányzáshoz, vagy pedig hűtelen sáfár, ki a korona helyett magát gazdagítja. Az első esetben a kormánytól, mint alkalmatlan, elmozdítandó; a másokban pedig e fölött mint bűnös, még feleletre is vonandó. Ferdinándnak, ki Columbustól akár azért, mivel idegen; akár azért, mert mindig csak Isabellá-

hoz fordult; akár végre, mivel mint tapasztalt kormányférfi belátta, mennyire károssá válhatik idővel a rendszabály, mely egy család körében örökileg annyi hatalmat központosít, mennyit a korona s Columbus közti alapegyezkedés az új-világ óriási birtokaiban ennek kezeibe tett le; — Ferdinandnak, mondám, ki mind ennél fogva Columbustól különben is jó szerivel menekülni kívánt, ez indítvány épen malmára volt: még a színre alaposnak látszó okoskodás magát Isabellát is annyira megrendítette, hogy Columbusnak ha nem is becsületességében, de mindenesetre kormányzói képességében kételkedni kezdett. Az új-világból visszatért szerencsétlen áldozatok a fejedelmeknek mindenütt sarkában voltak, vádjaik- és panaszaikkal töltve be a levegőt, s követelve a hátralevő zsoldot, melyet állítólagosán Columbus és testvérei visszatartottak. Bizonyos napon Granadában, hol az udvar épen tartózkodott, az Alhambra udvarán, a királyi lak ablakai alatt, 50 illy egyénből álló csapat gyülekezett össze, hangosan kiabálván és szőlőgerezedeket lóbálván, mintegy jelteni akarva a sovány ételmet, melyre, Columbus szavai által megcsaltni hagyván magokat, jelenleg < szorítóknak kénytelenek. Meglátván az admiral fiait, kik a királyné pagéjai voltak: „ime, mondák, ott mennek kölykei a hazának, ki a csalódás és hamis vágyak országát, a spanyol nemesség e sírját, fölfedezte!“

Mindezeket egybevéve Ferdinand elérkezettnek hitte az időt, hogy ismét egy biztost nevezzen ki a gyarmat számára, még pedig terjedtebb hatalommal; ki annak ügyeit megvizsgálja, s ha a sziget biztosítására szükségesnek vélné, benne a főparancsnokságot átvegye. Az erre vonatkozó királyi iratok már az 1499-dik év elején készültek el, a biztos kinevezése, azonban hihetőleg Isabella vonakodására, egy ideig még elhalasztott. Ez idő tájban érkeztek meg Hispaniolából a hajók, mellyek fedélzetén Roldan egykori czinkostársai közül számosan találtak. A kicsikart egyesség szerint Columbus kénytelen volt megengedni, hogy ezek magokkal mintegy kárpótulásul bizonyos számú indiánokat vihessenek. Ezek számára összesen mintegy 300-an voltak; köztök nők, kiváltképen ca-

zikák leányai, kiket e szörnyetegek magokkal hurczoltak. Némmeltek közölök viselős állapotban voltak, mások ujonszülött kisdedeiket tárták karjaikon. E látványra Isabella mint királyné és nő szive mélyében felháborodott; és nem tudván, hogy Columbus illyesmit csupán erőszaknak hódolva engedett meg, a ténynt az admiral szabadakarati cselekvényének tartva, elérzékenyülve kiáltott föl: „Mi joga van, úgy mond, az admiralnak alattvalóimat ekkép elajándékozni 1“ S miután megparancsolta, hogy e szerencsétlenek hazájoknak rögtön visszaadassanak, aláírta a biztos kinevezését, ki Columbus magaviseletét megvizsgálja, s őt, ha szükség, a sziget főparancsnokságától elmozdítsa. A férfi, kire a választás esett, Bobadilla Ferrer, királyi udvari hivatalnok, és a calatravai egyházi lovagrend commandeurje volt. Bobadillát némmeltek dicsérték mint ajtatos és becsületes férfit; valósággal pedig nagyravágyást, pénzsomjat és szenvedélyességet, tehát olly három hibát vehetni szemére, mellyeknek egy bíróban legkevésbbé volna szabad találatniok.

Bobadilla 1500-dik év augustus 3-kán érkezett San Domingoba. A Moxica által előidézett lázadás el vala nyomva. Heten a lázadók közöl épen a hét lefolyta alatt akasztattak föl; más öten pedig hasonló büntetésre elítélve, a börtönben várakoztak kivégeztetésökre. Ezek közt voltak Pedro Reguelme, Bonaó alcajeda, s a fiatal Fernando de Guevara, kinek Anacaona leánya iránti szerelme adott alkalmat a fölzendülésre. A mint a hajók a kikötöbe bocsátkoztak, láthatókká lettek a parton felállított akasztófák, mellyek mindenikén egy spanyol holtteste függött. E körülmény Bobadillát igen megerősíté azon hiedelmében, miszerint igazak a vádak, mellyek az anyaországban Columbus kegyetlensége fölöl a visszatérők által terjesztettek.

Partra lépven Bobadilla, azonnal olly személyektől vétetett körül, kik a lázadásba, vagy most, vagy előbb keveredve voltak, és így a bírói eljárástól tartottak; hogy tehát magokat igazolják, minden bünt Columbusra kentek. Bobadilla, ki az admiral bűnös voltát különben is eleve föltette,

ezek vallomásai által megerősítve, e hitének megfelelő eljárásra tökélt el magát. Columbus távol lévén, Diego jelenlétében kihirdetetté a királyi parancsot, mellyben felhatalmaztatik, a lázadás és elkövetett vétségek fölött ítélni; s ennek kapcsán követelte, hogy Guevara, Reguelme, s a többi foglyok azonnal neki adassanak által. Midőn ezt Diego az admiral előleges jóváhagyása nélkül tenni vonakodott: Bobadilla kijelenté, hogy miután, mint látja, a kihirdetett parancsnak kevés súly tulajdonittatik, ő majd megkísérendi, megértetni, mennyi hatalma lehet egy helytartónak: s másnap egy más királyi parancsot olvastatott fel, mellyben rá minden sziget és a continens fölötti helytartóság ruháztatik. Diego erre megjegyvezvén, hogy ő, s a sziget minden más lakói az admiralnak mindemellett engedelmességgel tartoznak, minthogy ő egy olly parancs birtokában van, melly őt még ennél is magasabb hatalommal ruházza föl: Bobadilla előmutatá a harmadik királyi parancsot, mellyben Columbusnak, és testvéreinek meghagyatik, hogy a várakat, hajókat, és minden királyi tulajdont neki szolgáltassák által; s hogy a királyi szolgálatban volt vagy levő minden személynek a hátralevő zsold haladéktalanul kifizetessék. Ez utóbbi rendszabály által megnyerve a szolgálati népet, újra a foglyok kiszolgáltatását, és az erősségek átadatását követelte. A vár parancsnoka Miguel Diaz ezt tenni vonakodván, Bobadilla matrózaival és a köré gyülekezett csőcselékkel az erősség ellen indult, mellynek párkányzatán Diaz kivont karddal megjelent ugyan, azonban semmi ellentállási kísérletet sem tett. Ekkép San Domingo birtokába jutván, Bobadilla Columbus lakában helyezkedett el, és annak ott találtató minden vagyonát, fegyverekben, aranyban, ezüstben, ék-kövekben, lovakban, könyvekben, papirokban, levelekben, titkos jegyzetekben, erőhatalommal lefoglalta; s azt, mennyire értékesíthető volt, a zsoldosok között felosztatta. Ezen kívül, hogy a népet annál inkább megnyerje, kihirdetetté, hogy a következő húsz év alatt, az aranygyűjtés általában meg van engedve; a gyűjtő ezentúl nem egy harmad, mint eddig gyakorlatban volt, hanem csupán egy tizenegyed-részt köteleztetvén a koronának átengedni.

Columbus értesülvén a történekről, eleinte azon hiedelemben volt, hogy Bobadilla bírói minőségben érkezett a szigetre, ki saját, a monarchákhoz intézett kérelme következtében küldetett ki, hogy a lázadásról tudomást szerezzen, s a bűnösöket megbüntesse. Mindaz tehát, mit Bobadilla eddigelé magának megengedett, úgy tűnt föl neki, mint az Aguadoéhoz hasonló túlkapás. Ártatlanságának öntudata, valamint a monarchák igazságszeretében helyezett hite őt szükségkép illy következtetésre vezette. Bobadillát ennél fogva mérsékelt és engesztelő hangon figyelmeztette, miszerint megfontolatlan túlkapásoktól óvakodjék, s az eddigi eljárása által okozott rendetlenséget ellennyilatkozatok közzétételével igyekezett orvosolni. — Azonban csakhamar követek érkeztek, meghozván a királyi parancsot, mellyben neki meghagyatik, Bobadillának mindenben föltétlenül engedelmeskedni; s egyúttal kézbesítvén ez utóbbinak idéző levelét, hogy előtte San Domingóban haladéktalanul megjelenni kötelességének ismerje. A monarchák rövid irata nem hagyott fon többé semmi kétséget. Columbus, ki belátta, hogy méltósága és hatalma gyökerében támadtatott meg, nem habozott, és útnak indult majdnem minden kíséret nélkül, hogy Bobadilla rögtön idéző parancsának eleget tegyen. Ez azalatt seregeket vonatott össze, mintegy hitelt adván a szárnyaló hímek, hogy Columbus ellenszegülni készül. Azonkívül Diegot békókba vereté, s foglyul egy hajóra elzaratá, a nélkül, hogy őt elfogatásának okáról értesitené. Columbus is alig érkezett meg, a mint e gonoszlelkű ember parancsot adott, hogy ő is békókba veresék, és mint fogoly az erősség börtönébe hurczoltassék. E gyalázatos bánásmód illy magas érdemű, s tiszteletreméltó férfúval, pillanatra, Columbusnak még legelszántabb elleneit is boszusággal tölté el. Előhozatván a békók, nem találtott senki, ki azoknak rábilincselésére vállalkozott volna; s hogy a keserűség pohara megteljék, saját szolgája volt az, ki rajta e szomorú tényt végrehajtotta. Columbus e közben azon méltósággal viselte magát, melly csak a valódi nagyságnak szokott tulajdona lenni. Mert van, jegyzi meg Irving, nemes

megvetés is, mely a szívet nem hagyja megtörni, hanem fölemeli. A valódi nagynak nincs szava a nyomorulthoz, ki őt gyalázzal illetni merészli. Columbus sem intézett egyet is Bobadillához; lelke inkább a monarchákon csüggött, kik, ha az igazság napfényre jön, a rajta elkövetett gazság miatt majd pirulni lesznek kénytelenek. Az tudniillik a legjobb fejedelmeknek is következmény-terhes szerencsétlensége, hogy az akaratjok végrehajtásával megbízott orgánumok kiválasztásában sokszor csalatkoznak. Bobadilla nem fölséges megbízói, hanem igenis azon főnemesség érdekében működött, mely a másnak érdeme által fölfedezett tartományokban már is gazdag helytartói s parancsnoki állomásokról álmódzott, és hogy azokat megejthesse, Columbus minden ároni megbuktatásán törekedett.

Testvére Bertalan, Xaragua vidékén még mindig tekintélyes fegyveres csapat élén állott; Bobadilla kívánságára Columbus sajátkezűleg irt neki, hogy a fejedelmi akaratnak hódoljon, és adja meg magát. Az adelantado kételkedés nélkül engedelmeskedett, és San Domingoba érve, ugyanazon bánásmódban részesült, melyben az admiral: békóba verve, börtönbe vettetett. E szerint már mind a három testvér börtönben ült. Bobadilla egyiköket sem látta személyesen: mert nehezen esik elviselni tekintetét annak, kit igazságtalanul legázolt, vagy áldozatul szemelt ki a zsarnok. Egymástól is egészen elválasztatta őket: átalában senkinek sem engedve meg, hogy őket meglátogassa. Ekkép e végső elszigeteltségben, teljes tudatlanságában maradtak annak: mik legyenek a bűnök, melyekről vádoltattak; és minő legyen az eljárás, mellyet az új parancsnok ellenökbén foganatba venni szándékozik.

A csöcseléknek, mely Columbus és testvérei által, míg a kormányrúd ezek kezeiben volt, annyira mennyire féken tartatott, most alkalmá nyílt, a fegyelem üdvös szigorúságáért a legbotrányosabb módon elégtételt szerezni magának. Minden utca viszhangzott a börtönben szenvedők gyalázásaitól; a falakra gúny- és rágalomiratok ragasztattak ki; a börtön tö-

szomszédságában gyülevész nép fűtta riadóját, hogy a bukásuk fölötti örömnél ezen hangoztatása által a foglyokat annál inkább keserítse. Magának Bobadillának termeiben az Aguado idejebeli jelenetek fokozott szenvedélyességgel ismét megújultak. Minden régi vádak fölmelegítették, és más, még esztelenebekkel tetéztettek. Columbus vádoltatott, hogy az indiánok megtérését, csakhogy őket rabszolgául eladhassa, hátráltatta; hogy a páriái partokon gyűjtött gyöngyöket elsikkasztotta; hogy a fejedelmeket ezen új fölfedezéseiről bizonytalanságban hagyta, azon reményben, hogy sikerülend neki új kiváltságokat csikarni ki tőlök. Tanukul az elnyomott lázadás kolomposai szolgáltak; s az egyesekre közölök rótt büntetés bizonyítványul vétetett, hogy Columbus kegyetlen, boszuálló, s a spanyolok iránt különös gyűlölettel viseltetik. Guevara, Reguelme és egyéb bűntársaik szabadon bocsáttattak; Roldan a legmegelőzőbb és hízelgőbb bánásmódban részesítettett; szóval mindenki ártatlannak nyilvánítottott, Columbest és testvéreit kivéve.

Ez előzmények után Bobadilla törvényszéket rögtönözött, és a bűnvádi pert folyamatba vétette. Columbus feleletei világosak és meggyőzők voltak. A fogoly indiánokat épen azért küldé Spanyolországba, hogy keresztény urak kezébe kerülvén, a hitben oktattassanak, a spanyol nyelvet és európai mesterségeket megtanulhassák, és aztán kiképezve hasájoknak visszaadassanak. A gyöngyökre nézve, Bobadilla minden tulajdonát lefoglalván, meggyőződhetett, hogy mitsem tartott vissza, mire különben az egyezkedés értelménél fogva jogosítva nem volt. A tett új fölfedezésekről fejedelmeinek mindazt megírta, mit valamennyen láttak, s maga számára is napló-könyvébe följegyzett. A lázadásokat nem ő idézte elő; s ha ő és testvérei szigorú fegyelmet tartottak: ez a körülmények által parancsolt kötelesség volt; nem lehetvén különben rendet eszközölni olly népnél, melly engedelmeskedni nem akart, minduntalan új meg új becstelen kihágásokra vetemedett, és legnagyobb részben olly emberekből állt, kik még a hiszek-egyét és tíz parancsolatot sem tudták. Ő, úgy mond, a lázadás

minden csiráit kiirtotta: a rend és biztosság helyre van állítva; a korona tekintélyének többé mi sem áll útjába; a spanyolok megtörvék; a benszülöttek, kiknek a keresztény hitben oktatása már folyamatban van, meghódítvák; a szigetek a spanyol korona uralását elismerik; és ő alaposan állíthatja, hogy három év múlva az e földrészekből húzott korona-jövedelmek a 60 milliót fogják meghaladni. Végezetül megjegyezte, hogy Bobadilla megbízatása csupán a vizsgálat megtételére szorítkozik; és őt, ha tetszik, elítélés végett Spanyolországba küldheti: de bírói hatalmat nem gyakorolhat fölötte. Az ítélet mindamellett halálra hangzott: melyet azonban Bobadilla végrehajtani nem mert; hanem elhatározta, Columbus testvéreivel és minden vádokmánynyal Spanyolországba küldeni.

A foglyoknak Spanyolországba szállítása Alonzo de Villejo, Fonseca szolgálatában álló tisztre bízott, azon meghagyással, hogy Cadixba érkezvén, őket urának kezeibe szállgassa: olly parancsolat, melly azon gyanút gerjesztő, hogy a Columbus ellen foganatba vett erőszakos rendszabályok titkos rugója Fonseca lett volna. Midőn a tiszt, ki különben nemeslelkű, s elöljáróinak alacsony szenvedélyein fölülemelkedett férfiú volt, Columbus börtönébe lépett, ez mi egyebet sem gondolt, mint hogy általa vérpadra hurczoltatik. Olly szenvedélyesek és erőszakosak valónak tudnillik az ellene tömlöczében alkalmazott rendszabályok, hogy már a félelemnek kezde helyt engedni, miszerint kivégeztetik, a nélkül, hogy alkalma lett volna, magát az ellene szórt vádaktól megtisztítani, s nevét az utókornak mocsoktalanul átadni. „Villejo! hova visz ön engem?“ kérdé a tizstől szomorú hangon. „A hajóra, hogy excellentiódát átszállítsam,“ felelé amaz. „Átszállítson I Villejo igaz volna ez?“ viszonzá az admiral. „Éltemre mondom excellentiádnak, igaz,“ válaszoló a tizst. E szavak megnyugtatók az admiral, ki ártatlansága érzetében igen jól tudta, hogy Spanyolországba érve, fejedelmei előtt könnyű szerrel fog ellenein diadalmaskodni.

October elején volt, midőn a hajók útnak indultak. A sik-tengerre érvén, Villejo le akará oldani lánczait; de ő nem en-

gedte. „Nem, úgy mond ő nemes büszkeséggel, ő felségeik nekem írásban meghagyák, hogy mindennek alávessem magamat, mit nekem nevükben Bobadilla parancsoland; ő az ő felhatalmazásukból tétette rám e lánczokat; és én viselni akarom, valamig ő nekik tetszeni fog megparancsolni, hogy levétessek rólam; mikoron aztán ereklye gyanánt és szolgálátim jutalmának emlékjelétül fogom azokat eltenni.“ — „És szavának csakugyan ura maradt,“ jegyzé meg fia Ferdinand, életírásában. „Én szobájában felakasztva láttam e lánczokat; melyekre nézve az volt kívánsága, hogy ha meghal, sírjába mellé tétessenek.“

A hír, hogy Columbus fogolykép, lánczokkal terheltén Cadixba érkezett, majdnem olly nagy hatást idézett elő, mint első utjából visszatértekor az új-világ fölfedezésének hire. A méltatlan tett fölötti boszankodás általános roszalásban tört ki, melly egész Spanyolországban viszhangzott. Senki sem tudakolá az erőszakos rendszabály alapját; elég volt tudni, hogy Columbus azon világrészből, mellyet csak az imént fedezett föl, békóban hozatott vissza a honba, mellynek annyi szolgálátokat tett.

Columbus a kapitány engedelmeből még a hajó fedezetéről irt egy levelet bizonyos udvari hölgyhez, ki mint Juan herczeg volt dajkája a királynénál nagy kegyelemben állt. E levél eljárásának kimerítő vádirata volt, ékesszóló, méltóságos és meghatározó nyelven fogalmazva. A mint e levél Isabellának felolvastatott, és ő belátta, mennyire igazságtalanul bántak Columbussal, és milly gyalázatosan élt vissza Bobadilla a ráruházott teljhatalommal, fájdalom, a részvét fájdalma, és harag foglalta el egész valóját. Még mielőtt Bobadilla vádbizonyítványai megérkeztek volna, már parancs indult Cadixba, hogy az admiral szabadságba helyeztessék; ő maga pedig, a vele történtek fölötti sajnálkozásnak élénk kifejezése mellett, külön levélben felhivatott, az udvarnál Granadában megjelenni; kézbesítettvén neki kétezer darab arany, hogy az úti költségeket fedezhesse.

Columbust fejedelmeinek ezen kegyessége mintegy újjászülte. Megjelent az udvarnál már nem mint bűnbánó, vagy kegyelemvesztett, vezeklői ruhában, hanem gazdag díszöltönyben, és fényes kísérettel. A monarchák a legnagyobb kegyesség- és

kitüntetéssel fogadták az érkezőt. A mint Isabella a tiszteletre-méltó ősz közeledni látta, megemlékezvén mindarról, a mit tett, és szenvedett, egészen a könyekig megindult. Columbus, jegyzi meg Irving, a világ durva sértegetéseinek erős, szilárd lelket helyezett ellenébe, s büszke megvetéssel tűrte a gúnyt és gyaláztatot, mellyel alávaló emberek őt bemocskolni törekedtek. Itt szende, vallásos és erényteljes fejedelmi hölgygyei szemközt, hirtelen fellobbanó kedélyének érzelemárja által leveretett, és magának ura tovább nem maradhatott. A mint Isabella szelíd szemeiben a könnyecseppeket megpillantotta: keblének sokáig elnyomott, és most kitörő fájdalmában fejedelmeinek lábaihoz veté magát, s jó ideig nem birt szóhoz jutni. Ferdinand és Isabella fölemelték őt, vigasztaló s bátorító szavakkal igyekezték lecsillapítani. Engedvén felindulása, szót emelt, és azon melegséggel, mellyet a lélek őszinte meggyőződéséből merített szó kölcsönöz a hangnak, védelmezni kezdé hűségét és szolgálati buzgóságát, mellyet a spanyol korona dicsősége, hatalma és gazdagsága érdekében kifejtteni törekedett; hozzáadván, hogy ha hibázott volna is, ezt bizonyára az igazgatási dolgokbani tapasztalatlanságának, és az őt környezett rendkívüli nehézségeknek lehet és kell csak tulajdonítani. A fejedelmek kárhóztatásukat fejezik ki Bobadilla eljárása fölött, mellyet, mint szándékukkal ellenkezőt, magokénak el nem ismerhetnek; azután kijelentve azt, hogy a főparancsnokságot Bobadillától azonnal visszaveendik, Columbusnak viszont megígérték, hogy őt jogaiba s méltóságaiba újra behelyezendik, a szenvedett veszteségéért pedig kármentesítendik.

Jegyzet 21 -dik §-hoz.

Americus Vespucci szerencsését, hogy Amerika tőle nyerte nevezetét, azon leveleknek köszönheti, melyeket, ő nevezetesen számra hármat, M e d i c i s Lőrinczhez, egyet pedig René, Lotharingia hercegeghez intézett, és négy hajózásának elbeszélését foglalják magokban. Ezek nyomtatásban megjelenvén, miután ez maga nemében első és egyetlen mű volt e tárgyra nézve, daczára minden hiányoknak, roppant sebességgel elterjedtek; több nyelvekre lefordítottak, és írók nevét az új-világéval azonosították. Waldseemü Her Lotharingiában 1509-ben egy cosmographiát adván ki, javaslatba hozta, a fölfedezett földrészt attól nevezni el, ki első adta azoknak tüzetesebb leírását. „Non video, úgy mond, quis jure vetet ab Americo inventore, sagacis ingenii viro A m e r i g e m, quasi Americi terram, sive A m e r i c a m dicendam, cum et Europa et Asia a mulieribus sua sortitae sunt nomina.“ (Cosmographiae Introductio, c. IX). A javaslat tetszett; s Franciaország volt az első, melly e nevet térképein keringésbe tette. Így az 1522-ben Lyonban kiadott térképen, melly fába volt metszve, s Ptolemaeus egy új kiadásához mellékeltetett, e név már habozás nélküli alkalmazást nyert. A többiek aztán, mint Münster Sebestyéné Baselben; s Vadianus Joachimé Zürichben (1548-ban) e példát követték s az új-világ „Amerika“ neve véglegesen és általánosan megállapítottott. F l o r e n c z tapsolt fiának e kitüntetésén, s így lön, hogy az 1570-ben Basso Ferencz majlandi művész által készült, aranynyal és ezüsttel kiveret földgolyón is e név szerepelne. A vád, mintha Vespucci csel, vagy fondorkodás által ragadta volna magához e dicsőséget, semmi alappal sem bír. Columbus élte végéig jó

hajlammal viseltetett irányában, leveleiben nem feledkezvén meg, őt fiának Diegonak ajánlani. A kortársak közül sem vádolja senki e bitorlási viszketegről, még Columbus fia, Ferdinand sem, ki bizonyára nem kímél senkit, ha apja dicsőségéből valamit levonni akarna. Vespuccitól több térkép maradt fön's ezek egyikén sem fordul elő az új-világérsznek „Amerika”⁴⁴ neve. Némellyek az új-világ „Amerika” elnevezését annak vélik tulajdoníthatni, hogy Vespucci volt első, ki annak continensét érinté. A főnemlített műben ugyan 1497-re tétetik Vespucci első utazása: mi állván, Columbust a continensre nézve csakugyan több mint egy évvel előzte volna meg. Az adat azonban nyilván számbeli írás-, vagy sajtó-hiba, Vespuccinak az lévén első útja, mellyet Ojeda vezérlése alatt 1499-ben, tehát már akkor tett, midőn Columbus az előbbeni évben Páriát már fölfedezte volt. Ezt száz tanúnak letett hite erősíti azon perben, mellyet Columbus fia Diego, atyja jogait maga számára kivívandó, a spanyol korona ellen folytatott. E perben Vespucci nem is említettik, holott, ha ő Columbust, ha csak e tekintetben is (tudnillik a continens- és nem a szigetekre nézve) megelőzi, ellenei nem mulasztották volna el érdemeinek lenyomásául e perben ezt is fölhasználni» Vespucci meghalt Sevillában 1512-ben, február 22-kén.

22. §.

Ovaado Columbus helyébe Hispaniolába királyi helytartóul neveltetik.

Midőn a korona és Columbus közti egység létrejött, távolról sem gondolta senki, hogy útja fölfedezésekre vezetend, mellyeket minden, az új-világból visszatért utas most szinte határnélkülieknek állított. Használva a szabadalmat, e világországba fölfedezési vagy kereskedelmi útra vállalkozni, Columbuson kívül már is többen hajózták át az óceánt: köztök Ojeda s Americus Vespucci, továbbá Vincente Yanez Pinzon, a meghalt Alonzonak testvére, ki Columbus első utjának alkalmával az egyik hajót vezénylé; s Diego Lepe, bátor és tapasztalt tengerész, szintén Pálosból: kik Déli-Amerika partjait elérve, azok mellett eveztek egész a szent Ágoston fokig, mellyet Lepe megkerülvén, a continenst még messze tovább látta maga előtt elterülni. Valamennyinek tudósítása egybehangzó volt e földrészek kimeríthetetlen gazdagságát és szinte határtalan kiterjedését illetőleg. Már pedig az egység értelmében mindezen fölfedezett, vagy még fölfedezendő földrészeken Columbusz illetve volna az alkirályi s kormányzói tisztt, bizonyos részével a jövedelmeknek, melly az egységben világosan kikötetett. Ferdinand tehát amaz egységben mintegy magát látta túlszárnyalva, s minden hajó, melly az új-világból új fölfedezési hírekkel tért vissza, az örömmel,

mellyet okozott, egyszersmind fájdalmat gerjesztett szívében, hogy amaz egyességet egykor aláírta.

Más részről Columbus többé nem volt már kipótolhatatlan. A nagy fölfedezés egyszer megtörténvén, az utat, mellyet ő az új-világba feltalált, mások is megkísértették. Szemei előtt számosan ügyes tengerészekül képezték ki magokat, és az udvart ajánlataikkal mintegy ostromolták, hogy szabadalmat nyerjenek hajók felszerelésére, mellyekkel a további fölfedezésekre indulhassanak. E szabadalom megadása, a nyemrény bizonyos részének föntartása mellett, a koronának semmi áldozatába sem került. Miért kellett volna tehát valakire fejedelmi jogokat és kiváltságokat pazarolni, s a hajók felszerelésére tovább is költeni, midőn mindig találkoztak emberek, kik mindennek végbevitelére ingyen ajánlkoztak?

Ferdinand tehát daczára annak, hogy Columbusnak jogaiba s méltóságába való visszaállítása megígértetett, el volt tökéltre, őt abba többé soha vissza nem helyezni; s ekként bármennyire kárhoztatta is Bobadilla eljárását, bensőleg, úgy látszik, annak eredményével tökéletesen meg volt elégedve. Columbus magas méltóságától el volt mozdítva, s a számító fejedelem könnyen talált ürügyet, hogy őt attól jövőre is távol tartsa. Columbusnak jó szerével tudtára adatott, hogy őt kormányzói méltóságába hirtelen visszahelyezni nem volna tanácsos: miután azon ellenséges elemek, mellyek kevéssel ezelőtt fegyverben állottak, még mind a szigeten vannak; megjelenése tehát ugyanott könnyen új zavarok- és kitörésekre adhatna alkalmat. Czélszerűbb volna ennélfogva, a kormányt bizonyos ideig más értelmes és tapasztalt férfiúra bízni, ki a szigetet amaz elemektől lassankint megtisztítaná, s a szenvedélyeket lecsillapítván, Columbusnak utat készítene.

Ezalatt a Bobadilla által elvetett magvak gyümölcse a szigeten már is mutatkozni kezdett. Az új-világból érkező hírek mindinkább nyugtalanító alakot öltöttek. A kőszirt, mellyen Columbus hajótörést szenvedett, kiváltképen az ő és testvérei szigorúsága volt; ezt tehát kikerülendő, Bobadilla ellenkező eljárásra határozta magát, elejtvén az igazság és erköl-

csiség fékét, s ez által minden tekintélyét az ujdjon községre. Egyik kívánságot a másik után kellvén teljesítenie, végre, midőn már nem volt mit engedményezni, a rendetlenség és zabolátlanság olly mértékben emelé föl fejét, hogy magát is rémülés szállta meg, és Columbus legelkeserűtebb ellenei is az ő és testvére szigorú, de üdvös kormányzását óhajtanák vissza.

Már említettük Bobadilla azon rendszabályát, mellynél fogva az aranybányák művelésére húsz évre mindenki felhatalmaztatván, a korona illetményét harmad helyett tizenegyedrészben határozta meg. Ez természetesen a korona jövedelmeinek csökkenését vonandotta maga után; minek hogy elejét vegye, a repartimientokat népesebbekké, vagyis a minden egyes bányaművelő rendelkezésére bocsátott indiánok számát szaporítani kellett. E végből a népességet számbavételé, osztályokba rendezé, s aztán a gyarmatosok közt kénye-kedve szerint elosztogatá: intvén és sarkalván ezeket, hogy idejüket használni siessenek; mert ki tudja, meddig tart. A gyarmatosok tanácsa szerint cselekedtek: mindig több és több indiánokat s mindig hosszabb és hosszabb munkaidő-kötelezettséggel követeltek, úgy, hogy most a tizenegyedrésznyi jövedelem felülmúlná azt, mit azelőtt a harmadrész adott. Ez eredmény mutatja, mennyivel több munka rovatott most a szerencsétlen indiánokra; s épen nem lehet csudálkozni rajta, ha annak terhe alatt egymásután összeroskadtak. Alávaló emberek, kik Castilia börtöneiből talán csak imént szabadultak ki, a legönkényesebb és korlátlanabb hatalmat gyakorolták fölöttük. Az indiánoktól szolgálként kísértették magokat, leányaikat elragadozták, eleségszereiket lefoglalták, s midőn már minden méltatlanságot elkövettek rajtok, czikástól tánczolni s énekelni kényszerítők őket. Útközben gyaloghintón, vagy függő ágyakon, vállaikon vitették magokat; mialatt mások fejök fölött palmaágakból font ernyőt tartani, s madártollakból készült legyezővel szellőt csinálni voltak kénytelenek. A kényelem e neme annyira divatba jött, hogy ritka volt az indián, kinek e tehertől vállalai megtörve, s háta szinte megnyúzva nem lett volna. Jutalmul mind e szolgálatokért, soha máskép,

mint legbecstelenítőbb kifejezésekkel szólíták meg őket; és ha legkisebb mulasztást, vagy vétséget követtek el, ütötték verték a szegényeket, úgy, hogy többször a csapások alatt leiköket adnák ki.

A visszaéléseknek ezen lajstroma, s kiváltképp a benszülötték emez irtóztató nyomorgatása Isabellát igen szomorítá; ki végre, hogy annyi szenvedéseknek véget vessen, beegyezett Ferdinand tervébe, hogy Columbus helyett Ovando Miklós, alcantari lovag és lareti commandeur küldessék királyi helytartóul a szigetbe. Ovando szerény külsejű, ékesszóló, udvarias, körültekintő, előrelátó, igazságszerető és mérsékletes férfiúnak rajzoltatik: tetteiből azonban ki fog világlani, hogy udvariassága és szerénysége csak köpeny volt, uralkodási vágyának elfedezésére; s hogy mérsékletessége daczára nagyobb és szívtelenebb ostora a szegény indiánoknak előtte s utána nem találkozott. A bánásmód, melyet ő Columbus irányában tanúsított, nemesnek és igazságosnak teljességgel nem mondható.

Ovandonak utasításul adatott: Hispaniolában a kormányt átvenni, Bobadillát a visszatérő hajókkal haza küldeni; az általa tett rendetlen engedélyezéseket visszavenni; a visszaéléseket megszüntetni; az indiánokra rótt terheket megkönnyíteni; vallási oktatásukról gondoskodni; végre a Columbuson elfogatása alkalmával és fogsága idején elkövetett méltatlanságokról tudomást szerezni, s az őt illető jövedelmi hátralékokat kiszámíttatni. Hispaniola a gyarmatkormány fő székhelyéül jelöltetett ki, mellynek hatósága minden szigetekre, magára, a continensre is kiterjesztetett. Columbusnak megengedett, hogy érdekeinek személtartása végett ügynököt nevezhessen ki, melly tisztelettel ő ugyancsak Alonzo Sanchez Carvajalt ruházta föl.

A flotta, mely Ovandot helytartósági székhelyére kísérő vala, a legnagyobb volt, melly ez ideig az új-világ felé vitorlázott. Állt az harmincz kisebb nagyobb különféle szerekkel megrakott hajóból, s 2500 egyént viitt fedezetén, kik közt több, főrangú személyek családotól együtt találtattak Ovando

fényes kíséretet, nevezetesen lovas testőrséget nyert, azon engedélyvel, hogy selymet, aranyhímzett ruhát és ékköveket viselhessen. Hly fényes módon lón Ovando, Ferdinand kegyence, a helytartóság elfoglalására kiküldve, míg a helytartóság teremtője mindig csak nagy ügygyel-bajjal volt képes még a legnélkülözhetetlenebb eszközöket is a maga számára Fonsecaától kicsikarni.

Ovando 1502-diki február 13-dikán indult útnak. Az ez alkalommal kiadott rendeletek közt találtatik első nyoma a négerkereskedésnek az -új-világ számára. Megengedettett tudni-illik a Spanyolországban született négereket, a Guineából idehozott benszülöttek utódait, a gyarmatba szállítani. A négerekkel! kereskedés igen régi eredetű. A carthagoiak gályahajtókul használók őket, és Hasdrubal csupán egy napon 5000-et vásárolt össze. A kereszténység megakasztá egy ideig e gyalázatos vásárt, az izlam azonban ismét divatba hozta. Az arab- és saracenetől magokra a keresztényekre is elragadt. Az önérdék mindig talál mentő okokat; a régi bölcsök a négerfajt alsóbb rendűnek állították a fehérnél; a bibliában pedig Chám, utódaival szolgaságra van elátkozva: mi-ből következtették, hogy nekik Isten végzetéből örökre raboskodniok kell. Ezen és több más efféle okok, melyeket a jogászok érvényesítettek, valahányszor a theologusok az embertelen üzletet megtámadták, a lelkismeretre jó tapasztalóknak; és épen nem lehet csudálkozni rajta, ha ismerve a szívrettenetes szondát a pénz és gazdagság után, először egyesek, azután kormányok is e vásárra vetették magokat. Miért is gazdagodjanak abból csupán a mozemek, az európai keresztény népek ez engesztelhetetlen ellenségei? Megmentetnek-e a szegény emberek a rabszolgaságtól, ha vásárlással a keresztények fel találnak hagyni? Roszabb dolguk lesz-e, ha keresztények kezébe jutnak, mint akár hazájokban, akár a pogányok közt? Nem kell-e mindenenk fölé helyezni a lélek üdvét? S mi más utón érhetik azt el, mint ha keresztények rabszolgáiuil válva, áltatok a keresztény hit üdvözítő szent ak-lába tereltetnek, és a sátán zsoldosaiból Isten fiaivá kiképez-

tetnek? Hiába tiltá el az üzletet Ximenes bibornok regensége alatt; előtérre állítva az emberi-nem egységes eredetét, a minden emberben bentaláltató Isten-képet és hasonlóságot, a megváltás általánosságát, és így valamennyünknek, kik a földön lakunk, hon-, nemzet-, szinkülönség nélkül eredet- és újjászületésben testvériességét; hiában hirdető ki X. Leó pápa, hogy nem csak a vallás, hanem a természet is el-lene kiált a rabszolgaságnak (non modo religionem, séd etiam naturam reclamitare servituti): a jogtudósok, egy Sepulveda, egy Selvaggio stb. a vallás őrei által szorongatott önérdéknek segítségére jöttek, a kérdéses testvériességet az Isten erkölcsi országára, hol azt senki kétségbe nem vonja, utasítván; az anyagira nézve pedig felállítván az elvet, hogy abban az uraság mindig azt illeti, kinek hozzá több esze s tudománya van. Új, először ez időben feltalált maxima; mellynek, hogy igazságos legyen, megfordítva kellene hangzani: hogy a kinek több esze s tudománya van, mindig azé a kötelesség is, minden mást oktatni, nevelni s polgárosítani.

Columbus Ovando elutazása után még teljes kilencz hónapig maradt Granadában, alkalmaztatását sürgetve, s magánügyeinek rendezésével foglalkozva. A szomorúság napjaiban megemlékezett ama fogadásról, mellyet első utjából visszatértekor Barcelonában tett: hét év folyta alatt a fölfedezett részekből gyűjtött kincsekből, a szent sir megszabadítására 50,000 gyalog, és 5000 lovas katonát kiállítani. A hét év már elmúlt, s a fogadás még nem volt betöltve. Nem bírván eszközökkel ennyi sereg kiállítására, s így a fogadás betöltése is rá nézve physikai lehetetlenség lévén, kötelességéül vélte, legalább a monarchákat felbuzdítani, hogy azt helyette teljesíteni méltóztassanak. E végre emlékiratot készített, mellyben a bibliának minden, az új-világra, a pogányok megtérésére s a szent sir megszabadítására nézete szerint vonatkozó helyeit összegyűjtötte, hogy bebizonyítsa, miszerint ama nagy három esemény közöl, mellyeknek egymásután következniek kellene, az első kettő már megtörténvén, vagy legalább folyamatban lévén, a harmadik, vagyis a szent sir volna az, mellyre

most a fejedelmeknek figyelmüket fordítaniok kellene. Ez azon „libro de Profecias“ című irat, mellyről mi már a jelen élet-írás folyamában és pedig ismételve emlékeztünk. Benne tük-röződik írójának vallási ábrándokra hajlandó, s épen azért mystikus iratokban gyönyörködő jelleme, de egyszersmind vallásáért valamint legforróbb lángokban, úgy egyszersmind leggyöngédebb szeretet-érzelmekben fellobogó lelkülete is. Ha ki Columbus e nemes ábránd-ömlédezesein megbotránkoznék, az vegye fontolóra, hogy azok épen legszomorubb napjaiban, s a mór nagyság fényes maradványai, az Alhambra azon me-rész boltozatai alatt áraszták el lelkét, hol ő csak néhány évvel ezelőtt a hit lobogóját a pogányság jelvényei fölé diadallal emeltetni látta. Irving bevallja, hogy az iratot a Columbiana könyvtárban Sevillában rendkívüli érdekléssel olvasta.

Átadta-e Columbus a fejedelmeknek ez emlékiratot, vagy sem? nem bizonyos. Annyi kétségen kívül áll, hogy ő csak rövid ideig foglalkozott e gondolattal: események lévén folya-matban, jnyeljek lelkét ismét fölfedezéseinek terére vezették. Vasco de Gama ugyanis az olly sokáig keresett utat: Afrikának megkerülésével Indiákba jutni, szerencsésen végre-hajtotta, s az őt követett Pedro Alvarez Cabral, már kelet kincseivel megrakva tért Portugáliába vissza. Az új-világ vad tartományai eddigelé kevés hasznot hajtottak Spanyolország-nak: míg a szomszéd Portugáliába özönlöttek a kincsek a ke-let már polgárisult tartományaiból. E körülmény Columbust új tevékenységre sarkalta. Ő ugyanis megemlékezvén állítá-sáról, hogy új és könnyebb utat nyitand nyügöt felől Kelet-Indiába annál, mellyet a portugálok annyi évek óta sikeret-lenül kerestek, a portugálok sikere által kétszeresen felhívott-nak érezte magát, hogy szavát végvalahára beváltani, s a ke-reskedelmi vonalt nyugot-keleti irányban megállapítani siessen. Tervet készített tehát, mellyben kifejté, hogy miután Ásia ke-leti végrészei messze nyugotnak kinyúlhatnak; Cuba pedig már ezen ásiái continensnek része: e sziget, és a caraibák szigetei közt uralkodó tenger-ömlésnek szoros által kell okoztatnia, melly egyenesen az ind oceanra vezet. E szorosnak fölfe-

dezésé volna tehát a feladat, mely eddigi vállalataira a végkoronát föltenné. A terv benyújtván, daczára némelly ellenzéseknek, a fejedelmek által elfogadtatott, és Columbus felhatalmazást nyert, a szükséges hajókról személyesen intézkedni.

Ekkor ő már életének 66-dik évében állott. Testi ereje a számtalan fáradoalmak, nélkülözések és lelki fájdalmak által már meg vala törve. Azon esetre tehát, ha ezen utolsó útjában a halandóság adóját kellene netalán Teremtőjének lefizetnie, minden intézkedést megtett örököseinek biztosítására. A méltóságát és jogait illető minden királyi okmányokat és azon levelet, melyet Juan herczeg dajkájához irt, s védelmét foglalta magában, lemásoltatta, a másolatokat hitelesíttette, aztán az eredeti okiratokkal együtt barátjának, Nicolo Odrigonak átadta: hogy ez azután azokat Genuában biztos helyre letegye, s erről fiát Diegot értesítse. Írt azonkívül két levelet: egyet a genuai sz. Györgyről címzett bankhoz, melyben jövedelmeinek tizedrészét szülővárosa szegényeinek javára odaajánlá; másikat VI. Sándor pápához, melyben őt tett fogadásáról azon hozzáadással értesíté, hogy Hispaniola kormányától elmozdittatván, azt többé nem teljesítheti; ígerte egyúttal ő szentségének, hogy mihelyest utjából visszatér, azonnal Romába utazik, és a szent atyát tett fölfedezéseiről értesitendi. Ezek után 1502-diki május 9-kén Cadixból elvitorlázott.

23. §.

Columbae negyedik útja.

Columbus, ki mint az előbbeni §-ban érintettük, 1502-diki máj. 9-dikén indult el Cadixból, június 15-dikén már Mantinino, a mostani Martinique szigettel állt szemközt. Flottája 4 kis hajóból állott, melynek legnagyobbika 70, legkisebbike pedig 50 tonnás volt. Testvére Bertalan, és kisebbik fia Ferdinand, kíséretében voltak. Eleinte abban állapodott meg, hogy közvetlenül a continenst fogja fölkeresni. Miután azonban egyik hajója igen lassú vitorlázó volt, és így a többinek előhaladását is érzékenyen késleltette: mindamellett, hogy fejedelmeitől egyenes parancsot vett, hogy Hispaniolát csak visszautazása közben lesz szabad érintenie, elhatározta, e szigetet rövid időre meglátogatni, s ott a lusta hajót egy serényebbel Ovando flottájából fölcserélni.

Midőn Columbus június 29-kén San Domingóba ért, azon flottát, mely Ovandot átszállította, már visszainduló félben találta. Rajta volt Bobadilla azon temérdek aranytömeggel, melyet kormányzósága alatt az indiánok verejtékén gyűjtött, és melynek a kincstárba szolgáltatásával rémtetteiért bocsánatot nyerhetni remélt. A monarchák számára ajándokul szánt ritkaságok közt találtatott azon, a spanyol régi krónikákban híressé vált darab arany is, mely 3600 castiliali aranyat nyomott. A flotta fedezetén voltak Roldan és társai is, kiket Ovando

tett nyomozás után befogatott, és törvényszék elé állíttatás végett Spanyolországba szállíttatni rendelt. Ezek és a flotta egyéb személyzete magokkal vitték az aranyat és egyéb kincseket, melyekre a szigeten, többnyire a benszülöttek izzadsága által, szert tenniök sikerült. Végére e flottán találtattak a fogoly Guarionex és Mayonabex, amaz a Vega, ez Ciguay cazikái is.

Columbus egyike hajótiszte által értesíté Ovandot látogatása céljáról, egyúttal megkeresvén őt, engedné meg neki a kikötőben horgonyt vethetni, miután alaposan tart tőle, hogy rémitő vihar van keletkezőben. Ovando tagadólag válaszolt: a tapasztalatlan szemnek az idő szépnek és nyugodtnak tetszett, s az admiral jóslata csak kacaját és gúnyt idézett elő. Megújított kérelmére ismét csak hideg tagadó válasz érkezvén, Columbus egyebet sem tehetett, mint a partok mellé vonulni, s a szerinte csalhatatlanul bekövetkezendett vihar előtt ezeknek valamelyik vad öblébe menekülni. Ez alkalommal írta őnaplókönyvébe e fájdalmas szavakat: „Hol az a másodík Job, ki nem halt volna meg kétségbeesésben, látván, hogy habár ez az én, fiam, testvérem, barátim életébe kerülhet, mégis megtiltatik nekem, hajóimmal azon földön és kikötőkben meghúzni magamat, melyeket én vérem árán fölfedeztem?”

Ezalatt Bobadilla flottája elvitorlázott, és két napra rá Columbus jóslata teljesedésbe ment. Az irtóztató zivatar, mely e tájakon közönkint dühöngeni szokott, óriási erővel tört ki. A hajó, melynek fedezetén Bobadilla, Roldan és Columbus legnyakasabb ellenségei nagy számmal találtattak, hajótörést szenvedett, s mindennel, a mi rajta volt, a hullámok áldozatává lön. A hajók legtöbbjei hasonlólag elnyelettek, s csupán egyetlenegy volt azon állapotban, hogy útját az anyaországba folytathatta. Oda volt a híres darab arany, oda ez éreznek azon egész tömege, mely az indiánok annyi nyomorúságába került; oda Bobadilla, Roldan és társai; oda végre a fogoly szerencsétlen cazika, Guarionex is. A viharból megmenekült egyetlen hajó a flottának leggyengébbjei közé tartozott; s csodálatra méltó dolog, épen ennek fedezetén volt letéve az ad-

miralt illető négyezer darab arany, melyet ügyvivője Carvajal, számára az anyaországba küldött. Így menté meg Isten a gyengét, és hagyá elmerülni a gögös erőseket. A kor legtiszteletreméltóbb történet-írói, a büntető isteni igazság boszuló ujját látták ez eseményben: a mindeneket kormányzó isteni gondviselésnek tulajdonítva, hogy mialatt a Columbus elleni igazságtalan kincseikkel vivő legerősebb hajók elmerültek, azalatt a leggyengébb, és épen azon hajó maradt sértetlen, melly Columbusnak olly jól megérdemlett, de annyira irigyelt csekély tulajdonát őrzé fedezetén.

A zivatar múltával Columbus, kinek hajója általa szorosán a partoknál tartatván, legkisebb sérülést sem szenvedett, miután az éj idején kissé szétszórt más három hajóját is magához vonta, egyenesen a continens felé vitorlázott; azonban a beállott szélcsendben nem lévén képes az e tájakon erős tengerömlésnek ellentállni, ez által éjszak-nyugotra egészen Cuba déli partjáig sodortatott. Innen a keletkezett kedvező széllel ismét vissza délnyugotnak tartott, és július 30-kán Guanaia, vagy Guanaga szigetet fedezte föl. Itt roppant csolnakon, melly 25 indián által hajtattott előre, egy cazika nejjei s gyermekeivel közeledett hajóihoz. A cazika családotól palmaágakból készült sátor alatt ült a csolnakon, mellyen rézedények, ez érez felolvasztására szolgáló tégelyek, tarka színű gyapot-takarók és számos más olly tárgyak találtattak, mellyek az eddig az új-világban látott míveltségnek tetemesen magasabb fokára mutattak.

Az indiánok, mennyiben őket Columbus megérteni képes volt, előadták neki, hogy ők gazdag miveit és iparüző tartományból jönnek, melly nyugotnak fekszik; és felhívák őt, hogy hajóival látogatásukra jönné. Ha Columbus ez emberek számára hajol, és tovább nyugotnak veszi útját, két nap alatt elérte volna Yucatant, mellyet Mexico s Új-Spanyolország más gazdag tartományainak fölfedezése követendett. Columbus azonban, kinek egész fölfedezési életében a véletlennek vagy szerencsének csak igen alárendelt szerep jutott, e helyett, mint mindig, inkább előlegesen kiszámított azon elméletére

hallgatott, mely szerint Cuba sziget és a Caraibák közt az ind oceanra kifutó, s így egyenest Indiába utat nyitó szorosnak kell találatnia. Élte földadata volt: ez utat fölfedezni; ő tehát az indiánok megelőző barátságát megköszönve, e szorost keresztresni indult, és délnek vitorlázott.

Ez irányban lábköszvénytől kinoztatva, az égető nap forróságának kitétetve, ellenkező szelek- és tengerömlésekkel küzdve, ismétli zivatarok, záporosó, villámlások és mennydörgések közt, megkerülte a Honduras-fokot; három egész hétig evezett Mosquitos partjain, melyek egyike előhegyénél a szél kedvezővé változván, annak Gracias a Diós (hála-isten) nevet adott; és October 5-kén azon tartomány partjainál állott, mely később az ott fölfedezett gazdag arany- és ezüstbányáktól Costa-Ricának (gazdag partnak) neveztetett el. Itt látott először a benszülötteknél tiszta aranyból készült ékszereket, melyek annál sűrűbben mutatkoztak, minél inkább közeledett a benszülöttek által ez ércben leggazdagabban rajzolt Ve ragu a partjaihoz. Ide érve a benszülöttektől hallá, hogy több nap járásnyira innen nyugotnak Ciguare nevű tartomány fekszik, melynek lakosai aranyból készült koronákat, karpereczeket és lábgyttrüket viselnek; ez érczet ruháik hímzésére s edényeik ékesítésére használják; és hasonlólag a spanyolokhoz karddal, sisakkal és pánczéllal fegyverkeznek, s méneken nyargalnak. Columbus az előadásból azt is vélte megérteni, hogy e tartomány körül tenger terület, hogy kereskedést üz, és hogy kikötői vannak, melyekbe fegyverkezett hajók ki- és befutnak. A benszülöttek alkalmasint Mexicot értették; Columbus azonban elővéleményeinek fonálán, ismét csak a nagy-khán birodalmára gondolt, és annál inkább meggyőződött róla, hogy a szorosnak, mellyen át ide érhetni, valahol e tájakon kell találatnia. E meggyőződésében tehát e szoros utáni kutatásait tovább is folytatta, folytonos küzdelemben az elemekkel, fájdalmaival és azonkívül még a benszülöttekkel is, kik vad harczfiak és alkalmasint caraiba eredetűek valának. A hajók közeledtére azonnal megzendült erdekben a harczriadó, hivatva fából, vagy nagy tengeri esigák csontjaiból készült trombitaszerű eszközökből. Így történt, hogy mire partra ért és ki akart szállni, azt már vad, és fejszéssel, lándzsák- és kardokkal (mind fából, vagy csontból) fölfegyverezett harcznokok által ellepve találta.

Fölfedezvén Portobellot, és Nombre de Diaz mellett elhajózáván, végre egy keskeny kikötőbe ért; mellynek ő, alkalmasint az elemek dühe elől hajóinak nyújtott menedék tekintetéből, El Retreto nevet adott. E keskeny kikötő volt a hely, hol ő a szoros további nyomozásával hajóslegénységének, melly a folytonos rősz időjárás miatt e tengert az indián boszorkányok által megbüvöltnék hitte, ellenszegül'se folytán fölhagyni kénytelenített. A szorost, melly olly értelemben, mint ő képzelte, (tudnillik mint valódi tenger-szoros) nem létezett, természetesen nem fedezte föl: mindamellett későbbi megismerése azon föld-szorosnak, melly Panamának hivatik, és mellynek két partjait az Atlanti- és Csendes-tengerek mossák, bizonyítja, milly helyes alapokon nyugodott elméletének legnagyobb része. Ha ő Veraguán át ennek túlsó partjáig szárazon áthatolhatott volna: a keresett ocean megnyilandott szemeinek, a nélkül mindamellett, hogy Indiát, mellyet ő, a földterületet kisebbnek (egy fokra csupán 65 és % angol mérföldet) számítva, közelfekvőnek hitt, sóvár szemeinek föltárhatta volna. *)

*) Balboa volt első, ki a Panama-szoroson áthatolva, Amerika túlsó partjairól a Csendes-tengert megpillantotta: mi által világossá lön, hogy Amerika nem Ásiának keleti vége, mint Columbus vélte, hanem különálló földrész. A férfiú, ki e tengerre a hajók számára első nyitott utat, Magellan, eredetére portugál, de spanyol szolgálatban álló tengerész volt; ki 1519-ben kiindulva, miután Amerikát délről megkerülte, a Csendes-tengert elérve, s rajta sokáig előr eh aj ózva, a Fülöpszigeteket fedezte föl. ő maga ugyan a benszülöttekkel egy verekedés közben elveszett: egyik hajója azonban, melly Victoria nevet viselt, az utat tovább folytatván, Afrika körül szerencsésen visszaérkezett 1522-ben. E hajón volt az általunk egyszer már említett Pigafetta ezen útnak leirója is. Ez volt az első körút a földteke körül, melly 3 egész évig és 14 napig tartott. Csudáim kell Columbus éles elméjét, mint ki, hihetőleg a tengerömlés irányából következtetve, épen ott keresett átmeneteit a túlsó oceanra, hol Amerika épen csekély szárazföldi szorossá olvad le, s némelylek napjainkban a két óceánt egykoron összekötött csatorna nyomaira ismerhetni véltek. A tengerömlés, mellyet mi már a 8-dik 9-hoz ragasztott

December 5-kén hagyta el Columbus El-Retretot, hogy Veraguába, onnan pedig Hispaniolába visszavitorlázzon. Irtóztató viharok, rendetlen széljárás, és az ezekre következő szélcsend a hajókat haladásukban annyira hátráltatták, hogy csak 1503. január 6-kán érthették el Veragua partjait. A zivatar, mely mindjárt elindulása után keletkezett, egyike volt a legrémesebbeknek, melyeket Columbus hosszú tengerészeti pályája alatt tapasztalt. Egész nap és egész éjjel villámlott; a hullámok szinte szikrázni látszottak, és éjjel óriási lángtömegeknek tetszettek; a záporosó olly nagy mértékben zuhogott alá, hogy a legénység a fedetlen hajókon közel volt a megfuladáshoz. Az elemek e vad tombolása közben, óriási vízi töltések emelkedtek föl, s a különben is levert legénységet végkép kétségbe ejtették. A víz körben forogva kupalakban emelkedők, míg felülről csúcsával lefelé ennek hegyére hasonlaku, viharsötét felhő ereszkedett, azt sebes körrohamban magával sodorta, mindig nevedő kuposzlopként főlebb emelé, s végre az iszonyú víztömeggel egyenesen a hajóknak tartott. A matrózok ennek láttára minden emberi ellentállás- vagy védelemről lemondva, elővették a szentírást, és szent János evangéliumát kezdték olvasni. A vizoszlop minden kár nélkül vonult el hajóik mellett, és ők e csudás kikerülést a szent igék erejének tulajdonították.

A viharra következett szélcsend alatt, megszámithatatlan sokasággal czápahalak környezték hajóikat, és a matrózok keblét ujnemű bal sejtelmek előérzetével töltötték el. E tájakra ugyanis, Irving bizonyítása szerint, most is uralkodik a babonás hiedelem, hogy e ragadozó tengeri állatok nemcsak finom szaglással, a holtestek messze távolságban! megérezésére, hanem némileg már azoknak is elősejtelmével bírnak, melyek még csak útfélben vannak, hogy illyenekké váljanak; ennél fogva e tengeri szörnyek azon hajók közelében tartózkodnak,

I. jegyzetben leírtunk, e szorosba ötödik ugyan; de a helyett, hogy ott a túlsó oceanra befolyást találjon, onnan visszalökve éjszaknak fordul; mit Columbus természetesen még nem tudhatott.

mellyek fedelén számosabbak a betegek, vagy mellyekre közel hajótörés veszedelme váraozik. A czápa 20—30 lábnyi hosszúságra nő meg; és torka olly nagy, hogy egész embert öltözetestül lenyelhet. Három egymásba menő sorú fogai elég élesek a legnagyobb csontoknak egy harapással! összezuzására; hasonló erő van farkukban is, mellyel folyvást verdesik jobbra-balra az utánok tajtékozó hullámokat.

Veragua benszülöttei a többi, e tájakon lakó harcziás népekhez hasonlítottak. Mindamellert sikerült őket megnyugtatni, elannyira, hogy miután előbb Bertalan, a volt adelantado, Quibian nevű cazikájokat meglátogatta, ez a hajókra jött, a látogatást, egészen az udvariasság szabályai szerint visszaadni. A cserében nyert termő arany bizonyosága volt, hogy ez éreznek itt bőségben kell találtatnia. A benszülöttek erősíték, hogy az két mérföldnyire innen Veragua folyamnál csakugyan pazarul terem. Bertalan erre 68 jól fölfegyverezett ember kíséretében e helynek megtekintésére indult, és a fölszinen, vagy a fák gyökerei mellett heverő termés-arany darabokból meggyőződött, hogy a vadak igazat mondtak. Egy magasabb csúcsról szép kilátása nyílt a nyugotnak elterülő s falvakkal népesített vidékre, s indián vezetői nem mulaszták el megjegyezni, hogy a merre csak a szem lát, húsz napi járásnyira nyugotnak, az arany e vidéken mindenütt ugyanazon pazarbőséggel találtatik. Bertalan egy másik kirándulása a partok hosszában szintilly eredményekre vezetett. Columbus ennélfogva elhatározta, ezen, aranyérezben annyira gazdag vidéken gyarmatot telepíteni, melly arra nézve lerakó és szállító helyül szolgálna jövőre. Bertalan helyeselte e tervét, és a legénység nagyobb részével önkényt ajánlkozott visszamaradni, s a telepet mindaddig megvédni, valamig Columbus erősítő csapatokkal Spanyolországból visszaérkezik.

Az erősség Belen nevű folyó partján csakhamar készen és fölszerelve állott. 80 ember és egy hajó bocsáttatott az adelantado rendelkezésére. Ad admiral készülteket tön az elindulásra, midőn hírül hozzák, hogy Quibian, ki

az egész építkezést méltán gyanús szemmel nézte, a telepet megrohanni készül. Az admirál czélszerűbbnek hitte, megelőzni, mint megelőztetni. Nehogy azonban ártatlanokat támadjon meg, és az indiánokat, kikkel inkább szives barátságban óhajtott maradni, ok nélkül elkeserítse: mindenekelőtt meggyőződni kívánt a szállongó hír valóságáról. Ennek ki-puhatolásával a flotta első jegyzőjét, Diego Mendezt, bátor, elszánt, becsületes és irányában egészen hódolatteljes férfit', kiről még sok jeles mondani valónk lesz ez uttörténetnek következő folyamában, bizta meg. Mendez orvosnak adva ki magát, ki az épen betegen fekvő Quibiannak segítségére siet, egészen a cazika lakásáig hatolt; és habár nem volt is olly szerencsés, hogy házába bebocsátatott volna, mindamellett eleget látott arra, hogy meggyőződhekkék, miszerint a megrohanás közel kilátásban van, és csupán a lábában nyíl által megsebesült cazika betegsége következtében halaszthatott az el egy ideig. Ugyanezt erősítette egy, e tájbeli indián is; állítván, hogy Quibian az őrséget éjnek idején megrohanni, s az erősséget és hajókat fölperzselni szándékozik.

Bertalan erre semmit sem késve, 47 fegyveresével a cazika falujába tör, őt nejei- s gyermekeivel fogolylyá teszi, s Juan Sanchez főhajókormányosnak átadja, hogy ez a fogolyt csolnakra téve, Belen folyón lefelé a hajóig elkísérje. Mielőtt azonban elérnék a hajót, Quibian a csolnakból a folyóba ugrott, és megmenekült. Az adelantado egész éjen át a partokon ébren maradt, és csak miután reggel a vidéket az indiánoktól egészen elhagyottnak látta, tért vissza a hajókhoz, magával hozván a cazika lakában tett zsákmányt, melly tömör aranylemezekből, karpereczekből, lábgyűrűkből és két koronából állott; Columbus pedig e leczke által az indiánokat eléggé megrettentekül hívén, a feldagadt folyóval a tengerre ereszkedett, és három hajójával a partoktól egy mérföldnyi távolságra vetett horgonyt, várakozólag a kedvező szélre San Domingo felé.

Quibian házát feldúlva, s falvát elpusztítva találta. Két-

ségbeejtő fájdalommal nézett egy ideig az elvitorlázó hajók után, melyekben nejei s gyermekei fogva vitettek a világ egy tája felé, melyről még csak képzelete sem volt. Boszut lihegve, megfúvatta őserdeinek rengetegeiben a harczy riadót, összegyűjté szétszórva bolyongó harczosait, s megtámadta a hátramaradt és ezt messziről sem gyanító spanyolokat. A rémülés első pillanatában Bertalan lándsát ragad, és csupán nyolcz társától környeztetve útját állja a megrohanóknak. Diego Mendez erre csakhamar ott termett övéivel, és a harcz meg volt nyerve. Az indiánok nagy veszteséggel verettek vissza: nyolcz spanyol, köztök az adelantado megsebesült, egy pedig megöletett. Épen a csata alatt történt, hogy az erről mit sem tudó Columbus egy csolnakot küldött ki a partokra fa- és vízért, Diego Tristan, az egyik hajó kapitánya parancsnoksága alatt. Ez vigyázatlanul egy mérföldnyire felhatolt a folyón, egészen a helyig, hol az magas partoktól és sűrű erdőségektől környeztetik. Rögton megszólal az indiánok harczy riadója, s a hajó legénysége a partokról kirepített nyílzápor által boríttatik el, s minden részről számtalan fegyveres vadnéppel telt csolnakok törnek elő. Diego Tristan sebekkel borítva, embereit bátorítani igyekszik: azonban nyíl által szemén találva, halva a folyóba rogyik. A vadak körülveszik most a naszádot, és legénységét legyilkolják. Egyetlen-egy menekült meg úszás által, és az adelantadót a történt szerencsétlenségről értesíté. Az adelantado látván a közrémülést, melyet ez esemény előidézett, s melyet Tristan- és társainak a folyó hullámaiban hömpölygő, s ragadozó madarak egész seregétől lepett csonka testeik még inkább neveltek, meggyőződött róla, hogy a telep nem lesz megvédhető, s a partoknál egy nyílt helyet választott ki, rögtonözött kis védfallal, mely megé a legénysége megvonhassa magát. Két nyilásból kifelé tátongó két ágyú elégséges volt az indiánok féken tartására.

Azalatt Columbus, ki Tristan visszatérésére hasztalanul várakozott, kezdé sejtteni a történt szerencsétlenséget; a zivataros idő miatt azokban lehetetlen volt csolnakot küldeni

partra. Végre egy matróz, — Ledesma Péter, elszánta magát, úszás által kísérteni meg az odajuthatást, hogy aztán a telep sorsáról tudósítást hozzon. A kísérlet szerencsésen sikerült, és Ledesma meghozta hírét a telep szorongatott állapotának. Az admiral segítségére akart sietni; azonban a partokhoz a szél által felvert hullámok miatt közeledni lehetetlen volt; egyik nap a másik után múlt el és minden óra, minden percz nevelte az admiral nyugtalanságát. Hajói nem kevesebb veszélyben forogtak, mint maga a telep. Az e fölötti lelki aggodalomhoz csatlakoztak a testiek: Columbus régi köszvénybajához még forró-láz járult, melly őt közben-közben lelki jelenlététől fosztá meg. A delirium e pillanataiban egy látványa volt, mellyet ő monarcháihoz intézett tudósításában következőleg ír le: „Lenyomatva, — úgy mond, — szózatot hallék, melly szemrehányás- és irgalomként hangzók, és ezt mondá nekem: Oh meggondolatlan ember, ki nem bízol Istenben, és késél szolgálni Neki! Mivel tett ő többet Mózesnek és Dávidnak, az ő szolgálainak? Gyermekséged óta mindig gondodat viselte; elérvén a megfelelő kort, híressé tette nevedet az egész földkerekségen. Indiát, a világ ezen olly gazdag részét, átengedte neked, hogy vele intézkedjél azok számára, kik neked tetszeni fognak. Az ocean lezárt kapuihoz neked adá a kulcsokat; teméntelen országokat vetett alá neked, és nevedet magasztallá tette a keresztények közt. Valljon többet tett-e Israel népéért, ezt Egyiptomból kivezetvén, vagy Dávidért, őt pásztorból királylyá magasztalván fel? Fordulj tehát felé, s ismerd el hibádat; hiszen irgalmának nincsenek határai. Ha van valami nagy vállalatod még teljesítendő: korod ne legyen akadály. Abraham Izsákot szülvén, nem volt-e száz éves, és Sára magtalan? Te elcsüggedél szivedben, és nagy fohászokban könyörgesz segélyért. Felelj nekem: ki okozta aggodalmadat, ki olly élénk és annyiszor ismétlődő szenvedéseidet? Isten, vagy a világ? Isten nem engedett csalatkoznod ígéreteiben; és elfogadván szolgálataidat, nem mondá, hogy ez nem volt az ő szándoka, és hogy te őt

roszul fogtad föl. A te jelenlegi szenvedéseid, jutalma a fáradságok- és veszélyeknek, mellyeknek magadat másokért kitteded.¹ — Én hallgatám mindezen dolgokat, mint egy ember, ki már félig halott, és nem vala erőm egy illy igaz beszédre felelni. Mindaz, a mit teheték, abból állt, hogy siránkoztam hibáim fölött. Az, ki megszólított, bárki volt legyen is, hozzaveté: „Ne félj semmit — úgy mond, és légy bizalommal! Mindezen szenvedések márvány-táblára jegyezték, és nem szükölködnek indok nélkül. A látvány e szavai csak ismétélései a gondolatok- és érzelmeknek, mellyek Columbus lelkét éber állapotának óráiban e nehéz és aggodalomterhes körülmények közt elfoglalták. Közvetlenül a látványra, mintegy kilencz napi zivataros idő után, a szélvész lecsillapodott, és az adelantado társaival együtt szorult helyzetéből még jókor megszabadított. Diego Mendez, ki a berakodásnál rendkívüli tevékenységet fejtett ki, az admiral által buzgó szolgálatainak jutalmául a szerencsétlen Tristan helyébe egyik hajó kapitányául lön kinevezve.

Ápril vége felé volt, midőn Columbus Veragua partjairól elvitorlázott. Rongált hajóinak állapota, legénységének elerőtlenedése, s az élelmi szerek gyérvolta kényszeríték őt, hogy végkép fölhagyván a további nyomozásokkal, egyenest Hispaniolának tartson. Nehogy azonban a tengerömlések által a czélbavett kikötőn túli tájakra hajtassák, szüköség volt előbb még jó darab utat kelet felé tenni, s csak így fordulni aztán nyugotnak egyenes vonalban. -A hajósok, kik nem bírtak elég éles szemmel, e tenger titkait első pillanatra kiismerni, azt hitték, hogy Hispaniolának kikerülésével egyenesen Spanyolországba szándékozik; és zúgolódni kezdtek, nyíltan szemére vetvén az admiralnak az örültséget, eleség nélkül és a férgek (teredo) által, méllyek é vidéken a hajók gerendáit meglepni és szóként elporlasztani szokták, megrágott járművekkkel, olly nagy utat akarni megtenni I

Négy hajója közül egyiket a veraguai folyó torkolatából, a vízállás alacsony voltánál fogva ki nem hozhatván, ott

hagyni; s most ismét egy másodikat is, melyet a teredok tengeri szolgálatra egészen képtelenné tettek, elejteni kénytelenítették. Ekképen már csak két hajójával folytatta útját, s Point Blas-t, a mostani Darien öböl szomszédságában érintve, búcsút vett a soha többé nem látandó continenstől, és május 30-kán a királyi kertnek nevezett szigetsorozat közt, Cuba déli részén találta magát. A közbe eső idő alatt a legénység temérdekét szenvedett éhség és fárasztó munkák által. Az eleség vagy elfogyott, vagy elromlott. - A kétszersült hemzsegett férgectől, úgy, hogy inkább pondró-gyűjtélékhez, semmint kenyérhez hasonlított. A matrózok éhség által szorítatva, nehogy látására elundorodjanak, evés közben becsukták szemüket, és így vitték ez élő eledelt szájkhoz. A hajók annyira meg voltak a szinte folytonos viharok által rongálva, hogy az alsó részek minduntalan megteltek vízzel, és a különben is eléggé elfoglalt matrózok még annak éjjel-nappali fáradságos szivattyúzásával is vesződni kénytelenítették. Végezetül, hogy a szerencsétlenség és szenvedések pohara csordultig megteljen, a hajók Cuba partjainál heves szélroham által egymáshoz üttetvén, annyira szétmállottak, hogy Columbus minden kísérlettel, Hispaniolát elérni, felhagyna, s biztos révet keresve Jamaika felé vitorlázott: hol is június 24-kén az általa San Gloria-nak elnevezett kikötőben horgonyt vetett.

Columbus ezen útja a legfényesebbek közé tartozik, mellyek valaha egy tengerész emlékét örökítették. Tengerészeti tehetségeinek és ügyességének, melyet illy mértékben még soha ki nem fejtett, bámulandó diadalszobra marad az örökre. Soha olly nyomorult gályákból álló flotta nem volt olly huzamos és irtóztató zivataroknak kitéve; és soha sem igazgattatott az ezek közepett annyi ügyességgel, mint ezúttal. A matrózok több ízben minden reménnyel fölhagyva, egymásnak gyóntak és halálra készültek. Columbus folyvást betegen feküdt, és hogy kormányosi kötelmeinek eleget tehessen, a hajó hátrészában kis őrházat emeltetett magának, honnan fekvő állapotban is az elemeket figyelemmel kísérhesse, és a körül-

ményekhez képest intézkedhessél Többször a fájdalom annyira erőt vett rajta, hogy életének végét jelenlenni hinné: s lélekéberségét mégis mindig annyira megtartá, hogy az orkánok legdühösebb dúlásai közben képes volt még ez állapotában is igazgatni, s czélszerű intézkedései által töredékeny naszádait megmenteni.

Bertalan, Columbus testvére, szintén nagy mértékben tüntette ki magát. Erélye, bátorsága, gyors elhatározásai, kimerülhetlen testi ereje, s kifáraszthatlan munkássága által, egy részről testvére tekintélyének a zúgolódó és mindig lázadni kész legénység közt szolgált hathatós támaszul; más részről a veszedelmek és harcok közepeit magában a legénységben tartá fön a lelket. Elismerésre méltó azon elszántsága is, mellynél fogva kész volt a Veragua partjain állított telep élén visszamaradni, következésképp e vad harczfiak közepett Spanyolország jövendő javáért életét kockázatra tenni.

Az indiánok, kikkel a hosszú tengermellék különféle tartományaiiban találkoztak, alkatra, nyelv-, viselet- és jellemre sokféleképen elütöttek egymástól. A vad harczias jellem azonban túlnyomónak mutatkozott. Itt-ott némi ipar és műveltség jelei látszottak. Guanaia szigeten találtak a spanyolok először cacaobabot, és bizonyos nemét az italnak, melly kukoriczából készült, és serhez hasonlított. A mosquitos-parti lakosok füleiket különféle ékességekkel annyira megterhelték, hogy szinte a nyakig lógnának le; a füllyukak is olly rendkívül nagyok valának (némellyek szerint egy tyúktojás egészen eléfert volna bennök; miért is Columbus a helyet, hol ez embereket először látta, de las Orejas-, fülpartoknak nevezé el. Föltűnök voltak testeiken a szarvasok, oroszlánok és más állatok képei, mellyek bőreikbe mesterségesen beégetve valának. Arczukat majd veresre, majd feketére, majd tarkára festék. Midőn egy alkalommal Bertalan a partra szállt ki, csudálkozására az európai ajándékokat, mellyeket az indiánok előbbi napon a hajókról magokkal vittek, egy rakásra felhalmozva találta, hihetőleg azért, mivel ez emberek nem tartot-

ták illendőnek, ajándékot viszajándék nélkül elfogadni. Kiszálltak két előkelő öreg fogadta, és kényszerítő őt, köztök a fűben helyet foglalni. Bertalan különféle kérdéseket intézett hozzájuk, és egy jegyzőnek megparancsolá, hogy azokat papírra tenné. Alig pillantották meg azonban e jó emberek a papírt, tantát és tollat, a mint nagy rémuléssel felugrottak és szertefutottak. Később félelmük oka felől kikérdezte, ezt felelék: hogy a jegyző boszorkamester, az írási szerek pedig bűbájossági szerek lennének, és hogy jövőre a fehérekhez nem közelitendnek, hacsak előbb a bűbajos mesterségei ellen magokat nem biztosították. A biztosítás módja abból állott, hogy bizonyos illatszereket égettek, és a füstöt a felé hajtották, kit boszorkamesternek hittek. Bertalan erre velök felrándult talajokba. Az egyetlen mestermű, mely figyelmét lekötötte, egy faház volt, mely az indiánoknak sírhelyül szolgált. Itt több, gyorsba takart holttestre talált, melyek egyike be volt balzsamozva. Minden egyes sír fölött egy deszka állott, mellyen különféle állatokat, vagy holtak arczképét lehetne látni. Itt hoztattak először a hajókra amerikai vad sertések és macskák.

Porto-bellónál elég nagy városra találtak, mellynek körülete szépen volt megművelve. A lakosok igen békés jelleműek valának, s a spanyoloknak igen finom szövetű gyapottal kedveskedtek. El Retretonál nagy számú alligátorok nyugodtak a parton, a mint a hajók oda értek. Ez állatok oly hatalmas pészmaszagot terjesztenek magok körül, hogy a levegő vele szinte megtelne látszik, és ha aludni akarnak, a partokon keverednek le. Mosquitos és Veragua közt, tehát valahol Costa Rica partjain, a spanyolok figyelmét egy vidék kötötte le, hol az emberek a magas fák ágaira rakott gúny hókban, mint megannyi fészkekben laktak, és azokba létrákon másztak föl, mellyeket mindannyiszor leeresztettek vagy felvontak, valahányszor le, vagy fölmenni akartak.

Nevezetes még Quibian Veragua cazikájának megmenekülése is. Ez elfogatása után csolnakra tétetett, hogy A folyón le a hajókra vitessék. A kormányos kezénél s lá-

bánál lehető legszorosabban szorítá le kötélléssel a foglyot, ki e miatt, fájdalmat színelve, megható módon siránkozott és jajgatott. A kormányos megszánván a szenvedőt, a gúzst kissé megereszteté; s az annak végét tartó matrózt annál nagyobb vigyázatra inté. Quibian valóban lecsendesült; midőn bekövetkező az éj, hirtelen egész testével olly erővel a folyóba dobta magát, hogy a matróznak a kötéel végét elereszteni kellett, ha a veszedelmet, utána rántatni, kikerülni akarta. Minden spanyol azt hitte, hogy elveszett; mert hogy miként volt neki lehetséges, megkötött kezek- és lábakkal úszni, s így megmenekülni, ez mai napig sincs megfajtvé.

Jegyzet a 23-dik §-hoz.

A Csendes- vagy Nagy-óceán (nagynak nevezetve azért, mert háromszor nagyobb az Atlantinál) felfedezője Vasco Nugnez de Balboa alacsony származású férfiú volt; különféle expedícióknál azonban annyi bátorságot és tehetséget tanúsított, hogy kormány-főnöknek neveztetnék ki; s mint ilyen az első spanyol gyarmatot a continensen (Sainte Marie de Darien) alapította. Tudván, hogy állomásán csak úgy tarthatandja fön magát, ha mennél több aranyat küld Madridba, ez érzéből annyit igyekezett gyűjteni, a mennyit csak lehetséges volt; s midőn egy cazika látná, mennyire sóvár szemmel járnak emberei ez érez után, „egy más tengernél, úgy mond, hat napnyira innen, kaphattok, a mennyi csak tetszik.“ És Balboa megemlékezvén, mennyit fáradott Columbus, hogy e másik tengert feltalálja, szaván fogta a cazikát; őt e tenger fekvéséről kikérdezte, s aztán daczára annak, hogy a cazika keveslette társainak számát (190-en voltak), útnak indult. A kis sereg bátorittatva vezére által, daczolt a járatlan őserdőekkel, mocsárokkal, örvényekkel, hegyekkel, s 25 napi veszély teljes, temérdek szenvedés- és nélkülözésekkel összekötött utazás után egy magas hegy tövéhez ért, mellyről vad vezérei azt mondották neki, hogy tetejéről a tengert már meg fogja látni. Balboa első volt a Cordillerák csúcán, mellyről az óriási tengert maga előtt messze a határtalanba elterülni látta. Örömében, hogy megtalálta azt, mit Columbus keresett, földre borult, hálát rebegett Istennek, mialatt utitársai szent dalokat zengedeztek. Később

felemelkedvén, egész belső megindulással sietett lefelé; s elérve a partot, magát annak jeléül, hogy ez óceánt Spanyolország nevében elfoglalja, fegyverestől s ruhástól annak hullámiba veté. Ez a Panama-öbölnél történt. A kérdés: létezik-e az Atlanti és ezen tenger közt valahol összekötetés? Magellánt, mint már említők, Amerika megkerülésére indította. Balboa, a conquistadorok legbecsületesebke, a férfiú, ki a castiliani koronát a világ legnagyobb tengerének birtokába helyezé, akasztófán halt meg rendeletéből a gaz parancsnoknak, kit a korona, érdemeit nem tekintve, helyébe állított.

24. §.

Columbus szorongatott helyzete Jamaikában, és abbéli szabadulása

Columbus Jamaikába érve, miután látta, hogy hajói a tengeri ut további folytatására többé nem alkalmasok, sőt még a kikötőben! elmerülés veszedelme ellen sem biztosíthatók, azokat puska-lövésnyi távolságig a tengertől partra vonatá, elő- s hátrészeikben szalmával fedett lakokat emeltetett, s lehető legjobb védelmi állapotba helyezteti. Így vélte tudnillik mind a benszülöttek esetleges megtámadásait visszaverhetni, mind pedig övéit a fegyelem kellő korlátái közt megtarthatni. Ezek után legelső gondját a szükséges élelmi szerek biztosítására irányozván, meghagyá embereinek, hogy a benszülöttek irányában a lehető legnagyobb óvatossággal viseljék magokat, minthogy jelen helyzetőkben őket megsérteni, annyit tenne, mint az egész személyzetet az éhhalál veszedelmének kitenni. A benszülöttek, szerencsájükre, eddigelé barátságos indulatot tanúsítottak, és élelmi szereket hoztak a kikötőbe. Milly irtóztató veszély fogott volna belőle keletkezni, ha megsértetvén, az élelmi szerek békés szolgáltatása helyett, ellenséges támadásokra szánják el magokat! Columbus a benszülötteknek értésére adá, hogy élelmi szereiket európai kelmékkal mindenkor szívesen cserélendi be;

s hogy a csere annak rende szerint történjék, és egyesek semmi erőszakoskodást el ne. követhessenek: annak intézésére két biztost nevezett ki, kik a hozott élelmi szereket naponként átvegyék, s azokért az alku szerint járó európai apróságokat a hozóknak kiszolgáltassák. Továbbá észrevevén, hogy a szomszéd környék élelmi szerekben lövid idő alatt könnyen kimerülhet, Diego Mendezt, más három férfival a sziget belsejébe küldötte; kinek okos magaviseleté folytán sikerült a bentebb uralkodó cazikákkal szerződésre lépni, mellynek erejénél fogva ezek kötelezők magokat, hogy európai csekélységekért a személyzetet élelmi szerekkel rendesen el fogják látni.

A legelső szükség e szerint elhárítva lévén, Columbus második gondját a szigetbéli szabadulás módjára irányzá. A hajók olly rongáltak voltak, hogy többé nem voltak kiigazíthatók; újak építésére a hozzá mindenkben szükölködő szigetben gondolni sem lehetett; azt remélni, mikép ez, ekkor még járatlan tengereken e vad sziget partjaira majd valamely európai gálya vetődik, valódi esztelenséggel volt volna határos. Mit tegyen tehát, hogy e szorongatott helyzetéből menekülhessen? Columbus nem sokáig habozott: olly módhoz folyamodott'ő, melly bár alig legcsekélyebb reményt is ígért a kívánt sikerhez, e helyzetben mégis az egyetlen volt, mellyhez nyúlania lehetett. Kezénél fogva Diego Mendezt, kinek elszántságát és hűségét már annyiszor tapasztalta, őt következőleg szólítá meg (a beszélgetést maga Mendez jegyezte volt fel): „Fiam Diego, szólt az admiral, valamennyi itt levők közül csupán ketten vagyunk, kik a veszélynek, melly fenyeget, nagyságát kellőkép ismerjük. Mi számra kevesen vagyunk, ezen indiánok pedig nagy sokasággal vannak, és fölöttébb ingerlékeny és állhatatlan természetűek. Legkisebb ürügy adja magát elő, könnyen üszköt dobhatnak hajóinkra, s minket lakainkban fölperzselhetnek. A szerződést, mellyet velők az eleség dolgában kötöttél, és ők eddig lelkiismeretesen megtartottak, meglehet, már holnap megszegik; és mi nem vagyunk azon állapotban, hogy őket annak megtartására kény-

szeríthessük. Én egy módot gondoltam ki, s csupán a te beegyezésedet kívánom megnyerni. A csolnakban tudnillik, melylyet te az indiánoktól vásároltál, egy vagy két ember átevezhetne Hispaniolába, s nekünk ott hajót szerezhetne, mellyen e nagy veszedélyből kimenekülhetnének. Mondd meg e tárgyról véleményedet.“

„Uram! válaszoló Mendez, részemről jól tudom, hogy a minket fenyegető veszély sokkal nagyobb, semmint azt némellyek képzelik. Mindamellet, a mi az átevezést Hispaniolába olly nyomorult járművecskén, miilyen az indiai canot, illeti: én azt nemcsak fölötte nehéznek, hanem egyenest lehetetlennek is tartom; tekintetbe véve, hogy azon negyven mérföldnyi tengeri utat kellene megtenni, s olly szigetek közt átevezni, hol az ömlések erőszakosak, és a tenger ritkán csendes. Én senkit sem ismerek, a ki illy nyaktörő merényre elszánná magát.“

Columbus mit sem felelt; szeméinek tekintetéből, és magából hallgatásából is világosan kivehető mindamellet Mendez, hogy ő az, kire az admiral czéloz. Ő tehát fölvéve a beszélgetés megszakadt fonalát, azt következőleg folytatta: „Uram! én életemet számtalanszor kitettem veszélynek, hogy ön és társainak életét megmentsem, és Isten nekem mindig csudálatos segítségemre volt. Köztünk azonban számos irigyek találatnak, kik azt állítják, hogy excellentiád minden ügyet, mellyben érdem- és tiszteletre tehetni szert, mindig csak rám biz, mialatt azt mások csak olly jól tudnák elvégezni, mint én. Én tehát kérem kegyelmedet, gyűjtse össze a legénységet, terjessze eléjük a tervet, és lássa, ha fog-e közte találkozni valaki, ki kész legyen arra vállalkozni. Ha valamennyien, miről én nem kételkedem, tagadólag felelnek, akkor majd én állok elő, s önért koczára teendem életemet, a mint már többször is tettem.“ ‘

Másnap a legénység összehívott, s midőn mindnyájan hallgatnának, előlépett Mendez: „Sennor! úgy mond, csak egy elveszteni való életem van; de azt önért és minden jelenlevőkért mégis szívesen koczára teszem. Én az Isten oltalmába bízom,

ki engem annyi veszélyek közt soha el nem hagyott.” Az admiral megindult kebellemel ölelé meg hü szolgáját, s rendeleteket adott ki minden szükségesek elkészítésére. A naszád kátránnyal bevonatot, s kis árboczfával és vitorlakkal láttatott el. Columbus két levelet kézbesített Mendeznek; egyet Ovandohoz, Hispaniola akkori kormányzójához, mellyben megkérte őt, hogy megszábadítására haladék nélkül hajót küldjön, melly őt társaival együtt Hispaniolába szállítsa; a másikat pedig fejedelmeihez, egy másik hajó kirendeléséért, mellyen Hispaniolából Spanyolországba evezzen. Ez utóbbihoz kimerítő tudósítást csatolt utolsó útjáról, és azon véleményét fejezte ki, hogy Veragua a régiek „Aurea Chersonesus“-a s a nagy-khán birodalmának legvégsőbb határa; hozzátevén, miszerint, hogy e fejedelmet a keresztény hitre megtérítse, azon esetre, ha az Isten életének kedvez, kész személyesen egy missiot országába elkísérni. Dly ajánlatokat tőn, illy vállalatokat forgatott még elméjében e csudálatra méltó ember akkor, midőn a kor és betegség által lesújtva, fájdalomtól kínozza, egy messze ismeretlen sziget pusztá partjain, minden menekülési eszköz nélkül, bezárva lévén, jól tudta, milly vékony szál az, mellyen élete függ; és milly fölötte csekély reményt nyújthat a merész vállalat, mellyre, mint a menekvés egyetlen és utolsó eszközére, Mendez csak imént olly hősileg szánta volt el magát! Milly röptére a lelkesedésnek, és milly soha meg nem törhető vállalkozási szellemre mutatnak az illy körülmények között kifejezett emez és egyéb hasonló nyilatkozatai!

A naszád lehetőleg fölszereltetvén, Mendez egy spanyol társával, és hat indiánál útnak indult, s a sziget keleti partjai mellett tovább evezgetett. Elérve a sziget keleti végét, s a ben-szülőtektől véletlenül megrohantatok, és társaival együtt elfogatott. Mendeznek sikerült a csolnakra menekülni, s azon 14 nap múltával a kikötőbe visszatérni. Ekkor előterjesztésére elhatároztatott, hogy őt, míg a partok mellett evez, Bertalan fegyveres erővel kísérje szárazon; azonkívül pedig, még egy másik csolnak is szereltesék föl, és Bartolomeo Fi esc o-, egyik hajó volt kapitánya-, s az admiral hü emberének parancsnokságára bízassék. Mindegyik csolnakra a parancsnokokon kívül hat

spanyol és tíz indián adatott, hogy a munkában fölválthassák egymást. Fiesconak parancsolata volt, hogy elérve Hispaniolát tüstént visszatérjen, az admiralt az expeditio sikerülte felől értesítendő; Mendeznek pedig utasítás adatott, hogy az Ovando-hoz szóló levéllel San Domingoba menjen, ott egy hajót szerezzen és útnak indítson, azután pedig a monarchákhoz szóló levéllel Spanyolországba utazzék.

Hónapok múltak el, s Mendez- és Fiesconak semmi hire. A szegények, kiknek minden reményüket e csolnakok vivék el magokkal, ott álltak naponkint a tenger partjain, szemüket az óceáni láthatárra szegezve, vártában a csolnaknak, mely megszabadulásuk örömhírét nekik meghozandja. Állapotjuk valóban irtóztató volt. Már azelőtt, a hosszú veszélyteljes útnan ellankadva, most a nedves és forró éghajlat alatt szűk téren összezsúfolva, s nem szokott növényeledelre szorítva, egymásután különféle betegségek martalékául estek, mellyek a félelem és aggodalom által még inkább súlyosbítottak. Némellyek mély melancholiába estek, mások szitkok- és zúgolódásokban törtek ki. A tisztí karban találtatott két testvér, Francisco s Diego Porras, Morales nevű királyi kincstárnok atyjafiai; ezeket Columbus, tekintetből a kincstárnok iránt, egyiket ugyan kapitánynak, másikat pedig az expeditio jegyzőjének és általános számvevőjének nevezte ki. Ez emberek mint sok mások, kiket Columbus jótéteményeivel halmozott el, jóságát a legrutabb hálátlansággal köszönték meg: a zúgolódó legénységet még inkább fölizgatván s végre nyílt lázadásra bírván. A lázadás 1504-iki január 2-dik napján tört ki, s célja volt: az admiralt kényszeríteni, hogy a legénységet az indiánoktól vásárolt, vagy erővel elveendő csolnakokra szállítsa, és azokon velők együtt Hispaniolába evezzen. Columbus megértve szándékukat, őket jószerivel annak kivihetlensége s esztelensége felől igyekezett meggyőzni; Porras azonban minden előterjesztésre siket maradván: „Szálljon ön, kiáltá dühösen, rögtön csolnakba, vagy maradjon itt egyedül; én részemről Castiliába megyek. Kik ugyanezt óhajtják, kövessenek engem!” S „Castiliába, Castiliába,“ hangzék mindünnen a szenvedélyei

által egészen elkábitott tömeg ajkairól. Columbus a lármára félroskadtan fölemelkedők nyoszolyájáról, s kifelé tántorog, hogy a lázadókhoz kérő s nyugtató szavakat intézzen: midőn testvére lándsával kezében előtör, és a lázadóknak neki iramodik. Némelly hü embereknek, kik az ellenállás hasztalan voltát belátták, sikerült mindkettőt az admiral szobájába visszaszorítani, s ekkép a már most bekövetkezendett vérontásnak, melly alkalmasint a két nemes testvér legyilkolásával végződött volna, elejét venni. A lázadók erre, többé semmi ellenállást sem tapasztalván, az admiral által megvásárolt tiz indián csolnakot lefoglalták, és azokon számra 48-an a kikötőből eltávoztak.

Porras Mendez példájára, eleinte a partok mellett evezett, és közben-közben megállapodott; melly alkalommal nem mulasztá el, rablásokat követni el az indiánok falvaiban: okul adván, hogy ez Columbus parancsára történik, és így egész dühököt emez ellen fölingerelvén. A sziget keleti végére érve, néhány indiánt a csolnakokra szállíttatott, hogy evezőkül alkalmaztassanak. Alig tettek négy mérföldet a sik tengeren hátra, midőn a rögtön keletkezett erőszakos szél, melly a csolnakokat felforgatni fenyegetődzött, őket visszafordulni kényszeríté.

A csolnakok emberek- és podgyászokkal túlságosan megterhelve lévén, hogy megkönnyitessenek, Porras ez utóbbinak legnagyobb részét, aztán pedig a szegény indiánokat a zajgó tenger hullámaiba dobatá. Az indiánok az úzásban igen gyakorlottak voltak ugyan, de a nagy távolság miatt mindamellett sem bírtak elég erővel a partok elérésére. Midőn kifáradva egyikök közben-közben a csolnakba kapaszkodott, hogy magát kipihenje, vagy lélekzetet vegyen, e szörnyetegek nem irtóztak a menekvőt lándsával átdőfni, vagy kezeit vágni le, attól tartva, nehogy föl találják fordítani a csolnakot. Elérvén a partokat, itt egy ideig megállapodtak, míglen az idő kedvezővé válván, a kísérletet másod ízben is megújíthatnák. A kísérlet azonban ez alkalommal sem ütött ki kedvezőleg; és ők kétségbeesvén vállalatuk kivihetősége felől, elhatározták

azzal végképen fölthagyni. Most mindnyájok előtt nyilvánvaló lett Columbus állításának igazsága, s az okosság és becsület azt hozta volna magával, hogy hálával ismerjék el ennek amaz eltökélését, hogy őket az elmerülés veszedelmének illy módon kitenni nem akarta. Bizonyára csak következetesen cselekedtek volna, ha most az admirálhoz a kikötőbe visszatérnek, s magokat neki alárendelve tőle bocsánatot nyerni igyekeznek: hiszen ő épen azt ellenzetté, minek kivihetlenségét most már magok is belátták. Azonban az álszégény, melly visszatart az elkövetett hiba bevallásától; s még inkább a gyűlölet, mellyel megfoghatatlanul épen azok irányában viseltetünk, kiket igazságtalanul nagy mértékben megsértetünk, nem engedé a kötelem s hála eme tényét végrehajtani: Porras és társai az elszigeteltséget elejbe tették a meghódolással járó egyesülésnek, s a sziget egy más részén, nem messze a kikötőtől foglaltak helyet, hol, hogy megélhesse nek, erőszakos kézzel, és többször a legbaromiabb módon csikarák ki a benszülöttektől az élelmi szereket: vak dühöngéseikben nem gondolva meg, hogy épen e bánásmód és erőszakoskodás által siettetik amaz irtóztató catastrophát, mellytől fiélelmökben a fen leirt kétségbeesett menekvést módhoz folyamodtak.

Azalatt a betegek, kik Columbussal visszamaradtak, ennek jó bánásmódja, biztató szavai, s kiváltképen a táplálásukra fordított gond által, lassankint visszanyerék erejüket, a nélkül mégis, hogy az e fölötti örömmet soká élvezhették volna. A benszülöttek ugyanis Porras- és társainak baromi bánásmódja által fölláztatva, megtagadták az élelmi szerek szolgáltatását, és a kis csoportot, melly csekély számánál fogva nem tehetett kirándulásokat, hogy eleséget szerezzen magának, ennek következtében a szó szoros értelmében már éhhalál kezdé fenyegetni. E rémteljes pillanatban Columbus ötletre jött, melly a veszedelmet szerencsésen elhárítá. Tanult csillagász létére tudta, hogy három nap múlva éjjel teljes holdfogyatkozás lesz. Az ezen éjt megelőző napra tehát magához kéréte a sziget tekintélyesebb cazikáit, s tolmács által tudatta velők: hogy ő és

társai egy a mennyekben lakó Isten imádói lévén, ennek ol-talma alatt állnak; hogy e nagy Isten az indiánok fölötti harag-jában, mivel ezek imádoitól az élelmi szereket megvonták, el-határozta, őket dög- és éhhalál által egészen elpusztítani. Minek bizonyságául, ha szavának hitelt adni nem akarnának, még az éjjel jelt látandnak az égen: a hold színe elváltozik, és fé-nyét, mintegy a rájuk várakozó iszonyú büntetés jelképezéséül, egészen elveszti. A benyomás, melyet e jóslat a cazikákra tett, különböző volt; némelyleket rettegés szállt meg, mások gúnyokra fakadtak: mindamellet valamennyien feszült kíván-csisággal néztek az éjnek elébe, melyben a csuda kivillanni fogna. A mint az idő bekövetkezett, s a néző indiánok a hold képét elborítani kezdő árnyékot, s a perczről-perczre növekvő titokteljes homályt észrevették, borzalom futotta végig egész valójokat. Ők Columbus lábaihoz borultak, és szentül fogadák, hogy megtesznek mindent, a mit parancsoland: csak szószóló-jók legyen Istennél, miszerint ez irgalmazzon nekik, és vonja vissza büntető kezét. Mialatt a partok vizhangzanának a meg-rémült indiánok jajveszékléseitől, Columbus azon ürügy alatt, hogy nevében Istenéhez folyamodni óhajt, pár perezre szobá-jába zárkózott el, és kijjővén tndtul adá a nagy nyugtalanság közt várakozó vadaknak, mikép az Istenség azon föltétel alatt, hogy jövőre az élelmi szerek beszolgáltatásában pontosak lesz-nek, nekik megkegyelmez; és ennek jeléül a holdnak szokott fényességét visszaadandja. A holdfogyatkozás eltűntével, látván e csillagzatot az égboltozaton ismét teljes fényében ragyogni, hálás kebellet mondtak az admirálnak köszönetét közbenjárá-sáért: s ez idő óta a kikötőben élelmi szerek hiánya többé nem tapasztaltatok.

Nyolcz hónapja múlt, hogy Mendez és Fiesco elutaztak: sorsukról még semmi tudósítás sem érkezett. Már a legbát-rabbak is elcsüggedni, s vésztőkét bizonyosnak tartani kezdék, midőn egy estve a láthatáron vitorlákat vesznek észre, melyek a kikötő felé látszanak tartani. Képzeltetni az örömet, melly e pillanatban e szegény elhagyatott, és annyi idő óta nyomor-gó nép keblét elárasztotta. Egy kis gálya volt az, melly a

nyílt tengeren vetett horgonyt, s csupán csolnakját küldé ki a partra. A csolnakon Diego de Escobar ült, ki Hispaniolában egyike volt a párttű Roldan legbuzgóbb követőinek, s később Bobadilla által megkegyelmeztetett. Escobar egy levelet adott át Columbusnak Ovando-, Hispaniola helytartójától, melyben ez, kifejezve részvétét az admiral szerencsétlen helyzete fölött, neki értésére adja, mennyire fájjalja, hogy e pillanatban nem rendelkezhetik alkalmas hajóval az admiral- és embereinek átszállítására; ígéré azonban, hogy mielőbb egy ilyen rendelkezésre álland, azt azonnal Jamaikába utasítandja.

Escobar átadván a levelet, s vele egy hordó bort és sódort, a nélkül, hogy valakivel csak szót is váltott volna, csolnakjába szállt és a parttól kis távolságra megállapodott, bevárando a levelet, melyet az admiral netalán a helytartó számára küldeni fogna. A levél, melyben Columbus a legélénkebb színekkel rajzoló szorongatott helyzetét, s az ígért hajó mielőbbi elküldését sürgeté, elkészülvén, Escobar hajójára tért, felvonatá a horgonyokat, s az éj növekedő homályában eltávozék.

Escobamak eme titokteljes magaviseleté a legénységet csudálkozással és rémuléssel tölté el. Columbus maga részéről egészen tisztában volt Ovando ezen eljárásának indokára nézve. Ő meg volt győződve: hogy ez a kért segítséget szándékosan késlelteti; félve, hogy az admiral, ha jelen helyzetéből kiszabadul, helytartósági méltóságába még visszaálltathatik; hogy Escobar csak mint kém jelent meg Jamaika partjainál, megtudandó, ha valljon Columbus és társai életben vannak-e még, vagy sem; hogy végre Ovandonak mi sem volna kedvesebb a tudósításnál, melly az ő és társai vesztét hírül hozná neki. Mindamellett is útja- és szenvedéseinek társait jó atyaként megnyugtadni igyekezett; állitván előttük: hogy Escobar hajója kisebb volt, semminthogy mindnyájokat fölvehette volna; hogy nem sokára más hajó érkezik átszállításukra; s hogy Escobar csak azért vitorlázott el rögtön, hogy ezt mielőbb útnak indíthassa.

E biztató szavak, kapcsolatban annak tudásával, hogy szorongatott helyzetük Hispaniolában már nem ismeretlen, jó hatást gyakoroltak a jelenlevőkre, s Columbus elhatározta, hogy ezt azok megtérítésére is, kik pártosokként távoztak el tőle, föl fogja használni. Ehhez képest két személyből álló követséget küldött ki hozzájuk, kik őket Ovando ígéretéről, átszállításukra hajókat küldeni, értesítenék, és egyszersmind valamennyit biztosítanák, hogy kegyelmet kapnak, ha rögtön az engedelmesség útjára térnek. Porras dölyfösen állta útját a közeledőknek, hogy embereivel beszédbe ne ereszkedhesse nek; azután pedig meghódolás helyett föltételeket szabott, mellyeket az admiral el nem fogadhatott, hacsak magát újra olly megaláztatásoknak, minőkre már egyszer a Roldanféle ügyben leereszkedni volt kénytelen, kitenni nem akarta. Erre Porras az admiral hatalmába ejtendő, embereit egyenest a kikötő ellen vezette; hol azonban az erről értesült admiral parancsára ennek testvérétől, Bertalantól fogadtatott: ki Juan Sanchez, azon hajó kormányost, kinek csolnakjából Quibian cazika megszökött, levágván, Porras Ferenczet pedig sajátkezűig elfogván, a czinkos csapatot csakhamar elszélesztette, s az egész lázadásnak véget vetett. Másnap ugyanis a fölkelők mind meghódoltak: az admiral pedig, az egy Porrast kivéve, kit továbbra is fogságban tartott, mindnyájoknak megkegyelmezett.

Hogy Escobar titokteljes megjelenését Jamaikában magunknak megmagyarázhassuk: Diego Mendez és Bartolomeo Fiesco csolnakaihoz kell visszatérnünk, s ezeket a szinte mythoszerű utjokban követnünk. Mint mondtuk, a sziget partjai mellett vezetek, mialatt az adelantado szárazon fegyveres csapattal kísérte őket. A sziget keleti végére érve, búcsút vőnek egymástól; a csolnakok a sik tengerre bocsátkoztak, az adelantado pedig áldást esdő s részvétkönyes szemmel nézett utánok, valamíg csak láthatók valának. A csolnakok egyenes irányban keletnek tartottak; az idő csendes volt; az ég felhőtlen: a nap arany sugarai a tenger sima tükrében fürödtek, s a forróság, mellyet legkisebb szellőcske sem

emelkedett mérsékelni, égetővé vált. Az indiánok többször a tengerbe ugrottak, hogy meghűljenek, és a munkában ellankadt tagjaikat fölfrissítsék. Éjjel fölváltva dolgoztak és aludtak; hasonlóképp a spanyolok is: míg az egyik rész aludt, azalatt a másik kivont karddal állta őrt, megtorolandó minden árulást, mellyet vad úti társaik netalán megkísérteni merészelnének. Másnap a huzamos munka és virrasztás következtében már igen lankadtaknak érezték magokat, s a csüggettség méginkább öregbedett, midőn a fáradsághoz a szomjúság kínjai is csatlakozni kezdtek. Az indiánok az égető hőségtől hajtattva, víztartóikat csakhamar kiürítették. A mint a nap emelkedett, azonkint nevedtek kínjaik is. Dél felé erejük végkép kimerülvén, a parancsnokok egy puttón vizet vontak elő, melylyet ők a legvégsőbb szükségre tartottak rejtve. Ez valamenyire föléleszté fáradt tagjaikat. Azonkívül azzal is biztatták őket, hogy nem sokára Na vasa nevű kis szigetre érnek, melly Hispaniolától már csak nyolcz mérföldnyi távolságra fekszik; hol ők vizet találni, szomjokat lecsillapítani, s magokat kipihenhetni fogják. Az éj azonban bekövetkezett, és a sziget csak nem mutatkozott. A vezérek már attól tartottak, hogy az irányt eltévesztették, és így azon veszélyben forognak, hogy szomjan meghaljanak, mielőtt Hispaniolát elérhetnék. Egy indián már meghalálozott; mások nyöszörögve s hortyogva feküdtek, elterülve a csolnak áljában; a többiek alig valának képesek, az evező-lapátot tartani s a csolnakot megindítani. Szomjokban a tengeri vízhez folyamodtak, mellynek kesernyés sava azt méginkább felfokozván, egyik a másik után hullott el, s már-már teljes lehetetlenségnek tetszett, Hispaniolát élve érhetni el. A vezérek, megedzve a nélkülözések- és fáradalmakkal olly számtalanszor vívott kétségbeejtő harcokban, egyideig még tartották magokat: azonban már az ő bátorságuk is meg kezdett törni. Diego Mendez a láthatárra szegzett szemekkel mozdulatlanul ült csolnakjában, midőn gyöngye ezüst fényvonalt vön észre a vizeken ott, hol azok az éggel összefolyini látszottak. Ez a hold feltűnését jelentette. Az ezáltal elterjesztett szürkületi világozásban szemeibe tűnik, hogy ez

égi test egy, az óceánból kiemelkedő sötét tömeg mögül villan ki, s fényét az olly sóvár tekintettel keresett Navasa kis szigetre hinti. Örömszózatára „föld, föld!” a félholtak fölkerekednek, utolsó erejüket megfeszítik, és kis időre rá csolnakjajkát, Istennek hálát rebegeve, a sziget partjain lefeszítik.

A sziget kopasz kőszikla-tömeg volt, melynek üregeiben esővíz bő mennyiségben találtak. A spanyolok óvatosan ittak; a szegény indiánok azonban, kiket a folytonos munka már valóságos szomjdühbe ejtett volt, lázas gyönyörrel estek neki, s ennek következtében némelyek rögtön meghaltak, mások pedig veszéyesen megbetegedtek.

Miután e szigeten egy napig mulattak, s a halakból, melyeket a partok körül fogni sikerült, jóízűn lakomáztak volna, utjokat tovább folytatták, s következő napon, a 4-diken elindulásuk után, Tiburon foknál Hispaniolában szerencsésen kikötöttek. Fiesco parancsolatához képest azonnal visszafelé kívánt indulni, az admiralt a sikerről értesítendő: az indiánok azonban határozottan vonakodtak, magokat egy illy ut veszedelmének még egyszer kitenni. — Mendez ekkor elvált társaitól, s hat szigetbeli indiánt maga mellé a csolnakba véve, San Domingo felé vitorlázott. Hátratevén nyolczvan mérföldet, egy kikötőben értesült róla, hogy a kormányzó Xaraguában tartózkodik, melly e helytől 50 mérföldnyi távolságra fekszik. Elfáradva, kimerülve, éh- és szomjtól elkinozva, a hü tiszt nem habozott; s eszébe jutván a nagy veszedelem, melly az admiralt és társait perczről perczre fenyegeti, elhagyva naszadját, rengeteg erdőkön és hegyeken keresztül gyalog indult Xaragua felé; hová megérkezvén átadá a helytartónak szóló levelet: illy módon felele meg veszélyteljes küldetésének, melly a történetben örökké legnevezetesebbként fog ragyogni mindazok közt, mellyekre valaha egy hü szolga elszánta magát urának mentése végett.

Ovando udvariasan mentegeie magát, hogy jelenleg nincs alkalmas hajója, melyet Columbus rendelkezésére küldhetné; titkon azonban elküldé Escobart, hogy az admiralt helyzetéről tudomást szerezzen. Mendez hét egész hónapon sürgeté a

hajót, vagy legalább az engedelmet, mellynek értelmében ő hatalmaztatnék föl egynek kibérlésére, s Jamaika felé indítására. Mind hasztalan! Ovando mindig ugyanazon kifogással élt; hihetőleg azon reményben, hogy Columbusnak lehetetlen lesz sokáig föntartani magát, és így a halasztás által bizonyos vesztét idézheti elő. Miután azonban egyszeri Escobar a hírral tért vissza, hogy Columbus és társai élnek; miután nyilvánossá lön, milly régóta sürgeté Mendez is az ő megszabadításukra szolgáló segítséget, s a helytartó azt annyi idő óta megadni vonakodik: a köz-indignatio olly hévvel kezdé jelentkezni) hogy a méltatlan tény még a templomi szószekekről is megrovatnék. Ekkor Ovando az erkölcsi nyomásnak többé ellen nem állhatott, és kiadá Mendeznek a felhatalmazást, hogy Columbus számára a san domingoi kikötőben egy hajót bérelhessen ki. Mendez erre ismét 70 mérföldnyi utat tett, erdőn és völgyeken keresztül, mellyekben az Ovando által épen levett indiánok egyes ingerült csapatjai száguldoztak. San Domingoba érve, a hajót Columbus költségére felszerelté, s már a ponton állott, hogy azt útnak indítsa, midőn Ovando ahhoz a kormány költségén még egy másikat kívánt csatoltatni. E két hajó mindjárt a Porras-féle lázadás elnyomása után Jamaikába érkezett, s június 28-kán Colum bust társaival hosszas fogságukból megszabadította.

Az admiral augustus 13-kán ért San Domingoba. Szerencsétlensége átalános részvétet gerjesztett. Mit érdemeitől megtagadtak, azt szerencsétlenségének szívesen megadták, úgy látszott, maga az irigység is, melly diadalait soha sem tudta neki megbocsátani, magát balsorsa által lefegyvereztetni engedte. Ovando a város legelőkelőbbjeivel elejbe ment, s a legnagyobb kitüntetéssel fogadá őt, s szállást saját házában rendeltetett neki.

Mendez htt szolgálatáért egyéb jutalmakon kívül engedelmet nyert, hogy merész tettének emlékezetére nemesi címerébe egy csolnakot vésethessen. Míg élt, Columbusnak mindig hű embere maradt; és ez viszont hálás és szeretetteljes emlékezzettel csüggött rajta élete végső perczeiig. Columbus

halála után, Mendez több rendbeli fölfedezési utat tón; s több viszontagságokon ment keresztül: mellyek folytán mint szegény ember halt meg. Végredeletében meghagyá, hogy címere az ind csolnakkal sírkövére metszessék, és alá e szavak vésettessenek: „Itt nyugszik Diego Mendez. Szolgált a spanyol kormányt India meghódításában, Columbus Kristóf admirál alatt, ki azt fölfedezte; aztán saját vezénylete mellett, midőn tulajdon költségén tett utat. Mondjatok érte résztvevőleg egy Miatyánkot és egy Üdvözetét!“

25. §.

Hispaniola Ovando helytartósága alatt.

Már mondtuk, hogy Columbus Roldan lázadását lecsillapítandó, a cazikákkal egyességre lépett; mellynél fogva ezek adó helyett bizonyos számú benszülötteket köteleztettek kiállítani a végre, hogy ezek a lázadóknak átengedett földrészeket műveljék, vagy bányáikban a szükséges munkálátokat végezzék. Előadtuk azt is, hogy Bobadilla e rendszabállyal rutul visszaélt, az indiánokat osztályokba sorozván, s valamennyőket a szigeten találtató birtokos spanyolok közt elosztván. Az e miatt kiváltképen a missionariusok által a trón előtt emelt panaszok, Isabella szívére annyira meghatották, hogy egy királyi rendeletben az indiánokat szabadoknak nyilatkoztatná, s e rendelet azonnali foganatosítását Ovandonak, midőn helytartóul Hispaniolába küldetnék, a leg-sürgetősebben szívére kötné. A rendelet foganatosításának eredménye az lett, hogy annak kihirdetése után az indiánok a munkát rögtön megszüntették, és annak további folytatására többé rá nem birathattak.

A végrehajtók rendes eljárása az, hogy a nekik adott hatalmat ugyancsak igénybe veszik, az annak gyakorlathoz kapcsolt korlátozásokkal pedig nem sokat törődnek. Így tett Ovando is. Megkapva az engedélyt, a benszülötteket munkára kényszeríthetni, a repartimientokat, vagyis az indiánoknak egyes spanyolok közti felosztását, azonnal visszaállította, a munkaidőt, mint mondá, testi és lelki javuk tekintetéből eleinte hat, később pedig nyolcz hónapban határozván meg.

A fősvénység és brvagy különbség nélkül irgalmatlan. Alig ment végbe a felosztás, máris olly arányban zsákmányoltatok ki, hogy a szenvedések mértéke még a Bobadilla legroszabb napjaiban alkalmazottat is meghaladná. Czukornád és bányák mívelése végett a sziget egyik részéről a másikba Üurczolták a szegény indiánokat, a nélkül, hogy számukra lakásról vagy eleségről gondoskodtak volna. Egész napokon át a legfárasztóbb munkákat végezve, szerencsésekül tarthatták magokat, ha barbár uraik az asztalukról lehullott morzsákat, vagy lerágott csontokat engedték át nekik. Ha erejökben megfogyatkozván, a munkát folytatni nem bírták: ostorcsapásokkal illettették, mellyek után nem egy adta ki lelkét. Ha ez irtóztató bánásmódot kikerülendők, a hegyek üregeibe vagy sötét sűrű erdőségeikbe menekültek, az e végre nevelt s kitanított ebek segélyével buvhelyeikből csakhamar kizaklattattak: és jaj volt annak, ki helyét ekkép elhagyni merészlé, s aztán kézre került! A zsarnokok igen természetesen találták, hogy a szegényeken mások elrettentésére irtóztató példát szükség állítani. A munkaidő elteltével, midőn a gyakran 70—80 mér-földnyire fekvő hazájokba visszabocsáttattak, már annyira el voltak kínozva, s eleséggel olly fukarul láttattak el, hogy számosán még útközben múltának ki. Némelylek menetközben rögtön összerogytak; mások a patakok partjain, vagy a fák árnyai alatt, hová a nap égető heve elől vonták meg magokat, adák ki leiköket. „Én, — úgy mond Las Casas, — számos halottat láttam, az utón feküdni; másokat, kik a fák alatt haldokoltak, és nyöszörgő hangon az,éhezem, éhezem! szót kiabálták.“

Ezalatt Xaragua tartomány cazikája, Behechio meghalt, s helyébe húga, a szép Anacaona, Caonabo özvegye lépett. Egy alkalommal az adóbeszedésnél kis vitály adta elő

magát az alárendelt cazikák és az adószedő spanyolok közt. Ez utóbbiak e vitályt olly fekete színekkel rajzolták Ovandonak, hogy ez, a dolognak minden előleges megvizsgálása nélkül, 400 fegyveres élén, kik közt 70 lovas, azonnal Xaraguába rontott.

Anacaona, ki ártatlanságában mi rosztat sem gyanított, Ovandonak tiszteletteljesen elejbe ment, kísértetve a tartomány szokása szerint, legelőkelőbb alattvalóitól, és számos felszolgáló hölgyeitől, kik palmaágakat lobogtattak, és népekeket zengedeztek. Azonkívül összegyűjtő tartományának valamennyi cazikáit, hogy a vendégei számára adandó ünnepeken és multságokon velők együtt részt vegyenek. Ovando Anacaonát, szép leányával, Higuenamotával, és első alattvalóival meghívta, hogy a lovassági osztály egyik fegyvergyakorlatán jelen legyenek. Anacaona megjelent, s midőn a cazikák is már mind együtt valának, Ovando jelt adott, és a lovasság azonnal neki rohant a fegyvertelenül néző indián csoportnak, s nem kiméivé sem kort, sem nemet, kit összetaposott, kit agyonvágott, kit keresztül döfött, a mint épen elejbe került, vagy fegyverre talált. Körül-belül 80 cazika volt egy házban összegyülekezve; e ház körülvetetett, a cazikák elfogattak, a ház fedelét tartó oszlopokhoz kötöztettek, és mindaddig iszonyatos módra kinoztattak, míg fájdalomkiban ki nem erőszakoltatok tőlök a vallomás, hogy Anacaona s ők összeesküvést forralnak. Az így kicsikart vallomásra következett a büntetés: a ház rájok gyujtatott, és ők valamennyien a lánokban vesztek el.

Anacaona San Domingoba hurczoltatott, ott ítélőszék elé állíttatott, s miután a kinpadon az összeesküvést bevallotta, bűnösnek ítéltetett, s az európai csöcselék szemeláttára — felakasztatott! így múlt ki Anacaona, a hős Caonabo neje, a fehérek barátnéja, a bájos Amazon! Hasonló sorsa volt a sziget utolsó fejedelmi cazikájának, Catobanamának is, ki a Higuey tartományban kiütött kis rendetlenség következtében elfogatott, s Ovando parancsára San Domingóban hasonló gyalázatos módon kivégeztetett.

Ezek után a kegyetlenség többé már nem ismert határt. Egy tisztnek 300 indián adatott rendelkezésére; ki a munkával annyira kinoztatta őket, hogy kevés hónap múlva már nem élt csak harmincz; a hiány 300-ig újra kipótoltaték, és ő e számot újra rövid idő alatt ugyanazonképen szállttá le. „S ő ezt így folytatá, úgy mond Las Casas, v. valamig csak az ördög el nem vitte.“ — Alonso Sanchez asszonyokkal találkozik, kik eleséget visznek; ő elveszi az eleséget, és legyilkoltatja a nőket. — Egy spanyolnak nem lévén mit adjon kutyájának falni, egy rabszolga-nőnek csecsemőjét tépi le emlőiről, s azt feldarabolva kutyájának dobja. — Egy pap tüzből ragad ki egy gyermeket, melyet bizonyos spanyol dobott bele; egy másik előjő, s azt visszahajítja. E spanyol másnap rögtön meghalt; „és én — jegyzé meg Las Casas, — oily véleménynyel voltam, hogy egy házilag nem engedtem őt eltemettetni.“ — Bizonyos alkalommal egy katonai csapat podgyászszal, melyet szokás szerint a mindkét nembeli indiánok hurczoltak utána, egy mocsáron haladván keresztül, egyik katonának gyilokja a posványba hullott. Az esti homályban nem lévén többé a gyilok megtalálható, a katona visszafordul, és egy indnőnek kebléről kiragadván a gyermeket, azt a mocsárba fullasztja, hogy ennek holtteste nyomán megtalálhassa a helyet, hol a gyilkot másnap keresse. Ezen, és más hasonló jelenetek láttára, melyek szinte naponkint megújultak, az indiánok, hogy ennyi nyomortól menekedjenek, öngyilkosság-hoz folyamodtak; az anyák pedig legyőzve a természet ösztönét, emlőiken fojtották meg a magzatot, melyet egy illy életre fölnevelni iszonyodtak.

Columbus jamaikai fogságából épen akkor érkezett a szigetre, midőn Anacaona kivégeztetése után e kegyetlenségek teljes folyamatban voltak. Nem lehet leírni a fájdalmat, melyet érzett e szerencsétlen áldozatok láttára. Lelkismeretében megborzadott a gondolatra, hogy ő volt az, ki utat mutatott a hóhéroknak, és egy egész félvilág népességét zsarnoki kezeikbe adta. Az ekkor tett tapasztalás után írá ő később a királynak azon részvételles levelet, mellyről már emlékeztünk:

hogy tudnillik a benszülötteknek, kik a sziget valódi gazdagságát teszik, egy ötödresze a legkegyetlenebb módon máris kiirtatott!

Ovando Columbus irányában külsőleg ugyan mindig udvariasságot és megelőző figyelmet tanúsított: bensőleg azonban a féltékenység sokkal nagyobb mértékben tartotta elfoglalva szívét, hogysen a jóakaratot sokáig színlelhette volna. Ok a nyílt meghasonlásra csakhamar akadt. Ovando kinevezetési oklevelére támaszkodva, magának igényelte a jogot, a Jamaikában történekről tudomást venni s ítélni: miután a sziget joghatósága területén fekszik. Columbus ellenben utasítására hivatkozott, mellyben a hajóin találató minden személy fölötti bíraskodás rá, mint admirálra ruháztatik. Ovando látszatos nyugalommal válaszolá, hogy ő abba, mi a hajón történik, nem avatkozik; azt azonban nem hiheti, hogy utasítása neki joghatóságot tulajdonítana olly területen is, melly a monarchák akaratából neki, mint helytartónak vagon alávetve.

- S valóban Porrast, kit Columbus fogva hozott magával, szabadon bocsátá; ellenben kedvet mutatott, Columbus azon hü embereinek, kik a Porrassali harcban a fölkelők legyilkolásával terheltettek, vádállapotbai helyezésére. E szándékától azonban, belátván ennek erkölcsi lehetetlenségét, elállott, s Porrast Spanyolországba küldé azon törvényszék elé állíttatás végett, mellyet az ind ügyek fölötti bíraskodás illet.

Ezen kellemetlen viszonyai a kormányzóval, kapcsolatban azon rendetlenséggel, mellyben magán ügyeit találta, Columbus egészségére csak a legroszabb hatással lehettek, és őt elutasításának siettetésére bírták, ú tehát a két hajót, mellyeken Jamaikából San Domingoba utazott, kijavíttatá, s fölszereltető. Azonkívül egy harmadik hajót is bérelt ki azok számára, kik régi legénységéből az anyaországba visszatérni óhajtanának. Ezeknek útiköltséget előlegezett, azok közt pedig, kik tovább is visszamaradni akartak, minthogy igen szegények voltak, segélypénzt osztogatott ki. Számosán azok közül, kiket illy nagylelkűen fölsegített, egykori leghevesebb ellenségeihez, sőt vádlóihoz tartoztak.

September 12-kén vonata föl vitorláit. Azonban alig hagyta el a kikötőt, már ismét vihar keletkezett, és saját hajójának árboczfáját zúzta össze. E hajót tehát San Domingoba küldvén vissza, maga testvére Bertalan hajójára szállt, s aztán útját már csak ezen egygyel folytatta tovább. Az idő mindvégig üldözte ezen utolsó és szerencsétlen útjában. A zivatar egy napig sem szűnt meg, valamint lábköszvény okozta fájdalmai sem. Végre 1504-diki nov. 7-kén szinte rommá tört bárkája horgonyt vetett a san lucari kikötőben: honnan, mitsem késvén, testvére Bertalan és fia Ferdinand, mint ezen viszontagság-
teljes útjának sorsosai és tanúi kíséretében, Sevillebe ment, ott magát annyi évek fáradalmai-, szenvedései-, gyötrelmei- s gond-
jaitól kipihenendő.

26. §.

A missionariusok föllépése a szerencsétlen indiánok ügyében. — Las Casas.

Ha a benszülöttek nem irtattak ki végképen, azt koránsem a spanyolok irgalmasságának, vagy lassúságának, hanem egyes-egyedül azon papok és püspökök ellenhatásának kell tulajdonítani, kikre a fejedelmek a keresztény hitbeni oktatásukat bízta. A domokosiak, kik szent hivatásukat, mely főleg az Isten igéjének hirdetésében állott, teljesítendő, az újvilágban az első szerzetesi családot alapították, mindjárt kezdetben ellenszegültek a repartimientoknak: állítva, hogy az embereknek ezen erőszakos elosztása és alávetése ellenkezik mind a vallás törvényeivel, mind pedig a czóllal, melyet ők e vadak megtérítésében magoknak kitéztek. Ez embereknek ugyanis keresztényekké kellene lenniük; e föltételt kötötte ki a pápa, midőn a fölfedezett világrészeket a spanyolok és portugálok közt elosztá; ezt sürgették a fejedelmek is, kiváltképen Isabella, kik részökről nem mulasztottak el semmit, hogy a pápa által kikötött föltételnek eleget tegyenek; a keresztény egyház is, mellynek föladata, a világ minden népeit az egy igaz Isten igaz vallására megtéríteni, csak legszorosabb kötelességét teljesíté, midőn az új-világ vad népei evangelizálásának

művét, azonnal fölfedeztetése után .folyamatba tévé, s azt, annyi vértanuk és hitvallók által megszenteltet, azóta soha el nem ejté. Már pedig mi ellenkezik annyira a keresztény hittel, mint az Isten képe és hasonlatosságára teremtett, és egyszerűlt Fiának vére által megváltott embernek, ki a lét legfőbb javaira velünk egyenlőleg jogosítva van, azon megaláztatása, melyet rá a rabszolgaság hoz? Ki hiendi el nekem, hogy én azon embert, kit én rabszolgaként önkényemnek alávettem, az egy teremtő és megváltó Isten, s az egy közös ősatya által testvéremnek tartom, s élő hittel hiszem, hogy azon színre kenyér és bor, mellyel mindketten az örök életre táplálkozunk, valósággal test és vér, teste és vére az Isten-embernek? Lehetett-e várni, hogy a szegény indiánok megszeressék a hitet, mellynek követői annyi kegyetlenséget követtek el rajtok? Midőn később Cuba sziget meghódításának alkalmával az ellenálló Hátúei nevű cazika halálra ítéltetett, és kivégeztetése előtt néhány perezre egy sz.-ferencz-rendi szerzetes közeledett hozzá, őt a tulvilági boldogság reményével vigasztalando: „Találatnak-e e boldog hazában spanyolok is?“ kérdé a cazika. „Igen; de csak jók,“ válaszolá a szerzetes. „A legjobb sem ér semmitfeleie Hátúei. „Én nem akarok semmi olly helyre menni, hói attól kell tartanom, hogy ott spanyolok is lesznek.“ És a cazika ezen nyilatkozata bizonyára csak viszhangja volt azon általános érzelemnek, melly a spanyolokat és vallásukat illetőleg, honfitársainak kebelében a róz és kegyetlen bánásmód folytán igen természetesen kifejlődött.

Lelki-atyai kötelmeik a vallás érdekeivel egyesültek tehát, hogy a missionariusok egész erejükből szegüljenek ellen a zsarnoki s irtó rendszernek, mellyet a spanyolok az új-világban a szegény vadak ellenében alkalmazni kezdtek. Mont β-εt no és társai a szószékekről hallatták mennydörgő szavukat, mellyet az emberiség közös atyja, a teremtő és megváltó Istennek nevében emeltek az elnyomottak javára az elnyomók ellen. Lázításról vádoltatván, mint ezt a kis zsarnokok szokták, kiknek gonosz tetteiket valaki fölfedi, Montesino

Spanyolországba ment, ügyét a fejedelem előtt személyesen védelmezendő: mialatt társai az új-világban, megtagadták a föloldozást mindenkitől, ki az indiánokat jövőre is rabszolgá-
 kul tartja. Spanyolországban a rabszolgaság kérdése vitatár-
 gyul szolgált már akkor, midőn Columbus az első csapatot
 szállította oda a végből, hogy Sevilla piacán eladattatnának,
 A jogtudósok két részre osztak: egyik rész azt vitatta, hogy
 a keresztény szabadsághoz a pogányoknak és hitetleneknek
 semmi igényök sincs; hogy az ő szolgaságuk magának az ör-
 dögnek raboskodása, kinek alávetve vannak; hogy II. Pius
 pápa 1462. oct. 7-kén a Guinea partjain négerkereskedést üző
 portugálok ellen kiadott brevejében, átokkal csak azokat súj-
 totta, kik a keresztényekké lett négereket viszik a vásárra, s így
 a hitetlenekkel! kereskedést legalább hallgatagon helybenhagyni
 látszott — A másik rész ellenben az indiánok természeti s
 vallási szabadságát védelmezte; állítván, hogy Krisztus urunk
 mindnyájunkért halt meg, az Isten világoosságára mindenkit
 meghívott, s így az emberiségnek szerzett közös javak örökö-
 sévé tett; hogy ez örökségbei tetteles belépést a hitetlenek-
 nek rabszolgaság által nem nehezíteni, hanem ellenkezőleg
 jótétemények által lehetőleg könnyíteni kell; hogy az ördög
 nem szolgál, hanem uralkodik akkor, ha az ő nevében fűzet-
 nek rabpórázra azok, kikre nézve Isten szándoka az, hogy va-
 lamennyien fiaivá növekedjenek föl; hogy az ördög, ki kezdet
 ótai gyilkos természetéhez híven mindig csak rosztal forral-
 ván, Istennek az egész emberi-nem boldogítására irányzott
 tervét megghiúsítani törekszik, nem akkor győzetik le, ha épen
 törekvéseinek megfelelőleg nyomor nyomorra, üldözés üldö-
 zésre, gyűlölet gyűlöltre tetéztetik; hanem ellenkezőleg, ha
 minél többen, és végre mindnyájan az Istent egyképen megis-
 merik, neki ugyanazon módon szolgálnak, és dicsősége- és
 boldogságában ugyanazon mérték szerint részesülnek; hogy a
 keresztény szeretet szerint nem csak nem szabad bilincseit
 szaporítani a boldogtalanoknak, kiknek roppant szerencsétlen-
 ségük az, hogy az ördög hatalmának vannak alávetve; sőt el-
 lenkezőleg ennek békéit kell minden lehető erővel szétzúzni,

s leoldani törekedni; hogy végre a II. Pius.brevejében foglalt különös tilalom a keresztény négekre nézve, csak nyomatékossá tévése az általánosnak, mely az embervásárt és rabszolgaságot föltétlenül tiltja. A vita, egy részről önzés és érdekek által ápoltatva, hosszára nyúlni fenyegetődzött, midőn Isabella nem várva el a határozatot, csupán keresztény lelkének sugallatára hallgatván, az indiánok szabadságát kikiáltotta, s valamennyi Spanyolországba szállítottat honába visszaküldeni parancsolá.

A vita Montesino megérkeztével, midőn az indiánok nagy pártfogónéja, Isabella már eltűnt az élők sorából, ismét és pedig fokozott szenvedélyességgel tört ki. A kérdés a szent-szék elé vitetett, és X. Leó pápa azt az indiánok és rabszolgák javára dönté el: kinyilatkoztatván, hogy nem csak a vallás, hanem a természet is kárhoztatja a rabszolgatartást. Határozatának fogantat szerzendő, X. Leo a spanyol udvarhoz fordult, s minden lehető okokat felhordott, hogy Ferdinandot ez ügyben határozott lépésekre bírja. Ferdinand a kérdést magán-tanácsa elé terjesztette, mellynek határozata egyező volt a missionarius domonkosiak véleményével; azonban némi korlátozásokkal. Hogy az indiánok szabadok: ez elvben elismertetett; tetteg azonban a repartimentok föntartása szükségesnek mondatott ki. Az ellenfél ugyanis mindig azon egy, a szegény missionariusokra nézve legyőzhetlen nehézséggel állott elő: mutassanak módot, hogyan lehet majd mívelni a földet, ha az indiánok, kik önkényesen dolgozni teljességgel nem akarnak, felszabadíttatnak?

Mindamellet pillanatig sem szüntek meg ezen lelkiatyák küzdeni védenceik ügye mellett, mutogatni merészelve azt is: hogy még a jól felfogott magán-érdekekre nézve is hasznosabb dolgot cselekednék Spanyolország, ha a benszülöttek szabadságát sértetlenül hagyja: semmint ha őket munka által kipusztítva, az új-világot elnépteleníti. Gyermekük már keresztény nevelésben fognak részesülni; hozzászoknak az európai élelmi s ruházatkodási módhoz; lesznek szükségük, mellyek kielégítése végett a munkára lesznek utasítva; s a munka, mellyre gyer-

mekkoruk óta megedzettek, nem fog nekik oily nehezen esni. Ekkép bizonyára nem sokára bekövetkezik az idő, midőn a számos népesség e roppant és fölülmulthatlanul termékeny vidékeken számának megfelelő gazdag termelés által, az anyarszágra nézve majdnem kiszámíthatlan gazdagság és kincsek bőségszarujává válik. Fájdalom! a kincstár és gyarmatosok a jövendőbeli kecs egetetésekkel nem érték be, s a király végtére is, mint mondá, a dolognak érett megfontolása után kinyilatkozhatta, hogy emberies bánásmód mellett, az indiánok szolgálása sem isteni, sem emberi törvényekkel nem ellenkezik. Ellenben a domonkosiak „a templomi s tanári szószékekről, magának a királynak jelenlétében, még azután is folyvást állították, hogy az indiánok ellen folytatott irtó háborúk az isteni igazságnak nyilvános lábbaltapodása; s hogy az ez után szerzett pénz tilos és bűnös szerzemény.“ E szavak Las Casas Bertalan, az indiánok azon legmelegebb, legerélyesebb s fáradhatlanabb barátjának szavai, ki hosszú, 92 évre tejjedett egész életét kizárólag csak ügyök védelmének szentelő, s kiről ennél fogva helyén lesz itt pár szóval különösen is megemlékezni.

Bartolomeo de las Casas 1474-ben Sevilleában született; fölserdülvé, a salamancai főiskolában hallgatta a bölcséleti s theologiai tanulmányokat; 1522-ben a domonkosiak rendébe lépett, és később V. Károly német császár és spanyol király által chiapai püspökké neveztetett. Atyja, ki Columbus utazásaiban részt vett, egy indiánt ajándékozott neki; kit ő, az indiánok szabadsága Isabella által kikialtattván, azonnal szabadságba helyezett, és e pillanat óta e szerencsétlen faj iránt mindig a legmelegebb rokonszenvet tanúsította. Életének egy részét e vad emberek polgárisítására, másik részét pedig védelmére szentelő. Hogy őket polgárisítsa, bejárta Amerika különféle, akkoron még egészen ismeretlen tájait; hogy pedig védelmezze, tizennégyszer hajózta át az óceánt, s jelent meg Spanyolországban: hol mint szónok, író, diplomata, észt és szívet egyaránt érdeklő okokkal küzdött védenctzei mellett. Még mielőtt Amerikát látta, egészen ifjú korában adta ki

„Principia quaedam, ex quibus procedendum est in disputatione ad manifestandum et defendendum justitiam Indorum“ (Némely elvek, melyekből kell az indiánok igazságának kifejtésében és védelmében kiindulni¹) című iratát. 1502-ben Ovando új helytartóval Hispaniolába utazván, szemtanúja volt a Xaraguaban (1503.) és Higüey-ben (1504.) elkövetett mészárlásoknak, melyeket mi már az előbbi szakaszban előadtunk, ő pedig „Historia Indorum¹¹ („Az indusok története¹) című művében olly meghatólag rajzolt le. „Mindezen, és számos más dolgokat, úgy mond, melyek az emberiséget irtózáttal töltik el, én saját szememmel láttam; s alig merem azokat előadni, óhajtván, bár magam se hinném azokat, s ne lennének egyebek pusztá álomnál.¹¹ A munkának, mely az eseményeket egész 1520-ig tartalmazza, sajtó utjáni közzététele megtiltatott: olly élénken festé benne a vérfürdőket, hogy azok nyilvánosság elé hozásától magok a zsarnokok is, kik különben a közvéleménnyel nem sokat gondoltak, visszarettentének. Benne találatnak mindazon okok elsorolva s megcáfoltva, melyek az indiánok föl szabadítása ellen a két világban eddig fölhozattak; nem hagyván el a panaszt sem: hogy a „missionariusok által hirdetett tanuk az urak érdekeit veszélyeztetik, miután a rabszolgák csak addig engedelmeskednek, míg tudatlanságban maradnak, s nem ismerik a keresztény moral azon elveit, melyek őket az urak kötelmeiről! okoskodásokra bírják.¹¹

Ferdinand király halálos ágyán beleegyezett mindenbe, mit Las Casas az indiánok érdekében kívánt; azonban bekövetkezett halála a rendszabály foganatosítását késleltető, s Las Casas már a ponton állt, hogy jövendő urához, V. Károlyhoz Flandriába utazzék, midőn Ximenes cardinalis és toledo-i érsek, ki közben a kormányzóságot vitte, őt minden indiánok védnökévé nevezte ki, azon ígérettel, hogy kívánságát mindenben teljesíteni fogja. A rövid időközben, míg Ximenes regensége tartott, az általa célbavett rendszabályok nem lévén foganatosíthatók, Las Casas V. Károlyhoz fordult, s végzván előadását hozzátéve: „Minderről értesítve felségedet,

bizonyos vagyok benne, hogy a legjelentékenyebb szolgálatot teszem neki, mellyet egy jó alattvaló királynak tehet. Én kegyeire s kedvezéseire számot nem tartok; mert én nem érdekből, hanem azon meggyőződésből cselekszem így, hogy fölséged e nagy áldozattal Istennek tartozik.^{4*}

Las Casas az indiánok szolgaságát az által vélte nélkülözhetővé tenni, ha minél számos európai gyarmatok települnek meg az új-világban. V. Károly, hogy neki ennek megkísértésére alkalmat adjon, 1520-ban kiadott királyi rendeletében őt Cumana egy részének helytartójává nevezte ki, azon felhatalmazással, hogy ott földművelőkből, mesteremberekből, papok- és szerzetesekből álló gyarmatot alapíthasson. Las Casas 200 telepessel el is indult, és a gyarmatosítást megkezdte; kísérlete azonban, részint a szomszéd szigetek spanyol helytartói, részint pedig a benszülöttek ellenszégülése folytán meghiúsult; és ő látván, hogy államgazdasági utón nem boldogulhat, szerzetessé lett, hogy mint missionarius legalább lelki javokra megehesse mindazt, a mi tőle telik. Pappá szenteltetvén, éjjeleit imádságban, a napot pedig az indiánoknak erdeikbeni fölkeresése-, oktatása- és vizsgatásában tölté. Így járta be Mexico s Peru rengeteg tartományait, áldást és vigaszt terjesztve, s mindig közbenállva az áldozatok és hóhéraik közt. Lázításról vádoltatva, öngigazolása végett Spanyolországba utazott, és megható ékes szóval rajzoló a theologusok és jogtudósok egy gyülekezetében az új-világban elkövetett keblázító pusztításokat, s az indiánoknak a szigeteken már bevégzett, a continensen pedig megkezdett kiirtatását.

Las Casas Genesis de Sepulveda-, V. Károly krónika-írójában, hatalmas ellenzőre talált. E tanult, s mellette a rhetorica fogásaiban igen jártas és gyakorlott férfi azon tétellel állott elő, hogy az indiánok meghódítása igazságos, és hogy ezek kötelesek alávetni magokat, miután a hatalom mindig azt illeti, ki többet ért hozzá. Az indiai királyi tanács, melly belátta az ezen állítás által minden keresztény kebelben támadandó botrányt, a munka közötté-

telét nem engedte meg; Sepulveda azonban hasznára . fordítván az ekkor Romában uralkodott sajtószabadságot, azt itt sajtó alá bocsátotta, s nem érve be annak minden tilalom daczára Spanyolországban! elterjedésével, még egy népszerű kivonatot is készített, hogy így a nép is tanuljon belőle. Las Casas „Brevissima relación de la destruycion de los Indias occidentals per los Castellanos“ (Nyugat-India romlásának rövid előadása¹) című munkájában Sepulvedának elméletét gyökerében támadta meg; megmutatva, hogy az isteni s természeti jog nincs az emberi észhez és képességhez kötve; s fölül áll minden emberi akaraton, és minden politikai s anyagi érdekeken. A törvénytudósok általán a jogot vitatták, melly a tényekből származik; Las Casas, mint theologus, a jogot, melly a tényéknél előbbvaló, s elidegeníthetlen. Szerinte az uralkodás, melly merőn a túlnyomó ismeretek nyújtotta segédeszközökkel! bódításon, tehát tudományosan és igazsággal kezelt anyagi erőn alapszik, semmi egyéb, mint zsarnokság, melyet az isteni s emberi törvények egyaránt kárhóztatnak.

Az emberiség történeti fejleményét tekintve, Sepulveda sok adatot hozhatott föl állításának támogatására. A föld az emberiségnek Isten hagyományozta öröksége lévén, hogy abból táplálkozzék, ruházkodjék, s magának a lehető életkényelmeket megszerezze: ha a népesség valamely helyen túlságosan megszorodik, az életföntartás szüksége kényszeríti az illy népet, hazáját kiterjeszteni, vagy pedig azt más, őt eltartani képes vidékre áttenni. Ha itt ellenzésre talált, hódításhoz kell folyamodnia: ugyanazon szükség, melly őt terjeszkedésre, vagy új honkeresésre szorította, kényszeríti a hódításra is. A megtámadott nép, mint birtokban levő, tökéletes védelmi joggal bír: mindamellett ha legyőzetik, és a támadó győztes nép honában megtelepedhetik: ez idővel annak törvénytörő birtokosává válik. Erre a népvándorlás idejéből nem egy példa van. Europa ősnépeit Ásiából kivándorlóit népek szorították ki, s a celták és iberek már csak nevökről ismeretesek. A hatalom azoké ma-

radt, a kik ahhoz jobban értettek. Vannak népek, mellyek magas műveltségi fokon állnak, s nem akarják elhagyni hazájokat. Mindamellet, hogy hazájokban megférjenek és megélhessenek, egy részről a fölös népességnek máshova telepítéséről kell gondoskodtok; más részről pedig az élelmi szereket, mellyek hónukban elég mennyiségben nem teremnek, iparczikkék készítése és kicserélése által megszerezniök. A gyarmatosításnak hely, az iparnak nyers anyagok kellenek. Történik pedig, hogy roppant területeket népek foglalnak el, mellyek azokhoz képest aránylag még igen csekély számmal vannak, s e fölött a földet nem mivehk, mivel vagy restek, vagy tudatlanok hozzá; a gyarmatosokat pedig, kik részint az anyaföldi népesség csökkentéséül, részint a parlagon heverő területek műveléséül, és így nyers anyagok természetésül ama műveltebb népek által odaszállittatnak, háborgatják, vagy épen leöldösik. A következés ismét csak az, hogy az anyanép, az önfentartás szükségéből hódításhoz kénytelen folyamodni, s ama fensőbb természeti jog ellenére, a benszülöttet hazájokkal együtt hatalmának alávetni. A szükség kényszeríti az emberiséget, a földet mindinkább növekedő arány- és terjedelemben kizsákmányolni; s melly nép azt önmagától tenni elhanyagolja, bizonyos lehet benne, hogy előbb-utóbb mások által fog rá kényszerítettetni. Ez az életszükség, melly végtére törvényt bont. Columbus idejében Europa India nélkül el nem lehetett. A keletet fogva tartó muszulmanok elvágták előtte az utat, mellyen át vele eddigelé közlekedett. A portugálok erre Afrika körül újat kerestek és találtak; s Columbus, midőn azt nyugót felől keresni indult, fölfedezte Amerikát. Azon életszükség, melly a két nemzetet e fölfedezésekre ösztönözte, kényszeríté arra is, hogy a két Indiát, keletit és nyugotit, meghódítsa.

Mindez azonban, bár mennyire igaz legyen is, mint történeti tény, koránsem igazolhatta azt, a mi ellen Las Casas tulajdonképen harczolt: tudnillik a kegyetlenségeket, az indiánok kiirtását és képtelen munkára-, vagy rabszolgaságraí kárhoztatását. Itt már nem föld, vagy lelketlen birtok, hanem

az Isten képére és hasonlatosságára teremtett lények forognak kérdésben: kikre nézve minden uralkodónak kötelessége, őket nem nyomorgatni, hanem boldogítani, nem kiirtani, hanem föntartani; nem nyomni, hanem fölemelni. Alkalmazzuk csak magunkra a logikát: házadra szükségem van, tehát kipusztítalak; és bizonyára nem fogunk habozni, ítéletet mondani fölötte. Mert örökké állani fog, hogy: a mit nem akarsz, hogy mások neked tegyenek, te se tedd azt nekik.

A kérdés újjólag Romába föllebeztetvén, III. Pál pápa a toledoi érsekhez 1537. máj. 19-kéről intézett iratában, azt ismét Las Casas értelmében döntötte el. „A megtestesült bölcsesség, úgy mond, meghagyd az apostoloknak, midőn őket az evangélium hirdetésére küldé, hogy menjenek és tanítsanak minden nemzeteket. Jézus Krisztus nem akar különbséget a nép és nép közt; hanem igenis akarja, hogy a világosság megvitessék mindnyájának, mivel mindnyájan képesek annak elfogadására. Azonban az emberi-nem régi ellensége, ki mindig ellenszegül a jó cselekedeteknek, s mindannak, a mi az embereket az üdvösségre vezérelheti, egy, egész napjainkig soha nem ismert eszközt talált föl. Valóban, gyalázatos kapzsiságtól izgatott, és ennek mindig eleget tenni törekvő emberek, a sátán gonoszságának eszközeiül adák magokat, hogy ha ez lehetséges volna, megakadályozzák az evangélium hirdetését a kelet és nyugöt azon népeinek kebelében, mellyeket kevés idő óta ismerünk. A hazugság ezen mesterei szerint, az indiánokat csak úgy kellene tekinteni, s -velők akkép bánni, mint oktalan barmokkal, rabszolgaságra kárhoztatván őket; részint azért, mert hit nélkül élnek; részint pedig, mert nem képesek annak elfogadására. Ezen ürügy alatt, mellyet a tapasztalás gyalázatos rágalomnak bizonyított be, úgy bánnak a szegény indiánokkal, mint a mező barmaival: békókba verik, csapásokkal illetik, mindenképen sanyargatják őket, gyönyört tárlévá benne, ha nekik fájdalmat okoznak. — Már, miután mi meg nem felejtkezhetünk róla, hogy Jézus Krisztus helyettese vagyunk, és hogy ennél fogva őt képviseljük a földön azon állomáson, mellybe az Isten irgalmassága a mi minden érdemünk

nélkül helyezett bennünket, — mi részünkről nem mulasztanduk el semmit, hogy a jó pásztor aklába minden, ehhez tartozó juhokat bevezessünk. A mi gondjainkra lévén bízva, minket illet, védeni őket. Az indiánok nem kevesebbé méltók a mi figyelmünkre, mint bármely más népe a világnak. Ők emberek úgy, mint mi; s mi tudjuk, hogy elegendő oktatás után nem csak a hitet képesek elfogadni, hanem dicséretes állhatatossággal még megtartani is mindazt, mi a keresztény ajtatóssághoz tartozik. Hogy tehát igazságot szolgáltatassunk, mellyel nekik tartozunk; és elmozdítsunk minden akadályt, melly megtérésüknek útjában állhatna, ezennel kinyilatkoztatjuk, miszerint az indiánok, mint minden más népek, még azok is, mellyek nincsenek megkeresztelve, természeti szabadságuk élvezetében és javaik birtokában meghagyandók; hogy senkinek nincsen joga, őket háborgatni, vagy nyugtalanítani mindabban, mit ők az Isten, minden emberek atyja s urának bőkezűségéből bírnak. Mindaz, a mi ellenkező értelemben történék, igazságtalan, és az isteni s természeti törvény által kárhoztatott dolog fogna lenni, stb.“

A Sorbonne, továbbá az alcalai és salamancai egyetemek is, Sepulveda ellen nyilatkoztak, kinek könyve mindamellet is bibliája maradt egészen napjainkig mindazoknak, kik rabszolgákat tartanak, szabad népeket hódítanak, és ebbeli tetteiket igazolni törekednek. Las Casas pedig, mint chiapai püspök, meghagyá papjainak, hogy tagadják meg a feloldozást mindazoktól, kik a rabszolga-megváltás fejében ajánlott díjt elfogadni vonakodnak. E rendszabályt megerősíté egy mexicói zsinat is; és így történt, hogy Mexico a rabszolgaság gyaláztatától lassankint megtisztult.

V. Károly minden részről szoríttatva, végbe 1542-ben szükségesnek találta, törvényekkel látni el az amerikai gyár, mátokat. E törvények nem állították ugyan vissza az indiánok szabadságát, sorsukat azonban tetemesen javították: egyesek szeszélye helyett a korona oltalma s tekintélye alá helyezvén őket. A bizonyos mértéket és számot meghaladott repartimientok leszállítottak; az indiánok minden személyes munkától

fölmentettek, s csupán adófizetésre köteleztettek; városok és falvak építése parancsoltatott meg, mellyekben az indiánok az általok választott cazikák kormánya alatt lakhassanak, stb. így történt, hogy végre a fegyveres hódítás lelki missióvá változott, és a mézszárlási jelenetek helyét polgárisító művek foglalták el.

Fájdalom! az indiánok sorsának ezen könnyítése, egy más, a világ egészen más részéből idehurczolt emberfajnak szolgált nagyobb nyomorgatására: a rabszolga-négereket értjük. Az ültetvényesek az indiánok fölmentésével, nem rendelkezhetvén eléggé számos munkás kezekkel, annál nagyobb számmal kezdtek négereket behozni. A legtöbb írók azt állítják, hogy ezt maga Las Casas javasolta volna, csak azért, hogy védeczeinek, kiket szerfölött szeretett, sorsán könnyíthessen. Azok, kik ezt Las Casasról elhiszik, mentik őt: mint ki csak azért tette volna ezen javaslatot, mert látta, hogy a négerek inkább megbírják a munkát, mint az indiánok. Míg ezek ugyanis ennek súlya alatt összeroskadnak, azalatt a négerek a legjobb egészségnek örvendenek; oly annyira, hogy Herrera bizonyossága szerint „úgy tenyésznek ez éghajlat alatt, mint a narancsfák, és oly erősek, hogy az ember szinte hinni hajlandó, mikép ha fel nem akasztatnak, soha sem fognak meghalni.“ Las Casas azonban e mentségre nem szorult, s a ráfogott eme vádtól őt Grégoire püspök azon vádiratában, melly „Apologie de B. de las Casas“ czim alatt az erkölcsi s politikai tudományokról czimzett francia akadémiái évkönyvének 4-dik kötetében jelent meg, egészen megtisztította. Mi már említettük, hogy az Ovando küldetésére vonatkozó rendeletek közt találtak olyanok is, melyek a négerek beviteléről intézkednek, már pedig Las Casas először Ovando kíséretében lépett az új-világ földjére: tehát a négerek behozatalának, melly már akkor gyakorlatban volt, indítványozója nem lehetett. Különben, mintha csak neve szentesítette volna e gyalázatos kereskedést, az, mindinkább növekedett; mert rendkívül nyereséges volt. V. Károly a flamandoknak adta haszonbérbe az egyedárusági jo-

got a spanyol gyarmatokra nézve; kik a tett megrendeléseknek nem tehetvén eleget, a genuaiakkal léptek egy eszégre, fölhatalmazván őket 24,000 guineai négernek a nevezett gyarmatokba! bevitelére. Az egyedárság 1532-ben visszazsáll! a spanyolokra, kik azt 1580-ig magok gyakorolták; ekkor a genuaiaknak, aztán egy magán-társulatnak, végre V. Fülöp alatt 12 évre a francziáknak engedtetett által. Az utrechti béke-kötésben Anglia 30 évre maga számára kötötte ki e jogot. E szerint Europa legmíveltebb nemzetei mind részt vettek e bűnös üzletben. Franciaországban XIII. Lajos engedte azt meg a franczia, Angliában pedig Erzsébet királyné az angol gyarmatokra nézve; ebbeli engedményezéséhez ez utóbbi azon nevetséges föltételt csatolván: ha tudnillik a négerék megszerzésében semmi erőszak sem alkalmaztatik! Az általános visszaélés közepett egyedül Roma tartotta fön a humanitás nagy elvét: hogy az emberek személyökre nézve szinkülönbség nélkül szabadok, és a négerekkel üzött kereskedés ennélfogva kárhuzatos. Így nyilatkozott VIII. Orbán pápa 1639. apr. 22-kéről kelt iratában, mellyben a négereket szabadságuktól megfosztani, őket hazájokból, nejeik és gyermekeik köréből kiragadni, büntetés terhe alatt tiltja. Tilalmát megújították XTV. Benedek (1741. sept. 20.) és XVI. Gergely (1839. sept. 3.). Az elv napjainkban Europa államai által is szentesítve lön; a kereskedés eltiltatott, de végképen mindeddig sem szüntettetett meg.

Las Casas 1566. jul. 31-kén életének 92. éves korában halt meg Madridban, s ugyanott a domonkosiak templomában temettetett el. Említett művein kívül figyelemre méltó a „Quaestio de imperatoria vei regia potestate“ című irata is, mellyben a törvények felsőbbtségét vitatja a hatalom fölött. Fáradozásainak közvetlen eredményeül felhozható: az indiánok sorsának végtére kieszközlött megkönynyítése s Guatimala tartomány egy nevezetes részének egyedül hithirdetés útján általa történt békés meghódítása.

Ekkép a keresztény név becsületét, mellyet nemcsak a

spanyol, hanem más európai nemzetek is, legkivált pedig a hollandiak és angolok (ez utóbbi legalább a rabszolgát tartó északamerikai államokban még napjainkban is) elkövetett kegyetlenségek által a világ különféle részeiben fekvő gyarmataikban olly irtózatossá módon bemocskoltak, egyedül a kék. katolika egyház mentette meg. Kiket a hódolttatók egészen közönyös hidegséggel agyonvertek, barmokká aljassítottak: azokért fölszentelt papjainak ezrei saját életüket kockáztatták!

Jegyzet a 26-dik §-hoz.

Mennyit használtak az emberiségnek azok, kik, hogy a munkához nem szokott indiánokat megkímélik, a munka-edzett négerfajnak Amerikába bevitelét szorgalmazták: arra nézve mindenki tisztában van, ki előtt az ezen emberfajjal űzött kereskedés természete, s a vele járó iszonyok csak félig-m eddig is ismeretesek.

Kezdetben ugyan Afrikának csak csekély hátrányával folyt a rabszolga-kereskedés, a mennyiben csak a határszéleken eladás végett kített rabszolgák vásároltattak össze. Később azonban a szokás és szükség növekedtével a nyereségvágy a belső tartományokba is utat nyitott magának, s a kereskedés rendes üzletté vált. Az afrikai hatalmasok tapasztalván ez áruezikket keresettségét, már nem csak az elítélteket és foglyokat vitték vásárra, hanem az ártatlanokat is vadászták.

Csendes kunyhóikból, mellyeket vendégszeretőleg nyitottak meg a megvásárlásuk végett jött európaiaknak, elhurcoltatva, hosszú kötelekre fűzettek, s a pusztából a határszélekre kísértettek; hátukon czipelve az élelmet, mit nagy szűkén osztogattak nekik. Hogy el ne szökhessenek, nyakuknál fogva egyenkint az előlmenőnek vállaihoz kötött hosszú póznához lánczoltattak. Az eladási árnak csekélynek kellett lennie, mert sokan megszöktek, sokan az utón dőltek ki, s legtöbben a tengeren veszték el. Az ez üzleti célból épített hajókon ugyanis zárva nyögtek, majd megtolva a hőségűtől, és sokszor öt-hat hónapig várakozva e borzasztó helyzetben, míg a hajó egészen megtelt. Midőn azután a hajó elindult, a rősz élelmezés, a levegő hiánya, s a mindez által szított nyavalyák rohanták meg Őket; úgy, hogy százankint kellé őket a tengerbe dobni. Ha szélcsend állott be > ⁸ gyorsan nem haladhattak, az élelem elfogyása miatti félelemből; viharos időben pedig az elmerüléstől tartva, a kereskedők ez áruezikk tengerbe dobásával igyekeztek segíteni magokon; nem gondolva meg» hogy e négerék is emberek, kiknek szintűgy van leikök, hazájok, családjók I Sokszor a himlő, melly a négeren csak negyven éves korában szokott kiütni, az egész szállítmányt kipusztítá, s a kalmár vigasztalhatlan volt vállalatának meghiúsulta miatt.

Buxton számítása szerint száz négerre, kik egészséges állapotban és munkára képesen érkeznek meg Amerikába, 145 néger esik, kik el-

vesznek, részint betegség következtében, részint pedig az összefogdozás ideje alatt hazájokban. 1831-ben Christina spanyol hajó a rabszolga-kereskedés akadályoztatása végett czirkáló hajók által letartóztatván, kitűnt, hogy 348 néger közül, kiket felvett, 132 már is halál áldozatává lön. Egy másikon (Mida) 1830-ban 562-ből már csak 369 találatott élve. Egy harmadik üldözöbe vétetvén, hogy bűnös keresetét eltitkolja, a szegényeket tonnákba zárva, a tengerbe veté. Mindamellett, daczára illy nagy veszteségeknek, e kereskedés 30 száztóli tiszta nyereséggel biztatja a vállalkozókat. Így történik, hogy ellenére a szigorúságnak, mellyel az európai tengeri hatalmasságok e kereskedés meggátolásán örködnek, s azokat, kiket rajta kapnak, büntetik: mégis 1843-ban nem kevesebb mint 300,000 néger szállítottát át Afrikából Amerikába: míg 1828-tól 1837-ig, tehát 10 év alatt csupán 56,000 szabadítottat fel.

Azok közül, kik ennyi szenvedés közt végre elértek Amerikába, hány nem irigyelte itt elhunyt társainak sorsát! Kiszálláskor alig ismeretek egymásra; kinézések a halottakéhoz hasonlított. Ekkor aztán megborotváltak, megbélyegezték és olajjal kenték meg őket; igaz, hogy már ekkor jobban tápláltattak, hogy a vásáron többet mutassanak: de ha egyszer eladattak, menniek kellett, a nélkül, hogy tudnák hová, alávetve urok korlátlan önkényének, azon pereztől fogva, mellyben megvették.

Az öreg rabszolgák a fiatalokat oktatták azon munkára, mellyre magok kárhoztatva voltak. A kath. missionariusok megtérítésökön fáradoztak, urok akaratjának ellenére is, ki ilyenkor ünnepnapokon nem tagadható meg tőlök a nyugodalmat, sem nem ismerheté félre bennök a keresztény jellemet.

Félig meztelenül, kevés kenyérral és avas zsiradékkal táplálva, éjszakára holmi üregekbe csukva, egész napon át bányákban, malmokban, egészségtelen gőzű műhelyekben dolgozva, vagy a mezőn a nap égető hevénél földműveléssel foglalkozva, minden legkisebb mulasztásra vagy ellenszólásra irgalmatlanul veretve, ki- és lefeszítve, nyúzva és égetve; szóval egész életüket a legdurvább munkákban, a legnagyobb nyomorban és iszonyú kínzások közt töltve, — e szerencsétlen emberek természeti vidámságukat még sem vesztették el; hanem mulattak, a mint lehetett, tánczozal, zenével, énekekkel és különféle játékokkal. A gyermekek, kik a bölcsőjüket fenyegető sok veszélyeken szerencsésen keresztül estek, nagy gyöngédséggel viseltettek anyáik iránt, és igen gyakran lehetett hallani tőlök: Üssetek, de én anyámra még sem mondok rosztat? A négereket nyomorukban azon eszme vigasztalja, hogy haláluk után a tengereken túl fekvő hazájukba visszatérendnek, meglátandják rokonaikat, mint ez idegen ég alatt óhajításuk folytonos tárgyait. Ez okból nálók a kimúlás ünnepély; s a haldoklónak testvérei vigadnak körötte, mintegy irigylve sorsát, és búcsúzás közben túlvilági barátjaik- és rokonaiknak üdvözlétét üzenve általa.

A missionaryusok szünet nélkül szónokoltak e szerencsétlenek mellett, ó ha egyebet nem tehettek, legalább szenvedéseiket enyhíteni törekedtek. A négerek ezen jóakarói közt C1 a v e r Péter jezuita különösen kitűnt. Carthagenában, mellynek piacza akkor szintén nyitva állt a rabszolga-kereskedésnek, nagy alkalmá volt szeretetének gyakorlására. Szerzetessé avatataása után, ekkép írta magát alá: *P é t e r, a négerek mindenkor kész rabszolgája.- Mihelyest valamely, rabszolgákkal terhelt hajó megérkezett, azonnal oda sietett, kenyérrrel, égettborral, és más erősítő szerekkel ellátva; azután vizasztalni kezdé az ekkép testileg föl üdi tetteket, elvonni törekedvén ama gondolatól, mintha már most örökös rabság volna sorsuk; sőt ellenkezőleg, lehet, épen a rabszolgaság terelendi őket egy mennyei szabadság ösvényére. Megkeresztelő a gyermekeket, kik a tengeri utazás alatt születtek; segélyzé, ápolá, gyógyíts a betegeket S mindenkor régibb rabszolga négereket vitt magával, hogy ál tál ok bizodalmát gerjeszsen maga iránt ezen, az igaztalan-ság és kétségbeejtés által végkép elkeseredett szivekben. Nem hagyá őket magokra nyomorult tömlőczeikben, mellyekben tova szállítottak, sőt inkább oltárt emelt e büzhödt helyeken, a kegyelem és szeretet szavait hallatván azon néppel, melly csak a fenyegetés és szitok hangjához volt szokva.

Az emberek azonban annyira megszokták volt e gonosz-ságot, mi-kép a papok és bölcsészek, templomok és egyetemek siker nélkül szólal-tak föl ellene. Többen azok közül, kik elismerték ez üzlet igaztalan-ságát, azt szükséges és elkerülhetlen rosznak tekintvén, kevesbbé gyűlöle-tes színekkel festették.

Hozzájárult az előítélet, mellyet némelly természet-bölcselkedők, mennyiben rajtok áll, még tudományosan is megállapítani törekesznek, hogy tudnillik a négerek külön eredetű, a miénknél alábbvaló s mivelt-ségre általán véve képtelen emberfaj, mellyet ennélfogva alávetni, s anyagi munkára, mellyre egyedül alkalmas, felhasználni, az emberiségen elkövetett árusulás nélkül tehet is, szabad is. Nem tagadhatni azt sem, hogy a néger természeténél fogva szilaj, heves, indulatos és boszutlihegő; *következősképen félni lehet (mint e félelmet például Haiti szigetén a tapasztalás is igazolta), hogy felszabadittatván, nagyobb számuknál fogva (e század kezdetén Jamaika-szigeten 90 ezer néger és csak 2500 fehér találatott) kegyetlen megtorlásokra vetemednek. Mindezt egybevéve, ha tekintetbe veszszük a gyarmatokban! munkás kezeknek, ha oda többé négerek nem szállíttatandnak, keletkezendő hiányát; az ez által a keres-kedés- és iparban okozandott felakadásokat; s végre a tetemes áldozato-kat, mellyckbe a négerbirtokosok kártalanítása az államoknak kerülne: bizonyára megfoghatóvá lesz, miért van, hogy az emancipatio műve még e philanthropicus és szabadságlázás korban is csak olly nehezen haladhat előre. Egyik retentő példája ez annak: mennyire nehéz szabadulni a

büntől, kivált ha az egyszer a társadalmi szervezetbe élet-tényezőként beoltatott, s azzal, úgy szólván, összeforrt.

Voltaire részvényeket vásárolt össze, mellyek négerkereskedő-hajók építése- és felszerelésére bocsáttattak ki: a nagy nyereség kedvéért könnyen megnyugtatva bölcselkedői lelkismeretét azon gondolattal, hogy a hajókon, mellyeknek Ő is részvényese, e rabszolgák emberiebb bánásmódban részesülnek.

Amerika tartományai közt első volt Haiti, mely néger-rabszolgákat kapott; de első egyszersmind, melly a szabadokká tett négerek irtóztató boszorkitörését látta. Az tudnillik a bűnös elnyomások átka, hogy midőn a jobb érzéstől lelkesült emberek segíteni akarnak rajta, ezt nem tehetik a nélkül, hogy magokat veszélynek kitegyék: felkoncizoltatni a tigrisek által, kiknek lánczaikat oldozták le. A tapasztalás használt: a felszabadítás műve, hála századunk felvilágosodásának, akkép folytattatok, hogy a keresztény emberbarát bizton átengedheti magát a reménynek, miszerint közeleg az idő, mellyben a két faj eléggé ki lesz oktatva: egyik ugyan arra, hogy eléggé erősnek érezze magát, felebarátja szabadságát illető kötelességének félelem nélkül eleget tehetni; a másik pedig, hogy belássa, mennyire méltatlanul agyarkodnék a kezekre, mellyek bilincseit föloldozzák, csak azért, mivel a szabadítók atyjai voltak azok, kik ezeket egykor kezei- s lábaira verték!

27. §.

Keresztény hithirdetők Columbus alatt.

Az előbbi szakaszban azon tevékenységet rajzoltuk, melyet a missionarius atyák az indiánok természeti és polgári jogainak védelmére barbar lelkű elnyomók ellenében kifejtettek. A jelen szakaszt ama tevékenységnek kívánjuk szentelni, melyre e jólelkű atyák bent, az indiánok közt szánták el magukat, hogy őket a keresztény hitre térítsék.

Az új-világ az első katolikus papot akkor látta, midőn azt Columbus fölfedezte. Ugyanis a spanyolországi irgalmas rendűek főnöke, Solorzano atyát gyóntató- és alamiznasul rendelte az első expedícióhoz. Róla az ezen rend napi krónikája következő jegyzetet tartalmaz: „Jézus Krisztus ezen szolgálja, hivatalának olly buzgósággal és sikerrel felelt meg, hogy méltán tekintethetik az új-világ első apostolának. Miért is rendje azon nagy telepekkel lőn megjutalmazva, melyeket később Amerikában alapított: hol tudnillik nyolcz, nagy terjedelmű tartományyal bírt, és tagjai csudálatos megtéréseket eszközöltek.“

A pogány népek evangelizálása, egyike volt ama fő indokoknak, melyek Columbust az új fölfedezési útra serkentették, Isabella királynét pedig a kért költségek megajánlására

bírták. Azonkívül VI. Sándor pápa is, azon világtörténeti nevezetességű iratában, melyben a fölfedezett világrészeket a spanyolok és portugálok közt felosztá, valamint előbb a portugáloknak, úgy most a spanyol fejedelmeknek is meghagyá, hogy az ismeretlen világrészekben lakó pogány népeket a keresztény hitben oktattatni, s őket ekkép a kér. műveltségnek megnyerni törekedjenek. „Továbbá, így szól a pápa, a szent engedelmesség nevében parancsoljuk, hogy gondotok legyen rá, miszerint amaz országokba és szigetekre erényes férfiak küldessenek, kik okosak, tanultak, és képesek legyennek, a lakosokat a katholika hitben oktatni, s őket a jó erkölcsök követésére bírni; e mellett figyelmeztetünk titeket, hogy e tekintetben a legnagyobb óvatossággal és gonddal járjatok el, mint azt nekünk ígértétek, és mi is a ti kitűnő buzgóságtok- és királyi nagylelkűségtől bizton elvárjuk.“

Mint igyekeztek a pápa ezen meghagyásának a fejedelmek, legkivált Isabella megfelelni, arra nézve Margat jezuita atya a következő bizonyossággal szolgál: „Tisztelettel kell elismernünk a katholikus királyi pár buzgalmát és áhítátát, írja Margat atya *). Inkább Jézus Krisztus országát, semmint saját hatalmukat óhajtván terjeszteni, a legbölcsebb rendszabályokhoz nyúltak, hogy új alattvalóikkal az igaz hitet megismertessék, és nekik nyugalmat szerezzenek. Nem létezhetik keresztényibb utasítás annál, melyet e nemes vállalat vezetői nyertek. Mindnyájoknak szívére kötötték, hogy a vallás ügye legyen összes intézkedéseik rugója s irányadója; meghagyatott nekik, hogy ama lakosok iránt a legnagyobb kíméllettel viseltessenek, megtérítésükre csak az egyház közön-séges eszközeit használják, és őket inkább nyájasság, tanítás, és jó példa által nyerjék meg, semmint erőszak útján kényszerítsék a kér. hitre. Isabella, ki Nyugot-India fölfedezését saját művének tekintette, soha sem feledkezett meg egy fejedelmű kötelességéről, ki a hősnő ritka tulajdonaival a vallás

*) Lettres édifiantes, t. XII. p. 71.

által sugalt hő és szent érzelmeket párosítja. Valahányszor Columbus visszatért utazásából, hogy úrnőjének vállalatát sikeréről számot adjon, a királynő, ki őt gyakran kihallgatáson fogadta, semmiről sem tudakozódott annyira, mint a vallási ügy előhaladásáról; s mitsem kötött jobban szívére, mint a lehető legnagyobb kíméletet az új alattvalók iránt, kiknek szerinte az új uralom bizonyára nem volt inyőkre. Hanem a királyok szolgáljaiban nem mindig találak akaratuk hü végrehajtóira. Különösen az uralkodó hatalom azon helytartói, kik azt oly helyeken gyakorolják, hol az ellenőrködéstől mentek, élnek azzal többnyire vissza. Ezt nem Columbusra vonatkozólag mondom; ő e részben is korának legnagyobb férfja volt; vállalatának sikere, melly magasatos lélekerejéről és határozott akaratáról tesz bizonyosságot, jogosan biztosítja számára a halhatatlanságot. Buzgó áhítata, a vallás gyakorlatához hü ragaszkodása e fényes sikert nagyban segítette elő. Hanem az illy nagy embert akkép kellett volna támogatni, mint azt megérdemlő. Az argonauták csapatjai, kiket ez új Jason vezérelt, nem merő hősből voltak alakítva. Ha egyesek vitézek voltak is, többnyire nem bírtak elég eszélylyel és mérséklettel. Rendesen oly férfiakból álltak e csapatok, kik büntetlenség reményében azon vétkekért, mellyeket elkövettek, készek voltak hazájokat elhagyni, s kalandos utjukban még kimerithetlen kincsek szerzésére is számot tartottak. Ez új hódítók rossz jelleme okozta azon sok ember vesztességét is, kik idővel nagyszámú keresztény közönséget képezhetek volna?

VI. Sándor az amerikai térítés vezetésére apostoli helyettest akarván kinevezni, illyet számos szervezetekből választott. A sz.-domokos- és ferenczrendüek példátlan önfeláldozásuk és aratott fényes siker következtében minden országokban nagy hírben álltak; a pápa azonban úgy akarta, hogy a sz.-benedekieknek, kik az ó-világot polgárosították, jusson feladatul, azt az új-világban is legalább megkezdeni. Szerinte . illett, hogy ama számtalan hithirdető szent férfiak buzgóságának, kiknek lelkesítő szavuk egész Európának új alakot kölcsönzött, Amerikában is legyen képviselője s utódja. Így

történt, hogy Ferdinand és Isabella Buyl Bernhard szent-benedeki szerzetest, és a mont-serrati apátság tagját terjesztették elő a szent atyának; ki is őt apostoli-helyettes teljhatalmával nevezte ki azon missio főnökévé, melly Amerika számára tervezeték, és tizenkét, részint világi, részint szerzetes áldozópapból állott. Buyl-t helytelenül mondják némelyek mont-serrati apátnak, mert ezen apátság története róla, csak mint egyszerű szerzetesről szól. Püspök vagy patriarchs sem volt; valamint az sem áll, hogy társai mind benedekiek lettek volna. Ezen apostoli-helyettes Columbus Kristóffal, ki akkor tizenhét hajóból álló flottát vezetett Haitiba, 1493. sept. 25-kén indult ki Cadixből. Buyl összes missionáriusi működéséről csak annyit jegyzünk meg, hogy utána a sz.-benedeki őcsalád sok dicsőséget nem aratott. Buyl a lázadókkal szövetkezett, és hogy Columbust a vádolásban megelőzze, nyáját odahagyva, Margaritával Spanyolországba illant; hol a legméltóbb mellőzés volt nemtelen fáradozásának díja.

Azon papok közt, kik az apostoli-helyettest 1493-ban kísérték, volt Juan Perez de Marchéna rabidai kolostorfőnök is. A tiszteletre méltó szerzetes, kit mi a történetek folyamából már ismerünk, Haitiba érve, Isabellában, az európaiak által emelt ezen első városban, kápolnát épített, hol az isteni-tiszteletet végezte, s az Oltári-szentséget őrizte. Ez vala az első templom, mellyet a spanyolok Amerikában építettek. Midőn Columbus Bertalan, Kristóf testvére parancsára, Ozama folyó torkolatánál, San Domingo várost alapította, János atya itt második templomot és zárdát emelt a sz.-ferencziek számára, a templomot assisi sz. Ferencz pártfogása alá helyezvén. Mind a két rögtönzött épület kezdetben csak agyagból volt építve; midőn azonban Columbus hatalmasabb és gazdagabb lett, helyökön kőből nagy templomokat és egy szép zárdát emeltetett; hogy János atya iránt, kinek Isten után szerencsését köszöné, háláját bebizonyítsa. Egy más János nevű szintén ferenczrendi szerzetes, ki születése helyéről burgundinak neveztetett, különösen Magua királyságban

hirdeté az evangéliumot, és igen sok megtéréseket eszközölt; szerencsétlenségére, a spanyolok Guarionex cazikát is bántalmakkal illették; mire a missionariusokat viszont a benszülőttek üzték el és rabolták ki.

Ezovius, kit Fontana idéz, *) mondja, hogy Amerikában a sz.-ferencziek- és benedekiekkel, az ágostoniak és domokosiak is hirdették a keresztény hitet. 1495-dik évben Fontán a a hithirdető szerzetesek tevékeny apostolkodása felől tesz említést, kik a tartományok nyelvét csakhamar magokévé téve, a ledöntött bálványok romjain a kereszt dicsőséges lobogóját tűzték föl. Azonban úgy látszik, hogy a sz.-domokosiak odajövele későbbre esik.

1499-ben Columbus Kristóf Haiti sziget több pontjain gyarmatokat alapított Földeket (encomienda, így neveztek az egyeseknek átengedett földbirtokok) osztott ki a gyarmatosok közt, s az illető adományozottak rendelkezése alá bocsátá a szomszéd törzsek bizonyos számú benszülőttjeit (repartimiento), hogy azokat a földművelésre használják; miért is azok a benszülőtteket viszont a keresztény vallásban oktatni köteleztettek. Ez az eredete az encomiendáknak és repartimentoknak. E rendelkezésre, melly, mint láttuk, Columbstól csak kicsikartatott, s melly által az indiánok oktatása felőli gondoskodás a fejedelmektől a birtokosokra ment át, Las Casas nem feledé el megjegyezni, hogy: midőn a pápa a hódításokat a spanyol királyok vallási buzgalmára bízta, az által a kereszténység hirdetésének, az amerikaiak megtérítésének és oktatásának gondját, és azt, hogy az amerikaiakkal a tiszta erkölcsöket és keresztény erények gyakorlatát megkedveltessék, kívülrök senki másra nem ruházta. Innen következik, úgy mond, hogy a spanyol uralkodók a pápának, a vallás és annyi lelkek örök üdvének érdekében tett Ígérőtök szó szerinti teljesítésétől magokat föl nem menthették; s hogy e szerint eltévesztették kötelességöket, midőn az indiánok életét egyes urak önkényére bízák: bármennyire tették

*) Monumenta dominicana, ann. 1493.

legyen is különben föladatukká, miszerint ezek alattvalóikat a keresztény vallásban oktassák, és őket vallásos emberré képezzék: mert az uralkodóknak nincs joguk, magokat azon törvény fölé helyezni, melyet a fölségi uralkodás jogához kapcsolt kötelem teljesítése szab. Ennélfogva a spanyol uralkodópárnak nem szabadott az amerikaiak megtérítésének gondját magánosokra bízni; mivel a térítés a legnagyobb szelidséget és legnyájasabb bánásmódot igényli. A királyi uralkodó személy szelíd rendszernek fog hódolni, minthogy az ellenkező nincs érdekében; míg a helyébe igtatott urak önző s nyereszkedési érdekből, egyrésről a benszülötteket nehéz munkákkal terhelik, ütlegekkel illetik; másrésről pedig keresztény nevelésöket egészen elhanyagolják; mert e részben fáradságuk nyereszkedési vágyöknak semmi kilátást sem nyújt. — Roszalta tovább e rendszert Isabella is, miután az indiánokat szabadoknak, s a castiliai korona alattvalóinak nyilvánította. Minthogy pedig Columbus erőszakoltatván, a spanyolok magán szölgálatára is adott ezeknek szigetbelieket, kik uraikat Spanyolországba követték, a királynö azt követelte, hogy ezek is szabadságba helyeztetvén, Amerikába küldessenek vissza; a mire vonatkozó parancs 1500-ban hajtattott végre, mikor az új-világrészbe Bobadilla küldetett helytartóul. Bobadillát, mint helytartót Trassiera János sz.-ferenczi szerzetes követte Amerikába, ki nagy buzgóságot fejtett ki a bálványimádók oktatása és megtérítése körül. Bobadilla utasítást kapott, különösen arra ügyelni, hogy az amerikaiak a spanyolok részszeröl jó bánásmód által megnyerve, társaságukat megkedveljék, a keresztény vallás jötekonyságáról meggyözödjenek, és így azt önkénytesen elfogadják. Hogy felelt meg ez utasításöknak Bobadilla, s utána Ovando, azt már a fouebiekben láttuk.

S itt szakad a Columbus alatti missio-történetnek vége. A késöbbi nagyszerü működést rajzolni, ez élet-írás körébe nem tartozik. Beérjük tehát e működés jellemének átalános ismertetésével, melyből t. olvasóink megtanulhatják azt is, mit tesz az, vadnépek közt térítőnek lenni.

Azon bizonyosságok és cselszövények középett, írja Cantu Caesar *), mellyek az új-világ fölfedezését követték, szinte jól esik a léleknek, érdeknélküli hőstettek láttára megpihenni fájdalmas érzelmeiből. Nem csupán bátorság- és lelki erővel kelle fölfegyverkezni azoknak, kik felebarátjaik nyomora iránti részvétől indíttatva, a mindennemű veszélyekkel megküzdeni, és szembeszállani siettek: szükségük volt azonfölül tudományra, melly által a vadakat az igazságról meggyőzhessék; nyelvük ismeretére, hogy oktatásaikat velők megértessék; ügyesség- és éles fölfogásra, hogy régi hitöket megczáfolhassák; bölcseségre, hogy szokásaik- és gondolkodásukhoz alkalmazkodjanak, a nélkül, hogy áthágnák az engedékenység azon határait, mellyeket a vallás és erkölcs elvei a szokások és előítéletek irányában megengednek.

A missionarius olly utakon haladott, minőkön még a kincsért mindent merő fukar is rettegett volna elindulni; óriási folyókon keresztül, mellyekbe minden nyomon más ordító zuhatagok szakadnak; s rengeteg erdőségeken át, hol az ember mint valamely tenger közepett vész el. Néha két, egész háromszáz angol mérföldnyire, megmérhetlen síkságokon, és sáros és tekervényes ösvényeken követték a marhák csordáit, hogy nyomaikon haladva, a bolygó vadakat megtalálhassák.

Isten vezérlete mellett, s egyedül Tőle láttatva, a szentferenczrendi mezítláb és durva öltönyében, vagy a széles karimájú kalappal földött jezuita, övéről ruháján lelógó ke-
' reszttel, s breviáriummal kezében, a rengeteg őserdőbe bocsátkozott, s derékig erő mocsárokat gázolva, vagy meredek sziklákat mászva, folytatta útját. Megpihenésül, nem egyszer vérző sebekkel, a völgyek üregeit és barlangjait kereste föl, hol a ragadozó tigrisek dühétől, a halálmérges amerikai krokodil (alligator) marásaitól, vagy az emberhúsevő Vadak nyilaitól fenyegettetett. Ha vesznie kellett, a missionarius Istent áldva múlt ki. Hült tetemeit egy másik, ki az ő nyomain

*) Histoire Universelle, t. 13. chap. 11. (Paris, 1847.)

haladott, fölhalálva, gondosan eltakarította; s miután sírját keresztfával megjelölé, útját hasonló sorsra elszántan tovább folytatta.

A vadember, ki a hozzá közeledő európaiban aranyának, nevének, vagy szabadságának elrablóját szemlélte, elbámult, látva, hogy az emberek mitsem követelnek; bámult rendíthetetlen elszántságukon, mellynél fogva fegyvertelenül szembeszálltak a halál veszélyeivel; kitartásukon, mellyel túrték a fájdalom kínokat. A lakosok tódulva siettek feléjük; és ők nem tudván beszélni az őket körülvevő tömeg nyelvén, nekik a keresztet és eget mutatták. A benszülöttek, kik később kenetes szavaik befolyása alatt, nem tudták varázslóknak vagy az ég küldöttjeinek tartás-e őket, meglepetve hallgatták szorgalmazásaikat, hogy a tévelygő élet-, a véletlen és szeszélyes házassági frigyek- s embertelen lakomákról mondjanak le, s a család és társadalom szentségét megismerjék.

A missionariusok gyakran hangszerekkel ellátva, egyszerű melódiák játszása mellett eveztek a folyón lefelé. Hlyen-, kor a vadak mindenfelől összefutottak, és úzásnak eredve követték a sajkát, mellyről az egyházi énekek hangzottak: miket ők csakhamar megtanultak, és a kereszt, vagy Mária képe előtt ismételték. *)

Szende áhitat, tiszta erkölcs és rendíthetetlen hit valának a missionariusok fegyverei, kik, hogy megtalálhassák a vad embereket, nyomukon indultak el keresésükre; s midőn végre a szinte hihetetlen fáradságok, veszélyek és nélkülözések meglábolása után föllelték azokat, kiket annyi fáradsággal kerestek, a vademberek izetlen étkeivel, a félig sült békákkal, a még félig vérző vadhússal kelle megelégedniük; az éjt bűdös kunyhóikban tölteniük» ott tartózkodásuk alatt faekével a soha nem miveit földet szántaniok, s verejtékökkel áztatniok: mi-alatt a természetfiak közönyösen hallgatók, mikép tanítják őket mindenféle kézi munkákra, és arra, hogyan óvhassák meg első veteményeiket az azt leevő állatok kártételei ellen; s mikép

*) Ez a görög mythologia Orpheusát és Amphionát juttatja eszfiokbe.

kell becsülniük az előre való gondoskodást, mely tulajdonság a vadembereknél egészen hiányzik.

Ez önfeláldozó emberek a világon még azon jutalomra sem számíthattak, melyet a tudat, hogy sikerrel fáradozánk, nyújt; fáradságteli élet után azon szomorú meggyőződésben búcsúztak el a világtól, hogy hasztalanul fáradtak a vadak megszelídítésén. Vasconcello jezuita halálos ágyán térte meg egy öreg asszonyt; megmagyarázta neki a hit czikkelyeit, a szeretet törvényeit, és azután kérdé tőle: nem venne-e magához némi táplálékot? Sem czukor sem egyéb európai csemegék nem ízlettek neki, a mit kért és szorgalmazott, az egy gyermekkéz volt, melyet rágni óhajtott volna! — Halálos ágyukon azt is szokták volt mondani; „hogyan kívánnak olly paradicsomba jutni, melyben, európaiak vannak.“

Fölösleges kérdenünk: valljon vérök gyümölcsöző volt-e az új-földben? A jezuiták háromszáz vértanú számlálnak csupán a 15-dik században élt társaik sorában, s a ki meglátogatta tárt házaikat, végig képekkel ékítve találandja folyosóikat, mellyek koránsem a trón körül tolakodókat, hanem azokat ábrázolják, kik kereszttel kezükben a polgárisodást terjesztették.

A missionariusok e fáradalmaik közt is megtarták leikök vidámságát. Az értelmesebbek időnkint munkálataik eredménye felől jelentéseket intéztek előljáróikhoz. E tudósítások, mellyek „Lettres édifiantes“ czim alatt láttak világot, nevezetes emlékül szolgálnak mindazoknak, kik mentvék az előítéletektől, az előadást jellemező egyszerűség, távol a divatos irmodor minden pompájától, a hőstetteket csak annál nagyobb díszben hagyja szemléltetni.

A buzgó térítők a világi tudományokat sem hanyagolták el; némelylek szótárakat készítettek, mellyek a nyelvészet alapjául szolgáltak; mások a chocholate s china használatát magyarázták; amazok nevezetes kereskedelmi pontokat jelöltek ki; ezek új földet fedeztek föl. Bizonyos jezuita Tatárországban egy vörös hajú asszonynyal találkozott, kit már

Canadában ismert volt: innen a két continensnek éjszak-nyugot felől egymáshoz közeledésére következtetett, mielőtt még Behring és Cook a bizonyost megmondották volna.

Keblok telve volt lelkesedéssel, mely a tiszta szívben a természet szépségeinek látására szokott kifejlődni; egyik-kök látván a felséges erdőket, melyek az Amazon folyam partjait szegélyezik, fölkiáltott: „Milly ékes beszéd ezen erdők!” Egy másik meg következőleg irt: „Haladtam, a nélkül, hogy tudnám, hová érek; a nélkül, hogy találkoztam volna csak egy lélekkel is, ki nekem az utat megmutassa. Néhol az erdők közt elbájoló helyekre bukkan-
tam. Mit csak az ipar és emberi tudomány valamely hely kiékesítésére gigondolhat, mindazt még csak egybe sem lehet hasonlítani ama szépségekkel, melyeket itt a természet fölhalmozott. E bájos helyek engem az eszmékre emlékeztettek, melyek a thebai pusztai élet leírásának olvasásakor támadtak bennem. Azon gondolatra jöttem, hogy jó lenne talán életem napjait ez erdőségekben, hová a Gondviselés vezérelt, tölteni; miszerint távol az emberekkel! minden közlekedéstől, csupán lelkem üdvéről gondoskodjam. Azonban nem lévén ura sorsomnak, s az Urnak parancsai előljáróim által jelöltetvén ki számomra, e gondolattal, mint pusztá álommal, csakhamar felhagytam.”

Ezen általános rajz után, lássuk egy példában e működés gyakorlati eredményét is.

A jézus-társaságbeli atyák, hol rendezett és állandó kormány által igazgatott társadalmakra akadtak, mint például keleten, ott csak elszigetelten vezérelhették a lelkeket, a nélkül, hogy megkísérlették volna, a közigazgatást szervezni, s azon polgárilag is társító erőt, mely az evangélium elveiben rejlik, közvetlenül alkalmazni. Amerika legtöbb tájain azonban, legkivált pedig azon vidéken, mely a Potosi heglánczolat és Guayra közt fekszik, öntöztetve Parapané, Pirapé, Uruguay, főleg pedig Paraguay folyó által, mely utóbbitől a tartomány is vette nevezetét, egészen vadnéptörzsekre akadtak, melyek a polgárisodás minden alakjait nélkülözték.

Ezek, habár a guarani tájbeszéd által összekötötésben állva, egymástól mégis sokféleképpen különböztek: s mozगत és háborgó hordák létre, egyik helyről a másakra barangoltak, mindig tévelyegve, vadászat- és halászzal foglalkozva, s egymással minden alapos ok nélkül czivakodva és verekedve. Némellyek közölök madarak módjára a fákon fészkeltek; mások hód- és vakandokként föld alatti üregekben kuczorogtak. Többen még az emberevés borzasztó szokását is gyakorolták, s mindnyájan valamint a munkának, úgy a rendes élet még legcsekélyebb látszatjának is kérlelhetlen ellenei voltak. Itt tehát már nem csak téríteni, hanem mindenek előtt magát a társadalmat megalkotni, vagyis e számtalan néphordáknak egy néppé egyesítését, és nemzetiesítését megkísérteni kellett.

A jezuita térítők, hogy körükbe férhessenek, nyelvökön vallásos költeményeket szerkeztettek, s ezeket karban énekelve közeledének feléjük. Folyókoni utazásaik közt megemállíták csolnakajait a fák árnyaiban. A zengeményre, mely a fák lombjain keresztül hullámozott, a vademberek a folyam partjaihoz tolongtak, s félig fák megé rejtődzve, s elbájolván ama búskomoly és kellemes hangok által, melyek a tova haladó csolnakokból hallatszottak, ívöket, melyre a gyilkos nyilak már fölönáltak, leeresztették. Látván, hogy a dallam hatása őket már lefegyverezte, az üdvösség bajnokai szárazra léptek, s bizodalmutat megnyerve, az oktatás művét folyamatba vették.

Néhány év lefolyása után Paraguayban városok és falvak emelkedönek, fénynélküliek ugyan, de melyekben boldogság honolt., A megtérített vadak plébánia - községekbe gyűjtettek, melyeknek „reduction” volt nevök; és összetartó központjokat a mindig igen szép helyre épített templom és plébánia-ház képezte. Mindenik községnek volt azon kívül iskolája, kórháza, fegyvergyakorlati tere, lovardája, arsenalja, loistállója, gymnasiuma, olympiai köre és közös élelmi tára. Az egyesek lakai egyszerűek, de csinosak és tiszták, s egytől egyig mind egyformák voltak. A földműve-

seken kívül találkoztak köztők kőművesek, asztalosok, festők, vésnőkök, kertészek, szabók, hárfá-, hegedű-, lant- és orgonakészítők, szóval mindazon mesterségek gyakorlói, melyekre szükség volt. Ezekben az eredeti térítőknek mind gyakorlatnak kellett lenniük, hogy azokra a megtért vadakat megtaníthassák.

Minden családnak volt külön földbirtoka, melyet művelnie kellett. A közbirtok, vagy mint neveztetett, Isten birtoka, közösen műveltetett, és arra szolgált; hogy a róla nyert termény rászorítására éveire tartalékolva eltéssék; belőle a háború költségei fedeztessenek; az isteni-tisztelet fenntartásáért; a betegek, árvák, özvegyek ellátásának; s ha mindezek után valami fönmaradt, az azon adó lerovására fordították, mellyel minden család a spanyol királynak tartozott. A termés közös tárába rakott le, honnan azt határozott napokon a missionarius osztogatta ki a családfőnökök közt, szükségük mértéke szerint. Egyéb szükséges cikkek és eszközök sem vásároltak boltokban, műhelyekben vagy piacokon, hanem a missionariusok által közközlésen megszerzettetvén, osztattak ki a lakosok közt, kinek-kinek életmódja- s foglalkozásához képest. Hús naponként osztott ki, a böjti napokat kivéve. A ruházat egyenlő volt, s ünnepi és munka- (vagyis köznapi) köntösből állott.

Minden községben volt iskola, mellyben a gyermekek olvasni és írni tanultak. A missionarius figyelemmel kísérte hajlamaikat, s ezek szerint aztán földművelésre, vagy mesterségekre alkalmazta őket. A jobb lelkitehetségekkel megáldottak, tudományosan kiképeztettek, hogy papok, vagy hivatalnokok váljanak belőlök. Spanyol nyelvet nem volt szabad tanulniok, nehogy az európaiakkal közlekedve, megromoljanak. Idegeneknek is csak három napig volt megengedve, a missio területén tartózkodni; nehogy idegen elveket vagy szellemet hintve, a térítés művét és társadalmat veszélyeztessék.

Az asszonyok házaikban dolgoztak, s hetenként bizonyos mennyiségű gyapotot és lent kaptak, mellyből a nyert fonalat

minden szombaton beszolgáltatni köteleztelek; s általán vala-
mint a munkánál, úgy a templomokban és egyéb közhelyeken
is a férfaitól különválasztattak.

Minden reggel haranggal adatott jel a fölkelésre, mi
után a község lakosai templomukba gyülekeztek, s elvégez-
vén ajtatosságukat, munkájokra oszoltak szét. Délre ugyan-
azon harang hívta őket a közös asztalhoz, és este újra a tem-
plomba, honnan hálaadás után mindenki éji nyugalomra laká-
ba sietett.

Minden plébánia-községnek volt két papi gondnoka,
kiknek egyike a község anyagi, másika pedig lelki dolgaival
volt megbízva. Mindnyájan egy főnöktől függtek, kit a pápa
nagy terjedelmű hatalommal ruházott föl.

Voltak a községeknek általános és különös gyűléseik is-
Amazokban az egész missio hivatalnokai, úgymint a hadi,
igazgatósági, törvénykezési főnökök; emezekben pedig min-
den egyes község hivatalnokai, kik a templomra, iskolára, kór-
házakra, fegyverek- és fegyveresekre, multságokra, földmi-
velésre, eleség- és ruházatra, stb. ügyeltek föl, választattak
meg. Az előljárók megkülönböztetésül, és hatalmuknak érez-
tetésül, ragyogó és drága diszjeleket viseltek mellökön.
A büntető rendszerből számúzve volt a gyalázat, az örökké,
tartóság és halál.

Az ünnep- és vasárnapokat nagy templomi pompával
és különféle vidám játékokkal ülték meg. A fényűzés csu-
pán templomaikban jelentkezett. A sz. ruhák és edények
arany- és ezüsből készültek, s a legdrágább kövekkel ékes-
kedtek. A falak ékesen festve, márványozva és aranyozva
valának; az oltárok és képek virágokkal és koszorúkkal övez-
tettek körül, egyik oszloptól a másikig zöldlombozatok függ-
tek, a padolat illatos füvekkel hintetett be. — Űrnapkor
midőn az Istenember szentséges teste körülhordoztatik, merre
csak a szent menet keresztül vonult, az ösvény zöld, virá-
gokkal hímzett és illatos füvekkel elárasztott szőnyeggé vál-
tozott. Az utcák mindenütt drága szövetekkel, s virágfüzé-
rek- és zöld gallyakkal körülfont oszloptornáczokkal és diadal-

ívekkel valának fölkesítve. A menet legritkább és legóriásibb nagyságú faszorok közt haladott; mellyeknek lombjain a legszebb madarak különbnél különb fajai repdestek, lenn pedig lelánczolt tigrisek, oroszlanok, medvék s az erdők és puszták egyéb lakói állottak, mintegy tisztelkedve az Igének, ki által mindenek levének. Közben-közben vízzel telt medenczék valának láthatók, mellyekben a halak fűgén játszadoztál. A ritka virágok, a becses fák, a föld legdrágább termékei és legnevezetesebb teremtményei e szerint mind egybe valának ott halmozva, s mintegy kiküldöttséget képeztek, melly az átvonuló Teremtőnek teremtményei hódolatát kifejezze. És most tömjénfüst fellegen át, virágzáró hullása, trombiták harsogása, fuvola- és hárfahangok, sípszó és dobpergés közt, s karénekek zengedezése mellett, közeledett méltósággteljesen az Oltári-szentség, polgári hatóságoktól, katona-tisztektől, nemes magatartású lovasoktól kísértetve; s lengedező lobogóktól körülvéve, a földre borult nép imái és szeretet-örömkialtásainak közepette. A templomi ajtatosságra következett a bőség- és vigassággal fűszerezett közös szeretet-vendégség, melly különféle multságokkal, énekléssel, tánczczal, lövöldözéssel, gyűrű- s karikajátékkal, lándsatörésekkel, lovaglással sőt hangverseny-és színi előadással, s elvégre átalánosivilágítással fejeztetett be. Így múltak el rendesen, csupán a^, egyes ünnepek sajtátszerűségei főntartásával, minden egyéb ünnep- és vasárnapok is.

Ekképen e községekben átalános megelégedés, nyugalom, ártatlanság és boldogság uralkodott. Szükség és éhség itt ismeretlen volt. A gondos előrelátás minden évben félretett annyit, mennyi a népességnek eltartására még a legmosztohább években is elegendő volt. A bér és zsold kérdése, és ennek az élelmi czikkekehezi aránya nem háborítá a munkás életét. Távol attól, hogy rettegett volna a gyermekek szaporodásától, inkább áldásként tekinté hitestársának termékenységét. A jövő, a lehetőségek, a betegsége- és öregségtől! félelem sem fenyegette lelkének derűjét, tudván, hogy mind

ezen esetekről kellőleg van már gondoskodva. A munka, erő és képesség szerint, igazságosan volt elosztva; s így hiányozván minden indok a nagyravágyásra, irigységre, gyűlölségre, szeretet és szívesség uralkodott a falvakban. A testi gyakorlatokat lelkiek váltogatták föl, és nehéz munkára lelket emelő templomi szertartások és különféle mulatságok következtek.

Valljon fogja-e a nap sugárait e földön valaha boldogabb nemzedékre ömleszteni? Az aranykor, úgy látszott, pillanatra megjelent a földön. A legmosolygóbb képek, menyekkel a hajdankor képzelő ereje a lehető legszebb életet rajzoló, valósággá lőnek. A jezsuiták által létrehozott társadalom, teljes szabadsággal működve, e kiskorú nemzetekre nézve az evangéliumi elveken alapuló társas szerkezetnek hű mintáját nyújtá. Kezeknek nyomai, melyeket a zsarnokság és vallás-talanság egész erejéből törekedett eltörlni, mind e napig bámulatra hívják föl az utast. (Lásd „Die Jesuiten und ihre Mission Chiquitos in Südamerika, von Moriz Bach, herausgegeben und mit einem Vorworte begleitet von Dr. Georg Ludwig Kriegk in Leipzig, 1843.“ és „Relation des Missions du Paraguay, traduite de l'italien de M. Muratori, Paris 1838.“)

A térítők által kivívott eme fényes siker bámulást idézett elő az egész mívelt világban, s elismerésüket nem tagadhatták meg azok sem, kik különben a jezsuiták bevallott ellenei voltak.

Buffon, a nagy természetbúvár, tisztelettel hajolt meg a jezsuiták polgárosító befolyása előtt. „A nyájasság, úgy mond, a szeretet, a jó példa, mely erényeket a jezsuiták folyton gyakorolták, meghatották a vadnépeket, és legyőzték idegenkedésüket és vadságukat. Önkényt keresték ismeretét a törvénynek, mely az embereket olly tökéletesekké teszi, s magokat e törvénynek alávetve, társaságba szövetkezének.“ *)

Montesquieu, a társulat finom és gyöngéded érzéséről szólva, mindazt illetőleg, mit becsületnek neveznek,

*) Hist. Nat., traité de l'homme.

miután azt a nagyravágyás vádja alól fölmenti, a megjegyzést teszi: miszerint „mindig szép dolog marad, kormányozni az embereket, őket boldogítva.“*)

Robertson bevallani kényszerült, hogy „a jezuíták Amerikában elmetehetségeiket a legkitűnőbbben, és az emberi-nem javára leghasznosabb módon gyakorolták. E szerencsétlen világrész meghódítóinak nem volt egyébre gondjuk, mint lakosút fosztogatni, békókba verni, kiirtani; köztök egyedül a jezuíták (térítő)k) telepedtek meg emberiségi szempontból.^{44 **)}

Raynal, missioikra vonatkozó értekezését e szavakkal fejezi be: „Ha valaki kételkednék a jötevés és emberi bánás imez üdvös eredményeiben a vadnépeket illetőleg, hasonlítsa össze azon előmenetelt, melyet a jezuíták igen rövid idő alatt előidéztek Déli-Amerikában, azzal, melyet Spanyolország és Portugália fegyverei és hadihajói két század alatt nem vihettek véghez.“ ***)

Egyike leghevesebb elleneiknek, Rab be Alphons, pil-lanatra meghódítva az igazság ereje által, miután Aethiopiá-bani apostolkodásukat megbírálta, imigy folytatja: „Legyen a dolog bármiként, hogy egy illy országban tért foglal-hassanak, arra nézve, megvalljuk, a jezuíták részéről bá-torság és képesség kellett. És nem kevesbbé volt mindezek-re szükség Amerikában, Brasilia és Paraguay roppant tarto-mányaiban is, mellyeket annakutána fáradhatom türelemmel s rettentő nyomorok árán kutattak föl. Portugália e vidé-kekre küldé gályarabjait; a gályarabok elvesztek, a jezui-ták pedig főnmaradtak. Nekik sikerült megszelídítem, tár-sadalmi érényekhez szoktatni a buta, babonás és kegyetlen vadembereket, olly lényeket tudnillik, kik közvetítő láncszem-et látszanak képezni az orang-outang és ember között. ****)

*) Esprit des Lois, I. 4. c. 4.

**) Histoire de Charles-Quint, t. II. p. 229.

***) Hist, philosophique et politique des Deux-Indes, t. II. p. 374.

****) Hogy a vadak, nem valami közvetítő középlények az ember és állat közt, Columbus.

E tekintetben sikerdús működésök csudával határos.....
 Annyi bizonyos, hogy az emberek, kik igát nem szenvedtek, minden erőszakoskodás nélkül vetették magokat alá a jézus-társaságbeli atyák igájának. Miből csalhatatlanul következik, hogy ők boldogok voltak, és nem elnyomatva.“*)

A francia forradalom hatalmas előmozdítóinak egyike ezen észrevételt tévé: „Miga fegyveresek ezrei két jól rendezett nagy birodalmat barangoló vadnépek pusztáivá változtattak, azalatt néhány missionarius, tévelygő kisebb nemzetekből több jól rendezett nagy birodalmat alakított.**

Számos utazók, kiknek alkalmuk volt, a jezuitáknak a legtávolabbi tartományokban gyakorolt előnyös befolyását önszemeikkel constatirozni, nem állhatták ellent, hogy irányukban tiszteletöket ne nyilvánítsák. A hírneves és szerencsétlen hajókormányos, Lapérouse, ki műveik után tanulta őket becsülni, összehasonlítván ezen apostolokat más térítőkkal, imigy nyilatkozott: „Meg kell engedni, hogy habár a jezuiták nem voltak sem ajtatosabbak, sem jótékonyabbak e szerzeteseknél, mégis nagyobb ügyességgel bírtak. Ama megmérhetetlen épület, melyet Paraguayban emeltek, szükségképen a legélénkebb csodálkozásra ragad.“***)

hanem valóságos, velünk egy-eredetű emberek: azt eléggé bizonyítja azon körülmény, hogy a keresztény hit befolyása alatt kimivelhetők és polgárosít* hatók: míg ez az orang-outangokkal, és más bármely állatnem- vagy ftyjal soha sem sikerül. Továbbá: a vad és európai emberek házassági frigyéből gyermekek származnak, kik fölnevekedvén nemzésre képességgel bírnak: míg a két különfajta állat, például a ló és szamar, adnak ugyan öszvéreket, de melyek azután nemöket nem szaporítják.

Eszmetársulatnál fogva itt megemlítjük, hogy a spanyol gyarmatokban élő népesség nyolcz emberfajból áll: fehérekből (gachupinos); ere ölok-ból, kik európai fehér szüléktől, de Amerikában születtek; m e sti sek-ből, kik fehérektől és amerikaiaktól Származnak; mulattok-ból, fehér és néger szüléktől; quadroonok-ból, fehér és mulatt szüléktől; zambok-ból, néger és indián szüléktől; indiánok-ból, vörösszinű benszülöttek; végre néger-ek-ből.

*) Résumé de l' histoire de Portugal, p. 252. és 332.

**) Voyage rédigé d' après les manuscrits originaux p. M. de Less epe, p. 183.

Egy értelmes észlelő polgára az Egyesült-államoknak, s a diplomatai testületnek tagja, szintén megjegyzi, hogy: „California- s Paraguayban, hol a spanyol iga csak névre létezett, a jezsuitáknak sikerült az indiánokat szabályozott társulatokba egyesíteni, s nekik társadalmi szerkezetet adni, hogy továbbá „mindenütt, a hol ők akadálytalanul működhetek, diadalmasokdtak a vadnépek természetén és baromi hajlamain.“ Ó az éjszakai népfajok közti hithirdetés foganatlanságát a háborúskodásnak és a fejérek rohanó beözönlésének tulajdonítja, kik a jezsuitáknak nem engedtek időt, hogy az Isten ígését teljesíthessék. *)

Az angol természettudós Waterton Paraguay- és Brasiáliában ismételve tett tudományos vizsgálódásainak előadása közt, vissza nem tartóztatja magát, hogy ne mondja: „Jézus-társaságának megszüntetése közcalamitas, következményei még napjainkban is erősen érezhetők. Midőn meglátogatjuk a helyeket, hol egykor e tudós atyák virágoztak, és saját szemünkkel látjuk a roszt, melyet elosztásuk okozott; midőn halljuk, a lakosokat elbeszélni, milly jók, ügyesek, jötevők valának ők: valljon mit kell akkor gondolnunk a költőről, ki őket Brasiliáról irt történetében olly missionariusoknak nevezi, kiknek vakbuzgalmát a leghidegebb politika igazgatta?“ **)

Egy másik francia tudós, ki a jezsuiták által nevelt népek közt élt, írja, hogy e jötevők emléke a benszülöttek szívében még jelenleg is él. Nem találtaik soraikban egy sem, ki ne hajolna meg csupán nevök hallatára, s élénk megindulással ne gondolna azon elmúlt boldog időkre, mellyek emléke apáról fiúra száll a családokban. ***) (L. Roselly de Lorgues, „La Croix dans les deux Mondes,“ p. 352-355).

*) Eugène A. Vail, Notice sur les Indiens de l'Amérique du Nord, p. 219.

**) Excursions dans l'Amérique méridionale dans les années 1812, 1816, 1820, 1824. 2-e Voyage, p. 121. 122.

***) Áldd' d'Orbigny, Voyages dans l'Amérique méridionale, t. II. p. 47.

Ezek voltak, és így működtek a missionariusok. Képzeltetni, miképp a férfiak, kik ennyi szenvedésre és önfeláldozásra szánták el magokat, hogy Istennek lelki örökségét gyarapítsák, mennyire fölülállottak minden földi félelmeken, s milly elszánt lélekkel. védhatték ők földi elnyomóik ellenében ama szegényeknek ügyét, kiknek lelki oktatása annyira szívőkön feküdt: hogy a legkegyetlenebb vértanúság naponkint! szemlélete sem hűtené meg csak pillanatra is e téreni nemes buzgalmukat

A siker, illy nagy áron megvásárolva, nem hiányozhatott egészen. 1524-től 1540-ig csupán Mexicoban hat millió vad kereszteltetett meg. 1680-ban a jezsuiták már 70-nél több missiót igazgattak. Az új-világ, ez óriási földrés, minden irányban beutaztatott; s a vad erdőknek közepette, Orinoco s Amazon folyók partjain, az Andések fősíkjain és mély völgyeiben, a keresztet láthattad pompázni, melly a mintegy varázsütéssel keletkezett egyházak és községek fölött emelkedett. A 17-dik század elején Amerikában már öt érsekség, 27 püspökség és 400 zárda létezett, több nagyszerű székesegyházzal, mellyek ma is a világ legnevezetesebb építményei közé sorolhatnók. A szegény indiánok kimondhatatlanul örültek a vallás szertartási pompáinak, és boldogoknak érezték magokat, ha a papnak mise alatt szolgálhattak, s templomaikat ünnepeken erdeik virágaival és lombjaival kiékesíthették. A kereszt hódításait mindenütt iskolázás követte. A missionariusok számtalan iskolákban tanítottak: gymnasiumok, collegiumok, papnöveldék több helyen, Mexico- s Limában egyetemek is alapítottak. A benszülőttek fiai papokká

képeztetvén és fölszenteltetvén, az európaiak által kezdett művet hasonló buzgósággal folytatták. Így haladt a térítés, és vele a polgárisodás műve: fájdalom! a bajok, mellyek annak teljes fölvirágzását már kezdetben hátráltatták, azután sem szűntek meg dűlni, egészen a legújabb korig, a békének martyr-vérrel áztatott emez ültetvényeiben!

28. §.

Columbus végnapjai és halála.

Columbus, ki a téli időszakban Sevillában magát fáradalmaitól kipihenhetni remélte, távol attól, hogy a keresett és olly jól megérdemlett nyugalmat élvezhette volna, inkább a bu és gond emésztő kínjainak látta magát kitétetve.

Columbust a világ igen gazdag embernek képzelte, ki utazásai közben temérdek kincseket szedett föl, s azokat elrejtve tartotta. Az igazság az: hogy végnapjaiban a szó szoros értelmében szegénységgel küzdött. Befogatása óta magán ügyei mindig zavart állapotban voltak; tartozásait vagy be nem szedték, vagy ha beszedték is, azok jó részben a kezelők ujjaihoz tapadtak. Utolsó útja pénztárát egészen kimerítette; s a mit Hispaniolába érkeztekor összegyűjthetett, azt régi utitársainak részint fölsegélésére, részint átszállítására fordította. Így történt, hogy Spanyolországba megjövéen, kölcsönhez kénytelenítettet folyamodni. „Húsz évi szolgálat és fáradalmak, olly sok és nagy kiállott veszélyek után, — írja fiának Diegónak, — én nem bírok Spanyolországban egy fedelet, melly alá megvonhassam magam. Ha enni, vagy alunni akarok, vendégfogadóba kell mennem, s a legtöbbször nem vagyok azon állapotban, hogy az árt kifizethessem?

Egészségi állapota gátolván őt benne, hogy az udvarnál személyesen megjelenjék, levél vagy baráti közbenjárás által

tehát figyelmét Hispaniola szomorú állapotára hívá föl, és e sziget helytartói méltóságába visszahelyeztetését, és a hátralékoknak mind maga, mind pedig sokat szenvedett szerencsétlen matrózai számára kifizetését sürgeté, tekintetbe nem vettek, legalább válasz nélkül hagyattak. „Én, - úgy mond — fölségteknek annyi buzgósággal és olly szorgalommal szolgáltam, mintha csak a paradicsom volt volna díja; s ha netalán valaha valamiben hibáztam, az csak azért történt, mert tudományom és tehetségem tovább nem terjedett.“

E szomorító elhanyagoltatása napról-napra inkább kifejté benne az óhajtást, fejedelmeivel személyesen találkozhatni. Ismételve fölkészült ez útra: de mindannyiszor föl kellett szándékával hagynia, részint az idő zordonsága, részint betegségének növekedő fájdalmai miatt. Azalatt ellenségei nem szüntek meg áskálódni ellene; az Ovando által Spanyolországba törvényszék elé állztatás végett visszaküldött Porras szabadon járt és kelt, s atyafia, Morales pénztárnok társágában, a főbbrendüeknél is elfogadást talált.

Mialatt Ferdinand minden folyamódásait hideg közönyösséggel vette, Isabella, ki már Colūmbusnak utolsó utjából visszatértekor súlyos beteg volt, gyors léptekkel közelített életének vége felé. „Engedné az isteni Szentháromság, irta ő fiának, hogy királyném egészsége helyreálljon; általa minden rendbe fogna hozatni, mi most rendtelenségben van.“

Isabella 1504. nov. 26-kán, életének 54-dik évében négy hónapi betegeskedés után Medina del Campoban meghalt. Egészsége már jóval előbb tetemesen szenvedett ama szerencsétlenségek következtében, mellyek királyi családját érték. Egyetlen fia, Juan herczeg életének zsenge korában szölytatott ki az élők sorából. Leánya, Juan na, ausztriai Fülöp-, flandriai királynak neje pedig elmeegyeségben szenvedett, és azonkívül férjével nem a legboldogabb házassági frigyben élt. E szerencsétlenség mély szomorúsággal töltötte el szívét, melly végtére orvosolhatlan melancholiává változott, és testi erejét végkép fölemeszté. A földi nagyság és hatalom tető-

pontján, körülragyogva a dicsőség aransugáritól, egy rendkívül pompás udvar hódolatai közepette Isabella még csak a fájdalom- és emlékezetnek élt. Az arragoniai Ferdinánddal házassági frigye folytán egygyé olvadt, a móroktól mindkettőjük erélye által megtisztított és Ferdinand hadjáratai s politikája által Navarra és Nápoly királysággal, Columbus fölfedezései folytán pedig egy egész új-világgal gyarapodott nagy birodalomnak nem vala más örököse, mint egy elmebeteg nő, ki nek egyetlen foglalkozását szép férjének bálványozása és féltése tette I

Irving, ki Isabellát a legtisztább léleknek nevezi mindazok közt, mellyek valaha a népek sorsa fölött határoztak, végrendeletének egy pontját idézi, mellyben szerinte szívének szüzsies alázatossága és házassági szerelmének bensősége mély vallásosság- és gyengéd bubánattal kapcsolatban nyilatkozik. „Testem, így ir a fejedelmi hölgy, a granadai Alhambrában, a sz.-ferencziek kolostorában, egy alacsony sírboltba tétessék le, minden más emlék nélkül egyszerű föliratu kónél. De ha férjem, a király, sírhelyet valamely más egyházban vagy kolostorban, s a királyság egy másik táján találna választani magának, azon esetre kívánom és parancsolom, hogy az én teteim is oda szállíttassanak, és ő felségei mellé tétessenek: miszerint ekképen az egység, mellynek életünkben örvendtünk, és mint reméljük, Isten kegyelméből leikeink is az égben örvendeni fognak, földben nyugvó testeink által is jelképeztessék.“ Isabella kívánsága teljesült: teste a granadai székesegyházban Ferdinandé mellett nyugszik. Fehér márványból készült szobraik pompás siremélvényen egymás mellett fekszenek; a kápolna oltára féldomborművekkel van ékesítve, mellyek Granada elfoglalását és átadását ábrázolják.

Columbus és az indiánok ezen nagy pártfogónője tehát nem volt többé az élők sorában. Columbus halálának hírére épen azon perczben vette, mellyben egy, fiának szóló levelet akart útnak indítani. „Még egy figyelmeztetést számodra, édes fiam Diego, veté hozzá az eseményre vonatkozólag, azt illetőleg, a mit jelenleg tenned kell. Fejedelmi asszonyunk

és királynénk lelkét buzgó ájtatossággal ajánld Istennek. Életében mindig katolikus és áhítatos volt, kész lévén megtenni mindazt, a mi az ő szent szolgálatára vonatkozott. Miért is meg lehetünk róla győződve, hogy az ő dicsőségébe fölvétetett, és e zord és fáradságteljes élet minden gondjaitól megszabadított. Közvetlenül erre minden gondunkat urunk és királyunk szolgálatára kell fordítanunk, s fájdalmát enyhíteni törekednünk, ő felsége a kereszténységnek feje (tudnillik politikai tekintetben, mint leghatalmasabb fejedelem). Emlekezzél meg a példabeszédről: ha a fő szenved, érzi minden tag. Ennélfogva egészségéért és hosszú életéért minden kereszténynek kellene imádkoznia, és ezt nekünk, kik szolgálatában állunk, minden mások előtt és kétszeres buzgósággal cselekednünk.¹¹

Columbus, kit az egész tél alatt fájdalmas betegsége Sevillellába szorított, ügyének sürgetése végett testvérét, Bertalant Ferdinandhoz küldé. Ez az ő ifjabbik, már most 15 éves fiát, Ferdinandot is magával vitte, kinek a fiai jövődéli egységét szíven viselő apa testvére, az udvarnál levő Diego iránti szeretetet nem mulasztá el a legérzékenyebb szavakban szívére kötni, s ennek viszont amaszt ajánlani. „Úgy viseld magadat, — úgy mond Diegohoz intézett levelében — testvéred iránt, mint az idősebbnek az ifjabbik irányában illik. Neked nincs más testvéred; és én hálát adok az Istennek, hogy ez épen olyan, a miilyenre neked szükséged van. Tíz testvér sem volna sok neked. Én jobb barátokat testvéreimnél nem találtam.¹¹

A következett 1505-dik évi május havában Kristóf Bertalant személyesen követé az udvarhoz, mely ekkor Segoviában tartózkodott Ferdinand fejedelmi kegyének biztosításával, de egyszersmind azon, szíve titkát eláruló hideg mosolylyal fogadta őt, mely mint a téli napsugár, világít ugyan, de nem melegít. Columbus észrevette, hogy Isabella halálával minden reményének vége van. A Barcelonába egykor diadalal bevonuló hős, most összeesett, beteg és bűbánát által emésztett férfi, alig volt észrevehető, oly annyira elhanyagoltaiét.

Columbus több hónapokat töltött el ügyének eredménytelen sürgetéseivel. Főkézése abból állt, hogy Indiák alkirálya- s kormányzójának méltóságába visszahelyeztessék; jövedelmeit és hátralékait illető igényeit alárendelteknek tekintvén: mellyekre nézve a királyra bízta, tetszése szerint határozni. „Ez, így ír ő a királyhoz intézett folyamodó-levelében, ollyasmi, mi becsületemet illeti. A többiben cselekedjék fölséged, a mint épen jónak látja: vegyen el, vagy tartson vissza, mint érdekei kívánják, és én meg leszek elégedve. Én azon Íriszemben vagyok, hogy ez ügy halogatása legfőbb oka egészségem megromogt állapotának.¹¹

Azonban épen e pont, mellyhez Columbus becsületét kötötte, volt az, mellyben Ferdinand az általunk már másutt előadott okoknál fogva, legkevesbbé volt hajlandó engedni, ő Columbuszt és fiát rá akarta bírni, hogy az új-világban minden örökös méltóság- és hatalomról lemondva, ezek helyett Castiliában nyerendő czimekkel és birtokkal elégedjenek meg. Columbus elvetette e javaslatokat, mint a mellyek őt nézete szerint tetteinek élő trophaeumaitól fognák megfosztani. „Úgy látszik, írja ő barátja, Diego de Deza, sevillai érseknek, hogy a király ő fölsége nem hajlandó teljesíteni azt, a mit ő és a királyné, ki jelenleg már ott fön a dicsőségben van, nekem szóval és írással megígértek. Ez ellen harczolni, annyit jelentene, mint víz ellen úszni. Én mindent elkövettem, a mi hatalmamban állott: a többit Istenre bízom, kit nyomorúságaim közt irányomban mindig kegyesnek tapasztalta,“

E közben történt, hogy Fülöp király és Juana királyné Flandriából megérkeztek, hogy az Isabella halálával megürült castilii trónt elfoglalják. Columbus lelkében egy reménység villant föl: Isabella leánya által nyerni vissza, mit az öreg király Ferdinand megadni olly határozottan vonakodott. Maga nem mehetvén, testvérét, Bertalant küldötte az érkező fejedelmi párhoz, egy levéllel ezek számára, mellyben először fájdalmát jelenti ki a fölött, hogy betegsége miatt hódolatát személyesen nem teheti; azután reményét fejezi ki, hogy áltatok czímeibe s méltóságába vissza fog helyzetetni; végre biz-

tosítja őket, mikép daczára annak, hogy jelenleg betegségek által gyötörtetik, ő mégis képes leend, nekik jövőre is szolgálásokat tenni, mellyek az eddigieket is meghaladandják. Az adelantado erre testvérétől, kit többé nem. vala látandó, érzékeny búcsút véve, útnak indult, s az újon. érkezett fejedelmi pártól a legmegtisztelőbb kegyességgel fogadtatott: többi közt azon határozott biztatással bocsáttatván el, hogy az admiral kívánságának lehető leghamarább elég fog tétetni.

Közvetlenül testvérenek elutazta után, Columbus betegsége (átalános köszvény) rögtön aggodalmat gerjesztő mértékben növekedni, s fájdalmi súlyosbulni kezdtek, s a remény által pillanatnyira fölélesztett életszíkrtat végkép kioltani fenyegetődzték. Columbus érzé, hogy közel az óra, mellyben ez árnyékvilágból Isten előtt megjelennie kell. Legelőbb is földi dolgainak elintézéséhez látott. Egy codicillusban megerősítő a még 1495-ben készült végrendeletét, mellyben fiát, Diegot, s ennek elsőszülött fiutódait czimeinek és birtokainak általános örököseiül rendeli, s azonkívül testvérei, s másik fia Ferdinand, és ennek anyja Enriquez Beatrix javára is több rendbeli intézkedéseket tesz. Az egyházak, iskolák és kórházak számára alapítványokat rendel, s fiának Diegonak meghagyja, hogy jövedelmeinek egy részét a genuai, sz. Györgyről czimzett bankba tegye le mindaddig, valamig az így betett összeg anynyira nem növekedik, hogy azon a szent-földre hadjáratot szervezni s elindítani lehessen. Intézkedett egy theologiai intézet alapításáról, mellyben az indiánok megtérítésére kiküldendő papok képeztessenek; Haiti szigetén pedig egy a bold. Szűzről czimzett templom- és ispotálynak építését rendelte meg, mellyben márvány- emléké őrizze az alapító nevét: így emlékeztén meg még végpillanataiban is e szerencsétlen szigetről, mellyből annyi fájdalmas emléket vitt magával sírjába; s mellyben egykor a neki, a fejedelmek által „marquis“ vagy „herczeg“ czímmel ajánlott, 23 mérföld hosszú s 46 széles uradalmat nem fogadta el, csak azért, nehogy ennek megmívelési gondjai őt élte sajátképeni föladatától, India további nyomozásától visszatartsák.

Elrendezvén ekkép minden földi dolgait, hátra levő idejét a mennyieik biztosítására fordító. Meggyónt és áldozott. Fia Diego s némely hű szolgálai, köztök a Diego Mendezzel tett csolnaki útról ismeretes Bartolomeo F i e s c o, környezték halálos ágyán: kiktől érzékenyen elbúcsúzáván, nagy önodaengedéssel múlt ki Valladolidban 1506. máj. 20-dikán, Urunk mennybemenetelének ünnepén. Utolsó szavai voltak: „In menus tuas, Domine! commendo spiritum meum!” (Uram! a te kezeidbe ajánlom telkemet!)

Hosszú betegeskedése alatt nem foroghatván az élők körében, az udvari pártok és cselszövényeik közepett, neve majdnem egészen feledékenységbe ment. Egy, 1506. június 2-kán kelt királyi rendelet, mellyben az apját illető aranyank - és egyéb tárgyaknak Diego számára kiszolgáltatása hagyatik meg a tisztviselőknak, egyetlen-egy kifejezést sem tartalmaz, melly elismerést, sajnálkozást vagy részvétet tanúsítana; mint ezt az illem legegységesebb szabályai is megkívánták volna. Ennyi hidegség csak tizennégy nappal Columbus halála után egy fejedelem részéről, kinek országát a nagyság és hatalom tetőpontjára emelte. Az udvar példáját a nagy világ követte. Halála Castiliában olly kevés zajt okozott, hogy a következő években külföldön megjelent több munkák írói ez eseményről még csak nem is értesültek, miután Columbusról még mindig mint élőről emlékeznek. Pierre Martyr d' Anghiera, ki egy más időben még büszke volt Columbusbarátságos viszonyaira*), sem betegségét, sem halálát nem említi: olly részvétlenül vette e férfiú kimúltát, daczára annak, hogy ez időtájban Valladolid közelségében tartózkodott. A valladolidi krónika, melly 1333-ban kezdődik, s egész 1539-ig folytattott, gyakran olly városi csekélysegekről tesz említést, melyeket ma senki sem tart legkevesebbé is figyelemre méltóknak: a kor legnagyobb férfiénak halálát, melly 1506-ban falai közt történt, még ezeknél is csekélyebb jelentőségűnek tarthatta,

*) Scripsit ad me praefectns ipse marinus (Columbus), cui sum intima familiaritate coniunctui.

mivel arról sem ezen, sem az utóbbi években még csak egyetlen szóval sem emlékezik Milly részvétlenségnek kellett Columbust illetőleg uralkodni az egész országban, világosan mutatja az, hogy Lucio Marineo, a katolikus király káplánja, tehát Columbus kortársa, a széptudományokban igen jártas férfiú, ki épen ezen tulajdonánál fogva, hogy tudmillik a classicus tanulmányokat és Ízlést terjeszse, hivatott meg Siciliából Spanyolországba, ez ország nevezetességeiről munkájában őt Kristóf helyett Péternek nevezi! Olly annyira van valami igaz az észrevételben: „mikép az élet egyik physiologikus törvényének titokszerű hatása folytán, a dolgok ugyanazon módon végződnek, a mellyel kezdődtek.“ A homály, melly Columbus bölcsőjét fedi, környezi halálos jigyát is.

Hullája a nevezett város sz.-ferenczi kolostorának sírboltjába tétetett le: honnan 1513-ban Sevillebe, a carthusiak Santo-Christo kápolnájába; 1536-ban pedig azon óceánon keresztül, mellynek rémségeit legyőzte, Hispaniolába vitetett, s ott a san domingoi székesegyházban a főoltár mellé takarított el. Midőn 1795-ben a spanyolok Hispaniolát a francziának átadták, Columbus tetemeit, mint dicső ereklyét a spanyol monarchia legdicsőbb korszakából, magokkal vitték Cuba szigetébe, s ott a haVannahi székesegyházban nagy ünnepélyest séggel eltemették. A hulla fölvételénél 8 hajóra szállításánál a spanyol kormány a legnagyobb pompát fejtette ki. A nevezett évi december 20-dik napján ugyanis a san domingoi székesegyház főoltára melletti sírbolt számos papság, főurak, katonai s polgári tisztviselők és temételen nép jelenlétében fölnyitván, benne ólom-koporsó töredékeire, néhány csontokra és csomó földporra, egy dicső emberi tetemnek e kevés szomorú maradványaira találtak. Mindez tiszteletteljes szorgalomnaal összegyűjtetvén, aranyozott ólom-szekrénybe, aztán pedig ezzel együtt fekete bársonnyal bevont koporsóba záratott. Másnap a domban ünnepélyes gyász isteni-tisztelet tartatott az elhunyt leikéért, misével, officiummal, és az érsek által mondott halotti beszéddel. A szertartás végével a koporsó egyházménetileg, mellyben minden katonai s polgári hatóságok is

részt vettek, a hajóra kísértetett, és ott egyházi énekek zenegedezése és a megdördült ágyuk tompa moraja közt az átvitelével megbízott parancsnoknak átadatott. Az összes katonaság gyászba burkolt lobogók alatt volt kiállítva, tisztelkedni annak, ki egykor e partokról gonosztevő gyanánt békókkal terheltlen hurczoltatott el az általa egy félvilág birtokába helyezett anyaországba. A koporsót a kikötőig királyi tisztviselők, és a sziget első rangú birtokosai fölvaltva vitték. A hulla fogadtatása Havannahban épen azon fényes szertartással ment végbe. A mint a hajó a kikötő előtt megjelent, az' erősség ágyúi s a kiállított katonaság üdvövéseket tettek, mellyek az admiralt és parancsnokot megilletik. Hosszú sora a legfényesebben fölkesített csolnakoknak kísérte a hullát a partra, hol azt a sziget kormányzója fényes kíséretével fogadta. Bevitetvén a székes-egyházba, templomi fényes szertartások közt a főoltár mellé azon sírboltba tétetett le, mellyben máig nyugszik. „A halott iránt — úgy mond Irving — oily későre tanúsított eme tisztelet-nyilvánítások a porrá s hamuvá lett szívet szenvedett bántalmi- és keserüségiért nem kárpótolhatják ugyan: mindamellett vigasztalólag hatnak minden nemes és igazságtalanul üldözött és szenvedő lélekre; bátorítván őt hogy a jelen méltatlanságait fölemelkedett lélekkel szenvedje: mert az igazi érdem minden rágalmatat túlél, s dicső jutalmát a későbbi századok csodálatában találja/

Korunknak jutott ama dicsőség is, hogy az új-világ fölfedezője iránt akkor elkövetett méltatlanságot, midőn ez „Columbia“ helyett „Amerikádnak“ nevezteték el, legalább részben helyrehozza. Ugyanis az Egyesült-államok azon államkerületet, mellyben Washington város a Capitoliummal áll; Bolivar pedig azon köztársaságot, mellyet győzelmei által alapított, hősünk emlékének örökítéséül „Columbiádnak“ neveztek el.

Columbus élete drámához hasonlít. íme a szegény és homályos ember, ki ifjúságának éveit egy eszme diadalának szenteli; s íme a diadalmaskodó hős, ki diadalmi útjaiból először a legelragadóbb lelkesedés közt, másodszor

bűnbánó vezeklőként, harmadszor lánczokkal terhelve, s végre negyedszer kimerülve s haldokolva tér vissza. Egész élete, az első útjára következett öröm rövid perceit. leszámítva, folytonos küzdés, fáradság, szenvedés.

Bevégezve e rövid életírást, érezzük, hogy annak olvasása nem fogja minden benyomás és megindulás nélkül hagyni az olvasót. Az író írva éli azon érzelmeket, mellyek olvasóiban az olvasás közben keletkezni fognak. Ha ez igaz: s nekünk a keblünkben támadott gerjedelmeket habár csak halvány színezettel is visszaadnunk sikerült: úgy magunkról ítélve némi sikert ígérhetünk e különben egészen igénytelen műnek. Olvasva azon felette rövid életírást, melyet Columbus második fia atyjáról készített, itt is úgy találjuk, hogy lelke át volt hatva a vallásos érzelmektől, mellyek apjának jegyzeteit forgatva, támadtak keblében. Előadását, melly a kegyelet ajtosságának színét viseli magán, az Urhozi rögtönös emelkedéssel zárja be, befejezésül csak e két szöcskát állítván az irat végére: Laus Deo, Dicsőség Istennek!

29. §.

Néhány szó Columbus családjáról, és az ő fölfedezésére vonatkozó irodalomról.

Fia Diego atyja halála után pert indított a korona ellen, mellyben az atyjával kötött egyesség alapján Hispaniola kormányzóságának ráruháztatását sürgeté. A bírák nagy becsületére válik, hogy e pert megnyerte. 1509-dik évi jun. 9-kén, apja jogaiba és méltóságába (az egy alkirályi czímet kivéve) visszahelyeztetvén, Hispaniolába evezett, hová őt nagybátyja, a jeles adelantado követte. Meghalt 1526. april 23-kán. Diegonak, ki Álba herczeg egyik unokahúgával kelt házasságra, két fia és három leánya maradt őt a helytartóságban elsőszülött fia, Luiz, a harmadik örökös admiral követte. Ez kapta 1527-ben a veraguai herczegi s a jamaikai marquis-i czímet egy, 25 □ mérföldnyi majorátussal Amerikában. Ennek fiában, Diegoban, a negyedik admiral- és második veraguai herczegben, Columbus családjának a Ságon magva szakadt. Testvérei: Bertalan és Diego örökös nélkül múltak ki; hasonlólag második fia Ferdinand is, ki idővel nevezetes szerepet játszott, és pedig nemcsak mint jeles műitész, literator és tudós; nemcsak mint sokat tapasztalt utazó, ki Európát, Ásiát s Amerikát beutazta: hanem egyszersmind mint ügyes és igazság-

szerető diplomata is. Több hátrahagyott irodalmi művei közül, mi ismételve hivatkoztunk apjának általa készített életrására. Fájdalom! e munka spanyol eredetijét nem tudták eddigelé megtalálni: a mi kéznél van, az csupán egy, 1571-ben Velenzében megjelent olasz fordítás, melyből a mostani spanyol szöveg készült. — A fi-ág kihaltával a veraguai hercegi cím és hozzákapcsolt birtokokat a don Nuno Gelves de Porto-Gallo család, mint a negyedik admiral leányától származó leány-ág öröklötté, mely is Spanyolországban napjainkig virágzik. *) A spanyol amerikai gyarmatok függetlenségi harczi alatt és után a veraguai herceg minden vagyonát elvesztvén, a spanyol kormány neki ennek fejében 24,000 tallér évi kármentesítést biztosított, mely a cubai és portoriccoi jövedelmekből fizetetik.

Columbus özvegykép hátrahagyott második nejéről, Enríquez Beatrixról, a dicső Ferdinand anyjáról csak igen gyéren emlékeznek a történetírók. Mi a róla fönmaradt néhány, de tartalom- és kifejezésteljes vonásokat összegyűjtve, meggyőződünk róla, hogy itt női jellemmel állunk szemközt, mely az életben csak felette ritkán fordul elő, s épen azért megérdemli, hogy róla pár sorral annyival is inkább megemlékezzünk: mert épen azon fensőbb tulajdonok, mellyeket mi e rendkívüli hölgyben csudálunk, adtak alkalmat nevének némi beszennyezésére. A közönséges színvonalon kívül eső érény mindazoknak, kik azon szívükben túl nem emelkednek, megfoghatatlanná válik, s gyanúsításokra szolgáltat alkalmat.

Beatrix Cordovában született, s Arana ősnemes spanyol családból származott. Minden író megegyezik benne, hogy Beatrix egyike volt azon első rangú szépségeknek, mellyek a déli tartományokban koronkint előfordulnak, s a világ bámu-

*) Olaszországban a Columbus-család még ma is bír fiörökösökkel. Ezek közül Colombo Lajos, pápa ő szentségének házi praelatusa, az admiral életrását legközelebb befejezte; s a munka ezen czim alatt: „Patria e biografía del grande ammiraglio D. Cristoforo Colombo“ Rómában sajtó alatt van.

lása, vagy az arra gyakorlott befolyás folytán szinte mythosi jelenségekké válnak.

Beatrix e tündérhíre nem törekedett. Önzetlenebb, önfeláldozóbb szívet a házassági frigyek története alig mutathat fel. 1486-dik évben történt, hogy Columbus Cordovába érkezve, lakának szomszédságában bérelt ki szállást, s vele megismerkedett. Columbus akkor már 49 éves volt, e mellett özvegy, egészen galamb-fehér fővel, név, család és birtok nélkül, körüljárva a tervvel, mellyet a közvélemény esztelenségnek bélyegzett; s mégis alig múlt el néhány rövid hó, az ifjú, bájos, nemes és nem épen vagyontalan hölgy már nejevé lön a hontalan és őszbe borult (mint neveztetett) kalandornak, s őt a következő 1487. év augustus hó 29-kén egy fiúval (Ferdinand) örvendeztette meg. Felsőbb rendű szeretet volt ez, fölkeltve a lélek bájai által olly szívben, melly magasabb élvezetekre fogékony, s egész világát belső szellemi elégtelenségében, s ennek folytán egész az áldozatig vitt elzárkozottságban találja.

Columbus fölfedezési útjára indulva, elvált nejétől, miként az apostolok, kiknek művét kiterjeszteni szándékozott. Beatrix Cordovában maradt, hol Columbus azóta csak felette gyéren, s akkor is csupán néhány perezre fordult meg. Az új világból első ízben visszatérő hősnek óriási dicsősége s diadalmi menete sem csalta ki szülővárosának kebeléből e csudálatosa méltó hölgyet, hogy tanúja (s részben tárgya) lenne a lángész megkoronáztatásának férjében, kinek ifjúságát, szépségét, családját, még mint szegénynek és megvetettnek áldozatul hozta. Férje alkirályf és admirali rangra emelkedvén föl, Beatrix soha nem sürgette, hogy oldala mellett ennek megfelelő állást elfoglaljon, fényes házat tartson, őt a magasabb körökbe vezesse, vagy az udvarnál csak be is mutassa. Hasonló lévén azon ritka virágokhoz, mellyeket át nem ültethetni, s mellyek születnek, nevednek, diszknak s elhullanak az elrejtett magányos helyen, melly bölcsőjük és sírjuk. Beatrix ott élt visszavonulva őseinek városában, minden jele nélkül azon női hiúságnak, melly büszkeségét, hogy nagy férfiu

szívét hódította meg, külsőleg is érvényesíteni és éreztetni, olly igen szereti. A fény, pompa, társadalmi állás: mindez nem érdeklé e kiváltságos nőt, ki, midőn ragyoghatott volna, olly visszavonulva élt, hogy a közönségtől szinte feledtetnék, s épen ezen okból a történetírók évkönyveiben is, mellyeket férjének tettei betöltenek, nem jutna számára egyéb, azon egyszerűen említett dicsőségénél: hogy Kristóf és Ferdinand, e híres neje és illetőleg anyja volt. S valóban egész boldogságát az errei emlékezet s azon tudat tette, hogy a nagy félreismertet, kinek későbbi dicsőségében osztozni nem kívánt, még mint illyet szerette s megnyerte.

Beatrix e visszavonultsága egy korban, melly a nagy érényekben többé nem hisz, kapcsolatban Columbus végrendeleti codicillusának azon záradékával, mellyben ez számára évi nyugdíj rendel, idősb fia Diego által a majorátus javai-ból fizetendőt, „olly okokból, mellyeket ott felhozni nem vala illő,** azon gyanúra szolgáltatott okot, mintha ő Columbusnak nem volt volna törvényes neje. E gyanú először e század kezdetén (1805.) Galeani Napi one piemonti gróf támasztotta; mellyet aztán, daczára a régiek errőli hallgatásának, sőt minden találató Columbus-nemzetségi táblák, több egykorú írók, és maga Columbus Kristóf ellenkezőt bizonyító positiv állításainak, ismételték: Spotorno és Navarrete, s végre Irving, sőt maga Humboldt is, úgy, hogy már történeti megállapodást nyert bizonyos tény jellegét öltene magára. Miértis hanyagolta volna el Columbus e hölgyet annyira; miért vonult volna ez is olly végképen vissza, hogy férjével nyilvános körökben soha föl nem lépne; miért érzett volna Columbus halála előtt lelkismereti furdalásokat, mellyeket évi nyugdíj kirendelése által igyekezett megengesztelni; miért vallotta volna be, hogy c nyugdíjazást olly okokból rendel, mellyeket „itt (végrendeletében) elsorolni nem volna illő;“ ha nem azon oknál fogva, mert Beatrixxali frigye soha sem volt törvényesen szentesítve? És mégis egészen bizonyos, hogy szentesítve volt. A hölgy, kit Humboldtnek „une belle dame“-nak nevezni tetszik, nemes kisasszony (doncella noble) volt,

mint őt Sevilla annalistája, Diego Ortiz de Zuniga nevezi. Herrera spanyol királyi történetíró (Prim, dec.l. I. c. VII.) és Tiraboschi (Storia della letteratura italiana, t. VI. l. I. c. VI. §. 12.) egyenes bizonytságot tesznek róla, hogy Columbus Enriquez Beatrixsal, melly kereszt-név kedves vala Dante előtt, második házasságra lépett. Minden családi törzsfákon, mellyek csak léteznek, s a törvényes gyermekeket a törvénytelenektől szigorun megkülönböztetik, Ferdinand Diego után a törvényes rovatban fordul elő. Isabella Ferdinandot csak úgy mint Diegot, egyetlen fia Don Juan mellé királyi page-ul nevezte ki; mit bizonyára nem teendett, ha Ferdinand törvényes eredete csak legkevesebb is volt volna kétségbe vonható. Ezt nemcsak az akkori erkölcsök, hanem még inkább magának Isabellának e tekintetben ismeretes szigorúsága is ellentété volna. Cordova a spanyol lovagok és nemes ifjak gyűl helye volt akkor, midőn a két fejedelem Granada ostromához fogott. Ez idő alatt a város hölgyeinek erkölcsi a társalgási finomsággal s öltözéki fényűzéssel párosult kéjelgő kaczerkódás által sokat szenvedtek. Isabella e felett lelkében fölháborodva, hogy őket üdvösen megfenyítse, s az erény szigorú útjára visszaterelje, rendeletet adatott ki, mellyben a cordovai hölgyeket bizonyos időre házasságra képteleneknek nyilatkoztatta. S illy szigorú hölgy nem tett volna a törvényes és törvénytelen magzat közt különbséget akkor, midőn fia mellé adandó nemes ifjak megválasztása forgott szóban? De a legvilágosabb bizonyítványt Columbusnak egyik, magas személyekhez, kikben támaszt kerest az udvarnál, intézett levele nyújtja, mellyben ő okul felhozza, hogy a korona szolgálatáért mindent elhagyott, nőt és gyermekeket. (Colleccion diplomatica, CXXXVII. sz.; eredetiye a veraguai hercegi levéltárban.) Már lehetséges-e, hogy bárki is érdemeinek nyomatékosbbá tételül merje emlékeztetni fejedelmeit, kivált olly vallásosat, mint Isabella, rá, hogy egy nőt hagyott el, kivel törvényes házasságban nem élt? Az Arana család sem viseltetett nehezetteléssel irányában; sőt több tagjai kész-szívesen vállalkoztak expeditioiban az ő alatti

szolgálatra. Olvasóink emlékezhetnek azon Araná-ra, kit Columbus la Navidad parancsnokául hagyott hátra, tehát már az első útban vele hajókozott.

A házasság ténye tehát kétségen kívül áll; s így a gyanút gerjesztett körülményeket minden egyéb okból, csaknem a törvénytelen frigyból, nevezetesen Beatrix főebb rajzolt jelleméből s Columbus gondviselési küldetésének érzetéből kell a történetírónak megfelejteni törekednie. Columbus élte végső pillanataiban nem érzett lelkismereti furdalásokat; ez csak hamis következtetés azon szavaiból, mellyekkel ő Beatrixról végrendeletében emlékezett. Avagy a pillanatban, mellyben a földtől örökre megválandó vala, nem kellett-e szívében elérzékenyülnie azon páratlan önfeláldozás gondolatára, mellyel Beatrix, legnyomasztóbb óráiban élete pályáját második napként földeríteni sietett; hogy midőn csillaga fölmenend, s világszerte ragyogand, ő az övével homályba vonuljon? Columbus számára 10,000 maravediből álló nyugdíjt rendelt, Diego fia által fizetendő, „olly okokból, mellyeket elsorolni, nem volna illő.“ Ez okok törvénytelen frigyének Beatrixsal eltitkolására vonatkozhatnak-e azon végrendeletben, mellyben tőle származott fia elismertetik, s számára másfél millióból álló örökség hagyományoztatik? Bizonyára nem; az okok, mellyeket a világ szemei elől Columbus elvonni akart, kétségkívül gyöngédség! természetűek vajának, mellyekről érezzük, hogy bármennyire erényesek legyenek is, profanáltatnak, ha a világ szeme elé hozatnak. Két szerető szívnek mindig vannak titkai, mellyek habár angyali ártatlan természetűek, még sem a világ elébe valók. Minden valódi szeretet, miként a szüzesség, szemérmes; örömet rejtozik a lélek mélyébe, az érzelmek azon csillag-országába, mellynek mennye harmadiknak önkényt soha sem tárul fel. A viszony, mellyben Columbus és Beatrix az első expeditio óta állottak, ket-tejük titka maradt; és maradhatott a nélkül, hogy a történet-írónak megfejtéséhez a búngyanú fáklyájával kezében szabadna közelítenie.

Ennyi az, mit e rendkívüli nőről, kinek magas erényei

adának alkalmat nevének beszennyezésére, a történetírás szá- munkra föntartatott. A lappangó erénynek nincsen története; láttatlanul hullatja el leveleit, míg illatja angyali szárnyakon, csupán ezektől ismerve, égbe emelkedik.

A Columbusféle irodalom áll:

A) Columbus hátrahagyott saját iratai-
ból; úgymint:

d) „Declaration de la Tabla navegatoria“ (kinyomva Ant. Leon Pin dió „Bibliotheca oriental et occidental“¹¹ című gyűj- teményében).

ó) Sanchez Raphael, királyi kincstárnokhoz 1493. mart. 14-dikéről Lissabonból intézett levele, mellynek eredetije nincs meg; latin fordításban többször kiadatott e czim alatt: „Epistola Christ. Colom, cui aetas nostra múltum debet, de insulis supra Gangam nuper inventis, ad quas perquirendas octavo antea mense auspiciis et aere invictissimorum Ferdinandi et Elisabeth, Hispaniarum regum, missus fuerat; ad magnificum dón Raphaelem Sanxis, eorundem serenissimorum regum thesaurarium missa, quam generosus et literatus vir Leander de Cosco ex hispano idiomate in latinum convertit tertio kai. maji, Romáé, 1493.“

c) Columbus négy útjára vonatkozó négyrendbeli emlék- irata (kiadva, mint már említettük, az első három ugyan Martin-Fernandez Navarrete alább említendő gyűjteményé- ben; az utolsó pedig „Lettera rarissima“ czim alatt Morelli által Bassanoban, 1810-ben). Az első úti napló csak azon kivonatban létezik, mellyet az eredetiből Las Casas készített.

d) A jóslatok könyve, vagyis: „Liber sive manipulus de auctoritatibus,“ stb. című kézirat, mellyről már szintén em- lékeztünk.

e) Columbus magán levelei, végrendelete stb., mely- lyek a fölfedezésre vonatkozó egyéb királyi s állami ok-

mányokkal, a flották jegyzőinek, vagy egyes hajókapitányok (mint például Diego Mendez) tudósításaival stb., majd a spanyol diplomaticus (Collección diplomática), majd egyéb, magánosak által eszközölt gyűjteményekben, majd különféle történeti munkákban, majd végre egyenkint is külön kiadattak. Megjegyzendő, hogy Columbus számos levelei közül csak 16 maradt fön egészen; a többi csak töredékekben van meg, vagy pedig egészen elveszett. Ez utóbbiak közé tartozik: négy utazásának története, melyet ő a pápa számára készített; továbbá jegyzetei, térképei stb., melyeket Bobadilla lefoglalt, s vele együtt alkalmasint a tengerben veszték. A jóslatok könyve szintén csak kivonatban létezik.

Mindezen emlékek, melyek latin, spanyol és olasz nyelven irvák, megérdemelnék, hogy összegyűjtve külön, önálló kötetben adattatnának ki.

Columbus irmodora világos és egyszerű, s e mellett megható. Bámulni kell a könnyűséget, mellyel gondolatait és érzelmeit közli. A kifejezések oly hívek és találók, hogy azokat szinte szemléltetik. Ki Columbust bensőleg ismerni óhajtja, az tanulmányozza iratait, s legkivált leveleit, hirtelen fellobbanó, lelkesülő s fogékony lelkének ezen hű tükrét, mellyben élénkebben mint bárhol másutt nyomódik ki egy lángésznek benső állapota, midőn a külvilággal és szerencsétlenséggel küzd, és küzdelmeiben hit és vallásosság által tartatik fön. Milly but és fájdalmat nem lehel az ő „lettera rarissima“-ja, a méltatlanságok hosszú sora által megsebzett, és leglángolóbb reményeitől elütött léleknek ezen panaszosan zokogó viszhangja, a nélkül, hogy csak egyetlenegy aljas, vagy nemtelen kifakadásban törne ki!

Columbus keresetlenül, tömötten, önkényt folyó phrasikokban fejezi ki magát. Feltűnő nála a műi elrendezés és formák hiánya, bőségében a gondolatoknak. Az ember szinte érzi az erőnek összetolulását, melly az eszméknek együtti jelentkezése által idéztetik elő. A fejedelmekhez intézett minden tudósításai nyilvánosan a rögtönzés jellegét viselik magokon.

Csupán ha mint kormányzónak kellett valamely hivatalos irattal föllépnie, fordított rá gondot, hogy az szabályosan szerkesztve, világos, határozott és oktató modorban fogalmazva legyen. Lelkesedése pillanataiban áradozóvá lesz; sorain bizonyos szent homály ömlik el, mint mindenben, a mi alapjában mély és fellengző egyszersmind. Illy helyeken hasonlít némileg sz. Pálhoz.

Lelkének mindig ifjú természetéről azon költemény is tanúskodik, melyet Ő negyedik viszontagságteljes útjának alkalmával, folytonos viharoktól, éhségtől, testi fájdalomtól iüldöztetve, midőn rongált naszádjai minden pillanatban végveszélyt jósoltak, munkában és erőfeszítésben kimerült hajósai férges edellel táplálkoztak, s az egész expeditio csak nagy nehezen ért a jamaikai révhez, melynek partjainál hajói rommá töredezték, — keresztelő sz. János tiszteletére irt.

Humboldt bírálja irányát és verseit. Mi úgy hiszszük, hogy ezt illetőleg Villemainnek, mint e nemben elismert tekintélynek több hitelt kell adnunk. A francia akadémia örökös titkára imigy nyilatkozik: „Nem habozom, úgy mond, kijelenteni, hogy e külföldi, ki spanyolul csak későn tanult meg, hogy az új-világ fölfedezésére vonatkozó nézeteit elfogadtassa, századában a legékesebben szóló embere volt Spanyolországnak. Mert ő nagy eszmékkal birt, melyek őt magokkal ragadták magasztos kifejezésekre. Mert ő entusiast» volt, és spiritus Dei fe-rebatur super aquas. A külső műformák, a hosszú és tudós szólamok eddigelé sem hiányoztak a spanyol krónika-íróknál. Columbussal kezdődik a fellengző s a fenséges az egyszerűségben.⁴⁴ *) Quinet Edgard pedig naplóiról emez ítéletet hozza: „Columbus naplója az ő tömörttségével, nem tudom, mi titokteljest, fenségest, egélyit tüntet föl, hasonlót a nagy óceánhoz, a mellyen Íratott.“/*)

*) Tableau de la littérature au moyen age, t. II. p. 392.

***) Discours prononcé au collège de France, 1843.

A Columbus irályáról, nevezetesen ennek rövid, erőteljes tömötségét és keresetlen természetiségét illetőleg mondottakat, egy példával akarjuk fölvilágosítani, melly annyival inkább állhat itt, mert magában is történeti beccsel bír. Ez a fia által egész terjedelmében közlött azon folyamodó levél, mellyel, tervének kiviteléhez eszközöket keresve, spanyol földre léptekor Ferdinand királyhoz fordult. Az okmány így hangzik: „Felség, én ifjúságom óta mindig hajós voltam. Majdnem negyven éve, hogy a tengereket járom. Megfordultam annak minden ismeretes tájain, társalkodtam számos tudós férfiakkal az egyházi és világi rendből, latinokkal, görögökkel, mórokkal, szóval minden rendű és vallásu személyekkel. Némi ismereteket szereztem a hajózás mesterségében, csillagászatban és földmértanban. Elég ügyességgel bírok, hogy földgolyókat rajzolhassak, s azokon a városokat, folyókat és hegyeket azon helyekre helyezhessem, mellyeken fekszenek. Tanultam a cosmographiát, történetet és bölcselkedést. Jelenleg indítatva érzem magam Indiák fölkeresésére; s Felséged elé járulok, hogy vállalatom támogatásáért esedezzem. Nem kételkedem, hogy, a kik erről értesülendnek, megttközendnek benne: de ha Felséged nekem eszközöket szolgáltat annak kivitelére, bármiilyenek legyenek az akadályok, mellyekkel találkozandom, én reméltem, hogy czélt fogok érni.“

B) Columbus életére s fölfedezésére vonatkozó okmányok gyűjteményeiből. Ezek közt nevezetesebbek:

a) Martin Fernandez Navarrete „Colleccion de los Viajes y descubrimientos que hicieron por mar los Espagnoles, desde fines del siglo XV.“ című gyűjteménye, mellyre az előadás folyamában többször hivatkoztunk. A Columbus négy útjára vonatkozó iratok gyűjteménye 1828-ban Parisban francziául is megjelent, e czim alatt: „Relation des quatre voyages entrepris par Christophe Golomb“ (3. kötet).

b) Spotorno „Codice Diplomatico Colombo-Americano“ (Genova, 1823).

c) „Columbus Memorials, of a collection of authentic documents“ (London, 1824).

d) Major „Select letters of Columbus, with an introduction“ (London, 1824). Végre számos okmány találtatik:

e) Miguel Salva et Pedro Sainz de Baranda „Collection de documentos ineditos para la Historia de Espana“ című gyűjteményében is.

E gyűjteményeken kívül egyes nevezetesebb okmányok külön, és különféle nyelveken is megjelentek; vagy pedig nagyobb történeti művekben adattak ki.

C) Spanyolország, a kath. fejedelmek, továbbá Amerika, vagy a mint neveztetett, Indiák, hajózások és fölfedezések történetét, s az új-világ földrajzát tartalmazó művekből: mennyiben Columbusra és fölfedezéseire vonatkoznak, vagy útjait és tevékenységeit rajzolják. Blyenek mindenek előtt:

a) Las Casas Bertalan, chiapai püspök iratai, mellyek általunk már felsoroltattak. Továbbá:

b) Bernaldez, vagy Bernal András „Historia de los Reyes catolicos“ (kézirat; szerző a kath. királyok udvari papja volt).

c) Petrus Martyr Anglerius (Anghiera) „Decades Oceanae;“ és „Opus Epistolarum.“

d) Ruchamer „Unbekannte Länder“ (Nüremberg, 1508). Első német munka, melly Columbusról emlékezik. *)

e) Hyde „Itinera Mundi“ (Oxoniae, 1691).

f) Grynaeus, „Novus Orbis.“

ff) Fracanzo de Montalbodo „Mondo Nuovo“ (Vice, 1507).

A) Gonzalo Fernandez Oviedo y Valdes „Historia general y natural de las Indias, islas, y terra firme. Publica la Academia real de la historia, 1853.“

*) Herrera „Historia general de las Indias occidentales.“

**) Szerző Columbast Tauber- (Dawber-nak), mintegy himgalambnak fordítja a latin nőnemű szótól columba, melly galambot jelent.

k) Mugnoz „Hist, del Nuevo-Mundo.“

l) Gomara „Hist, de las Indias.“ — Végre ide sorolhatók:

m) Humboldt Sándornak számos, Amerikára különféle tekintetben vonatkozó iratai; különösen: „Examen critique de l'histoire de la geographic du nouveau continent „Essai politique sur la nouvelle Espagne;“ „Monuments des temps anciens de l' Amerique;“ „Tableaux de la Nature;“ „Voyages aux regions equinoctiales du nouveau continent;“ „Kosmos;“ stb.

D) Tüzetes életírásokból. Ezek közt csupán három munkát ismerünk, mellyeknek történeti becsét tulajdoníthatni; úgymint:

a) Columbus fia, Ferdinand munkáját, mellyben atyja életét leírja. (Historic del S. D. Fernando Colombo, nelle quali s'ha particolare, et vera relatione della vita et de' fatti dell' ammiraglio D. Cristoforo Colombo, suo padre.“ Velen-cze, 1571. Francziául, Parisban, 1681).

ó) Washington Irving „History of the Life and voyages of Columbus.“ (London, 1828., négy kötetben, s több nyelvekre lefordítva, azon kivonattal együtt, mellyet az eredeti nagy munkából maga a szerző készített. Irving az első talentomos történetíró, ki kellő gondot és fáradságot fordított Columbus biographiájának megírására; kikutatva az okföket, s a történetek színhelyét személyesen megtekintve. Övé az érdem, hogy Columbus jó hírneve s becsülete visszaállítatott. Kellemes és vonzó előadásra kisérem mérvőzhetik vele, úgy látszik azonban, hogy nem egyszer saját alanyi megindulásait tulajdonítja és ruházza át hősére, vagy Borsosaira. Mindamelllett a tényeket illetőleg, teljes hitelességgel bír, s egyenest a kútfőkből dolgozott. Munkáját, legkivált az elbeszélési, s óvakodva a festői és jellemző részben is, minden másoknál többet használtuk magunk is: a nélkül mégis, hogy másoltuk, vagy rá hivatkozni elmulasztottuk volna akkor is, midőn nem a mások által is kibőngészett okfők után beszél, vagy ír le valamit; hanem saját lélektani nézeteit és észre-

vételeit adja elő). — Végre a harmadik ide tartozó, s történeti becsesei bíró munka:

c) Roselly de Lorgues „Christ. Colomb. Historie de sa vie et de ses voyages d' après des documents authentiques tirés de Génes, de Rome et d' Espagne,“ Paris, 1856. 2. kötet. A „de la mort avant Γ hömmé,“ „Le Christ devant le siécle,“ és „La Croix dans les deux mondes“ című művek magasztos gondolkozású írója fellengző jellemét ez életrírásban sem tagadja meg, és ez okból nem egyszer az entusiastáknak tulajdon egyoldalúság- és túlzásba esik. Irving előadását itt-ott megigazítja, másutt kiegészíti: miért is legczélszerűbb a kettőt egybe hasonlítva olvasni, főleg, ha valaki részletekig ereszkedő alapos ismeretre kíván szert tenni.

E különálló, történeti becsű három munkán kívül, vannak még számos kisebb-nagyobb életrások, értekezések, jegyzetek stb., mellyek átalánosabb történeti munkákban, vagy biographiai gyűjteményekben olvashatók, s kritiko-történeti szempontból szintén figyelemre méltók.

E) Columbus életének és fölfedezéseinek azon különálló leírásai, mellyek csupán oktatta-mulattató czélból készültek, miként a jelen is. Ezek szinte elszámlálhatlan sokaságából, Irving kivonatos művén kívül, kitűnnek: Campe, Forster, Bossi, Reta, Sanguinetti, legújabbán Lamartine, stb. több-kevesebb becsű irataik.

Ezek közé sorolható Denis Ferdinand „Ismaöl ben Kaissar, ou la découverte du nouveau monde“ című történeti regénye is, mellyben a költészet a történeti igazsággal találkozik. Denis-t utánozta Cooper, a nélkül mégis, hogy őt, tekintve a bájos és költőileg hü leírásokat, az előadás keresetlenségét, s a történeti igazságnak a költészettel azon művészi összeolvasztását, mellynél fogva emez csak az elsőnek ragyogóbbá tételére szolgál, utólérte volna.

A Columbus-féle irodalomnak e rövid felsorolásánál még megjegyzendőnek találjuk: hogy a Columbus Ferdinand által készített életrást kéziratban a családi könyvtárban Columbus Luiz, a harmadik admiral adta ki Fornari-nak, ki annak

nyomtatását spanyol, olasz és latin nyelven Velencében, daczára aggkorának, megindította. Fomari meghalálozván, a munkát Marini-ra, ez pedig Molero-ra hagyta; ki az olasz fordítást 1571-ben ki is adta. Miért maradt el, és hova lett a spanyol eredeti? az mainapig sem tudatik.

Hasonlólag említést érdemel az is: hogy az admiral testvére, Bertalan is hagyott hátra egy munkát, mellynek czimét egy azon korból fönmaradt, s a Magliabecchi-féle olaszthoni könyvtárban őrzött „dél Mondo Nuovo“ czimii könyv következőleg adja: „Una infirmazione di Bartolomeo Colombo déllé navigation di Ponente e Garbin nel Mondo Nuovo;“ melly munka azért volna nevezetes, mert mellé volt csatolva azon térkép, mellyet Columbus első útja alkalmával használt, és első fölfedezéseivel kiegészített. E munkát Bertalan Romában egy évvel halála előtt a laterani sz. Jánosról czimzett káptalan egyik kanonokjának ajándékozta; ki ezt ismét Velencében barátjának, Zozzi Sándornak engedte át. Az irat eddigelé nem találtatott meg.

30. §.

Zárszó.

Bármely történeti munkát vegyen is valaki kezébe: olvasása lelkét rendszeren kielégítetlen hagyandja. A legnagyobb érdeket, melly az embert a jelen élethez kapcsolja, neme további viszontagságainak ismeretére irányzott vágya képezvén, nagyon természetes, hogy valamint általában a jövő, szívét eszét egyaránt nagy mértékben érdekli: úgy különösen minden egyes korszak története a kíváncsiságot kelti föl keblében, megtudni: mi következett azután; mint fejlődött ki a már ismert és létesült viszonyokból az események további folyama; mik és miilyenek voltak a tényezők, mellyek azt elébbre vitték; milly természetű vala e fejlődés, és melly eszmék és jellemek voltak azok, mellyek minden másokétól különböző ama természetére sajátos jelegöket nyomták.

Ha már ez minden egyes történeti könyvnél így van, hogy tudnillik az olvasó lelkét a jövő ismeretére irányzott vágyánál fogva kielégítetlen hagyja: úgy ez érzésnek kettős mértékben kell jelentkeznie olly könyvnél, a millyen a jelen; mellynek hőse az általa a világ másik felére átvitt történetnek csupán csak bevezetője volt, s a cselekvény színteréről, úgy szólván, a dráma kezdetén tűnik el. Kit is ne érdekelne, tudni: hogy folytak a fölfedezések utána; mint tűntek elő Amerika különféle tartományai egymás után; mint leve nyilvánossá ezernyi sziget-világával az ezen világrész és Ásia közt

elterülő megmérhetlen Csendes-tenger; mint jutott el, és milly körülmények és viszontagságok közt, és ki által vezetette az első európai sarka e rejtélyes vizekre; s valljon lón-e, és miként tette is beváltva az eszme, melly hőnököt a földteke ezen felére vezetett: hogy tudnillik a föld gömbalakjánál fogva körülhajózható; és ki volt az argonauta, ki nyugotnak indulva el, miután Amerikát megkerülte, s a Csendes-tengert áthajózta, az ind oceanra vetődött, és onnan Afrika megkerülése után keletről, tehát ellenkező oldalról tért a számára diadalbábért font európai honába vissza?.... A történetíró bizonyára maga sincs minden benső elfogódás nélkül, midőn a határhoz ért, mellynél kitézött feladatánál fogva meg kell állania, s az azon túl lelke elé derengő mind e nagy és dicső dolgokra, további legméltóbb lelkesedésének megannyi tárgyaira gondol.

Fogja-e a t. olvasó-közönség emez ösztönszerű tudnivágát lecsillapítani azon ígéretünk: hogy a jelen munkát „Útleírások“ czim alatt másik követendi, mellyben, a mit kívánt, rövid, de élénk, tartalmas és épületes körrajzban mind feltalálандja? Mi óhajtjuk, hogy így legyen; s emez óhajtásunk teljesedésének biztos reményében azon öntudattal teszszük le kezünkből a tollat, hogy hőnök történetének eme rövid vázlatában is eleget mondtunk, miszerint az olvasót azon magasságra vezessük, mellyből szeméinek az azután következett minden mozgalmak- és fejleményeknek könnyű és világos átnézető kínálkozik.